

**DİYARBAKIR, ŞANLIURFA, MARDİN
VE ADIYAMAN MÜZELERİNDEKİ
GEÇ NEOLİTİK ÇAĞ'DAN HELLENİSTİK
DÖNEM'E KADAR FİĞÜRİN VE İDOLLER**

Çağatay YÜCEL

**Doktora Tezi
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
2017
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

Çağatay YÜCEL

**DİYARBAKIR, ŞANLIURFA, MARDİN VE ADIYAMAN
MÜZELERİNDEKİ GEÇ NEOLİTİK ÇAĞ'DAN HELLENİSTİK
DÖNEM'E KADAR FİĞÜRİN VE İDOLLER**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK**

ERZURUM- 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

...../.../2017

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman Müzelerindeki Pişmiş Toprak Figürin ve idoller adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ ☒ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ ☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

[Çağatay Yücel]

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK danışmanlığında, Çağatay YÜCEL tarafından hazırlanan bu çalışma **22/09/2017** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK

İmza:

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

İmza:

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

İmza:

Jüri Üyesi :Yrd. Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
METİN İÇİ VE KATALOG KISALTMALARI	IX
KAYNAKÇA VE KATALOG YAYIN KISALTMASI.....	XI
TABLoların LİSTESİ	XII
HARİTALARIN LİSTESİ	XIII
LEVHALARIN LİSTESİ	XIV

GİRİŞ

I. KONU	5
II. AMAÇ	6
III. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	7
A. Yayın ve Arşiv Araştırması	8
B. Müze Çalışmaları	9
IV. YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

YUKARI MEZOPOTAMYA FİGÜRİN VE İDOLLERİ

1.1. YUKARI MEZOPOTAMYA'NIN TARİHİ COĞRAFYASI	12
1.2. PİŞMİŞ TOPRAK FİGÜRİN VE İDOLLER: TERİMLER VE KULLANIM	
AMAÇLARI	14
1.2.1. Terimler	16
1.2.2. Figürin ve İdollerin Kullanım Amaçları	22

İKİNCİ BÖLÜM

PİŞMİŞ TOPRAK FİGÜRİN VE İDOLLERİN YAPIM TEKNİĞİ

2.1. ELLE BİÇİMLENDİRME	28
2.2. YUVARLAK DÖKME MODEL (BOSSE)	29
2.3. ÇARKTA BİÇİMLENDİRME	30
2.4. KALIPLA BASMA (ESTAMPAJ).....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ YAKINDOĞU'DA İNANÇ VE TAPINMA

3.1. TAPINAKLAR.....	34
3.1.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Proto-Neolitik Çağ Tapınakları.....	34
3.1.1.1. Çayönü Kutsal Alanı.....	35

3.1.1.2. Göbeklitepe Kutsal Alanı	36
3.1.1.3. Nevalı Çori Kutsal Alanı	37
3.1.1.4. Hallan Çemi Kutsal Alanı.....	38
3.2. MEZOPOTAMYA'DA DİN VE İNANÇ.....	39
3.3. MEZOPOTAMYA TAPINAKLARI	42
3.3.1. Sümer Tapınakları.....	43
3.3.2. Akad Tapınakları (MÖ 2300-MÖ 2150).....	44
3.3.3. Assur Tapınakları (MÖ 15. ve MÖ 10. Yüzyıl).....	45
3.3.4. Yeni Babil Tapınakları (MÖ 7. ve MÖ 6. yüzyıl)	46
3.3.5. Suriye-Filistin Tapınakları.....	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE İNSAN BİÇİMLİ BETİMLEMELER

4.1. PALEOLİTİK ÇAĞ'DA İNSAN BİÇİMLİ BETİMLEMELER (MÖ 50. 000- MÖ 11. 000)	49
4.2. YUKARI MEZOPOTAMYA'DA MEZOLİTİK (EPİPALEOLİTİK) ÇAĞ BETİMLEMELERİ (MÖ 11.000-MÖ 9.500).....	54
4.3. NEOLİTİK ÇAĞ'DA İNSAN BİÇİMLİ BETİMLEMELER.....	55
4.3.1. Proto-Neolitik Çağ Erken Evre (M.Ö. 9500-M.Ö. 8800).....	56
4.3.2. Proto-Neolitik Çağ Orta Evre (M.Ö. 8800-M.Ö. 7900).....	57
4.3.3. Proto –Neolitik Çağ Geç Evre (M.Ö. 7900-M.Ö. 7000).....	58
4.3.4. Çanak Çömlekli Neolitik Çağ (M.Ö. 7000-M.Ö. 5500)	59

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA, DİYARBAKIR, MARDİN VE ADIYAMAN MÜZELERİNDEKİ FİGÜRİN VE İDOLLER

5.1. YUKARI MEZOPOTAMYA'DA NEOLİTİK DÖNEM FİGÜRİN VE İDOLLER.....	63
5.2. GEÇ NEOLİTİK DÖNEM FİGÜRİNLERİ: HASSUNA VE SAMARRA KÜLTÜRLERİ (MÖ 6.100-MÖ 5.900/5.800).....	67
5.2.1. Birinci Grup İnsan Biçimli Figürinler.....	70
5.3. KALKOLİTİK ÇAĞ'DA İNSAN BİÇİMLİ FİGÜRİNLER: HALAF KÜLTÜRÜ (MÖ 5.900/5.800-MÖ 5.200	71

ALTINCI BÖLÜM

TUNÇ ÇAĞI'NDA PIŞMIŞ TOPRAK FİĞÜRİN VE İDOLLER

6.1. ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU'DA FİĞÜRİN VE İDOLLER	83
6.1.1. İkinci Grup İnsan Biçimli İdoller	84
6.1.2. Üçüncü Grup İnsan Biçimli Figürin ve İdoller	89
6.1.3. Dördüncü Grup İnsan Biçimli Figürin ve İdoller	97
6.1.3.1. Saç Örgülerinin Günümüze Yansıması	105

YEDİNCİ BÖLÜM

ORTA TUNÇ ÇAĞINDA YUKARI MEZOPOTAMYA PIŞMIŞ TOPRAK FİĞÜRİN VE İDOLLERİ

7.1. BEŞİNCİ GRUP İNSAN BİÇİMLİ FİĞÜRİN VE İDOLLER	108
7.2. ALTINCI GRUP İNSAN BİÇİMLİ FİĞÜRİN VE İDOLLER.....	112

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DEMİRÇAĞI VE SONRASI FİĞÜRİNLERİ

8.1. ASTARTE PLAKALARI.....	119
8.1.1. Astarte Plakaların Üretim Tekniği	120
8.1.2. Astarte'nin İkonografisi ve Tarihçesi	121
8.1.3. Çıplak Astarte Tipleri	125
8.1.3.1. Yedinci Grup İnsan Biçimli Figürin ve İdoller.....	125
8.1.4. Giyimli Astarte Tipleri.....	129
8.1.5. Süvari Figürinleri.....	132
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	148
EK KAYNAKÇA	176
KATALOG	179
LEVHALAR.....	273
ÇİZİMLER.....	368
Ek 1: TABLOLAR.....	419
Ek 2: HARİTALAR.....	423
Ek 3: GÜNEYDOĞU ANADOLU KRONOLOJİSİ.....	428
ÖZGEÇMİŞ.....	429

ÖZET**DOKTORA TEZİ****DİYARBAKIR, ŞANLIURFA, MARDİN VE ADIYAMAN MÜZELERİNDEKİ GEÇ
NEOLİTİK ÇAĞ'DAN HELLENİSTİK DÖNEM'E KADAR FİĞÜRİN VE İDOLLER****Çağatay YÜCEL****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK****2017, 428 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU****Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK****Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ****Prof. Dr. Mehmet ÖNAL****Yrd. Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ**

Bu doktora tezinin amacı, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman illerinin Arkeoloji müzelerinde yer alan figürin ve idollerin incelenmesi sonucunda, Yukarı Mezopotamya'nın inanç sistemiyle ilgili yeni bilgiler sunabilmektir. Ele alınan figürin ve idollerle, Dicle ve Fırat nehirlerinin uygarlıkları hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Araştırmada figürin ve idollerin fonksiyonu, ikonografisi, biçimi ve tarihlendirilmesi gibi özellikleri birçok yönden değerlendirilmiştir.

Tarih öncesi ve tarihsel süreç içerisinde, Yukarı Mezopotamya topluluklarının figürin ve idollere duyulan ihtiyaçları altında inanışları, zevkleri, geliştirdikleri teknikler ve farklı kültür bölgeleriyle olan etkileşimlerine değinilmiştir. Araştırma, Anadolu ve Mezopotamya kaynaklı figürin ve idoller üzerinde kronolojik bir sıra takip edilerek yapılmıştır. Farklı bölgelerdeki örnekler ile etkileşimleri saptanmaya çalışılmıştır. Figürin ve idoller, Anadolu kültür-sanat ve arkeolojisinde önemli bir konuma sahiptir. Tarih öncesi ve tarihsel süreç içerisinde insan biçimli figürin anlayışı, dini inanışlarla paralel gelişim ve yayılım çizgisi göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yukarı Mezopotamya, Pişmiş Toprak, Figürin, İdol, Astarte

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****FIGURES AND IDOLS FROM LATE NEOLITIC AGE TO HELLENISTIC PERIOD
EXISTENT IN MUSEUMS OF DİYARBAKIR, ŞANLIURFA, MARDİN AND
ADIYAMAN****Çağatay YÜCEL****Advisor: Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK****2017, 428 Pages****Jury: Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU****Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK****Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ****Prof. Dr. Mehmet ÖNAL****Assist. Prof. Dr. Murat ÇEKİLMEZ**

The purpose of this doctorate thesis is to be able to provide new information pertaining to the belief system of the Northern Mesopotamia as a result of investigating the figurines and idols existent in the museums of Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin and Adıyaman.

Through the figurines and idols investigated, fairly deep knowledge was obtained about the civilizations located between the rivers Tigris and Euphrate.

In the study, the features of the figurines and idols, such as functions, iconography, form and dating were evaluated in many respects.

Due to the needs of the figurines and idols felt by the Northern Mesopotamian communities during prehistoric and historic periods, their beliefs, pleasures, the techniques they developed and their interactions with different cultural regions were all dealt with. The research was carried out by following a chronological order on figurines and idols originating from Anatolia and Mesopotamia. Furthermore, attempts have been made to identify their interactions with samples in different regions. Figurines and idols have an important position in Anatolian culture-arts and archeology. Throughout prehistoric and historical periods, the anthropomorphism figurine understanding has always shown a parallel development and spreading line with religious beliefs.

Key words: Northern Mesopotamia, Terracotta, Figurine, Idol, Astarte

ÖNSÖZ

Figürin ve idoller, Orta ve Üst Paleolitik Çağ'dan beri insanın ilk ürettiği sanat eserleri arasındadır. Bu eserlerin niçin üretildiği konusunda pek çok görüş olmasına rağmen en çok kabul gören görüş dinsel anlamlı olmalarıdır.

Gordon Childe “Kendini Yaratan İnsan” olarak, düşünsel anlamda insanın kendisini, yaşadığı çevreyi ve inanç sistemini nasıl oluşturduğundan söz eder. İnsanın düşünsel kavrama yetisini oluşturduğu dönemlerden itibaren başlayan mağara içlerinde ya da dağların yüksek noktalarındaki tapınma mekânlarının yaratan arayışı ya da ona sığınma ihtiyacından ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Mezopotamya'nın kuzeyi olarak kabul edilen Güneydoğu Anadolu'da Göbeklitepe, Nevali Çori gibi kazı yerlerinden çıkan sonuçlar, tarihin insan eliyle yaratılmış en eski tapınma yerlerinin bu bölgede olduğunu ortaya koymuştur. Kuzey Mezopotamya'daki bu sonuçlar bir yandan da, bilim dünyasını şaşırtarak yeni bir düşünce modeli ve buna bağlı yeni tartışmalar yaratmıştır. Söz konusu yeni durum *insanın tapınak yaparak mı?* yerleşik hayata geçtiği, ya da eski bilinen teoriler gibi *yerleşik hayata geçtikten sonra mı?* tapındığı sorularını ortaya çıkarmıştır.

Bu konudaki yeni teoriler tartışılırken aslında, Güneydoğu Anadolu'nun dünya insanlık tarihi ve din tarihindeki özel ve ilk olma durumu da önem kazanmaktadır. Kazı alanlarındaki dairevi düzenlenmiş bir sistem içinde *T* biçimli insan betimli stellerin, büyük boyutlu heykellerin, kireç taşından plakaların bulunmalarıyla beraber, bu mekânların sonradan üzerlerinin örtülerek “tapınak gömme” teorilerinin ortaya atılması son yılların bilimsel tartışmalarında özellikli bir yer tutmaktadır. Tarih Öncesi çağlarda bölgenin inanç sistemi hakkında bilgi veren ve değişik teorileri destekleyecek buluntular olan *T* biçimli steller, heykeller, taş plakalar yanında önemli bir grup da figürin ve idollerdir. Bölgedeki kazılarda çıkan figürin ve idollerin çoğu yayınlanmış olmasına rağmen Diyarbakır, Mardin, Adıyaman ve Şanlıurfa müzelerinde üzerinde çalışılmamış ve yorumlamaya gidilmemiş büyük bir eser grubu bulunmaktadır. Bu eserlerin bir doktora tezi olarak incelenmesi bölgedeki inanç sistemi model arayışlarına katkı sağlayabilecektir. Adı geçen müzelere, kurtarma kazıları ya da satın alma, el koyma, müsadere gibi değişik yollarla kazandırılmış Neolitik Çağ'dan Demir Çağlara uzanan ve Tunç Çağı sanat eserleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu figürin ve

heykellerin bir kısmı bilimsel sistematik kazılarda açığa çıkarılmıştır. Bazıları da yasal olmayan yollarla yapılan kaçak (izinsiz) kazılarla ele geçirilmiştir ya da satın alma, hibe (bağış), el koyma yoluyla müzelerimize kazandırılmıştır.

Tezimizin malzemesini sağlayan dört müzede korunan figürin ve idoller, Dicle ve Fırat nehirleri arasında Geç Neolitik Çağ'dan, Geç Demir Çağı'na kadar uzun bir zaman dilimi içinde yaşamış aynı coğrafyanın insan toplulukları tarafından üretilmişlerdir. Ancak bunlar, tek bir merkezden gelmemiştir. Eserlerin hangi kültürlerle ait olduğu ancak analoji-stil kritiği (tipoloji, ikonografi ve analoji) yoluyla açıklana bilinmektedir. Üzerinde çalışılan figürin ve idol grubunda katalog yazımında erkenden geçe doğru bir sıralama oluşturulmuştur. Tezimizde çalışılan ve bilimsel olarak değerlendirilen figürin ve idoller, genelde pişmiş topraktır. Kemik, kireç taşı gibi birkaç nadir eser de bu konuya dâhil edilmiştir. Eserler ikonografik çağrışımlar göstermektedirler. Mezopotamya kültürlerinin ikonografik özellikleri gösteren örneklerimiz dışında, müzelerce satın alınan ve güneydoğu kültürlerine ait olmadığı belirgin bazı idoller, Batı ve İç Anadolu özelliği göstermektedir. Bu tip figürinleri değerlendirirken muhtemel kültür yerleri içerisinde değerlendirilmiştir. Katalog yapılırken daha önceki eserlerden analoji yardımıyla tanımlama yapıla bilinmiştir.

“Yukarı Mezopotamya” olarak da adlandırılan bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Toros dağlarının oluşturduğu bir fiziki sınır nedeniyle, Batı Anadolu'dan coğrafi olarak ayrılmaktadır. Torosların çizdiği zor ve engebeli hat, iki bölgeyi birbirinden tam olarak ayırmaz, aradaki dar geçişler kültürlerin birbirinden kopmamasını sağlar. Torosların verdiği izin kadar kültürler birbirinden uzaklaşır ya da yakınlaşır. Yukarı Mezopotamya bölgesi jeomorfolojik özellikleri açısından ve güneyinde bir dağ sırası olmadığından kültür tarihi boyunca, Batı Anadolu'dan çok, Orta ve Güney Mezopotamya ile daha kolay iletişimde olmuş, güney kültürlerinin yayılım alanı içinde siyasi çizgisinde kalmıştır. Bu haliyle Eski Çağ'da Anadolu ve Mezopotamya'nın arasında kültürel bir geçiş köprüsü oluşturmuştur.

Tez çalışmamızdaki eserler yukarıda açıklanan özellikler gibi, hem Güneydoğu Anadolu hem de Batı Anadolu kaynaklıdır. Çalışmadaki eserlerin hepsi müzelerin teşhir salonlarında değil, depolarında muhafaza edilmektedir. Eserlerin ayrı müzelerde ve depolarda bulunmaları, dolayısıyla eserleri kısıtlı sürede inceleme zorluğu olmuştur.

Ancak yine de müze müdürlerinin şahsi, içten ve yardımsever yaklaşımları bu güçlüğü aşmamı ellerinden geldiğince sağlamışlardır.

Bu çalışmada emeği geçen birçok insanın katkısı ve payı var. Özellikle konuyu seçmemde ve araştırma safhasında yardımlarını esirgemeyen tez danışmanlarım Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK ve Doç. Dr. Şengül AYDINGÜN GÜNDOĞAN'ın emeği ve katkıları büyüktür. Kendisinden her zaman yardımını aldığım ve bunu öğrencilerinden esirgemeyen Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölüm ve Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU'na ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu çalışmada tavsiyeleriyle Prof. Dr. Mehmet ÖNAL ve Yrd Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ'e de minnettarım.

Yine çalışmalarımı yönlendirmede katkıları olan Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ'a ve bütün Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Teknik konularda desteği için Cemal Azer USLU'ya, ilgili müzelerde çalışan personellere, yaşam kaynağım olan oğlum Muhammed Miran YÜCEL'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bilimsel görüşlerinden yararlandığım, telefonlarıma ve maillerime usanmadan cevap veren değerli hocalarım Prof. Dr. Önder BİLGİ, Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR, Prof. Dr. Refik DURU'ya çok teşekkür ederim.

Erzurum-2017

Çağatay YÜCEL

METİN İÇİ VE KATALOG KISALTMALAR

Ana. Med. Mz.	Anadolu Medeniyetleri Müzesi
BA	Batı Anadolu
Bkz.	Bakınız
ÇÇNA	Çanak Çömleksiz Neolitik A
ÇÇNB	Çanak Çömleksiz Neolitik B
DÇ	Demir Çağı
EKÇ	Erken Kalkolitik Çağ
EDÇ	Erken Demir Çağı
ETÇ	Erken Tunç Çağı
GDA	Güney Doğu Anadolu
GDC	Geç Demir Çağı
GN	Geç Neolitik
Gen.	Genişlik
GTÇ	Geç Tunç Çağı
JPF	Judaeen Pillar Figurines
KÇ	Kalkolitik Çağ
Kat. No.	Katalog numarası
Kat.	Katalog
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
Lev.	Levha
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
Mz.	Müze
NÇ	Neolitik Çağ

No.	Numara
OTÇ	Orta Tunç Çağı
P.t.	Pişmiş toprak
Pl.	Plate
Res.	Resim
Sf.	Sayfa No.
SF.	Yüzey buluntusu
Ss	sayfa sayısı
TQ	Terqa
Uz.	Uzunluk
Vol.	Volume
yy.	yüzyıl

KAYNAKÇA VE KATALOG YAYIN KISALTMASI

cm.	Santimetre
Env.	Envanter
Fig.	Figürin
Hr.	Harran
Kal.	Kalınlık
MZ	Mezraa Höyük
OIP	Oriental Institute Publications,Chicago.
Pl .	Plate
Taf.	Tafel
Tay Projesi	Türkiye Arkeoloji Yerleşmeleri Projesi
TH.	Titriş Höyük
Vol.	Volume
Yük	Yükseklik

TABLÖLARIN LİSTESİ

Tablo 1: Baş Modelleri.....	414
Tablo 2: Giysi Modelleri.....	415
Tablo 3: Baş Uzuqları.....	416

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita 1: MÖ 10.000-5.000 arasında Kuzey Mezopotamya ve Levant coğrafyalarında bulunan bazı yerleşimler	417
Harita 2: Yukarı Mezopotamya Prehistorik Yerleşimleri.....	418
Harita 3: Yukarı Mezopotamya Orta Tunç Çağı Yerleşimleri.....	419
Harita 4: Tunç ve Demir Çağı Yerleşimleri.....	420
Harita 5: Demir Çağı Yerleşimleri.....	421
Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kronolojisi.....	422

LEVHALARIN LİSTESİ

Levha Ia	Orta Paleolitik Döneme ait Tantan Figürini- Fas (Greve ve Fiedler, 2009:6)
Levha Ib	Orta Paleolitik Döneme ait Bereket Ram Figürini- İsrail (Goren-Inbar, Perlman ve Heimann, 1986:99)
Levha Ic	Üst Paleolitik Döneme ait Willendorf Venüsü- Viyana Ulusal Müzesi Avusturya
Levha IIa	Mezolitik Çağ Kayaaltı Sığınağı resimleri- Çermik- Diyarbakır (Belli, 2005:13)
Levha IIIa	Üst Paleolitik Döneme ait kemik figürin, (Bilgi, 2012: 30)
Levha IIIb	Epi-Paleolitik Döneme ait kadın figürini, (Erek, 2013: 78)
Levha IIIc	Üst Paleolitik Döneme ait Willendorf figürini (Soffer, Adovasio ve Hyland, 2000:517)
Levha IVa	Geç Neolitik Döneme ait figürin, (Mardin Müzesi)
Levha IVb	Neolitik Dönem figürini, Choga Mami- Irak (Moorey, 2005: 36)
Levha IVc	KÇ'ye ait figürin-Sumaki Höyük (Mardin müzesi)
Levha IVd	Tell Es-Sawwana ait K. Ç. figürinleri, (Oates, 1966: 146-153)
Levha Vabc	Kireç taşından KÇ'ye ait figürini, (Mardin Müzesi)
Levha Vd	Mermerden KÇ figürini, Tomarza-Kayseri (Bilgi, 2012:122)
Levha VIab	K. Ç.'ye ait figürin, (Mardin Müzesi)
Levha VIc	K. Ç.'ye ait figürin, (Paksoy, 2007:32)
Levha VId	KÇ'ye ait figürin, Tell Chagar Bazar-Suriye (Moorey, 2005:38)
Levha VIIabcd	ETÇ'ye ait idol-Harran, (Şanlıurfa Müzesi)
Levha VIIe	Geç Neolitik Döneme'e ait figürin-Tesselya (Orphanidis, 2015:47)
Levha VIIf	ETÇ'ye ait idol-İkiztepe (Bilgi: 2012:148)
Levha VIIIabcd	ETÇ'ye ait idol-Titriş Höyük (Şanlıurfa Müzesi)

Levha VIIIe	Geç Neolitik Döneme ait figürin-Platykampos (Orphanidis, 2015:39)
Levha VIII f	ETÇ'ye ait figürin,- Hama (Badre, 1980: pl. VI)
Levha IXabc	ETÇ I'e ait idol-Harran (Şanlıurfa Müzesi)
Levha IXd	ETÇ'ye ait idol-Harran (Moorey, 2005:158)
Levha Xabcd	ETÇ I'e ait idol-Lidar Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha Xe	OTÇ'ye ait vazo-Hüseyindede-Çorum (Bilgi, 2012:398)
Levha Xf	ETÇ'ye ait idol- Tepecik/Makaraztepe-Elazığ (Çetin, 2012:lev. 12)
Levha XIab	ETÇ I'e ait idol-Müslümantepe-Diyarbakır (Diyarbakır Müzesi)
Levha XIcd	ETÇ'ye ait figürün-Bilinmiyor (Bilge, 2009:59)
Levha XIIab	ETÇ I'e ait idol (Diyarbakır Müzesi)
Levha XIIc	ETÇ'ye ait figürin ve idoller, Thermi-Yunanistan (Müller Karpe, 1974:III/3, Taf. 352)
Levha XIIIabc	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XIIId	ETÇ I'e ait idol-İkiztepe (Bilgi, 2012:148)
Levha XIIIe	ETÇ II'ye ait idol Çaykenar (Bilgi, 2012:246)
Levha XIVabc	ETÇ III'e ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha XIVd	DÇ'ye ait Figürin, Kition-Kıbrıs (Budin, 2005:191)
Levha XIVE	Hitit tanrı heykelciği GDA (Ekiz, 2005:61)
Levha XIVf	ETÇ figürini-Harran (Çetin, 2012:lev.10)
Levha XVab	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XVc	ETÇ'ye ait figürün-Bilinmiyor (Bilge, 2009:61)
Levha XVIabc	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XVIId	ETÇ'ye ait idol-Harran (Çetin, 2012:lev. 2)
Levha XVIIc	ETÇ II'ye ait idol Karayavşan-Ankara (Kulaçoğlu, 1992:79)

Levha XVIIIab	ETÇ II'ye ait idol-Titriş Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha XVIIIc	ETÇ II'ye ait idoller Titriş-Ş.Urfa (G. Aydınğün, 2006:64)
Levha XVIIIId	ETÇ II'ye ait idol Beycesultan-Kusura-Afyan (G. Aydınğün, 2006:56)
Levha XIXab	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XIXc	ETÇ'ye ait idol-Tell El-Brak-(Badre, 1980:pl. XXXII)
Levha XIXd	OTÇ'ye ait idol-Hirbemerdon Tepe (Laneri, 2016:538)
Levha XIXe	ETÇ II'ye ait Babaköy-Balıkesir idolü (Bilgi, 2012:226)
Levha XXab	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXc	NÇ'ye ait figürin-Gökçeada-Yenibademli, (Bülbül-Akyol, 2006:205)
Levha XXIabcd	ETÇ III'e ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha XXIIe	ETÇ II'ye ait Kuruçay, Semayük, Bademağacı idolleri (Bilgi, 2012:234-235)
Levha XXIIIf	KÇ'ye ait figürin başları-Smintheion (Özdemir, Yavşan, 2012:26-27)
Levha XXIIIa	ETÇ III'e ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXIIIb	ETÇ III'e ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXIIIc	N.Ç.'a ait figürinler, Nubia (Aniba) (Müller Karpe, 1974:III/3, Taf. 736)
Levha XXIVab	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXIVc	ETÇ II'ye ait idol-Tell El Brak (Badre, 1980:pl. XXX)
Levha XXVa	Günümüzdeki kızların örgülü saç şekilleri 12/04/2016
Levha XXVb	OTÇ'ye ait figürin-Hirbemerdon Tepe (Laneri ve Schwartz, 2011:353)
Levha XXVIab	ETÇ III'e ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XVIc	ETÇ III'e ait idoller (Badre, 1980:pl. LXIII)

Levha XVIIa	ETÇ III'e ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha XVIIb	ETÇ III'e ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha XVIIc	N.Ç.'ye ait figürin-Çatal Höyük (Sümer, 2007:76)
Levha XXVIIIab	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXVIIIc	ETÇ II'ye ait idol-Mashkan Shapir (Stone ve Zimansky, 2004:88)
Levha XXVIIIId	ETÇ II'ye ait idol-Alacahöyük (Gündoğan Aydıngün, 2003: lev.98)
Levha XXIXab	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXIXc	ETÇ II'ye ait idol-İkiztepe (Bilgi, 2012:162)
Levha XXIXd	GTÇ'ye ait idol-Troia (Tavukçu, 2012:lev.1)
Levha XXXa	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXXb	ETÇ'ye ait idoller-Amik (Pruss, 2010:399)
Levha XXXIabc	ETÇ III'e ait idol (Mardin Müzesi)
Levha XXXId	ETÇ III'e ait idol-Alişar (Çetin, 2012:lev. 11)
Levha XXXIIa	ETÇ III'e ait idol-Tavşantepe/Diyarbakır (Bilge, 2009:71)
Levha XXXIIb	ETÇ III'e ait idol-Tavşantepe/Diyarbakır (Bilge, 2009:81)
Levha XXXIIIab	ETÇ III'e ait figürin (Diyarbakır Müzesi)
Levha XXXIIIc	GDC'ye ait figürin, Kukla -Kıbrıs (Karageorghis, 2005:39)
Levha XXXIIId	DÇ'ye ait figürin-Limasol (Flourentzos, 1976:39)
Levha XXXIV-Aab	ETÇ III'e ait figürin (mardin Müzesi)
Levha XXXIVc	Günümüz Karacadağ/Diyarbakır kızları 28/06/2012
Levha XXXVa	ETÇ III'e ait figürin-Tell Sabi Abyad (Wiener, 2011:135)
Levha XXXVb	DÇ'ye ait figürin- Beth Shean (Hagan, 2013:33)
Levha XXXVc	ETÇ I'e ait idol-Alaca Höyük/Çorum (Bilgi, 2012:200)
Levha XXXVd	Günümüz Süryani Kadını 23/05/2014

Levha XXXVIab	ETÇ III'e ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha XXXVIc	ETÇ'ye ait figürin, Tell Halawa (Meyer ve Pruss, 1994: Taf. 1)
Levha XXXVID	ETÇ'ye ait figürin başı-Amik (Pruss, 2010:427)
Levha XXXVIIabcd	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin başı-Harran (Şanlıurfa Müzesi)
Levha XXXVIIIa	ETÇ III'e ait figüriler-Selankahiye (Liebowitz, 1988:pl. 16)
Levha XXXVIIIb	ETÇ III'e ait figürinler-Selankahiye (Badre, 1980:pl. xl)
Levha XXXVIIIc	ETÇ III'e ait figürin-Tell Tayinat (Badre, 1980 pl.xxı)
Levha XXXIXa	ETÇ III'e ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha XXXIXb	ETÇ'ye ait figürin başı-Oylum Höyük (Çetin, 2012:lev. 9)
Levha XXXIXc	Tunç Çağına ait figürin-Erythrai (Bayburtluoğlu, 1977:Lev. XLI)
Levha XLabc	OTÇ'ye ait figürin başı –Harran Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha XLd	OTÇ'ye ait figürin başı-Harran Höyük (Çetin, 2012:Lev.1)
Levha XLIab	ETÇ III'e ait idol (Diyarbakır Müzesi)
Levha XLIc	KÇ'ye ait idol-Girikiaciyan (Belcher, 2007:243)
Levha XLIIa	ETÇ III'e ait idol başı (Mardin Müzesi)
Levha XLIIb	ETÇ'ye ait figürin başı (Bilge, 2009:59)
Levha XLIIIabc	OTÇ I'e ait figürin başı (Diyarbakır Müzesi)
Levha XLIIId	OTÇ'ye ait figürin-Harran-Ş.Urfa (Moorey, 2005:158)
Levha XLIVab	OTÇ'ye ait figürin (Diyarbakır Müzesi)
Levha XLIVc	KÇ'ye ait figürin-Aşağıpınar/Kırklareli (Yetilmezsoy, 2006:216)
Levha XLVab	OTÇ'ye ait figürin (Diyarbakır Müzesi)
Levha XLVc	OTÇ I'e ait figürinler Suruç/Şanlıurfa (Bilgi, 2012:323)
Levha XLVIabc	OTÇ'ye ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha XLVID	OTÇ'ye ait figürin-Şanlıurfa (Çetin, 2012:Lev. 15)

Levha XLVIIab	OTÇ'ye ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha XLVIIc	OTÇ'ye ait figürin-Şanlıurfa (Çetin, 2012:Lev.16)
Levha XLVIIIab	OTÇ'ye ait idol başı (Diyarbakır Müzesi)
Levha XLVIIIc	OTÇ'ye ait idol-Amik Vadisi (Pruss, 2010:405)
Levha XLVIId	OTÇ'ye ait idol-Tell Deinet (Rossi, 2007:71)
Levha XLIXab	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin (Diyarbakır Müzesi)
Levha XLIXc	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin-Horoztepe (Albayrak, 2007:289)
Levha XLIXd	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin-Horoztepe (Müller Karpe, 1974:III/3, Taf. 315)
Levha Lab	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha Lc	OTÇ'ye ait figürinler-Amik Ovası (Pruss, 2010:436)
Levha Ld	OTÇ'ye ait figürin-Amik Ovası (Pruss, 2010:436)
Levha LIabc	ETÇ II'ye ait idol-Lidar Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha LIiab	ETÇ II'ye ait idol-Lidar Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha LIic	ETÇ III figürnleri-Tell Hadidi (Dornemann, 1989:pl. 71)
Levha LIId	ETÇ III-OTÇ I figürünü-Harran Höyük (Çetin, 2012:Lev. 7)
Levha LIIla	ETÇ II'ye ait idol (Mardin Müzesi)
Levha LIIlb	ETÇ II'ye ait idol-Khan Sheikhoun (Badre, 1980:pl. XI)
Levha LIIlab	ETÇ II'ye ait idol-Lidar Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha LIVab	ETÇ II'ye ait idol-Lidar Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha LIVcd	ETÇ II'ye ait idol-Lidar Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha LVa	ETÇ III'e ait idol (Mardin Müzesi)
Levha LVb	ETÇ III'e ait idol (Mardin Müzesi)
Levha LVcd	ETÇ III'e ait idol (Mardin Müzesi)
Levha LVla	ETÇ III'e ait idol-Amik Vadisi (Pruss, 2010:402)

Levha LVIIb	GNÇ-K.Ç.'ye ait idol-Çavi Tarlası/Şanlıurfa (Wickede ve Mısır, 1985:109)
Levha LVIcd	ETÇ III-OTÇ I figürini (Mardin Müzesi)
Levha LVIIe	OTÇ'ye ait figürin-Tell Mardikh (Ramazotti, 2014:40)
Levha LVIIa	OTÇ'ye ait figürinler, Hama (Badre, 1980:Lev.I)
Levha LVIIb	ETÇ I'e ait figürin-Korucutepe (Elazığ) (Bilgi, 2012:200)
Levha LVIIc	OTÇ'ye ait figürin- Tell Uhaimir (Moorey, 2005:101)
Levha LVIIIabc	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LVIIId	ETÇ II'ye ait figürin-Hasanoğlu/Ankara (Müller Karpe, 1974:III/3, Taf. 315)
Levha LIXabc	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LIXd	ETÇ'ye ait figürin-Selemiyeh (Badre, 1980 Pl.x)
Levha LIXe	ETÇ'ye ait figürin (Yardımcı,2007:72)
Levha LIXa	ETÇ II'ye ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LIXb	ETÇ'ye ait figürin-Girsu (Tello) (Barrelet,1968:Pl.I)
Levha LIXc	KÇ'ye ait figürinler-Mehrgarh (Jarrige, 2006:163)
Levha LIXd	KÇ'ye ait figürinler-Fıstıklı Höyük (Belcher, 2007:244)
Levha LXIab	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LXIc	ETÇ'ye ait figürin-Alalah (Tell Açana) (Badre, 1980:Pl. xx)
Levha LXId	ETÇ'ye ait figürin-Tell Ingharra/Kish-Irak (Moorey, 2005:90)
Levha LXIIab	ETÇ III-OTÇ I'e ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LXIIc	ETÇ'ye ait figürin-Tell Halawa (Cooper, 2006:119)
Levha LXIId	ETÇ'ye ait figürin-Selankahiye (Liebowitz, 1988:pl. 9)
Levha LXIIIab	OTÇ'ye ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LXIIIC	ETÇ'ye ait figürin-Tell Baydar (Nabada)-(Van Der Stede, 2005:fig. 187)

Levha LXIIIId	ETÇ'ye ait idol-Tell Arbid (Makowski, 2005:478)
Levha LXIVab	OTÇ'ye ait figürin-Başur Höyük (Mardin Müzesi)
Levha LXIVc	DÇ'ye ait figürin-Ashkelon (Press,2012:48)
Levha LXIVd	OTÇ I'e ait figürin-İmamoğlu/Malatya (Belli, 2001:1)
Levha LXVab	OTÇ I'e ait figüriler-Başur Höyük (Mardin Müzesi)
Levha LXVc	OTÇ II'ye ait figürinler-Alışar Höyük, Karaoğlan (Bilgi, 2012:347)
Levha LXVIab	OTÇ'ye ait figürin-Başur Höyük (Mardin Müzesi)
Levha LXVIc	Neolitik Döneme ait figürin-Çatal Höyük (sümer, 2007:79)
Levha LXVID	OTÇ'ye ait figürin-Başur Höyük (Sağlamtimur, 2013:271)
Levha LXVIIabc	OTÇ'ye ait figürin-Lidar Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha LXVIId	OTÇ'ye ait figürin-Harran (Yardımcı, 2007:84)
Levha LXVIIIa	OTÇ'ye ait figürin-(Mardin Müzesi)
Levha LXVIIIb	OTÇ'ye ait figürin Hama-Suriye (Müller Karpe, 1974:III/3, Taf. 249)
Levha LXIXabcd	OTÇ'ye ait figürin-(Mardin Müzesi)
Levha LXIXe	OTÇ'ye ait figürin-Tell El-Brak (Badre, 1980:pl.XXX)
Levha LXXabcd	OTÇ'ye ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LXXIabc	OTÇ'ye ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha LXXId	OTÇ'ye ait figürin-Haghia Triada (Dagata, 1999:pl. LXXXIV)
Levha LXXIe	OTÇ III'e ait figürin-Karahöyük-Konya (Bilgi, 2012:374)
Levha LXXIIabc	DÇ'ye ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha LXXIIIabc	OTÇ'ye ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LXXIIIId	Günümüzde kofili kadın 25/04/2011 (www.uludagsozluk.com)
Levha LXXIVa	OTÇ'ye ait figürin başı (Mardin Müzesi)

Levha LXXIVb	ETÇ figürin başı- Abu Salabikh (Çetin, 2012:Lev.17)
Levha LXXIVcd	OTÇ'ye ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha LXXIVE	GTÇ'ye ait ana tanrıça figürini-Aççana Höyük (Yener ve Akar, 2012:343)
Levha LXXVabc	OTÇ'ye ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha LXXVd	GDÇ'ye ait figürin başı-Artemision Tapınağı (Dewailly ve Muss, 2008:327)
Levha LXXVIab	OTÇ'ye ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha LXXVIc	Yeni Assur hamile kadın figürini (Van Buren, 1930:pl. VII)
Levha LXXVIIabc	Pers Dönemine ait kemik figürin (Mardin Müzesi)
Levha LXXVIIId	Pers Dönemine ait kemik figürin (Van Ingen, 1939:pl. LXXXV)
Levha LXXVIIe	Frig Dönemine ait kemikler (Bilgi, 2012:576-577)
Levha LXXVIIIab	Helenistik Dönem figürini (Diyarbakır Müzesi)
Levha LXXVIIIc	Marcantonio Franceschini'nin Myrrha ve Adonis adlı tablosu (https://readtiger.com/wkp/en/Myrrha) 10/01/2016
Levha LXXVIIIId	Pers Dönemi figürinleri-Bethsaida (Roddy, 2013:18)
Levha LXXIXa	DÇ'ye ait figürin (Diyarbakır Müzesi)
Levha LXXIXb	Pers Dönemine ait figürin-Tell Deinet (Rossi, 2007:76)
Levha LXXIXc	GDÇ'ye ait figürin başı (Mardin Müzesi)
Levha LXXIXd	GDÇ'ye ait figürin (Paksoy, 2007:253)
Levha LXXXa	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXb	DÇ'ye ait figürinler-Tell Deinet (Rossi, 2007:77)
Levha LXXXc	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXd	Kadın figürini-Efes (Hogarth-1908:199)
Levha LXXXIa	Pers Dönemine ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXIb	Pers Dönemine ait figürin (Corral Canon, 1981:102)

Levha LXXXIcd	DÇ'ye ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXIIa	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXIIb	Pers Dönemine ait figürin-Mezraa Höyük (Yalçıklı,2004:455)
Levha LXXXIIc	GDÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXIId	Pers Dönemine ait figürinler-Tell Deinet (Rossi, 2007:74)
Levha LXXXIIIa	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXIIIb	Pers Dönemine ait figürinler-Tell Deinet (Rossi, 2007:72)
Levha LXXXIIIcd	DÇ'ye ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXIVa	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXIVb	DÇ'ye ait figürin-Amik Vadisi (Yener, 2005:pl.3c)
Levha LXXXIVc	DÇ'ye ait figürin-Amik Vadisi (Yener, 2005:pl.3f)
Levha LXXXVa	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVb	DÇ'ye ait figürin-Amik Vadisi (Yener, 2005:pl.3a)
Levha LXXXVc	DÇ'ye ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVd	DÇ'ye ait figürin-Amik Vadisi (Yener, 2005:pl.3f)
Levha LXXXVIab	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVIcd	DÇ'ye ait figürin (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVIIab	Pers Dönemine ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVIIcd	Pers Dönemine ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVIIIa	Pers Dönemine ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVIIIb	GTÇ'ye ait figürin- Tell Deinet (Rossi, 2007:75)
Levha LXXXVIIIc	DÇ'ye ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)
Levha LXXXVIIIId	Tell Deinet (Rossi, 2007:75)
Levha LXXXIXa	Pers Dönemine ait figürin başı (Adıyaman Müzesi)

Levha LXXXIXb	DÇ'ye ait figürin- Tell Deinet (Rossi, 2007:75)
Levha LXXXIXc	DÇ'ye ait figürin-Mezraa Höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha LXXXIXd	DÇ'ye ait figürinler-Mezraa Höyük (Yalçıklı, 2011:455)
Levha XCab	DÇ'ye ait süvari figürini-Harran (Şanlıurfa Müzesi)
Levha XCcd	DÇ'ye ait süvari figürinin çizimi-Harran (Şanlıurfa Müzesi)
Levha XCId	MÖ. Erken 6. yüzyıl süvari figürini (Öztürk, 2007:62)
Levha XCIab	Pers Dönemi figürin başı-Mezraa höyük (Şanlıurfa Müzesi)
Levha XCId	Pers Dönemi süvari figürin başı-Mezraa Höyük (Yalçıklı, 2011:456)
Levha XCId	Pers Dönemi figürin-Ebla Acropolis (Festuccia ve Rossi, 2006:28)
Levha XCIIa	Pers Dönemi'ne ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha XCIIb	Yeni Assur Dönemi'ne ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha XCIIc	Yeni Assur Dönemi'ne ait figürinler-Amik Vadisi (Pruss, 2010:lev. 47)
Levha XCIIIa	Yeni Assur Dönemine ait figürin (Mardin Müzesi)
Levha XCIIIb	Yeni Assur Dönemine ait figürin (www.metmuseum.org) 01/12/2016
Levha XCIIIC	Yeni Assur Dönemine ait figürin-Khorsabad (Dur Sarrukin) (Barrelet, 1968:pl. LXVIII)
Levha XCIVa	DÇ'ye ait kadın figürini (Adıyaman Müzesi)
Levha XCIVb	DÇ'ye ait kadın figürini Beth Shemesh-İsrail (Patai, 1990:67)
Levha XCVab	Yeni Assur Dönemine ait figürin-Girnevaz (Mardin Müzesi)
Levha XCVc	GTÇ figürini-Tell Sabi Abyad (Wiener, 2011:138)
Levha XCVd	DÇ'ye ait idol-Yassıhöyük (Akçay, 2015:50)

GİRİŞ

Dicle ve Fırat'ın hayat bulduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Anadolu Arkeolojisi'yle ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan en önemli gelişmelerle adından sıkça söz ettirmiştir. Özellikle de 1977 yılından sonra Fırat ve Dicle üzerinde yapılmakta olan baraj göllerinin kurtarma kazılarında, Nevali Çori gibi Anadolu'daki Neolitik yaşamın, üzerleri kabartmalarla bezemeli anıtsal dikili taşları bulunan tapınakların, heykellerin Proto-Neolitik yaşamın bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. Son verilerle Güneydoğu Anadolu'da yerleşik yaşamın başlangıcı, MÖ 11. binyılın ortalarına kadar eski bir tarihe götürmüştür. Güneydoğu Anadolu'nun engebeli yüksek kesimleri arkeolojik açıdan en az araştırılmış yerlerdir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Hallan Çemi, Göbeklitepe, Körtik Tepe, Karahan Tepe, Akarçay Tepe, Nevali Çori'deki gibi yerler Proto-Neolitik Çağ'ın gelişme aşamasını ayrıntılı biçimde tanımlar. Bu bulgular arasında mimari ve seramik malzemelerin dışındaki pişmiş topraktan yapılmış olan figürin ve idoller, Neolitik Çağ ile birlikte kilin insan yaşamına girmesiyle, bölgedeki dini ve adak sistem yapısının Anadolu ve Mezopotamya'yı da etkisine katarak geniş bir alanda yayılım göstermiştir.

Bereketli Hilal'in önemli bir uzantısı olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi Mezopotamya ve Anadolu tarihinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle baraj inşaatlarının gerektirdiği zorunluluklar nedeniyle başlatılan bilimsel çalışmalarla, bölge genelindeki bilinmezler gün ışığına çıkarılmaya başlanmış, Anadolu arkeolojisine yeni boyutlar kazandırılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölge müzelerindeki figürin ve idoller, Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren şematik formlara sahip örnekleri ile sanat anlayışında ulaşılan yetkinliğin yanı sıra, tinsel ve ritüel anlayışın anlaşılmasında somut belge niteliği taşımaktadırlar. Bölgenin sanatsal anlayışında ulaştığı yetkinliği gösteren, tinsel ve ritüel anlayışının anlaşılmasına neden olan somut birer belge niteliği taşıyan eserler, Geç Neolitik Çağ'dan itibaren görülmeye başlayan ve gelişimini Erken Tunç Çağı'nda devam ettiren zengin bir buluntu grubunu oluşturmaktadır.

Tez çalışması Kuzey Mezopotamya olarak adlandırılan Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman illerinin Arkeoloji müzesi depolarında muhafaza edilen 105 adet figürin ve idolün bilimsel

açından araştırılmasıdır. Yapılan araştırmada pişmiş toprak, kemik ve taştan üretilmiş figürin ve idollerin tipolojik ve ikonografik açıdan incelenmesi yapılarak Eski Çağ insanların kültürel, sosyal ve dinsel yapısı hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

Söz konusu müzelerde bulunan eserlerin bazıları satın alma bazıları da müsadere yoluyla müzeye geldiğinden buluntu yerleri farklılık göstermektedir. Müzelerin envanter kayıtlarında bazı figürin ve idollerle ilgili herhangi bir tarihleme ve tanım yapılmamıştır. Eserler bir merkezden gelmediğinden eserler stil kritiği, kronolojik gelişim ve kil yapısı gibi özellikleri benzer diğer buluntularla karşılaştırılarak incelenmiştir. Buna bağlı olarak da katalog bölümünde kronolojik bir sıralama takip edilmiştir. İncelenen malzemeler Geç Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Geç Demir Çağları'na ait betimlemelerdir.

Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman Arkeoloji müzelerinde kazı, müsadere, satın alma ve hediye (bağış) edilme yoluyla gelen figürin ve idollerin tamamı incelenerek, bu araştırmada yukarıda da belirtildiği üzere sadece en iyi korunan 105 adet insan biçimli betimlemelerin tipolojik, kronolojik ve ikonografik incelemesi yapılmıştır. Bu müzelerden elde edilen 30 adet hayvan biçimli figürinler tez çalışmasına dâhil edilmemiştir. İncelenen betimlemelerin bir kısmı müzelerin depolarında bir kısmı da teşhir salonlarında muhafaza edilmektedir.

Eskiçağ'dan günümüze değin kültürler birbirinden bağımsız olmamış daimi bir etkileşim içerisinde olmuşlardır. Neolitik Çağ'ın başından itibaren insanlar arasında belli başlı malların değiş tokuşu bilinmektedir¹. Örneğin dönemin insanları zengin obsidyen kaynağı olan Anadolu'dan (Kapadokya ve Doğu Anadolu Bölgesi) bu obsidyenleri Güney Mezopotamya, Eriha ve Filistin gibi bölgelere taşıdığı bilinmektedir². Bu zorunlu etkileşim ticarete, kültür ve elbette inanç sisteminde bir etkileşimi sağlaması kaçınılmaz olmuştur. Proto-Neolitik Natufiyan kültüründe birçok pişmiş toprak figürin başının bilimsel kazılarla ortaya çıkarılması, Filistin'den Anadolu'ya tanıtılmış olan bu figürin başları, o dönem insanların ticaret ve fikir

¹ Ali Umut Türkcan, *Anadolu Arkeolojisi*, (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları Eskişehir 2012, I/ 22.

² Türkcan, I / 22.

alışverişinin bağlantılarının bir sonucuydu³. Orta Anadolu ve Karadeniz sahillerinde ele geçen ETÇ'ye ait halka idoller, form açısından Güneydoğu Avrupa Kalkolitik Çağ örnekleriyle benzerlik göstermiştir⁴. Bu da gösteriyor ki Anadolu birçok açıdan tarih öncesi ve tarihsel süreç içerisinde uzak diyarlarla etkileşim içerisindeydi.

Tarih öncesi dönemlerde insanoğlu ihtiyaçlarının karşılanması yönünde doğaya karşı çaresiz ve güçsüzdü. Güçsüzlüğünü ve çaresizliğini ortadan kaldıracak manevi-ilahi bir güce gereksinim duymaktaydı. Tarih öncesi ve ilk tarihsel dönemlerinde insanlar, yüce yaratıcılarını kadın biçiminde tasarlayıp saygı göstermişlerdir. Büyük tanrıçaya diğer bir deyişle tanrısal anaya MÖ 7000 yıllarında Neolitik Çağ'dan başlayıp MS 500 dolaylarında son tanrıça tapınaklarının kapanışına kadar tapınılmıştı. Bazı bilim adamlarına göre ana tanrıça inancı Üst Paleolitik Çağ'a dek uzanmaktadır⁵.

Tezde ele alınan betimlemeler erkenden geçe doğru kronolojik olarak incelenmiştir. Figürinlerin çoğu hatta neredeyse tamamı Yukarı Mezopotamya (Güneydoğu Anadolu Bölgesi) ören yerleri ile Kuzey Suriye (Fıratın Batısı ve Amik Ovası) eserleridir. Ayrıca, bir adet İç Anadolu Bölgesi'nden olduğunu düşündüğümüz idol de (Kat. No. 15) bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada insan biçimli figürin ve idollerden plaka biçimli figürinlere doğru bir gelişim çizgisi izlendiği görülmüştür. Bu dönüşümle birlikte betimlemelerin erken dönemden geç döneme doğru tanıtımı yapılmıştır.

Yukarı Mezopotamya, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'tan oluşmaktadır. Aşağı Mezopotamya ise, Güney Irak ve kısmen güneybatı İran bölgesidir. Bu bakımdan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, hem Anadolu hem de Mezopotamya arasında inanç ve kültür yönünden köprü görevini üstlenmiştir.

Tez çalışması giriş kısmı ve sonrasında birinci bölüm olarak Yukarı Mezopotamya'nın tarihi coğrafyası, pişmiş toprak insan biçimli figürin ve idoller: terimler ve kullanım amaçları başlıkları altında ele alınmıştır. İkinci bölümde insan biçimli figürin ve idollerin yapım tekniği, üçüncü bölümde Eski Yakın Doğu'da inanç

³Önder Bilgi, *Development and distribution of anthropomorphic figures in Anatolia from the Neolithic to the end of the Early Bronze Age*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Londra Üniversitesi, Londra 1972, 23.

⁴Levent Keskin, "Anadolu'da Ele Geçen Halka İdoller: Tipolojik ve Kronolojik Bir Değerlendirme", *Anadolu/Anatolia*, 37, 2011, 202.

⁵Merlin Stone, *Tanrılar Kadınlık*, (1. Baskı) Payel Yayınları İstanbul 2000, 20.

ve tapınma ele alınmıştır. Dördüncü bölümde tarih öncesi ve tarihsel gelişim süreci içerisinde insan biçimli figürin ve idoller, beşinci bölümde Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Adıyaman müzelerindeki insan biçimli betimlemeler ele alınmıştır. Altıncı bölümde Tunç Çağ'ında Yukarı Mezopotamya'nın siyasi, dini yapısı ve insan biçimli figürinleri başlık adı altında değerlendirilmiştir. Yedinci bölümde Orta Tunç Çağ'ında Yukarı Mezopotamya'nın insan biçimli figürin ve idolleri, sekizinci bölümde ise Demir Çağ'ı ve sonrası figürinleri ele alınmıştır.

Giriş bölümünde tez çalışmasının amacı, kapsam ve izlenen yöntemler anlatılmış ve konu ile ilgili bölümler metin içerisinde kısaca tanıtılmıştır.

Birinci bölümde Yukarı Levant, Yukarı Dicle ve Fırat'ın tarihi coğrafyasında Kuzey Mezopotamya'nın tarih öncesi ve tarihsel süreç içerisindeki coğrafi konumu anlatılmıştır. Pişmiş toprak insan biçimli figürin ve idoller: terimler ve kullanım amaçları kısmında pişmiş toprak figürin ve idoller için kullanılan terimler, alfabetik sıraya göre sözlük biçiminde verilmiştir.

İkinci bölümde insan biçimli figürin ve idollerin yapım tekniği olarak gelişim sürecine ve yöntemlerine değinilmiştir. Figürin ve idoller yapılırken hangi aşamalardan geçtiği ve ne tür yöntemlerin kullanıldığına değinilmiştir. Tezde ele alınan figürin ve idollerin dağılım oranına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde Eski Yakındoğu'da inanç ve tapınma ile birlikte Mezopotamya'nın içinde yer aldığı Yakın Doğu'daki ibadet sistemlerine değinilmiştir. Bu bölümde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Proto-Neolitik ören yerlerin kült yapısına değinilmiştir. Daha sonra da Bereketli Hilal içerisinde yer alan tapınaklara değinilmiştir.

Dördüncü bölümde tarih öncesi ve tarihsel gelişim süreci içerisinde insan biçimli betimlemeler kronolojik bir sıra halinde dönemlere ayrılarak genel bir tanıtımı yapılmıştır. Tanıtımı yapılan figürinler dönemleri içerisindeki örneklerle açıklanmıştır.

Beşinci bölümde Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Adıyaman müzelerindeki insan biçimli betimlemeler tanıtılmış, Anadolu, Mezopotamya ve Suriye'nin başka bölgelerindeki benzer figürin ve idollerle karşılaştırılmalarına değinilmiştir. Tanıtımı yapılan figürin ve idoller dönemler içerisinde gruplara ayrılmıştır. Figürin ve idoller bu grup başlıkları altında değerlendirilmeye alınmıştır.

Altıncı bölümde Tunç Çağ'ının ana hatlarına kısaca değinilmiş, bu dönemde Anadolu'da yer alan bazı figürin ve idol örnekleriyle dört müzeden ele alınan grup örnekleri karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda figürin ve idollerde yer alan saç örgülerin günümüzdeki geleneksel bölge kadınlarının kültürel bağlarının devamına değinilmiştir.

Yedinci bölümde Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Yukarı Mezopotamya'nın insan biçimli figürinlere gruplar halinde müze örnekleriyle değinilmiştir. Gelişim aşamasında plakalı figürinlere doğru dönüşümü gözlenmiştir.

Sekizinci bölümde Demir Çağı ve sonrasındaki figürinlerin işlevlerine değinilmiştir. Astarte Figürin tipleri ve ikonografisinde, figürinlerin tipolojisi ve ikonografileri gruplar halinde verilmeye çalışılmıştır. Tipoloji ve ikonografi yapılırken, bu konuda uzman olan bilim adamlarının yaptığı çalışmalar göz önüne alınmıştır. Ayrıca bire bir ya da paralelleri ile karşılaştırması yapılmıştır. Yine bu bölüm içerisinde yer alan son olarak Assur ve Pers atlı süvari figürinlerine de değinilmiştir.

Katalog bölümünde ise figürin ve idollerin fotoğraflarıyla birlikte çizim, tanım, ölçü, buluntu yeri, benzeri örnekleri, katalog bilgileriyle birlikte kronolojik bir sıra takip edilerek verilmiştir. Katalog bölümünde fotoğraf kullanma amacımız verilen bilgileri görsel olarak desteklemektir. Bu durum figürinlerin daha çabuk ve kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu bölümde figürinlerin birebir ya da paralelleri ile karşılaştırılması benzer örnekler adı altında verilmiştir. İhtiyaç duyulması halinde bu yayınların görsel örneklerine bakılabilir. Bu amaçla konuyla ilgili görsellerin kolaylık olsun diye kaynağın sayfa numarası ya da levha numarası belirtilmiştir.

Tüm bu bölümlerin ardından tezin sonuç kısmına yer verilmiştir. Bu bölümde, eserlerimizin tamamı arasında kült ve adak figürinlerin çoğunlukta olduğu ve dolayısıyla adak figürinlerin Eski Çağ insanının ve Güneydoğu Anadolu Bölge insanının dinsel yaşamının günümüze taşınmasındaki önemine değinilmiştir.

I. KONU

Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman Müzelerindeki Geç Neolitik Çağ'dan Hellenistik Dönem'e Kadar Figürin ve İdoller başlıklı doktora tez konusu Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman illerinin Arkeoloji müzelerinde yer alan insan biçimli (antropomorf) pişmiş toprak figürin ve idollerdir. 2 adet kireç taşı ve 1 adet

kemik figürin de teze dâhil edilmiştir. Pişmiş toprak örneklerde konu olarak çoğunlukla kadın figürin ve idolleri göz önüne alınmıştır. Ancak konuyla ilgisi olduğu düşünülen hayvan biçimli ve eril figürinlere de görsel ve yazılı olarak değinilmiştir. Bu kapsamda Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin müzelerinden 155 eser ve envanterleri toplanmıştır. Ancak, bunların 105 âdeti çalışmaya dâhil edilmiştir. Müzelerden çalışmak amacıyla elde edilen pişmiş toprak figürin ve idoller Geç Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı ve Geç Demir Çağı'nı kapsamıştır. Tez çalışmasına Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait figürinler dâhil edilmemiştir.

II. AMAÇ

Tez çalışmasının amacı adı geçen müzelere gelen Yukarı Levant, Yukarı Dicle ve Yukarı Fırat kültürlerine ait insan biçimli (antropomorf) figürin ve idolleri tanımlama ve bu eserlerden hareketle eski toplum insanların yaşantısı, düşünce tarzı ve inançları ile ilgili bilgiler elde etmektir. İnsan biçimli betimlemeler, Prehistorik Çağ'dan itibaren insanoğlunun değer verip kutsal kabul ettiği varlıkları yansıtmak ve aynı zamanda duyguları ifade etmek amacıyla üretilmiş sanat eserleridir. Kutsal sayıldıkları düşünülen figürinler, zaman içerisinde malzeme ve yapım teknikleri açısından gelişim göstermiştir. Zaman içinde figürinlerin anlamlarında da değişimler yaşansa da daha çok kadının kutsallığı, yaratıcılığı ve onun üzerinden tapınma konusu en fazla kabul gören tez olmuştur. Gerek antik kaynakların aktarımından gerekse arkeolojik kazılardan anlaşıldığı kadarıyla çoğunlukla adak/ritüel amaçlı olarak kullanılmışlardır. Antik Çağ'da dini amaçla kullanılmış olmalarının yanı sıra dekoratif, oyuncak olarak da kullanıldıkları bilinmektedir.

Pişmiş toprak insan biçimli figürin ve idoller, sözü edildiği gibi insanoğlunun kültürel ve sanatsal gelişimine katkı sunan geniş bir çeşitliliğe sahiptir. Müzelerdeki figürinler kazı, müsadere, hediye (bağış) veya satın alma yoluyla müzelere dâhil edilmiştir. Dört müzeden çalışma izni alınan örnekler, Geç Neolitik Çağ'dan Geç Demir Çağı'na tarihlendirdiğimiz insan biçimli pişmiş toprak figürin ve idollerdir. Figürinlerin malzemesi, formları, üretim teknikleri açısından değerlendirilmesi yapılarak bölgenin kültürel yapısının aydınlatılması ve Batı Anadolu'yla olan ilişkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan Güneydoğu Anadolu Bölgesi müzelerindeki figürin grupları

üzerinde yapılacak çalışma, figürin sanatının yanı sıra kültürler arasındaki ilişkileri de ortaya koymasından önem kazanmaktadır.

Eserler üzerinde laboratuvar çalışması yapılamamıştır. Daha çok analogi yardımıyla teknik ve stilistik açıdan değerlendirilmiş ve bu değerlendirmelerin sonuçları farklı müzelerdeki örnekler ile birlikte bilimsel yayınlardaki katalog, kitap, dergi ve makalelerde bulunan diğer figürin ve idollerle karşılaştırılmıştır. Tez çalışmasının sonucunda incelenen eserlerin, konu ile ilgili pek çok kaynakta belirtilen üretim merkezlerine özgü teknik ve stilistik özellikler taşıdıkları görülmüş ve antropomorf figürin ve idoller ile ilgili yeni verilere ulaşılmıştır.

Varılan sonuçlar eserlerin buluntu yeri ve kazı malzemesiyse kontekst verileri ile birlikte ele alınarak figürinlerin işlevleri ve üretim tarihleri ile ilgili öneriler yapılmıştır. Figürin ve idollerin gruplandırılmasındaki amaç Dicle ve Fırat kültürünün özelliklerini tanıtmaktır.

Yapılan tez çalışması, kullanılan eserlere ait yazılı bilgi oluşturmaya, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin figürin ve idoller ile ilgili tarihi geçmişini aydınlatmasına ve halen devam eden kazı çalışmaları ile tespit edilecek yeni figürin ve idol gruplarının karşılaştırılarak anlaşılmasına da katkı sunacaktır.

III. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları, satın alma ve hibe yoluyla elde edilmiş olan insan biçimli pişmiş toprak figürinler üzerinde yapılan bu çalışmada figürinlerin buluntu durumlarına, yapım malzemelerine ve yapım tekniklerine değinilmiş ve tipolojik özellikleri gruplara ayrılarak katalog çalışmasına göre sınıflandırılmıştır. Yukarıda adı geçen müzelerdeki figürin tiplerine paralel özellikler gösteren figürinlerin görüldüğü bölgeler, coğrafi konumları ve iklimsel özellikleri araştırılarak bu müzelerdeki figürin grupları genel bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

Figürin ve idoller tarihsel süreçte kadın, rahibe, dansçı, anne, kraliçe olarak yüksek

sınıfa mensup yönetici görünümüleriyle karşımıza çıkabilmektedir⁶. Yapılan çalışma tanrıça, kadın, rahibe, cariyeye, hizmetkâr, süvari kısaca insan biçimli formlarla sınırlandırılmıştır. Mitolojik tasvirli yaratıklar ve hayvan biçimli formlar bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yine bu müzelerden elde edilen Hellenistik ve Roma Dönemi pişmiş toprak figürinleri, bu tezin kapsamı dışında tutulmuştur. Bu dört müzenin deposundaki eserler Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yazılı izinleriyle⁷ depolardan çıkarılmış, fotoğrafları çekilmiş, çizimleri yapılmıştır. Diyarbakır ve Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde çalışma ve fotoğraf çekimi, her iki müzenin taşınması ve depo sayım dönemine denk geldiğinden kısıtlı bir zamanda depo içinde yapılmıştır. Mardin Müzesindeki bazı eserlerin fotoğrafları (Kat. No. 1, Kat. No. 2, Kat. No. 4, Kat. No. 20, Kat. No. 21, Kat. No. 24, Kat. No. 25, Kat. No. 28, Kat. No. 34, Kat. No. 37, Kat. No. 48, Kat. No. 52, Kat. No. 53, Kat. No. 58, Kat. No. 60, Kat. No. 61, Kat. No. 62, Kat. No. 63, Kat. No. 64, Kat. No. 66, Kat. No. 72, Kat. No.79) müze uzmanları tarafından çekildiğinden betimlemelere, fotoğraf ve envanter bilgileri üzerinden çalışılmıştır.

Eserler kendi içerisinde erken dönemden geç dönemlere doğru numaralandırarak katalog sırasına göre dizilmiştir. Katalog bilgileri yanına levha numaraları ve çizilen eserlerin *çizimler* sayfasındaki numaraları verilmiştir. Katalog dışındaki karşılaştırma örnekleri aynı levha içerisinde yer almaktadır. Levha ve çizim listesiyle ilgili bilgiler tezimizin *Levhalar ve Çizimler* bölümündedir.

A. Yayın ve Arşiv Araştırması

Geç Neolitik Çağ'dan Geç Demir Çağı'na tarihlenen figürin ve idollerin geçirdiği aşamaları aydınlatması açısından bu konuda yazılmış tezler, makaleler, dergiler, kitaplar, süreli ve süresiz yayımlar, ansiklopediler detaylı bir şekilde taranmış ve incelenmiştir.

İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü, Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Diyarbakır'daki Dicle Üniversitesi Kütüphanesi, Diyarbakır'daki Halk

⁶Daisy-Kate Knox, *Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from EC I – LC IIIA (c.2300BC – c.1100BC)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), The University of Manchester The Faculty of Humanities, Manchester 2012, 35.

⁷Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü'nün 10/06/2014 tarih ve 914 sayılı yazısı, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'nün 08/05/2014 426 sayılı yazısı, Mardin Müze'sinin 26/12/2014 tarih ve 1239 sayılı yazısı, Adıyaman Müze Müdürlüğü'nün 15/07/2014 tarihli Çalışma Raporu izni.

Kütüphanesi, Diyarbakır ve Mardin illerinin Arkeoloji müzelerinin kütüphaneleri araştırılmıştır. Buradaki dokümanlarla fotoğraf arşivleri incelenerek yayınlanmamış kazı raporları müzelerden temin edilmiştir.

Ayrıca elektronik ortamdaki academia.edu, tayprojesi.org.tr, researchgate.net ve jstor.com gibi akademik veri tabanlı linkler aracılığıyla erişilebilen makalelerden yararlanılmıştır. Pişmiş toprak figürin konusunda uzman olan Prof. Dr. Önder Bilgi, Prof. Dr. Ömer Özyiğit, Prof. Dr. Refik Duru, Doç. Dr. Fikret ÖZCAN, Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI, Yrd. Doç. Dr. Derya YALÇIKLI ile gerek telefon gerekse e-mail yoluyla konu hakkındaki bilgilerine başvurulmuştur.

B. Müze Çalışmaları

Müzedeki eserler envanter kayıtlarıyla incelenmiş, kazı envanter defterleriyle de karşılaştırılmıştır. Eserlerin müze envanterinde bulunması ve onlardan parça alma imkânının bulunmaması nedeniyle kil analizi gibi teknik testler yaptırılmamıştır. Müzelerde yapılan çalışmalarda müzelerin taşınması ya da tadilatı nedeniyle kısıtlı bir zaman ve ortamda müze müdürlerinin gayretiyle gerçekleştirilmiştir. Müzedeki eserler depolardan çıkartılarak uygun ortamlarda fotoğraf çekimleri ve çizimleri gerçekleştirilmiştir.

IV. YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Eski Yakındoğu’da pişmiş toprak çalışmaları ile ilgili olarak Leon Heuzey tarafından 1882 yılında Louvre Müzesi’ndeki figürinlerden oluşan *Catalogue des figurines antique de terre cuites du musee du Louvre* (Louvre Müzesi’ndeki Antik Pişmiş Toprak Figürinler Katalogu) yayınlanmıştır. Daha sonra 1930 yılında E. Douglas van Buren tarafından *Clay Figurines of Babylonia and Assyria* (Babil ve Assur Dönemi Pişmiş Toprak Figürinleri) adlı eseri yayınlanmıştır. Bu eserden bir kuşak sonra 1968 yılında M. T. Barrelet tarafından *Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mésopotamie, I* (Mezopotamya’da Pişmiş Toprak’tan Kabartma ve Figürinler I) kitabı yayınlanmıştır. Bu konuyla ilgili yazarın tamamlayıcısı olan II. cildi maalesef yayınlanmamıştır.

Sir Leonard Wolley tarafından kazılan Ur Höyük kazı (1922-1934) buluntuları Leon Legrain tarafından katalog haline getirilmiştir. Bir başka yayınlanmamış olan doktora tezi 1960 da George Franklin Dales tarafından *Mesopotamian and Related Female*

Figurines, their Chronology, diffusion and Cultural Functions (Mezopotamya Kadın Figürinlerinin Kronolojisi, Yayılımı ve Kültürel Fonksiyonları) adlı doktora tezi basılmıştır.

Levant Bölgesi'nin Tunç ve Demir Çağları'na tarihlenen pişmiş toprak figürinler için öncü bir çalışmayı 1943 yılında James Bennett Pritchard, *Palestinian Figurines in relation to certain goddesses known through literature* (Edebi Belgeler Işığında Filistin Ana Tanrıça Figürinleri) Eski Ahit (Tevrat) kaynaklı arkeolojik bir çalışma yapmıştır.

Pişmiş toprak Astarte figürinleriyle ilgili olarak 1948-1949 yıllarında J. P. Riis tarafından *The Syrian Astarte Plaques and their western connections* (Suriye Astarte Plakaları ve Batı Kültürüyle Olan İlişkileri) adlı çalışması temel kaynak niteliğindedir. Yakındoğu'da JPF (Judean Pillar Figurines) olarak adlandırılan pişmiş toprak Astarte figürinlerinin kullanım amaçları, yayılım alanları ve biçimsel özellikleriyle ilgili olarak kapsamlı bir çalışma yapan Philip Johnston'un *Figuring out Figurines* (Figürinleri Kavramak) adlı makalesi 2003 yılında yayınlanmıştır.

1980 yılında ise Leila Badre'nin *Les figurines anthropomorphes en terre cuite a l'Age du Bronze en Syrie* (Suriye'de Tunç Çağı İnsan Biçimli Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller) adlı çalışmasındaki kazı buluntuları, kaçak kazı ve satın alma yoluyla ele geçen figürinleri "Fırat Tipi" olarak gruplandırmıştır. Badre'den sonraki bilim insanları bu gruplandırmayı göz önüne almışlardır. Son zamanlarda yapılan bir çalışma ise yukarı Levant ve Amik ovası ile ilgili yayımlanmış doktora tezi olan Alaxander Pruss'un *Die Amuq Terrakotten* (Amik Ovası Pişmiş Toprak Eserler) özgün eser niteliğindedir.

Türkiye'de ise Önder Bilgi ve Şengül Gündoğan-Aydingün tarafından yayımlanmamış doktora tez çalışmaları konuyla ilgili ana kaynak niteliğindedir. Önder Bilgi'nin *Development and Distribution of Anthropomorphic Figures in Anatolia from the Neolithic to the End of the Early Bronze Age* (İnsan Figürlerinin Anadolu'da Neolitikten Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Gelişimi ve Dağılışı) adlı tezi 1972 yılında yayınlanmıştır. Şengül Gündoğan-Aydingün'ün 1994 yüksek lisans tezi olarak *MÖ 3. Binde Anadolu'da Mermer İdoller* ve 2003 yılında ise *Eski Tunç Çağı'nda Anadolu Pişmiş Toprak Figürinler* adlı doktora tez çalışması bilim dünyasına kazandırılmış en önemli temel eserlerdir.

2005 yılında Şengül Aydıngün'ün *Tunç Çağının Gizemli Kadınları* adlı kitabı; 2012 yılında ise Önder Bilgi'nin *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri* adlı kitabı yayımlanmıştır. Önder Bilgi ve Şengül Aydıngün, Batı Anadolu kültürlerine ait çalışmaları öne almıştır. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'yle ilgili çalışmaları sınırlıdır. Bu tez çalışmamızda ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ilk defa Türkçe olarak bir Güney Doğu Anadolu figürin ve idollerin bölgede yapılan kazılar ve satın alma yoluyla müzelere kazandırılan eserlerin doktora tezi kapsamında ele alınması bakımından ilktir. Bu nedenle Batı Anadolu ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin ETÇ ve Demir Çağları arasındaki dönemlerin boşluğunu dolduracak bir çalışma gerçekleşmiştir. Bilgi'nin doktora tezinin yazımının üzerinden 45, Aydıngün'ün ise 15 yıl geçmiştir. Bu süre içerisinde yeni derli toplu bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmadaki eserlerle birlikte son yıllarda ortaya çıkan malzemeler toparlandığında, yeniden değerlendirme ve yoruma gitme yapılabilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUKARI MEZOPOTAMYA FİĞÜRİN VE İDOLLERİ

1.1. YUKARI MEZOPOTAMYA'NIN TARİHİ COĞRAFYASI

Yunancada iki nehir arasındaki ülke anlamına gelen Mezopotamya terimi⁸, Fırat ve Dicle nehirleriyle ile bu nehirlerin kolları arasındaki bölgeyi kapsayan coğrafya için kullanılmaktadır. Bu terim eski Yunancadaki orta anlamındaki “mesos” ve ırmak manasına gelen “potamos” kelimesinden türemiştir⁹. Kuzey sınırı yaklaşık olarak Anadolu’da Güneydoğu Toros Dağları, doğu sınırı İran’daki Zagros Dağları, batı sınırı yaklaşık Amanos Dağları, güney sınırı ise Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşip beraber döküldüğü Basra Körfezi’dir.

Mezopotamya’nın coğrafi yapısı genel özellikleri bakımından, Yukarı/Kuzey, Orta ve Aşağı/Güney Mezopotamya olarak üçe ayrılmaktadır. Yukarı Mezopotamya siyasi harita açısından Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Kuzey Suriye, Kuzey Irak, Aşağı Mezopotamya ise Güney Irak ve kısmen Güneybatı İran bölgesidir¹⁰.

Mezopotamya’nın kuzeyi Zagros Dağları, Güneydoğu Toroslar ve Amanoslar tarafından çizilen yarım daire biçimindeki hat nedeniyle Dicle ve Fırat nehirlerinin suladığı batı İran’dan başlayarak Mardin ve Diyarbakır’ın kuzeyinden Antakya, Kuzey Suriye’ye uzanan alan “Bereketli Hilal” olarak adlandırılır¹¹. Bölgenin en büyük akarsuyu Fırat’tır. Karasu ve Murat Çaylarının oluşturduğu Fırat Nehri Toros Dağlarının kuzeyinden kar suları ile beslenerek güneye doğru Gaziantep ve Şanlıurfa platolarını ayırıp Türkiye-Suriye sınırını aşarak Suriye’ye ulaşır. Burada Balikh Nehri

⁸ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetler Tarihi*, (3. Baskı), Ekin Yayınevi Bursa 2012, 21.

⁹ Savaş Harmankaya, *Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi* (2. Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, 1/3; Turan Yalçın, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde Yukarı Mezopotamya’da Küçük Taş Eserler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, s. 4; Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi* (7. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, 12.

¹⁰ Harmankaya, 3.

¹¹ James Henry Breasted, *Ancient Times a History of the Early World: An Introduction to the Study of Ancient History and the Career of Early Man*, Gin and Company, London 1914, 101; Şeyma Reisoğlu Nalça, Başlangıcından Hitit Dönemine kadar Anadolu’da Ana Tanrıça Kültü ve Toprak İdol, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul 1993, 40.

ve doğuda Habur Çayı ile birleşir. Bu yan kollarla daha da güçlenen Fırat Nehri Mezopotamya düzlüklerini geçerek Şattülarap'da Dicle Nehri ile birleşir¹².

Mezopotamya'nın ikinci büyük nehri olan Dicle Nehri ise Güneydoğu Torosların orta kesiminde iki kaynaktan doğar. Diyarbakır'dan sonra Ambar, Batman, Garzan ve Botan çayları ile birleşir. Raman Dağı'nın güney eteğindeki dar boğazlardan geçerek sınırimız dışına çıkar. Kuzey Irak'ta Küçük Zap, Büyük Zap, Adhem ve Diyala suları ile beslenir. Güney Mezopotamya'da Fırat Nehri ile birleşip buradan Basra Körfezine dökülür¹³.

Kısaca Mezopotamya adı kuzeyde Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zagros Dağları, batıda Suriye Çölü tarafından çevrelenen alan için kullanılır. Gerçekte Mezopotamya'nın kesin hatlarla belirlenmesi mümkün olmayan kültürel sınırları batıda Suriye Çölü'nü Fırat vadisi boyunca aşarak Filistin ve Lübnan Dağları'na, buradan da güneyden Elam üzerinden doğuya doğru yayılırken; kuzeyde ise Türkiye'nin doğusuna dek uzanarak bütün Güneydoğu Anadolu'yu da içine alacak şekilde genişler¹⁴.

Mezopotamya Bölgesi'ndeki kazılarda özellikle Ebla Krallığı başkenti olan Tel el Marduk'da eski yazılı belgeler ışığında Kuzey Mezopotamya'da MÖ 25. yüzyıldan başlayarak Ebla Krallığı'nın egemen olduğunu, Harran'da bu devlete bağlı *Zugalum* adlı bir kraliçenin bulunduğu öğrenilmektedir¹⁵. Yine yazılı tabletlerden öğrenildiğine göre, I. Sargon'un krallığı döneminde (MÖ 2340-2284) Akkad Krallığı'nın bir fetih seferiyle Amanos ve Toros Dağları doğrultusunda kuzeybatıya yayıldığını, Kuzey Suriye'nin birçok bölümünden başka İarmutu Ülkesi olarak bilinen Güneydoğu Anadolu'dan bazı yerleri zapt etmiştir. Sargon'un torunu Naram-Sin (MÖ 2225-2185) döneminde Subartu'yu (Kuzey Mezopotamya) düşmanlarına karşı savunmuştur. Akkad egemenliği dönemini daha sonra Ur Hanedanlar Dönemi izler. III. Ur Hanedanı döneminde (MÖ 2060-1960) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmı III. Ur Hanedanı'nın hâkimiyetine girmiştir¹⁶.

¹² Köroğlu, 16; Harmankaya, 3.

¹³ Köroğlu, 19.

¹⁴ Ercüment Yıldırım, "M.Ö. II. Bin Yılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye", *Jasss The Journal Of Academic Social Science Studies*, 5 (8), 2012, 1386.

¹⁵ Bilge Umar, *Kommagene ve Kuzey Mezopotamia* (1. Baskı), İnkılap Yayınları İstanbul 2008, 9.

¹⁶ Umar, 10.

Eski Babil Krallığı'nın ünlü kralı Hammurabi Dönemi'nde (MÖ 1792-1750) Hammurabi, Mari Kentini, Elam ülkesini, Assuru, Subartu'yu (Kuzey Mezopotamya) zapt edince Kuzey Mezopotamya'da yani bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Babil egemenliği başlamış olur. Babil egemenliğinden sonra ise MÖ 15. yüzyıldan kalma Hitit çivi yazılı tabletlerinden öğrenildiği üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğuda Urmiye Gölü'ne kadar Hurri-Mitanni halkının egemenliği altına girmiş oldu¹⁷.

Demir Çağı'nda, Ege göçleri ile başlayan Ön Asya'daki otorite boşluğu önce Yeni Assur İmparatorluğu ile daha sonra diğer uygarlıklar tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Ön Asya'da etkin olmak isteyen milletler arasında kanlı savaşlar ve karmaşık diplomat ilişkileri baş göstermiştir. Bu durum Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasını da etkilemiştir. Bu süreçte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Geç Hitit şehir krallıklarının yanında Anadolu'da Frig, Lidya, Urartu gibi merkezi kültürler kurulmuş, Mezopotamya'da ise Yeni Assur İmparatorluğu sahne almıştır¹⁸.

Yeni Assur krallığı Mezopotamya'nın siyasal ve kültürel anlamda gerçek egemeni olmasının yanı sıra sınırlarını aşarak İran (Elam ve Med), Anadolu (Geç Hitit ve Urartu), Kuzey Suriye (Geç Hitit ve Arami), Doğu Akdeniz Kıyıları (Tyre, İsrail, Yahuda) ve Mısır üzerinde de egemenlik iddiasında bulunmuştur¹⁹. Görüldüğü üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarihsel süreç içerisinde birçok uygarlık tarafından istila edilmiştir.

1.2. PİŞMİŞ TOPRAK FİGÜRİN VE İDOLLER: TERİMLER VE KULLANIM AMAÇLARI

Neolitik Çağ ile birlikte figürinler pişmemiş (güneşte kurutularak) ve az pişmiş toprakta (fırında) bazen dolgun iri vücutlu kadınlar olarak, bazen da antropomorf kap tarzında kendilerini göstermişlerdir. Neolitik Çağ'ın başından itibaren kadınlar akbaba, yılan, aslan ve leopar gibi çeşitli hayvanlarla birlikte tasvir edilmişlerdir. Erkek, avcı olarak vahşi hayvanın veya vahşi hayvan sürülerinin düşmanıyken kadın ise canlıların koruyuculuğunu üstlenen ve hayvanların varlığının sürdürülmesinde yardımcı olan dini

¹⁷ Umar, 10.

¹⁸ Harmankaya, 17.

¹⁹ Köroğlu, 152.

imgeleri sembolize etmekteydi²⁰. Üst Paleolitik Çağ'dan (MÖ 30.000) başlayarak mağaralara yapılan resimlerdeki kadın betimlemelerinin özelliği, ana tanrıçanın ruhsal gücünü ifade etmektir. Fransa'daki Dordone'da bulunan mağara duvarlarına yapılmış oldukça büyük boyutlu, yuvarlak, üçgenimsi ve alt tarafı delikli olan bezemeler arkeologlar tarafından vulva olarak yorumlanmıştır²¹. Tanrıçanın gözleriyle her şeyi gören anlayan gücünü, ağzında cesetleri yutmakla ya da konuşmakla olan ilişkisini, yüzündeki ve başındaki ışınal çizgilerle ondan yayılan yaşam enerjisini, ellerinde “yapan, eden, cömertçe sunan” özelliğini yansıtmak istenmiş olabilir²².

Kadınların soyut kavramları hem cinslerine aktarabilmeleri için betimlemelerdeki bu ifadelerin ortaya çıkmasından çok öncesine giden düşünsel, dinsel, büyüsel edinimlerinin olması gerekmektedir. Betimlemelerdeki bu soyut ifadeler yüce ana olarak kabul edilen kadınların bilgeliklerini, büyücülüklerini, buluşlarını, dünyayı yorumlama-sayma-adlandırma edimlerini biriktiren ve bunları anlamamanın dilini uzun zamandır oluşturan birikimli kişilerin yapabileceği olgunluktur²³. Bu yüzden Kalkolitik Çağ'ın sonları ve İlk Tunç Çağı'nın başından itibaren de birçok çeşitte figürin ve idol, antropomorf olarak çoğunlukla kadın formlarında yassı, stilize ve şematik olarak üretilmişlerdir. Daha sonra Arkaik Çağ'da Mısır ve doğu etkisiyle birlikte figürinler kullanılmaya devam edilmiştir²⁴. Klasik ve özellikle Hellenistik Dönem'de bu sanat, kalıp yapımının kullanılmasıyla birlikte altın çağını yaşamıştır.

MÖ 3. bin yıla kadar genel olarak kadın figürinlerinde yüce ana ya da dişil ruhun kozmik yaratıcı kimliği vurgulanarak anlatılmakta, yeryüzündeki dirimselliğin, yaşam zincirinin varlığı ve devamı ona bağlanmaktaydı²⁵. MÖ 4. yüzyıldan itibaren ise figürinler dekoratif amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Bu tipten örnekler köle, çiftçi, bakıcı, şişman kadın veya satyr-silenos gibi karakterlerden oluşmaktadır²⁶.

²⁰ Binnur Çelebi, *Toprak Altındaki Kadının Sessiz Çılgılığı- Eski Çağ'da Kadın*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul 2015, 110.

²¹ Şengül G. Aydıngün, “Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden”, *Tunç Çağının Gizemli Kadınları*, (1.Baskı), YKY İstanbul 2005, 13.

²² Yıldız Cıbrırlıoğlu, *Kadın Saçı. Büyü ve “Türban”*, (1. Baskı), Payel Yayınevi İstanbul 2004, 29.

²³ Cıbrırlıoğlu, *Kadın Saçı. Büyü ve “Türban”*, 29-30.

²⁴ Herman Müller-Karpe, *Handbuch Der Vorgeschichte, Erster Teilband Text III/1*, C.H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974, 527; Herman Müller-Karpe, *Handbuch Der Vorgeschichte, Erster Teilband Text III/3*, C.H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974, Tafel 35.

²⁵ Cıbrırlıoğlu, *Kadın Saçı. Büyü ve “Türban”*, 30.

²⁶ Gönül Paksoy, *Anadolu'da Pişen Toprak, Gönül Paksoy Koleksiyonu* (1. Baskı), Rezan Has Müzesi, İstanbul 2007, 246.

Hellenistik Dönem’de figürinler grotesk figürler haline başka bir deyişle orantısız kafalar, büyük göbekler, kambur insan biçimlerine dönerler. Günlük yaşamı konu edinen örnekler arasında konuşan, gülen, dans eden, müzik çalan kadınların betimlendiği bu figürinler geniş bir zaman aralığına tarihlenir. Roma Dönemi’nde bu sanat gittikçe kaybolmaya ve özensiz olmaya başlar. Ancak yine de bu dönemde mükemmel tarzda Hellenistik Dönem eserleriyle yarışır figürinler vardır. Çoğu kez Hellenistik ve Roma Dönemi figürinlerini üslup açısından ayırt etmek zordur²⁷.

Çağın sanatçıları kullanım tercihi açısından taş ve devasa heykellerin kullanımını pahalı ve maliyetli bulduklarından, daha ucuz maliyetli olmasından dolayı, dini adak nesneleri olarak pişmiş toprak (terrakota) figürinleri çok sık kullanmışlardır²⁸. Pişmiş toprak materyallerin doğada bol miktarda olması ve birçok farklı bölgelerden gelmeleri günlük yaşam üzerinde çağının giysi geleneği ve göreneklerini, dönemin topluluklarının dinsel yaşamı hakkında bilgiler sağlarlar²⁹. Bu nedenle kutsal alanlarda ve mezarlarda en sık rastlanılan buluntulardır. Tarih öncesi ve Eski Çağ’da bereketin, gücün sembolleri olarak çaresizliğe ve savunmaya yönelik kalkan olmuşlardır. Antik Çağ’da bunlar genellikle düşük gelirli insanlara hitap etmişler ve hatta kutsal alan girişlerinde ve agoralarda satılmışlardır. Bir kısmı tanrı ve tanrıçaları temsil etmektedir ancak figürinlerin büyük bir bölümü genellikle ayakta duran kadınlardır ve belli bir tanrıça ile ilişkilendirilmezler³⁰.

1.2.1. Terimler

Pişmiş toprak figürinlerde kullanılan terimler, konuyla ilgili tanımlamalarda kullanılmak üzere alfabetik sıraya göre oluşturulmuştur.

Amulet: Latince “*amuletum*” kelimesinden türeyerek Türkçeye yerleşmiştir. Kötülük ve uğursuzlukları uzaklaştırdığına, uğur getirdiğine, hastalıkları iyileştirdiğine

²⁷ Paksoy, 247.

²⁸ E. Douglas Van Buren, *Clay Figurines of Babylonia And Assyria*, Oxford University Press, London 1930, xxvii; Stephanie Marie Langin-Hooper, *Beyond Typology: Investigating Entanglements of Difference and Exploring Object- Social Interactions in the Terracotta Figurines of Hellenistic Babylonia*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of California, Berkeley 2011, 3.

²⁹ Van Buren, xxvii.

³⁰ Langin-Hooper, 4.

ve özel güçlere sahip olduğuna inanılan, insan eliyle yapılmış nazarlık, tılsım ya da muskanın arkeolojik terminolojideki tanımıdır³¹.

Anaerki: Babanın ya da erkeğin egemen olduğu toplum biçimini tanımlayan ataerki teriminin karşıtıdır ve ananın egemen olduğu ilkel toplum yönetim biçimini modelidir.

Anaerkil: Kadının egemenliğine dayanan yönetim biçimidir.

Antik Çağ: Yunan ve Roma uygarlıklarının gelişip yayıldığı çağ olarak kullanılır. Yaklaşık olarak MÖ 8. yüzyıl ile MS 4. yüzyıl arasındaki dönemi kapsamaktadır. Diğer uygarlıklar için kullanılmaz. MS 3. yüzyıl MS 6. yüzyıl arasındaki dönem için Geç Antik Çağ terimi kullanılır³². Bu dönemi sanatsal, kültürel ve tarihsel süreç içerisinde ele alıp dönüşümleri farklı evrelerde değerlendirilir. Terrakotta eserler de bu dönemle paralel seyir almaktadır.

Antropomorfizm: Yunanca antropos (insan) ve morphos (biçim) kelimelerinden oluşan ve Türkçede “insan biçimcilik” kelimesiyle karşılanan antropomorfizm en genel anlamda insani ya da insanımsı özelliklerin çeşitli insan dışı formlara özellikle de Tanrı’ya atfedilmesini dile getiren bir terimdir. Tanrıların insan gibi düşünülmesi ve onların hayatlarının da insanlara benzetilmesi bir nevi kişileştirmeye antropomorfizm doğmuş ve beraberinde de büyük bir mitolojiyi ortaya çıkarmıştır³³.

Aplike teknik: Farklı kalıplarda şekillendirilen parçaların figürinlere montajıdır.

Apotropeik: Grekçe apotrópaios-ἀποτρόπαιος-*kem göz gideren* anlamındadır. Kötülüğe karşı koruyucu, kötülüğü defeden, uğursuzluğu önleyen demektir³⁴.

Arketip (Model): Üzerinden kalıp alınan ilk eser. Bu tür eserler çok az sıklıkta ele geçer, el yapımı ve içi dolu olarak yapılırlar³⁵.

Astar: Seramik hamurundan daha fazla dinlendirilerek artırılmış kile verilen isim.

³¹ Derya Berrak Yetilmezsoy, Tarih Öncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, 5.

³² Secda Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü* (4. baskı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1993, 26.

³³ Cevat Başaran, *Arkeolojiye Giriş* (1. Baskı), Aşiyen Kitabevi, Erzurum 1998, 107.

³⁴ Saltuk, 26.

³⁵ Ali Yalçın Tavukçu, *Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri (İ.Ö. 1375-İ.S-395)*,(Yayımlanmamış Doktora Tezi),Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, 15.

Atef: Anat, Asherah ve Astarte'nin giymiş olduğu taca denir.

Atribü: Bir figürinin kime (tanrı, tanrıça, kadın ya da erkek) ait olduğunu, onunla ilişkili ayırt edici işaret ya da sembol.

Atrofik baş: (Yunanca atrophe zayıflama, küçülme). Pişmiş toprak figürin ve idollerde başın küçülmesi, küçük işlenmesi anlamında kullanılmaktadır.

Bitüm: Su geçirmez, yapışkan ve görelî olarak ucuz bir malzemedir. Bu üstünlükleri sayesinde çok çeşitli alanlarda kullanılmasına yol açar. Kimyasal olarak karmaşık bir karışım olan bitüm temelde hidrokarbonlardan (karbon ve hidrojen) oluşur. Katı ya da çok ağıdalı bir sıvı halinde bulunur ve ısıtılınca yumuşar. Doğada bulunduğu biçimiyle binlerce yıl yapıştırıcı olarak kullanılmıştır.

Çılkak: Anadolu'da peçiç, dilgöz, yılanbaşı, bel boncuğu, it boncuğu, kesbik, kalaç, tazı boncuğu olarak adlandırılan çılkak bir deniz salyangozunun (cypraea moneta) kabuğudur³⁶.

Diyagonal: Dikdörtgenin bir köşesiyle çaprazında bulunan köşesi arasında çizilen çizgidir. Erken Tunç Çağı II ve III kadın figürinlerinde kalça kenarları diyagonal kazıma çizgilerle işlenerek kısa, şeffaf bir giysi içinde oldukları gösterilmek istenmiştir.

Figürin: Latince'deki "figura" kelimesinden gelmektedir. Taş, kil ve benzeri malzemeden yapılmış insan, hayvan ve mitolojik tasvirleri ifade eder. Başka bir deyişle küçük insan ve hayvan modellerine denir. Genellikle canlı varlıkları betimleyen, kolayca taşınabilir nitelikte üç boyutlu küçük sanat yapıtlarıdır. Taş, ahşap, metal, pişmiş toprak, kemik gibi her tür malzemeden yapılır³⁷. Heykeltıraşlık sanatı içerisinde değişik türde malzemeden elde edilen bu eserlere "figürinler ve küçük kabartmalar" adı verilir. Taş (mermer, kireçtaşı, alabaster), metal (altın, gümüş, bronz, kurşun ve demir), fildişi, kemik, amber, balmumu, ahşap ve özellikle terrakotta (pişmiş toprak) malzeme olarak kullanılmışlardır³⁸. İnsanoğlu yerleşik düzene geçtikten sonra artan ihtiyaçlarını karşılamak için yeni arayışlara yönelmiştir. Çevresinde bolca bulunan toprağı

³⁶ Eşref Bülent, "Anadolu Amulet Geleneğinde Çılkak ve Eski Kültürlerde İzleri", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, I (38), 2007, 312.

³⁷ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü* (3. Baskı), Remzi kitabevi, İstanbul 2011, s. 84.

³⁸ Başaran, s. 208; Yetilmezsoy, 4.

şekillendirerek çeşitli kaplar ve inanç geleneği paralelinde figürinler yapmaya başlamışlardır³⁹.

İdol: Tarih öncesi ve eski çağda tanrılara adak olarak sunulan taş, pişmiş toprak veya kemikten yapılmış olan stilize tanrı veya tanrıça heykelcikleridir⁴⁰. Erken Kalkolitik Çağ'la birlikte soyutlanmaya doğru eğilim başlar. Geç Kalkolitik Çağ'la birlikte betimlemeler genellikle soyut işlenmiştir.

Kabartma: Bir düzlem üstüne tasarlanıp gerçekleştirilen heykel türüdür.

Kekryphalos: Antik Çağ'da kadınların başlarına taktıkları ağ biçiminde başlık türüdür⁴¹.

Keramik: Yunanca keramos'tan türemiş çömlekçi toprağı anlamındadır. Çömlekçi kelimelerinden gelen keramik, arkeolojide sadece pişmiş toprak çanak çömleği belirtmek için kullanılır⁴².

Kil: pişirilmiş toprak, seramik ve porselen hamurlarının ana malzemesi olan bünyesinde su molekülü bulunduran ve alüminyum silikat içeren topraktır⁴³. Su ile karıştırıldığında plastiklik kazanıp biçimlendirilebilen ve kurutulduğunda kırılmaya karşı farklı dirençler gösteren doğal bir malzemedir.

Kofi (Araşqın): Güneydoğu Anadolu'da giyilen geleneksel bir kadın başlığıdır. Bir mukavva veya karton parçasının başın yapısına göre yapıştırılarak kısa konik-silindirik şeklinde yapıp kumaşla kaplanır. Alın kısmına altın ve diğer ziynet eşyaları takılarak süslenir. Gelinler uzun ve enli bir örtü ile çene altından gelecek şekilde baş üstünden dolanarak kofiyi kapatırlar. Ama ziynetlerini gösterirler. Kofinin kaplandığı kumaşın rengi altın-gümüş gibi değerli tabuları daha kolay gösterecek renkten seçilir. Kofi (Araşqın) daha ziyade yerleşik kültüre özgüdür.

³⁹M. Fatih Karagöl, *Hitit İmparatorluk Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Figür Kullanımı ve Günümüzdeki Seramik Yorumları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2010, 4.

⁴⁰ Müjde Yazar, *Anadolu'da Neolitik Dönem Sanatı ve Merkezleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, 24; Saltuk, 83.

⁴¹ Saltuk, 94.

⁴² Saltuk, 95.

⁴³ Sena Efekan, *Geç Neolitik Dönemine Ait Hacılar Kazılarında Bulunmuş Terracotta Figürinlerin Çağdaş Yorumlarla Biçimlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta 2011, 5.

Koroplasthos: Figürin yapımı için kili şekillendiren zanaatkârlara verilen ad. Antik çağ terrakotta yapımcılarına, “koroplasthos” veya “koroplastes” denilmekteydi. Bu kelime İngilizceye “coroplast” olarak geçmiştir. Günümüz Türkçe literatüründe de terrakotta yapımcıları “koroplast”, terrakotta sanatı da “koroplastik” olarak geçmektedir⁴⁴.

Kourotrophos: Eski Yunanca “çocuk emziren/çocuk bakan” anlamına gelir. Kucağında çocuk olan ve genelde de emziren kadın figürleri için kullanılan bir terimdir⁴⁵.

Mika: Seramik kırığında parlak sarı ya da beyaz noktacıklar halinde beliren mika yumuşak bir madde olduğundan hamurda ince zerrecikler halinde bulunmaktadır⁴⁶. Kile mineral katkıları yapılmasının nedeni kurutma ve pişirme esnasında kırılma ve çatlamaları önlemeye yöneliktir.

Pendantif: Boyna takılan mücevher süs takısı, gerdanlık anlamındadır. İlk çağlarda boncuk ve kemik pendantifler zamanla altın, gümüş ve değerli taşlardan yapılan çok süslü pendantiflere dönüşmüştür⁴⁷.

Peplos: Ağır bir kumaştan özellikle yünden yapılan dikdörtgen şeklinde kumaş olup, giyildiği zaman entari şeklini alan bir giysidir. Kumaşın karşılıklı iki kenarı karşılıklı gelecek şekilde vücudu sarar ve kumaşın üst kenarı omuzlar üzerinde iğne veya broşla birbirine tutturulur. Peplos genel olarak kolsuzdur ancak bazen kumaş omuzda, kol üzerine biraz doğru sarkarak kısa kol şeklinde bir görünüm kazanır. Peplos giyilirken üstte vücudun yukarısına gelen tarafta 30-40 cm’lik kısım göğüste gözüktür ve buna da “apoptigma” ya da “diploidion” denilmektedir⁴⁸.

⁴⁴ Ayla Canay, Antikçağ Koroplastik Sanatı ve Bu Sanatın Etkileriyle Ortaya Çıkan Günümüz Seramik Örnekleri,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2000, 4.

⁴⁵ Şebnem Sedef Çokay Kepçe ve G. Senem Özden Gerçeker, *Kilden SuretlerSadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Antik Çağ Terrakotta Figürinleri*, Sadberk Hanım Müzesi İstanbul 2012, 220.

⁴⁶ A. Tuba Ökse, *Ön Asya Arkeolojisinde Çanak Çömlek* (1. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993, 5.

⁴⁷ Saltuk, 135.

⁴⁸ Figen Serim, *MÖ I. Bin yıl Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Pişmiş Toprak Figürinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000, 29.

Perdah: Her tür (sıvalı, taş, metal, keramik) pürüzlü yüzeyi düzgünleştirme, parlatma anlamında kullanılır. Seramik kap ve figürinlerin dış yüzünde fırınlanmadan önce uygulanır. Bir diğer adı da açkı'dır⁴⁹.

Pişmiş toprak: Kırmızı çömlekçi çamurundan yapılarak fırında pişirilmiş malzemenin genel adı. Pişmiş topraktan heykel, tuğla, kiremit, mimari kaplama elemanları, çanak çömlek ve tabletler yapılır⁵⁰.

Polos: Anadolu geleneğine göre hemen hemen bütün tanrıçalarda başa takılan doğulu bir giysi olarak tanrısal oluşun açık bir simgesi⁵¹.

Porkur: Özellikle Hakkâri, Mardin ve Şırnak yöresindeki geleneksel kadınlar için “yas tutan kadın” anlamında kullanılır. Beddua anlamında günümüzde hala kullanılmaktadır.

Profil: Bir şeyin yalnızca yan taraftan bakıldığında görünen ve resmedilen şekli. Karşıdan görünüş şekline de cephe denir.

Protom: İnsan ya da hayvan figürinin üst bölümü; genelde mimaride dekoratif olarak kullanılır⁵².

Prototip: Sanatsal objenin ilk örneği, modeli anlamında kullanılmaktadır.

Pubik bölge: Kadının genital bölgesi.

Steotopik: Geniş kalçalı anlamındadır.

Terrakotta (Terakota): Latince Terra (toprak) ve Kotta (pişmiş) kelimelerinden türemiş, çömlek çamurundan üretilerek, yüksek dereceli fırında pişirilmiş her türlü eşyaya verilen genel ad (seramik, heykel, çatı elemanları vs)⁵³ Terrakottalar; tanrılara adaklar, ölümlere hediyeler, yaşayanlara oyuncak ve süs eşyası olarak pek çok farklı amaçlar için yapılmışlardır.

Tiara: Figürinlerde kullanılan başlık türlerinden biridir. Bu başlık, yanaklıklılı özelliğine sahip yanaklıklılı çene altında ya da en üst kısımda bağlama amaçlı olarak

⁴⁹ Saltuk, 140.

⁵⁰ Saltuk, 142.

⁵¹ Fahri Işık, *Uygarlık Anadolu'da Doğdu* (1. Baskı), Ege yayınları, İstanbul 2012, 200.

⁵² Yasemin Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü* (3. Baskı), Phoenix yayınevi, Ankara 2012, 325.

⁵³ Tavukçu, 18; Efcan, 3.

ucu püsküllü bir bağ ve de en üstünde bir ponpona sahiptir⁵⁴. Tiara, Arami sanatından Medlerin aracılığıyla Perslere ve Ermenilere geçmiştir⁵⁵. Pişmiş toprak pers süvari figürinlerin başında genelde bu başlık kullanılmıştır. Geç dönem Persepolis kabartmalarında farklı etnik yapıdaki insanların başında tiara görülmesi, bu başlığın iklime elverişli olduğundandır⁵⁶. Pers-Akamenid Dönemi'nde minimum farklı formuyla satrapların resmi giysisi olmuştur; Pers-Akamenid Krallığı'nın sınırları içerisinde kalan bütün bölgelere yayılmıştır⁵⁷. Koroplastlar pers süvari figürinlerinde bu başlığı sıklıkla kullanmışlardır.

Vulva: Kadın dış üreme organlarından vulva büyük ve küçük dudaklar, klitoris ve vagen girişini içeren alana verilen isimdir. Vulva, dış genitya (external genitelia) veya dış genital organ adları ile de bilinmektedir. Anadolu'da ETÇ II Dönemi idollerinde dikey iki çizgi halinde belirtilmiştir⁵⁸.

Zoomorfik: Hayvan biçimli anlamındadır. Özellikle ritüel nitelikli olan kaplar için kullanılır. Herhangi bir hayvanın nesne üzerinde biçim verilmesine denir. Pişmiş torpraktan yapılan hayvan figürinleri için de kullanılır.

1.2.2. Figürin ve İdollerin Kullanım Amaçları

Figürinler, Prehistorik Çağ'dan itibaren insanoğlunun değer verip kutsal kabul ettiği varlıkları yansıtmak ve aynı zamanda günümüzde sanat olarak tanımlanan duyguları ifade etmek amacıyla üretilmiş oldukları, ele geçirildikleri ortamların özelliklerinden anlaşılmaktadır⁵⁹.

Üst Paleolitik Çağ'da mağaralara ve açık havada kayalar üzerine çizilen betimlemeler totem, bereket, ritüel ve başarılı av dileklerine ilişkindir. Neolitik Çağ'la birlikte inanç sisteminde kadının toprakla özdeşleşmesiyle sanat haline gelmiştir. Aynı inanç sistemi Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı, Demir Çağı ve sonrasında da devam etmiştir. Elbette bunların tanrıyı mı yoksa bereket simgelerini mi, adak objeleri mi ya da ritüelleri

⁵⁴ Mehmet Özhanlı, *Arkaik Dönem Kilikya Pişmiş Toprak Figürinleri: Kilikya-Kıbrıs ve İonya İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2004, 60.

⁵⁵ Özhanlı, *Arkaik Dönem Kilikya Pişmiş Toprak Figürinleri Kilikya-Kıbrıs ve İonya İlişkileri*, 64.

⁵⁶ Özhanlı, *Arkaik Dönem Kilikya Pişmiş Toprak Figürinleri Kilikya-Kıbrıs ve İonya İlişkileri*, 64; Serim, 35.

⁵⁷ Özhanlı, *Arkaik Dönem Kilikya Pişmiş Toprak Figürinleri Kilikya-Kıbrıs ve İonya İlişkileri*, 64.

⁵⁸ Önder Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri* (1. Baskı), Aygaz Yayıncılık İstanbul 2012, 278.

⁵⁹ R. A. Higgins, *Grek Terracotta Figures* (1. Baskı), The British Museum London 1969, 9.

mi temsil ettiği halen tartışma konusudur. Bazı ürünler o kadar gelişigüzel özensiz verilirken bazıları da titiz sanatçı edasıyla özenle üzerinde çalışılmıştır.

Eski Çağ'dan günümüze değin insanoğlu, kutsal saydığı şeylere verdiği önemi aynı derecede devam ettirmiştir. Eski Çağ'da gelişigüzel işlenen, özensiz bir idol tanrıyı temsil edemeyeceği ancak uğur, şans, nazarlık, sağlık, adak gibi durumlarda etkili olacağı yorumları öne sürölmüřtür⁶⁰. Her ne olursa olsun Eski Çağ insanları doğaya karşı zayıf ve çaresizlerdi. Bu zayıflıklarında felaketle sonuçlanan doğal afetlerde, doğaüstü güçleri kızdırdıklarına inanırlardı. Bunun giderilmesi de ancak adaklar, ritüeller, sunumlar şeklinde olabilirdi.

Figürinler, gerek mezarların içinde gerekse de evlerin içinde veya kutsal alanlarda bulunduğunu arkeolojik araştırmalar bize göstermektedir. Figürinler üzerinde yapılmış olan bilimsel araştırmalarla ilgili olarak kullanımına ilişkin çeşitli görüşler öne sürölmüştür: Eğer bir figürin bir altar (sunak) üzerine yerleştirilmiş şekilde bulunursa ilahi bir anlam; başka bir figürin parçasıyla birlikte bothros alanlarına atılmış açık alanlarda tekmelenmiş veya aşınmışsa dünyevi bir açıklama yoluna gidilmelidir⁶¹. Bu bağlamda, terrakotta figürinler birer adak eşyası durumundadırlar⁶².

Kutsal sayılan figürinler, zaman içerisinde malzeme ve yapım teknikleri ačasından gelişim göstererek kendilerine yüklenen anlamlarda da değışimler yaşamıştır. Cođunlukla adak nesneleri olarak kullanılmışlardır. İlk ortaya çıktıkları dönemden itibaren, kendi içinde sanatsal bir gelişim izleyen figürinlerin, kullanım amaçları da zaman içerisinde değışim ve farklılaşma göstermiştir. Arkeolojik kazılarda figürinlerin kullanım amaçlarının belirlenmesinde buluntu yerleri ve bağlı oldukları kontekst büyük önem taşımaktadır⁶³. Anadolu'nun figürin ve idolleri, Kıbrıs ve Kyklad figürin ve idollerinin aksine çok az mezar buluntusu örneği vermekte olup, idol ve figürinlerin çođu evlerin içinde, ocağın yanında, temel yapı ve düşmüş taşların arasından, hafriyat toprak yığıntıları içerisinde her çeşit kültür eşyası ile birlikte bulunmaktadır⁶⁴.

⁶⁰ Yetilmezsoy, 5.

⁶¹ Sevcin Silek, *Seyitömer Höyük İdolleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2010, 29.

⁶² Higgins, 9.

⁶³ Çokay Kepçe ve Özden Gerçekler, 12.

⁶⁴ Silek, 29.

Antik Yunan ve Roma’da günlük hayatın bir parçası olan pişmiş toprak figürinler sıklıkla tapınak ve kutsal alanlara adak, mezarlara ölü hediyesi veya koruyucu olarak bırakılmışlardır. Anadolu’da da aynı durumun seyir aldığı görülmektedir. Kazılarda ele geçen bazı örnekler bunların özel evlerde bazen sadece dekoratif amaçlı kullanıldığına bazen de evin bir köşesindeki küçük ibadet yerlerinde kült heykelciliği ya da kötü ruhları kovmak için bir çeşit muska işlevi gördüğüne işaret etmektedir⁶⁵. Görüldüğü üzere figürinlerin tek bir fonksiyonu olmayıp birçok işleve ve kullanım amaçlarına sahiptirler.

Figürinlerin bazılarının aracı nesneler olduğu da düşünülmüştür. Bir kere yapıpı giydirilen ya da başka bir işlem gördükten sonra kendileri adına ya da aracı olarak görev yapacak nesnelere dönüşmüş olma ihtimalleri vardır⁶⁶. Figürinler bu işe yaramadan önce bir şekilde giydirilmeli ya da adak olarak sunulmalıydı. Ruhani dünyaya ya da ilahi varlıklara bir kurban görevi gören figürinlerin yapılması, bilerek kırılması ve atılması olasıdır⁶⁷.

Figürinlerin adak amaçlı kullanımları sadece kutsal alanlarda değil mezarlarda da karşımıza çıkar. Mezarda bulunmuş olan bir figürin, ölen kişinin öbür dünyaya olan yolculuğunda ona eşlik edebilmesi için beraberinde gömülen bir eşyası olabileceği gibi yer altı tanrılarıyla bağlantılı özel bir anlam da taşıyabilirdi. Bunların dışında, bazen ölen kişinin mesleğini belirten figürinler de mezarlara bırakılabilmekteydi. Antik Çağ’da mezarlarda kalıp yapımı olan figürinler, ölüye ağıt maksatlı yas tutan kadınlar olarak üretilmişlerdir⁶⁸. Bu durumda figürinlerin mezarlardaki işlevine ilişkin kesin bir yargıya varılabilmesi için ancak tüm mezarlık alanlarında ortaya çıkarılacak olan aynı tipteki figürinlerin yoğunluğuna bağlıdır⁶⁹.

Adak eşyaları ve mezar hediyeleri olmalarının yanı sıra hediye ve hatıra eşyası olarak da kullanılmış figürinlerin varlığı bilinmektedir. Adak işlevi ile kutsal anlamlar yüklenen figürinler aslında somut anlamda birer heykelciktir ve salt heykelcik olarak değerlendirilmeleri söz konusudur. Bir başka kullanım amacı olan figürinler,

⁶⁵ Paksoy, 246; Higgins, 9.

⁶⁶ Ian Hodder, “Figürinler Hakkında Düşünmek”, Şennur Şentürk (Koordinatör), *Tunç Çağı’nın Gizemli Kadınları*, (ss. 7-10), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, 9.

⁶⁷ Hodder, 9.

⁶⁸ Higgins, 9.

⁶⁹ Higgins, 8.

görsellikleri nedenleriyle çeşitli kaplar üzerine dekoratif amaçlı olarak eklenebilmekteydi. Diğer bir kullanım amacı ise oyuncak bebek veya oyuncak olarak kullanıldıkları yönündedir⁷⁰.

Antik kaynaklara göre adları günümüze ulaşmış kimi heykeltıraşlar eserlerini önce kilden biçimlendirmekteydi. Antik yazar Plinius, MÖ 1. yüzyılda yaşamış ünlü heykeltıraş Praksiteles'ten bahsederken, “kil; heykeltıraşlığın, heykelin ve kabartmanın anasıdır” der ve özellikle ondan sonra tüm anıtsal heykeltıraşlıkta ve kabartmalarda önce pişmiş topraktan modelleme yapıldığına değinir⁷¹.

Yükledikleri sembolik anlamları dışında uzmanlaşmış üretimin bir göstergesi olarak kabul edeceğimiz ve prestij objelerine dahil olan isan biçimli figürinler, ev yaşamında veya toplum içerisinde sosyal fonksiyona ve insanlar arasındaki iletişim gücüne sahip ayırt edici nesneler olarak tanımlanmaktadır⁷². Çanak, çömlek, vazo gibi kapkacakların aksine figürin ve idoller, sosyal ayırt ediciliği ve iletişimi güçlendirdiği etkiye sahiptir. Toplum içerisindeki ayırt ediciliği öne çıkarması, insanlar arasındaki diyalogda önemli bir aktarıma sahip olması, ritüellerde sembolik anlamlar yüklenilerek kullanılmış olması antropomorfik objelerin üretiminin artmasına neden olmuştur⁷³.

Figürinlerin ya da idollerin kullanımlarını özetlersek: Oyuncak olarak kullanıldıkları⁷⁴, dini anlama sahip oldukları ve dönemin ilahilerini temsil ettikleridir. Amulet gibi bir yere asıldıkları ya da pandantif olarak boyunda taşındıkları da anlaşılmıştır. Ayrıca Magna-Mater (Büyük Ana Tanrıça) kültünü temsil ettikleri⁷⁵, mezarlarda bulunanlar için ölümle ruhani dünya ile ilişkili oldukları⁷⁶, ev–ocak kültüründe kullanıldıkları, evin, ailenin koruyucu tanrı ve tanrıçaları olduklarıdır⁷⁷. Pişmiş toprak figürün ve idoller ucuz maliyetli olduğundan emniyeti, sağlığı, bereketi ve büyümlü kuvvetiyle korunma amaçlı olarak dönemin yaşam alanlarında bulunduruldukları; Eski Çağ ve Antik Çağ insanını kötü, uğursuzluk, nazarlardan koruyan, karanlığı yok edip

⁷⁰ Higgins, 9.

⁷¹ Simone Mollard-Besques, *Les Terres Cuites Greques*, Presses Universitaires de France, Paris 1963, 7.; Çokay Kepçe ve Özden Gerçek, 14.15.

⁷² Abdülkadir Özdemir, A. Onur Bamyacı, Çilem Yavşan, “Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Buluntusu Antropomorfik Objeler”, *Höyük*, (Sayı: 5), 2012, 18.

⁷³ Özdemir, Bamyacı, Yavşan, 18.

⁷⁴ Higgins, 9.

⁷⁵ Tahsin Özgüç, “Öntarihte Anadolu İdollerinin anlamı”, *A. Ü. D. T. C. Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1943, 66.

⁷⁶ Silek, 29-30; Higgins, 9.

⁷⁷ Özgüç, 66.

aydınlığın, iyiliğin ışığını yaydıkları görüşler de bulunmaktadır⁷⁸. Görüldüğü üzere insan biçimli figürin ve idoller, Eski Çağ'dan Antik Çağ'a kadar çok yönlü kullanım alanlarının olduğu görülmektedir. Ne amaçla kullanıldıkları yalnızca kazı seviyesiyle ilgili katman buluntu durumu ele alınmayıp hangi mekânda ne konumda bulunduklarıyla ilgili işlevleri de önemlidir.

⁷⁸ Higgins, 9-10.

İKİNCİ BÖLÜM

PİŞMİŞ TOPRAK FIGÜRİN VE İDOLLERİN YAPIM TEKNİĞİ

İnsan biçimli figürin ve idoller, malzeme olarak taş, mermer, alabaster, kil, kemik ve metal olarak pek çok malzemeden üretilmişlerdir. Ahşap örneklerin de olduğu sanılmaktadır. Ancak bu örnekler organik olduğundan günümüze kadar gelememişlerdir⁷⁹. Madenden üretilmiş olan insan biçimli figürinler, döküm, kesme, oyma ya da çekiçleme teknikleri kullanılarak daima tek parça halinde üretilirlerdir⁸⁰.

Pişmiş toprak figürin ve idollerde kullanılan kil, hidratlı alüminyum silikat içeren bir toprak cinsidir. Su ile karıştırıldığında plastik özelliği kazanıp biçimlendirilerek kurutulmaya bırakılır. 873° nin üzerinde pişirildiğinde ise sertlik kazanır⁸¹. Seramik yapımında kullanılan kilin yapısında smektit, illit ve kaolinit içeren hammadeler bulunur ve bunlar plastik kazanımına sırasına göre gerilim kütanları oluşturur. Bu kütanlar ve çatlamlar fırının sıcaklık derecesine bağlı olarak artış gösterir. Boyut büyüdükçe bu gerilimleri önlemek için çamurun içerisine dolgu maddesi yani özsüz hammede katılması gerekmektedir⁸².

Yapım tekniği olarak figürinlerde; 1. Elle Biçimlendirme, 2. Yuvarlak Dökme Model (Bosse), 3. Çarkta Biçimlendirme, 4. Kalıpla Basma/Estampaj tekniği olarak dört teknik biçiminde uygulanmıştır⁸³. Pişmiş toprak figürinlerde en sık ve en basit uygulanan yöntem elle ve kalıp yoluyla uygulanan yöntemdir⁸⁴. Tezde ele alınan figürin ve idollerin Geç Tunç Çağı'na ait olanları hem elde, hem de kalıpta yapım tekniği olarak oluşturulmuşlardır. Demir Çağı'na tarihlenen Astarte plakalarının tümü ise kalıp yöntemiyle biçimlendirilmişlerdir.

⁷⁹ Bilgi, Development and distribution of anthropomorphic figures in Anatolia from the Neolithic to the end of the Early Bronze Age, 23.

⁸⁰ Bilgi, Development and distribution of anthropomorphic figures in Anatolia from the Neolithic to the end of the Early Bronze Age, 24-25.

⁸¹ Selma Tahberer, Adana Arkeoloji Müzesi'ndeki Hellenistik ve Roma Dönemleri, Terracotta Figürinlerin Yapım Tekniklerinin Araştırılması ve Uygulanması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006, 29.

⁸² Tahberer, 31.

⁸³ Serim, 17,18, 19.

⁸⁴ Wilhelmina Van Ingen, *Figurines from Seleucia on the Tigris: Discovered by the Expeditions Conducted by the University of Michigan with the Cooperation of the Toledo Museum of Art and the Cleveland Museum of Art 1927-1932*, Oxford University Press, London 1939, 9.

2.1. ELLE BİÇİMLENDİRME

Pişmiş toprak figürin yapımında en basit ve en sade yöntem elde biçimlendirmedir. Çark ya da kalıp yardımı olmadan elle yapılan şekillendirme tekniğine denir⁸⁵. Yakın Doğu’da Geç Neolitik Çağ’dan Erken Tunç Çağı’na kadar figürinler el yapımı ve oldukça kaba formda olduğu görülür⁸⁶. Anadolu’da ise Neolitik Çağ’dan kalıbın ortaya çıktığı döneme (yaklaşık olarak MÖ 7. yüzyıl) kadar figürinler elde biçimlendirilmektedir⁸⁷. Neolitik Çağ’da elde biçimlendirilen figürinler güneşte kurutularak ya da az pişirilmiş olarak fırınlanmışlardır. Bu nedenle bu dönemin figürinleri genelde çok çabuk kırılabilme özelliğine sahip ve uzun ömürlü değildir.

Kalıptan yapım tekniği öncesine kadar figürin ve idoller dönemin sanatçıları tarafından elde şekillenmiştir. İlk kullanılmış olan bu yöntemde taslağını yapıp el ile biçim verme şeklindedir. Bu teknikte sanatçı heykelciğin taslağını yapmadan önce figürinin ayakta, oturur, bir hayvan üzerinde veya bir nesne üzerinde oturur gibi nasıl biçim vereceğine önceden tasarlayıp karar verir⁸⁸. Kilden insan biçimli figürinler ayrı parçalar halinde imal edilirlerdi. Figürinlerin uzuvları ayrı olarak ve sağlam çekirdeklerle çevrelenmiş kalıp yardımıyla vücudun diğer uzuvlarıyla birlikte birleştirilmişlerdir. Astarın kullanımı ise seramik kaplarda olduğu gibi genelde fırınlamadan önce figürin ve idolün üzerine sürülerek uygulanmıştır⁸⁹.

Elde biçimlendirmede sanatçı, hamur parçasını yatay düz bir yüz üzerinde gererek yapılacak ayrıntıya göre az ya da çok düzleştirme yapar. Burun, çene, göğüs ya da sakal gibi bazı ayrıntıları orijinal hamurdan koparıp miskete benzer kil parçalarıyla applike yöntem olarak başa ve gövdeye uygulamıştır⁹⁰.

Pişmiş topraktan yapılmış objelerin elde biçimlendirme tekniği içerisinde bazı yöntemler kullanılmaktadır. Seramikler için yuvarlak formlarda sucuk yöntemi, daha

⁸⁵ Tavukçu, 26.

⁸⁶ Tahberer, 37.

⁸⁷ Çokay Kepçe ve Özden Gerçekler, 16.

⁸⁸ Serim, 17.

⁸⁹ Bilgi, Development and distribution of anthropomorphic figures in Anatolia from the Neolithic to the end of the Early Bronze Age, 25.

⁹⁰ Serim, 17.

keskin ve köşeli kenarlar içinse levha yöntemi kullanılmaktadır⁹¹. Antropomorfik kaplarda ise saç, kaş, göz, ağız, burun, kolye, elbise kıvrımları gibi detaylar çamur henüz ıslakken sivri bir alet yardımıyla kesme, kazıma, baskı, delme ve batırma gibi yöntemler uygulanmış olup, burun göğüs gibi detaylar ise kabartma olarak işlenmiştir⁹².

Tezde ele alınan elle biçimlendirme tekniğiyle oluşturulan pişmiş toprak figürin ve idoller: Kat. No. 1, Kat. No. 2, Kat. No. 4, Kat. No. 5, Kat. No. 6, Kat. No. 7, Kat. No. 8, Kat. No. 9, Kat. No. 10, Kat. No. 11, Kat. No. 12, Kat. No. 13, Kat. No. 14, Kat. No. 15, Kat. No. 17, Kat. No. 18, Kat. No. 19, Kat. No. 20, Kat. No. 21, Kat. No. 22, Kat. No. 23, Kat. No. 24, Kat. No. 25, Kat. No. 26, Kat. No. 27, Kat. No. 28, Kat. No. 29, Kat. No. 30, Kat. No. 31, Kat. No. 32, Kat. No. 33, Kat. No. 34, Kat. No. 35, Kat. No. 36, Kat. No. 37, Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40, Kat. No. 41, Kat. No. 42, Kat. No. 43, Kat. No. 44, Kat. No. 45, Kat. No. 46, Kat. No. 47, Kat. No. 48, Kat. No. 49, Kat. No. 50, Kat. No. 51, Kat. No. 52, Kat. No. 53, Kat. No. 55, Kat. No. 56, Kat. No. 57, Kat. No. 58, Kat. No. 59, Kat. No. 60, Kat. No. 61, Kat. No. 62, Kat. No. 63, Kat. No. 64, Kat. No. 65, Kat. No. 66, Kat. No. 67, Kat. No. 68, Kat. No. 69, Kat. No. 70, Kat. No. 71, Kat. No. 72, Kat. No. 73, Kat. No. 99 ve Kat. No. 103'tür.

2.2. YUVARLAK DÖKME MODEL (BOSSE)

Bu teknikte ayakta gösterilen sütun gövdeli figürinler ile oturmuş, diz çökmüş (diz çökenlerin destek ayağı arkadan oturak yapılarak dengesi sağlanmıştır), bir hayvana binmiş ya da bir araba üzerine oturmuş durumda gösterilen figürinlerde uygulanmıştır⁹³.

Kemik figürinler ise daha önceden yaşamını yitirmiş hayvanların kemikleri üzerine, herhangi bir kültürün desenlerin işlenmesi sonucu kesilerek, yassı stilize tarzda yüzeyleri parlatılarak oluşturulmuştur. Kemik oyma sanatı; işleme, oyma ve en son olarak da patian yöntemiyle devam eden bir sürece sahiptir. Kat. No. 75'deki tek kemik figürin, Akamenid Dönemi'ne ait düşündüğümüz poloslu kadın ya da tanrıça, bu yöntemle örnektir. Kat. No. 75 bir hayvanın bacak kemiğinin ucuna bir insan başı işlenerek oluşturulmuştur. Kol ve bacakları belirtilmemiş, figürinin başındaki yüz

⁹¹ Arzu Sezer, *Elazığ Müzesinde Bulunan Sırsız Seramik Küplerdeki Figürlerin Seramik Yüzeylerde Yorumlanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2014, 23.

⁹² Silek, 36.

⁹³ Serim, 18.

uzuvları kabartma olarak belirtilmiştir. Başındaki bezekli başlığın kil veya taştan yapılmış betimlemelerin başlarında görülenleri hatırlatması nedeniyle tanrıçayı temsil etmek için yapılmış olduğunu düşündürür⁹⁴.

2.3. ÇARKTA BİÇİMLENDİRME

Bu yöntem genelde insan biçimli kap ve seramikler için uygulanan tekniktir. İlk Çömlekçi çarkı yaklaşık olarak MÖ 3400’lerde Uruk Dönemi’nde Mezopotamya’da kullanılmıştır. Daha önceleri ise, “turnet” denilen, bir çeşit döner-tabla ya da yatay dönen çark üzerinde el yapımı çömleklerin imal edildiği düşünülmektedir. Batıda çömlekçi çarkının kullanımı yaklaşık olarak MÖ 2400’dür⁹⁵.

Anadolu’da çömlekçi çarkının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte figürin yapımında çarktan seri şekilde yararlanılması mümkün kılınmıştır. Bu teknikte yüz, kol, bacak gibi parçalar elde biçimlendirilerek gövdeye eklenmiştir⁹⁶. Çarkta biçimlendirilmiş figürinlerde, silindirik gövdeye yine çarkta biçimlendirilmiş ya da elle biçimlendirilmiş uzuvlar ve uzuvlar üzerine aksesuarları eklenmektedir⁹⁷. Kil çamurken çarka uygun bir biçimde yoğrularak çarkın üzerine yerleştirilir. Yerleştirilen çamur iki başparmağın yardımıyla açılarak forma istenilen açıdan şekil verilirdi⁹⁸. Hamurun şekillendirilmesi esnasında uygulanan basınca kolayca yanıt verebilmesi için hamurun yeterince yumuşak olması gerekmektedir. İyi yoğrulmamış hamur aksi durumda hava kabarcıklarına neden olacaktır. Bu da çark üzerinde hamurun deforme olmasına ve pişirildiği zaman patlamasına neden olabilmektedir⁹⁹.

2.4. KALIPLA BASMA (ESTAMPAJ)

Metal, tahta, kil vb. üzerine kalıpla resim basma, çoğaltma yönteminin bir diğer adı Fransızca kökenli estampajdır¹⁰⁰. Kalıpla basmak, negatiften pozitif elde etmeyi sağlayan bir alet aracılığıyla bir eşyayı yumuşak bir yüzeye sıkıştırmak ve baskı yöntemiyle bastırmaktır. Söz konusu olan bu alet dökme kalıbı veya ana kalıp (matris)

⁹⁴ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri, 576.

⁹⁵ Başaran, 151.

⁹⁶ Çokay Kepçe ve Özden Gerçekler, 17.

⁹⁷ Tavukçu, 27.

⁹⁸ Sezer, 25.

⁹⁹ Sezer, 25.

¹⁰⁰ tdk.gov.tr.

olarak adlandırılır¹⁰¹. Kalıpla figürin yapımı tekli, çiftli, üçlü biçiminde temelde içi dolu ve boş olmak üzere yapılmaktadır¹⁰². Kalıp yapımı figürin tekniğinde ise, figürinlerin yapım aşamasında çeşitli yöntemler kullanılır. Bu yöntemler; 1) Yarı Döküm ve Tek Parça Döküm Tekniği 2) Baskı Tekniği olmak üzere iki yöntem olarak sıralanabilir¹⁰³.

Yarı Döküm Tekniği'nde heykel ve heykelciği üretmek için kullanılan kalıbın parçalarının içerisine, döküm tekniğinde kullanılan akıcı kıvamdaki kilden daha koyu kıvamda hazırlanan killi toprak kullanılmaktadır¹⁰⁴. Bu yöntemde kalıp parçalarının içerisine tek tek döküm yapıp istenilen kalınlığa varıldığında, kalıp içerisinde yer alan fazla kil, parmaklar yardımıyla veya bir alet yardımıyla temizlenmektedir. Deri sertliğine gelen heykel ve heykelciğe ait parçalar, kalıplardan çıkartılır, birleştirme yerlerine yapışmayı sağlamak için sıvı halde hazırlanan kile toprak sürülerek parçalar bütünleştirilmektedir¹⁰⁵. *Tek Parça Döküm Tekniği*'nde ise kalıbı oluşturan parçalar birbiriyle örtüşecek şekilde bir araya getirilerek kapalı konumuna getirilen kalıp, açılma veya kaymayı önlemek maksadıyla birleştirilmektedir. Bir sonraki aşamada akıcı kıvamda hazırlanan kilin, kalıbın içine akıtılabilmesi için kalıbın açık tarafı üste gelecek şekilde düz bir zemin üzerine yerleştirilmekte ve döküm gerçekleştirilmektedir¹⁰⁶. Figürinin kalıptan kolay çıkması için kalıp içine yağ ve toz sürülür. *Tek Parça Döküm Tekniği*'nde kalıbın içi tamamen doldurulur. İçi boş bir figür yapımı düşünüldüğünde yalnızca ince bir kat kil basılır¹⁰⁷. Pişirilme sırasında patlamaları önlemek için içi boş kalıp figürlerde, taban genellikle açık bırakılmakta ve buna ek olarak arakada da bir baca yeri açılır¹⁰⁸. Bu yöntemle de figürinin sahte olup olmadığı da anlaşılmış olacaktır¹⁰⁹.

Bu teknikte uygulanan bir başka kalıp yöntemi *Baskı Tekniği*dir. Bu yöntemde iki parçadan oluşan kalıbın içerisine çamur, baskı tekniği veya yarı baskı tekniği uygulanarak kalıba basıldıktan sonra figürine ait parçaları kalıp içerisinden çıkarmadan,

¹⁰¹ Serim, 19.

¹⁰² Tavukçu, 26.

¹⁰³ Tahberer, 55.

¹⁰⁴ Tahberer, 56.

¹⁰⁵ Tahberer, 56.

¹⁰⁶ Tahberer, 56.

¹⁰⁷ Tahberer, 55.

¹⁰⁸ Tahberer, 57.

¹⁰⁹ Ömer Özyiğit, "Pişmiş Toprak Sahte Heykelciklerin Stil ve Teknikleri", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (VII), 1989, 247.

birleşme yerlerine tekrardan akıcı kıvamında kil sürüldükten sonra iki parça üst üste konularak bir kuvvet yardımıyla sıkıştırma işlemi yapılır¹¹⁰. İki parçanın birbirine tam oturmasıyla kalıp içerisinde olan kilin birbirine yapışması sağlanmakta daha sonra da bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır¹¹¹.

Pişmiş toprak kalıp yardımıyla figürin yapımı, özellikle Arkaik Dönem’de yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemin figürin uygulanmasında öncelikle yapılacak figürinin prototipi hazırlanır. Daha sonra istenilen kalınlığa varılınca dek kilden plakalar bu modelin üzerine bastırılır ve prototipin negatif örneğinin yani figürin için kullanılacak olan kalıpların kile çıkması sağlanır¹¹². Kalıpla basmak kısaca özetlersek negatiften pozitif elde etmeyi sağlayan bir alet aracılığıyla bir eşyayı yumuşak bir yüze sıkıştırmak ve pres ile basmaktır. Bahsi geçen bu alet dökme kalıbı veya ana kalıp (matris) olarak adlandırılır¹¹³.

Kalıplamada zamandan, işçilikten tasarruf sağlamak ve kaliteyi yükseltmek amacıyla uygulamaya konmuştur. Genellikle küçük ve orta büyüklükteki parçaların kalıplanması uygun olmakla birlikte büyük boyutlu parçalar da kalıplanabilmektedir. Tezde ele alınan kalıp yapımı figürinler Demir Çağı Astarte plakaları ve Pers süvari figürinleridir. Pers süvari figürinlerinde binek hayvanın ve binicisinin gövdesi elde yapılırken süvarinin yüzü kalıpta yapım tekniğiyle yapılmıştır¹¹⁴. Kalıpta yapım tekniği figürinler: Kat. No. 75, Kat. No. 77, Kat. No. 78, Kat. No. 79, Kat. No. 80, Kat. No. 81, Kat. No. 82, Kat. No. 83, Kat. No. 84, Kat. No. 85, Kat. No. 86, Kat. No. 87, Kat. No. 88, Kat. No. 89, Kat. No. 90, Kat. No. 91, Kat. No. 92, Kat. No. 93, Kat. No. 94, Kat. No. 95, Kat. No. 96, Kat. No. 97, Kat. No. 98, Kat. No. 100, Kat. No. 101 ve Kat. No. 102 nolu figürinlerdir. Figürin ve idoller üzerinde yapılan süslemeler ve ayrıntıların verilmesinde küçük koniler (pastiller), dilcikler, şeritler, çizikli süs, delme, Sıvı boya, sır ve zift biçimindeki teknikler uygulanmaktadır¹¹⁵.

¹¹⁰ Tahberer, 57.

¹¹¹ Tahberer, 57.

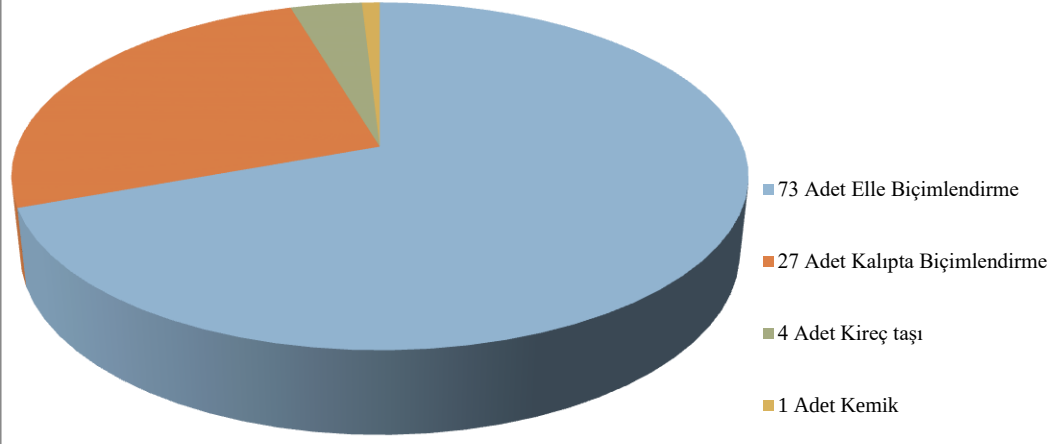
¹¹² Çokay Kepçe ve Özden Gerçekler, 17.

¹¹³ Serim, 19.

¹¹⁴ Mehmet Özhanlı, “Alanya Arkeoloji Müzesindeki “Pers Süvari Figürinleri”, *Seres*, 07(4), 2007, 281.

¹¹⁵ Serim, 20, 21, 22.

Figürin ve İdollerin Yapım Tekniği Dağılım Oranı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ YAKIN DOĞU'DA İNANÇ VE TAPINMA

3.1. TAPINAKLAR

3.1.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Proto-Neolitik Çağ Tapınakları

Proto-Neolitik Çağ'da *Bereketli Hilâl*'in kuzey kısmını oluşturan Güneydoğu Anadolu'nun en tanınmış temsilcileri Çayönü Tepesi, Hallan Çemi ve Nevali Çori'dir. Halen kazılmakta olan Göbeklitepe, Urfa Yeni Mahalle ve Körtik Tepe gibi yerleşmeler de umulmayacak biçimde gelişkin ve sonraki dönemlerin en tipik buluşlarının öncülleri sayılabilecek yeniliklerle dolu arkeolojik kanıtlar sunmuşlardır¹¹⁶. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 14 bin yıl kadar önce yaşamış tarih öncesi halkları için ritüel, kült sistemi, ideoloji, mit sistemi, sembolizm, ruhsal yaşam, ortak sembolik öğeler, din ve inanç sistemi gibi birçok tanım bilim camiasında kullanılmış ancak bunlar arasında ortak bir fikir birliği sağlanmadığı görülmüştür¹¹⁷.

Proto-Neolitik Çağ'da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki anıtsal kült merkezli tapınaklar ve bu tapınakların içerisinde yer alan "T" biçimli dikilitaşlar üzerinde son derece gelişkin hayvan figürleri ile işaretlerden oluşan bir semboller dünyası, bu dönemdeki kutsalla ilişkiyi "din" olarak tanımlanmasına vesile olmuştur¹¹⁸. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarih öncesi insanları düşünsel, dinsel ve töresel alanın toplumsal tutarlılığa dönüşmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Ortak törenler ve inançlar, birbirine çok benzer tapınakların yapılmasına yol açmıştır¹¹⁹. Bunun örneklerini Nevali Çori'deki Büyük Tapınağın, Çayönü'nde bulunan ve onunla çağdaş olan diğer tapınaklara çok benzemesine bakarak yorumlanabilir¹²⁰.

Güneydoğu Anadolu halklarının sosyal, dini yapılarının oluşum ve gelişimleri üzerinde etkili olan Proto-Neolitik Çağ tapınakları: Göbeklitepe¹²¹, Nevali Çori¹²²,

¹¹⁶ Serap Özdöl, "Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu'da Din ve Sosyal Yapı", *Tarih İncelemeler Dergisi*, Cilt XXVI,(I), 2011, 175.

¹¹⁷ Özdöl, 176.

¹¹⁸ Özdöl, 176.

¹¹⁹ Marcella Frangipane, *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*, (1996), (Çev.:Z. Zühre İlkgelen), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2002, 57.

¹²⁰ Frangipane, 57.

¹²¹ Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Şanlıurfa ilinin merkezinde 15 km kuzeydoğusunda yer alan Karaharabe (Örencik) Köyü'nün 2.5 km kuzeydoğusunda yer almaktadır.

¹²² Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Şanlıurfa ilinin merkezinde kuzey yönünde, Şanlıurfa'nın Hilvan İlçesi'nin batısında, Güluşağı Köyü'nün yaklaşık 750 m kuzeybatısında yer almaktadır.

Çayönü¹²³ ve Hallan Çemi¹²⁴,deki yapılar topluluğudur. Bu yapılar topluluğunun kutsal alanlarıyla bölge halkının komünal, inanç yaşantısı üzerinde önemli bilgiler sunmaktadır.

3.1.1.1. Çayönü Kutsal Alanı

Çayönü'nde varlığı kesin olarak saptanan en eski kült yapısı 1964 yılında açılan *saltaşlı* yapıdır. Plan olarak saltaşlı yapı, kendinden sonra gelen yapıların özelliğini taşımaktadır. Saltaşlı yapı içinde dikili taşların bulunduğu kutsal bir yapıdır¹²⁵.

Çayönü'nde bir diğer kült yapı, üstü taş levhalarla kapalı, içinde insan kemiği ve kafataslarının depolandığı kiler benzeri hücreler olan, *kafataslı yapı* olarak da adlandırılan kısımdır¹²⁶. Yerleşmenin merkezinde yer alan açık bir alan etrafında toplanan farklı işleve sahip yapılar topluluğu ile Yakındoğu'nun en erken tapınaklarından biri olduğu düşünülmektedir¹²⁷. “Terazzolu yapı” olarak adlandırılan kısım, tabanı söndürülmüş kireç ve minik taşlardan oluşturulan beton benzeri bir karışımla kaplı ve ortasında iki stel bulunan kült bir yapıya sahiptir. Mekânın içinde sunak biçiminde büyük bir taş levha bulunmaktadır¹²⁸.

Çayönü'nde ana tanrıçaya ait kutsal bir yer veyahut tapınak olduğu düşünülen mimari yerleşkede kilden kadın figürinleri bulunmuştur¹²⁹. Dikilitaş olarak adlandırılan menhir benzeri taş dizeleri, yapıya bitişik olan boş alanın çevresini kuşatmaktadır¹³⁰. Çayönü'nde ele geçen figürinlerin baş kısımları küçük sivri çıkıntılar biçiminde

¹²³ Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Diyarbakır ilinin Ergani ilçesinin 7 km güneybatısında; Sesverenpınar (Hilar) Köyü'nün kuzey kesiminde yer almaktadır.

¹²⁴ Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Batman ili sınırları içinde, Batman kentinin yaklaşık 50 km kuzeyinde, Dicle Nehri'nin bir kolu olan Batman Nehri'nin Sason Çayı kolunun batı kıyısında yer alan tabakalanmış küçük bir höyüktür.

¹²⁵ Mehmet Özdoğan, Aslı Özdoğan, Daniella Bar Yosef, Willem Van Zeist, Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi: 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1993, 107.

¹²⁶ Aslı Erim Özdoğan, “Çayönü” Mehmet Özdoğan-Nezih Başgelen (Eds.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı-Türkiye'de Neolitik Dönem-Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (ss. 57-97), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 76; Klaus Schmidt, *Taş Çağı Avcılarının Kutsal Alanı. Göbekli Tepe. En Eski Tapınağı Yapanlar*,(2006), (Çev.: Rüstem Aslan), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 67.

¹²⁷ Veli Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, 45.

¹²⁸ Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, 45.

¹²⁹ Erim Özdoğan, 88; Reisoğlu Nalça, 40-41.

¹³⁰ Schmidt, 68.

işlenmiştir¹³¹. Çayönü’nde kafatası binası olarak adlandırılan yapının ön odasında bir sunak masası ortaya çıkarılmıştır. Bu sunağın ardındaki üç odada, yüzlerce insana ait vücuttan ayrılmış kafatasları dizilmiştir. Kafatasları ayrı olarak kemikler ayrı biçimde istiflenmişlerdir. Kafataslarında cins ayrımı yoktur. Kadın, erkek, çocuk ayrımı yapılmaksızın dizilimi sağlanmıştır¹³². Başlangıcı Natufyan kültürüne dayanan kafatası kültürü, genelde ata kültürü olarak yorumlanmaktadır. Proto-Neolitiğin erken evresinde bu kültürün Yakındoğu’da geniş bir alana yayılmış olması dinsel bir inanç haline geldiğini, ayin törenlerin yapılmış olduğunu özel yapıların inşa edilmesiyle açıklanabilir. Ancak çocuk kafataslarının da bulunması ata kültürü yorumuna ters düşmektedir¹³³.

3.1.1.2. Göbekli Tepe Kutsal Alanı

Göbekli Tepe kutsal alanında ortaya çıkarılan yuvarlak ya da dairesel yapıların çapları 10-30 m arasında değişim göstermektedir. Herbiri iç içe dairelerden ve aralarındaki dar koridorlardan oluşan yapılar bütünüdür. Bu yapıların duvarlarına bitişik ortalama 12 adet ve ortada 2 adet daha olmak üzere 13-14 arası stelle donatılmışlardır¹³⁴. Göbekli Tepe’deki dikili taşlar ya da kaya resimlerindeki “hayvan topluluklarının” anlamı yorumlandığında, boğa ve tilki ya da yılanlar tehlikeleri kovucu bekçi sembolleri olarak yorumlanabilir. Boğa, tilki ve turna resimleri arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Bunları oluşturan halkların üretmiş olduğu bir fabl (hayvan masalları) ya da totem hayvan sembolleri olduğu düşünülebilir¹³⁵. Göbekli Tepe’de ele geçirilen figürin örneğinde, ellerin göğüslerin altında birleştiği erkek figürini, elleriyle sanki kıyafetini kaldırıyormuş gibi betimlenmiştir¹³⁶.

Göbekli Tepe’de en önemli buluntuları veren III. Tabakadaki kazılarda dört yapı ortaya çıkarılmış ve A, B, C, D olarak adlandırılmıştır. Daha sonraki kazı çalışmalarında ise E, F, G olarak adlandırılan üç yapı daha ortaya çıkarılmıştır¹³⁷. Ortaya çıkarılan tapınakların en eski olduğu yapılar A, B, C, D yapılarıdır. Aşağı yukarı

¹³¹ Gülnur Sümer, Anadolu’da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007, 339.

¹³² Edibe Uzunoğlu, “Tarih Öncesinden Demir Çağ’a Anadolu’da Kadın”, Günsel Renda (Koord.), *Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın. Anadolu Kadınının 9000 Yılı*” Kültür Bakanlığı Yayınları, (ss. 16-24), İstanbul 1993, 18.

¹³³ Uzunoğlu, 18.

¹³⁴ Özdöl, 178-179.

¹³⁵ Schmidt, 121.

¹³⁶ Sümer, 339.

¹³⁷ Schmidt, 240.

bu dört yapı aynı dönemde, günümüzden on iki bin yıl önce inşa edildiği anlaşılmaktadır¹³⁸. Göbekli Tepe’de *T* biçimli dikilitaşların açık bir şekilde, stilize edilmiş insan benzeri varlıkları gösterdiğini ortaya çıkaran farklı araştırmalar, bunların önemini vurgulamaktadır. Bu insan biçimli dikilitaşlar, tanrılar, atalar ya da diğer varlıkları temsil ediyor olabilir¹³⁹. Bazı örneklerde görülen kabartma tekniği ile işlenmiş kol ve ellerden dolayı, dikilitaşların stilize edilmiş insan figürleri olduğu ve abartılı bir şekilde stilize edilip kübik bir forma indirgenerek gösterilen gövde ile yaşayanları değil başka bir boyutun varlıklarını temsil ettikleri öngörülmektedir. Taş dikmeler, bir grup olarak birlikte çember oluşturacak ve ortada kendi türlerinden fakat boyut olarak kendilerinden çok daha heybetli iki merkez dikilitaşa bakacak şekilde düzenlenmiştir¹⁴⁰.

3.1.1.3. Nevali Çori Kutsal Alanı

Yerleşmenin doğu kesiminde yer alan kutsal alanda Yakındoğu’nun en eski anıtsal tapınaklarından biri olarak bilinen özel bir yapıyla karşılaşmıştır. Bu özel yapı, 5 evreli yerleşmenin 3. ve 4. aşamasında kullanılmıştır¹⁴¹. Oldukça gelişkin bir mimarisi olan yapı, tamamen taş örgülü duvarlara sahiptir. Yer seviyesinin altında bulunan tabana, güneydeki girişten birkaç basamakla inilerek ulaşılmaktadır. Duvarlar boyunca uzanan adak sekileri ve kuzey duvarında bir niş yer almaktadır. Yapının ortasındaki 3 m yüksekliğinde *T* biçimli, kabartmalı iki dikili taş ve duvarlar boyunca belirli aralıklarla yerleştirilmiş daha küçük dikili taşlar yapının üst örtüsünü desteklemiş olmalıdır¹⁴². Taban, Çayönü’ndeki yapıda olduğu gibi terrazzo¹⁴³ ile kaplanmıştır. Burada bulunan heykel boyutunda kireçtaşından figürinler ve kabartmalı levhalar, yapının törensel ve dini işlevini açıkça ortaya koymaktadır¹⁴⁴.

Nevali Çori yalnızca depolama ve yerleşim tipi bir yapı olmadığı aynı zamanda kalın duvarlı odalarıyla bir tür kutsal mekân yapısıyla da ayırt edilebilir. Bu kutsal alanda, dikdörtgen biçimindeki sütunların yalnızca temel kısımları kalmıştır. Sütunların

¹³⁸ Schmidt, 240.

¹³⁹ Schmidt, 279.

¹⁴⁰ Schmidt, 236; Yalçın, 13.

¹⁴¹ Harald Hauptmann, “The Urfa Region”, Mehmet Özdoğan (Ed.), *Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries* (Text), (ss.65-86), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999, 74; Veli Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, 47.

¹⁴² Hauptmann, 74; Sevin, *Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, 47.

¹⁴³ Sönmüş kireç kullanılarak oluşturulan bir çeşit taban mozaïği.

¹⁴⁴ Hauptmann, 75.

birinde iki elin kabartma şeklinde işlenmiş, iki boyutlu bir insan figürünün kalıntısı, sütunun üst kısımlarında işlendiği fark edilebilir¹⁴⁵.

Kutsal alanın üç tarafı taş bir seki ile çevrilmiştir ve giriş merdiveninin hemen karşısına denk gelecek şekilde içinde insitu heykeliyle birlikte bulunan bir nişe sahiptir¹⁴⁶. Birçok bilim insanına göre, Kuzey Mezopotamya'nın Nevali Çori gibi Proto-Neolitik Çağ'a tarihlenen anıtsal kült yapıları, beş altı bin yıl kadar sonra Güney Mezopotamya'da gördüğümüz anıtsal Sümer tapınaklarının öncüleridirler¹⁴⁷.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Proto-Neolitik Çağ'ın düşünsel, dinsel, sembolik, sınıfsal ve ideolojik yapısı büyük oranda “ruhban sınıf” tarafından şekillendirilen ve yönetilen ortak inançlar sistemi ve bu sistemin kuvvetli yaptırımcıları tarafından güç bulmuş görünmektedir¹⁴⁸. Bu bölgede çıkan figürinler incelendiğinde en az kadın figürünü kadar erkek figürünü de ele geçmiştir¹⁴⁹. Figürinlerin baş kısımları dikkate alındığında, ayrıntısız ve doğallıktan uzak oldukları, aynı zamanda yüz ayrıntılarının işlenmediği görülmektedir¹⁵⁰. Nevali Çori'de hoker mezarlar, kafatası kültü, heykel ve heykelciklerde ana tanrıça inancına bağlanan sembolik öğeler: akbaba, yılan, aslan heykelcikleri bu dinde kadının önemli bir öge olduğunu savını akla getirmektedir¹⁵¹.

3.1.1.4. Hallan Çemi Kutsal Alanı

Güneydoğu Toroslar'ın güney eteklerinde yer alan Hallan Çemi Höyüğü, sadece 4 m yüksekliğindedir ve Proto-Neolitik Çağ'a tarihlenen 4 tabaka içermektedir. Üstteki üç tabakada saptanan mimari kalıntıların 15 m çapında bir avlu etrafında toplandığı gözlemlenmiştir¹⁵².

Açığa çıkarılan iki yapı türünden ilki 2 m çapında “C” biçiminde veya daire planlıdır. Duvarları iri çakıl taşları ile örülmüştür. Merkezi kutsal açık alanı çevreleyen taş yapıların arasında, birkaç alçak dairesel platform ile belli bir biçimi olmayan

¹⁴⁵ Maciej Popko, *Religions of Asia Minor*, Academic Publications Dialog, Warsaw 1995, 29.

¹⁴⁶ Özdöl, 181.

¹⁴⁷ Özdöl, 196.

¹⁴⁸ Özdöl, 197.

¹⁴⁹ Sümer, 338.

¹⁵⁰ Sümer, 339.

¹⁵¹ Uzunoğlu, 19.

¹⁵² Michael Rosenberg, “Hallan Çemi”, Mehmet Özdoğan (Ed.), *Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text)*, (ss.25-33), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999, 26; Sevin, Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar, 43.

kalınlıkta beyaz alçı alanlar ele geçmiştir. Taş sıkıştırılmış çamur ve beyaz alçı olmak üzere çeşitli malzemelerden yapılmış olan platformların çapları yaklaşık 2 m ve bunların korunmuş yükseklikleri 10-40 cm arasında değişmektedir¹⁵³. Bu alandaki ortaya çıkarılan hayvan kemikleri çoğunlukla hayvan leşlerinin büyük holün bitişik durumdaki bölümlerine aittir. Bu alanda ayrıca 3 adet koyun kafatası, doğrusal şekilde durduğu bir düzenleme içersinde yer alır. Bu nitelikteki bir dolgunun ortak bir şöleni gösteren yiyeceklerin halka sergilenmesi ve ortak tüketimiyle ilgili olduğu öngörülmüştür ya da ritüel bir şölen olduğu düşünülebilir¹⁵⁴.

3.2. MEZOPOTAMYA'DA DİN VE İNANÇ

Mezopotamya hem panteonuyla hem de antropomorfizm düşüncesiyle diğer toplumları etkilemiştir. Sümerlerin yarattığı bu din anlayışı ve panteon sistemi zamanla Mezopotamya'da Akadlardan başlayarak Babil ve Assurlular aracılığıyla Suriye ve Anadolu toplumları arasında bütünüyle veya kısmen yayılmış ve yerleşmiştir¹⁵⁵. Suriye-Filistin ve Anadolu coğrafyasına geçen Mezopotamya inanç sisteminin diğer toplumları etkilemesi iki farklı yönden olduğu savunulmaktadır. Bu etkileşimde Anadolu ve Fenike uygarlıklarının köprü vazifesi gördükleri savunulabilir. Mezopotamya inanç sistemi yalnızca Suriye-Filistin ve Anadolu'yu etkilememiş aynı zamanda Ege Adaları ve Yunanistan coğrafyasını da etkilemiştir. Mezopotamya inanç sisteminin batıya sirayet etmesinde Fenikelilerin önemli rol oynamış olması da kaçınılmazdır¹⁵⁶.

Daha önce yukarıda belirtildiği üzere Anadolu, dinsel ve kültürel olarak kendi dinamızın etkisindeyken Güneydoğu Anadolu Bölgesi Mezopotamya etkisindedir. Bu bakımdan bu bölgenin inanç sistemini anlamak için Mezopotamya'nın dini inancına ve tapınaklarına bakmak gerekmektedir. Tunç Çağı'nın başlarında Mezopotamya'nın Sami toplulukların dinleri ve tanrıları hakkındaki bilgileri yazılı metinlerden (kitabeler) almaktayız. Erken dönem toplulukların dünyası, doğaüstü güçlerle ve canlı şeylerin ruhlarıyla doldurulmuştur. Akadlarda kendilerine rahip denilemezse de Amerikan Kızılderililerinin büyücü hekimleriyle karşılaştırılabilir Şamanistler ve ruh

¹⁵³ Michael Rosenberg, "Hallan Çemi", Mehmet Özdoğan-Nezih Başgelen (Eds.), *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ss. 1-11), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 1-2.

¹⁵⁴ Rosenberg, 1.

¹⁵⁵ Yusuf Kılıç ve Ebru Uncu, "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar-Aphrodite Örneği)", *History Studies. International Journal Of History*, Vol: 3, (1), (2011), 184.

¹⁵⁶ Kılıç ve Uncu, 184.

kovucular her türlü hastalığı iyileştirme veya engelleme veyahut kötü şeylerin ruhlarını uzaklaştırma görevini üstlenmişlerdi. Yazılı metinlerdeki bu büyülerle ilgili olarak *kötü tanrı (veya ruh), uğursuz şeytan, yer şeytanı, dağ şeytanı, deniz şeytanı, mezar şeytanı, uğursuz ruh, göz kamaştırıcı iblis, uğursuz rüzgar, saldırgan rüzgar, uğursuz bir iblis gibi bedeni giysisinden mahrum bırakan, yalvarırım, ey göğün ruhu!, yalvarırım, ey yerin ruhu!, acı verici ateş, sinsî humma, bir insanı buldu mu yakasını bırakmayan humma, ayrılmayan humma iblisi, çaresiz ateş, onulmaz uğursuz iblis, yalvarırım, ey göğün ruhu!, yalvarırım, ey yerin ruhu!* gibi günümüze ulaşmış olan bu metinler muhtemelen ruh kovuculuğun en yüksek düzeyini temsil eder¹⁵⁷.

Sümer panteonundan diğer toplumlara birçok tanrı ve tanrıça aynı atribüt ve özellikleriyle sirayet etmiştir. Geçişler göç, yurt edinme, savaş, ticaret gibi olaylar zinciri aracılığıyla olması en muhtemelleridir. Bu geçiş tanrıçalarından başta olanı Sümerlilerin ana tanrıçası İnanna'dır. Nitekim Sümerlerin İnanna diye adlandırdıkları tanrıça daha sonra Samilerce İstar olarak adlandırılmıştır. Bu tanrıça ilk başlarda yalnızca aşk tanrıçaydı. Daha sonra bu özelliğini yitirmemekle beraber *av ve savaş tanrıçası* olarak savaşçı özelliklerini kendisinde toplamış sonrasında da diğer tanrıçaları himayesine almıştır¹⁵⁸.

Tanrıça İnanna'dan sonra Mezopotamya'nın, Sami topluluklarının, ana tanrıçası olan İstar aynı biçimde tüm özelliklerini kendinde barındırarak Astar, Aştör, Astarte adlarıyla Fenikelilere geçmiştir. Fenikeli gemiciler ve tüccarlar fırsat buldukça birçok yerde sömürgelerini kurmuşlardır. Bu sömürgelerine büyük önem verdikleri Tanrıça Astarte'yi de beraberlerinde götürmüşlerdir. Böylece İstar, Fenike dilindeki adıyla Astarte olarak geniş bir yayılma ve tapınma alanı bulmuştur. Ayrıca Fenikeli tüccarlar yoğun olarak faaliyet gösterdikleri Kuzey Suriye limanları olan Ugarit, Al-Mina, Tell Sukas, Tabbat el-Hammam ile Kıta Yunanistan arasında canlı bir ticaret ilişkisi yaşamışlardır. Bu ticaret ilişkisi sayesinde Eski Doğu ve Eski Batı uygarlıkları Akdeniz'in bu limanlarında birbirleriyle iletişime geçiyor ve bu iletişim sonucunda

¹⁵⁷ G. T. Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (1988), (Çev: Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul 2005, 572-573..

¹⁵⁸ Mark S. Smith, "Atthart in Late Bronze Age Syrian Texts", David T. Sugimoto (Ed.) *Transformation of a Goddess-Ishtar-Astarte-Aphrodite*, (ss. 33-85), Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland 2014, 45.

karşılıklı kültür alışverişi yanında bir takım fikri ya da manevi değerleri de alıp vermeleri kaçınılmaz olmuştur¹⁵⁹.

Eski Yakındoğu uygarlıklarında gündelik yaşamda çok tanrılı din hâkim olmakla birlikte Mezopotamya’da yaşayan eski halkların üç binden fazla tanrı adları vardı ancak Helmer Ringgren, Hamurabi Kanunlarının girişinde Anu, Enlil, Enki, Marduk, Sin, İnanna, Shumash, İştar gibi en önemli 20 ilahın isim listesinin olduğunu belirtmiştir¹⁶⁰. Eski Mısır’da Amun-Re, Atum, Thoth, Ptah, Osiris, Horus, İsis, Hathor, Seth, Apis vs. gibi yaklaşık olarak kırk tane tanrı ve tanrıça ismi bilinmektedir¹⁶¹. El ve Athirat, Baal ve Anat, Athtart (Astarte), Molek ve Resheph gibi birkaç tanrı da Batı Samilerce bilinmektedir. Ugarit’te ise Kenanlılar çift tanrılı ilahilere tapınım göstermekteydiler¹⁶².

Eski Yakındoğu’da yazılı kil tabletlerden öğrenildiğine göre Dagon, hububat ve tarımdan sorumlu bir kuzeybatı Sami tanrısıdır. Ön-Amoritler, Ebla ve Ugarit şehrinin sakinleri tarafından bu tanrıya tapınılmıştır. Eski Fenike halkının panteonunda da en önemli tanrısıdır. Byblos’un baş tanrıları Balat ve Adon; Sidon’da Eshmun ve Ashtoreth; Tyre’de Melqart; Edom’da Qos, Moab’da Chemosh; Ammonluların ise Milcom’dur¹⁶³. Eski Çağ insanları bu tanrılar panteonuna, rahipler ve krallar sorumluluğunda uygun şekilde bakmak ve adaklar sunmakla yükümlüydüler. Onların heykellerine ve tapınaklarına karşı saygısızlık veya incitici bir davranış yapmak onları kıtlık, felaket, hastalıkla baş başa bırakacaklarına inanılmıştır¹⁶⁴. Görüldüğü üzere ana tanrıça zamana ve mekâna bağlı kalarak değişik uygarlıklarda farklı ad altında yerini almıştır.

Mezopotamya ve Ön Asya’daki en büyük tanrılarından birisi de tanrı Sin’dir. Sümer dilinde Nanna olarak adlandırılan Sin, adı Akadça olup en eski şekli Suen’dir¹⁶⁵. Tanrı Enlil ve Tanrıça Ninlil’in oğlu olan Sin, daha çok bir çeşit keramet veya kehanet vasıflarını yüklenmiştir. Eski Ön Asya’da ayın çeşitli şekillerinin insanların doğumunda, yaşamında ve gelişmesinde büyük rol oynadığına inanılmış ve bu tanrıya

¹⁵⁹ Kılıç ve Uncu, 184-185.

¹⁶⁰ Helmer Ringgren, *Religions of the Ancient Near East*, translated by John Surdy, The Westminster Press Philadelphia 1973, 53-54.

¹⁶¹ E. Ray Clendenen, “Idols and Idolatry In The Ancient Near East”, *Biblical Illustrator*, 4 (40), 2014, 14-16.

¹⁶² Clendenen, 14.

¹⁶³ Clendenen, 14.

¹⁶⁴ Ringgren, 17.

¹⁶⁵ Nurettin Yardımcı, *Mezopotamya’ya Açılan Kapı-Harran*, Ege Yayınları, İstanbul 2007,30.

tapınılmıştır. Bu nedenle Sin, ev ve aile kültü içinde de önemli bir rol oynamıştır¹⁶⁶. Antik kaynak ve yazarlardan öğrendiğimize göre tüm Ön Asya açısından büyük önem taşıyan bu tanrının iki kült merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerden bir tanesi Mezopotamya'nın güneyinde bulunan Ur şehridir. Buradaki merkezi tapınağı *Ekişnugal* adını taşır. İkinci kült merkezi ise Harran'da bulunmaktadır. Harran'daki merkezi tapınağı *Ehulhul* adını taşımaktadır¹⁶⁷.

Anadolu'da ise Astarte, Kubaba-Kybele (Magna Mater), Artemis, Afrodite, Arubani gibi ana tanrıçalar tapınım görmüştür. MÖ VIII. yüzyılda Babil'den Kilikya ve Kıbrıs'a doğru Grekli tüccarların paralı askerleri ve şehirleri içeren askeri yayımları söz konusuydu. Kıbrıs ve Batı'da Fenike yerleşimleri, Suriye'de¹⁶⁸ ve batısında ise Grek koloni yerleşimleri vardır¹⁶⁹. Grek dünyasına yoğun bir şekilde ticari mal ihraç edildiği özellikle de metal işçiliği ve el sanatlarının aktarıldığı görülmektedir. Bronz rölyefler, tekstil ürünler, mühürler ve diğer maddi kültür ürünler Grek dünyasına bu yolla aktarılmıştır. Doğu etkisindeki bu maddi kültür varlıkları yalnızca ürünleriyle kalmayıp inanç ve manevi imgelerin de Grek dünyasına aktarımı söz konusudur. Grekler bu ürünleri ve imgeleri doğu etkisinin yarattığı devrim süresince büyük bir hevesle almış ve kendilerine uyarlamışlardır¹⁷⁰.

Roma döneminde Güney Doğu Anadolu Bölgesinin en önemli kült merkezlerinden Şanlıurfa (Eski adıyla Edessa), inançsal olarak ana tanrıça yerini Babilin pagan dinlerine bırakmıştır. Kentin en önemli tanrıları olan Nebo ve Bel, Edessa'nın baş tanrılarıydı¹⁷¹.

3.3. MEZOPOTAMYA TAPINAKLARI

Figürin ve idoller inanç kategorisinde değerlendirildiğinde; Mezopotamya ve Suriye'nin tapınak ve kült yerlerinden de söz etmek gerekir. Tunç Çağı'nda Suriye'de yaygın bir mimari form olan *in antis*¹⁷² tapınaklar genelde antrenin iki yönünde yer alan ön cephe ve burada sürdürülen tapınmayla birlikte, ana holden oluşan üç duvarlı, üstü

¹⁶⁶ Yardımcı, 30.

¹⁶⁷ Yardımcı, 31.

¹⁶⁸ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV*, (Çev.: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, 254.

¹⁶⁹ Walter Burkert, *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*, (1. Baskı), İthaki Yayınları, İstanbul 2012, 145.

¹⁷⁰ Burkert, 145.

¹⁷¹ H. J. W. Drijvers, *Cults and Beliefs at Edessa*, E. J. Brill Press, Leiden 1980, 40.

¹⁷² İn antis tapınak: Ante duvarları arasında 2 adet sütun bulunan tapınak çeşididir.

kapalı yapılar olarak tanımlanır¹⁷³. MÖ 3. binde bu tipte olan tapınaklar: At Tell Al-Rawda, Tell Chuera, Ebla ve Tell Qara Quzaq; OTÇ’nda ise Yukarı Dicle havzasında yer alan Hibermerdon’dur. Özellikle Al Rawda kazıları, tapınağın kutsal alan olarak çevrilmiş duvarları ve odalarıyla 3. bin yılının sonundaki tüm tapınak yapıları için istisnai bir durum sunar¹⁷⁴.

Kazılar sonucunda kutsal veya kült alanı olabilecek yerler (açık hava kutsal alanları ritüel aktivitelerin yapıldığı yerler olarak değerlendirilir) tapınaklar ile donatılmış bu yerlerin önemi ortaya çıkan bulgular neticesinde ortaya koyulmuştur¹⁷⁵. Kazılar sonucunda kült alanlar, Erken Tunç Çağı’nın dini yapılarıyla ilgili çok sayıda bilgiler sunarlar. MÖ 3. binde Suriye’nin *in antis* tapınakları çağdaşı sitelerle karşılaştırma yapıldığında, tapınak formlarına bakış açısından bu yapıların tesisatları, çevre ve şehirdeki konumlarıyla ilgili karakteristik özelliklerine ışık tutacak bulgular son kazılar ışığında ortaya koyulmuştur¹⁷⁶. Dahası Suriye ve Levant bölgesinin tarihi dokusuna sahip bu mimari formlar, bölgenin kökenine ilişkin yeni bir değerlendirme ve perspektifle, bu yapıların kronolojik tarihlendirmede önemli rol oynarlar.

Bu kutsal alanlar MÖ 3. bin yılının ortalarında ortaya çıkmıştır. Orta ve Geç Tunç Çağları boyunca bu tapınaklar kutsal alan olarak kullanılmaktaydılar. Tell Tayinat’taki tapınak örneği Demir Çağı’nda da tapınılmaya devam etmiştir (MÖ 8. yüzyıl). İsrail’deki ünlü Hz. Süleyman Tapınağı (Solomon) Klasik Dönem’de Akdeniz dünyası boyunca da tapınım görmüştür¹⁷⁷.

3.3.1. Sümer Tapınakları

Sümerlerin en erken tapınak modeli Tanrıça İnanna’ya adanmış olan Uruk tapınaklarıdır. Uruk’ta Taş Mozaik Tapınak ve Kireçtaşı Tapınak olmak üzere iki tapınak mevcuttur. İki tapınakta da, ana yapı malzemesi olarak kireçtaşı ve katran kullanılmıştır. Taş Mozaik Tapınak; siyah, kırmızı ve beyaz renklerde, geometrik

¹⁷³ Lyon Corrine Castel, “The First Temples in anti. The Sanctuary of Tell Al-Rawda in the Context of 3. Millennium Syria”, 2010, 123-164, <https://www.researchgate.net/publication/291344576>, 123.

¹⁷⁴ Castel, 123.

¹⁷⁵ Castel, 123.

¹⁷⁶ Castel, 124.

¹⁷⁷ Castel, 124.

desenler halinde düzenlenmiş taş kolonilerle dekore edilmiştir. Kireçtaşı Tapınak'ın da koni mozaik süslemeleri vardır¹⁷⁸.

Sümer tapınakları (Grek ve Roma kültürünü etkileyen) Yakın Doğu'daki tapınak tiplerinin ilk örnekleridir. Sümer kültürü Mezopotamya Bölgesi'nde gelişen erken uygarlıkların ilkidir. Sümer'in büyük kent merkezlerinden biri olan Uruk'ta "Eanna" olarak adlandırılan yerde Tanrıça İnanna tapınağı, yaklaşık olarak MÖ 3300'den Yeni Babil Dönemi'ne (MÖ 522) kadar büyük bir tapınak olarak tapınım görmüştür¹⁷⁹. Tapınak, temenos duvarı ile çevrili, birden fazla tapınak kompleksinden meydana gelmektedir. Tapınak, tapınaklar olarak inşa edilen yapılar üzerine, çoklu teraslı biçimindeki zigguratlı yapılardır¹⁸⁰. Duvarları kazamat duvar biçiminde ya da çift duvarlı olarak örülmüştür. Eanna, büyük bir ana sellaya sahip bir de küçük yan sellası ile diğer yardımcı ilahlarla paylaşılmış veyahut ana tanrı/tanrıça eşlerine adanmış bir sella düzenlemesidir. Bu sayısız kült alanları ve çoklu avlusuyla, Sümer tapınak tipinin temel düzenlemesini oluşturur¹⁸¹. Kült ritüelleri ve Eanna'daki kült objeleri Mezopotamya tapınak sisteminin ilk uygulamasını gösterir. Bu tapınak biçimi, daha sonraki Semitik dinleri ve Atargatis tapınımını da etkileyecektir¹⁸². Sunaklar genellikle avlu içerisinde yer alır. Kurbanlık hayvanlar ve libasyon törenleri farklı amaçlar için kullanılan sunaklarda gerçekleştirilmiştir¹⁸³.

3.3.2. Akad Tapınakları (MÖ 2300-MÖ 2150)

Akad dini inancında yer alan Akad tanrıları, Sümerlerin tanrılarıyla çok benzerdir. Bu yüzden Mezopotamya'nın ana tanrıçası İnanna daha sonra Samilerin ana tanrıçası İştar olarak yerini almıştır. İştar; savaşçı, güçlü, erkeksi elementleri kendinde toplamasının yanı sıra İnanna gibi aşk, bereket, verimlilik gibi özelliklerini de devam ettirmiştir. Akad Dönemi'nde ana kült merkezlerinden en önemlisi MÖ 19. yüzyıldaki Ninive'deki İştar tapınağıdır. Akadlar siyasi anlamda güçlü şekilde yayılım alanı

¹⁷⁸ Harriet Crawford, *Sümer ve Sümerler*, (2004), (Çev.: Nihal Uzan), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2010, 73-74.

¹⁷⁹ Jeremy A. Black and Anthony Green, *Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary* (London: Published by British Museum Press for the Trustees of the British Museum, 1992), 174-177.

¹⁸⁰ Müller-Karpe, III/I, 620.

¹⁸¹ Kristina Michelle Wimber, *Four Greco-Roman Era Temples of Near Eastern Fertility Goddesses: An Analysis of Architectural Tradition*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), the faculty of Brigham Young University, Utah 2007, 7.

¹⁸² Lucian, *The Syrian Goddess*, (Çev. : Herbert A. Strong), Constable ve Company Ltd, London 1913, 19.

¹⁸³ Wimber, 8.

gösterirken, dinsel anlamda da İhtarın popölüritesini Ninive ve dışına taşıyarak ana tanrıça yayılımını geniş alanda sergilemişlerdir. Akad tapınak tipleri, girişlerindeki kuşatma kuleleriyle birlikte Sümer tapınak planının tipik özelliklerini sergilerler¹⁸⁴.

Yazılı metinlere göre, Akad tapınaklarında tanrı heykellerine yiyecek sunulması günlük olarak yapılmaktadır¹⁸⁵. Akadlardan önce Sümerlerde Uruk'un tanrılarına günde dört öğün yemek veriliyordu¹⁸⁶. Yiyecek sunumları muhtemelen tapınak personelinin yemek yediği anlardı. Bu dört öğün yemek "naptanu" olarak adlandırılmaktadır. Naptanu kelimesi yalnızca kült metinlerinde geçmez. Orta Assur kralı *Ninurta-tukul-Aššur*'un arşiv belgelerinde "koyun" anlamında kullanılmaktadır¹⁸⁷.

Akadlarda insan kurban sunumları da yapılmaktaydı. *Babanın kendi ruhunun günahı için çocuğunun hayatı, kendi başı için çocuğunun başını, kendi boynu için çocuğunun boynunu, kendi göğsü için çocuğunun göğsünü vermesi gerektiğini* bildiren günümüze ulaşan yazılı metin vardır¹⁸⁸.

3.3.3. Assur Tapınakları (MÖ 15. ve MÖ 10. yüzyıl)

Assur uygarlığı Mezopotamya Bölgesi'nde hüküm sürerken, İhtar tapınakları önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de tapınak olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Assur kralı I. Tukuti-Ninurta'nın hükümdarlığı döneminde (MÖ 1243-MÖ 1207) İhtar tapınağı Assur'un başkentine taşınmıştır¹⁸⁹.

Orta Assur Dönemi'nde tapınakların planı tipik Sümer tapınak planını takip eder¹⁹⁰. Tapınağın sunağı bir merdivenin üstünde olan ana mabete yerleştirilmiştir. Mabetteki sunak, Eanna'daki seramiklere benzer betimlemelerle (kuş, yılan ve aslan motifleri) süslüdür. Bu sunak Assur'daki İhtar Tapınağı'nın en eski katmanında bulunan sunak türüdür¹⁹¹. Tukulti-Ninurta'nın tapınağında kült objelerinin bulunması, İhtar'ın bereketliliğiyle ilişkisinin sürdürüldüğünün ispatıdır. Wimber ve Black'e göre; tapınaklarda bulunan pubik amuletler ve ritüel falloslar İhtar'ın cinsel doğasını yansıtır

¹⁸⁴Wimber, 12.

¹⁸⁵ Suzan Akkuş Mutlu, "Eski Mezopotamya'da Tanrılara Sunulan Kurbanlar", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7 (XVII), 2014, 1-17, 6.

¹⁸⁶ Akkuş Mutlu, 6.

¹⁸⁷ Bettany, 586; Akkuş Mutlu 6.

¹⁸⁸ Bettany, 586.

¹⁸⁹ Wimber, 15.

¹⁹⁰ Black, 177.

¹⁹¹Wimber, 15-16.

ve tapınaklarda uygulanan cinsel ritüeller, bereket ve verimliliği garantilemek maksatlı ayinlerdir¹⁹².

3.3.4. Yeni Babil Tapınakları (MÖ 7. ve MÖ 6. yüzyıl)

Babil Ülkesi'nde *Aibur-şabu* olarak bilinen (*düşman hiç geçmeyecek*) yolda, Yeni Yıl Şenliği esnasında tanrı heykelleri taşınırdı. İhtar Kapısı'na kuzeyden gelip *Aibur-şabu*'ya girildiğinde, yüksek duvarlar arasında 200 m kadar uzanan taş döşeli geniş bir yoldan geçilir. Bu yolun iki yanında, kalıplanmış sırlı tuğladan yapılan ve İhtar'ı simgeleyen 120 aslan figürü sıralanmıştır¹⁹³. Kente *Aibur-şabu*'dan girildiğinde, Güney Saray'ın karşısında, ana tanrıça Ninmah'a ait olan *E-mah* yer alır. Tapınağın iç avlusunun bir kenarında geniş bir sella, kapıya bakan arka duvarında da tanrıça heykeli için (platformlu) bir niş vardır¹⁹⁴.

Yeni Babil iktidarının yükselişinin ikinci döneminde seleflerinin mimari ve ikonografik geleneğine ekleme yapılarak halefleri tapınak stilini geliştirdiler. Babylon'daki İhtar Tapınağı, büyük olasılıkla Nabopolassar'ın hükümdarlığına (MÖ 625-MÖ 605) tarihlenir. Tapınak, Sümer proto tipine dayalı düzenli bir zemin planına sahiptir. Tapınağa ait iki kule yapım tarzı olarak Mezopotamya stilinde geliştirilmiştir¹⁹⁵. Daha küçük olan mabetler ise tapınağın duvarından tamamen ayrı olarak sella kompleksleriyle çevrilidir. Farklı oda ve koridorlarıyla daha sonraki Hz. Süleyman Tapınağı'nın yan odalarındaki gibi benzer bir düzenlemeyle yan odalara ve sellaya geçiş sağlanmaktadır¹⁹⁶.

Babil toplumu iyi ve kötü ruhlar düşüncesinin esinlendirdiği büyüsel ayinlere büyük bir önem vermişlerdir. Cin bilimi ve halk büyücülüğü, resmi din tarafından özümsemiş ve geliştirilmiştir. Tapınakların çevresinde, cin bilimini dizgeleştiren ve ruhların büyük tanrılara (Anum, Enli, ve Ea'ya) boyun eğmelerini yayan özel büyücülük okulları vardı. Halk, büyücülüğünün yöntem ve ayinlerini benimsemiş, kutsal alanları

¹⁹²Wimber, 16; Black, 152.

¹⁹³Joan Oates, *Babil*, (1979), (Çev.: Fatma Çizmeli), arkadaş yayınları, Ankara 2004, 161.

¹⁹⁴Oates, 164.

¹⁹⁵Black, 113.

¹⁹⁶Wimber, 18.

tapınaklara dönüştürmüştür¹⁹⁷. Bu değişikliğin sonucu olarak aynı uygulama daha sonraki Assur ayinlerine de geçmiştir. Babil ve komşu kentlerin resmi tapınaklarındaki papazlar sınıfı, oldukça kalabalık bir sınıftır. Rütbe ve görevlerine göre de kendi içerisinde gruplara ayrılmışlardır. Bu grubun dışında ayrıca rahibe sınıfını oluşturan bir grup da yer almaktadır. Bir Akad kralı ruhban sınıfı için Sippar'da Samaş Tapınağı'nın yanında geniş meyve ve bahçeleri olan büyük bir saray-tapınağı yaptırmıştır. Bu saray-tapındaki rahibelerin, ayin esnasında karışık biçimde erkek ve kadınlardan oluşan şarkıcı, müzisyen gibi yardımcılarının yanında pek çok sayıda hizmetçileri de yer almaktadır¹⁹⁸.

3.3.5. Suriye-Filistin Tapınakları

Mezopotamya kült ve tapınaklarına ek olarak Eski Suriye-Filistin Bölgesi, Atargatis-Astarte kültünün gelişimi anlamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Greko-Romen Dönemi'nde Atargatis kültünün iki büyük merkezi olan Hierapolis ve Delos, Suriye'de yer alır. Bu merkezler konumları gereği Suriye-Filistin Bölgesi'nde Mezopotamya kültürel etkisinde olmalarının yanı sıra Suriye-Filistin kültürüne de bağlıdırlar. Bu bölgeler bir nevi geçiş bölgesi konumundadırlar. Tunç ve Demir Çağları boyunca Suriye bölgeleri ve Levant kıyıları, büyük ölçüde farklı kültürler tarafından etkilenmiştir. Doğu Mezopotamya'daki bölgelerde yaygın olan Sümer tapınak mimarisinin Mari'deki İştâr tapınağında da benzer biçimde görülmesi, bu tapınak modelinin Suriye'nin iç kesimlerinde erken dönemlerde tanıtıldığının göstergesidir. Suriye-Filistin Bölgesi kendi toprakları üzerinde güçlü uygarlıkların hâkimiyetine girmesine rağmen eşsiz kültür ve mimarisiyle kendi tapınak stilini geliştirmesini başarmıştır¹⁹⁹. Tanrı Baal için yapılan tapınakların dış duvar sütunları, birbirleri ile sıkıştırılmıştır. Ana giriş kapısı mısır tarzında olduğu gibi mimari yapıya sahiptir. Her tarafta bir kale (Tower) vardır. Geniş merdiven ile üç girişli bir yapıya sahiptirler.

Tanrı Baal'ın eşi tanrıça Asherah ile ilgili olarak, tanrıçanın kişiliğinin temel elementlerini gösteren temel kaynakları: Ugarit mitolojik tabletleri, eski güney

¹⁹⁷ V. Diakov-S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi-1-Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, (1987), (Çev. : Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul 2014, 109.

¹⁹⁸ Diakov, Kovalev, 109-110.

¹⁹⁹ Wimber, 19.

Arabistan kitabeleri, Mezopotamya kaynakları ve Eski Ahit (Tevrat)'ten almaktayız²⁰⁰. Bu kaynaklara ek olarak son zamanlarda Khirbet el-Qom, Kuntilet, Ajrud ve Tel Miqne'deki kazılardan çıkan kitabeleri de ekleyebiliriz. Bütün bu kaynaklar Asherah adının önemli bir figür olduğu yazılı metin örnekleriyle kanıtlanmıştır. Yazılı kaynaklar özellikle de ikonografik kaynaklar tanrıçanın ilişkilerini, bağlantısını, ortaya çıkışını aydınlatmada araştırmacılar için mihenktaşı konumundadır²⁰¹. Bunun temel nedeni ikonografik kaynakların çoğu kadın tanrıçaları tasvir etmede, herhangi bir tanrıçayla ilişkilendirmede yazılı kaynakları doğrular niteliktedir. Ancak bilim insanları tarafından figürinler ve bunların işlevlerine ilişkin yapılan tartışmalarda (ana tanrıçayı mı? Sıradan kadınları mı? Yoksa oyuncakları mı? Temsil edip etmediği soruları üzerinde) bir fikir birliği henüz sağlanmamıştır²⁰².

İsrail'de tanrıça Astarte (Aşera)'ya tapınaklarda tapınımın yanı sıra “ev kültü” ya da “aile kültü” içerisindeki uygulamaları da yer almaktadır. Tanrıça Aşera'ya edilen dualar ve yakılan tütsüler, hane halkının hasta annelerini iyileştirmek ve yeni doğan bebeklerini çalmaya teşebbüs eden kötü şeytanlardan, cinlerden koruma amaçlı edilen dualardır²⁰³. Evlerin herhangi bir odasında ev ritüelleri için duvarlara açılan bir niş içerisine tanrıçanın plaka figürinlerini yerleştirilip, tanrıçaya dua eder tütsü yakarlardı²⁰⁴.

Tevrat'ta tanrıçanın “Aşera” olan ismi en az 40 defa geçmektedir. 1940 yılında İsrail'de yapılan kazılar neticesinde evin kutsal odalarında çıkarılan Astarte plakalı tanrıçalar, önceleri bilim adamları tarafından “Astarte” olarak yorumlanmış daha sonra kutsal kitapta adı “Aşera” olarak geçmesinden dolayı daha sonraki yayımlarda ismi Aşera olarak değiştirilmiştir²⁰⁵.

²⁰⁰ Steve A. Wiggins, *A Reassessment of Asherah with Further Considerations of the Goddess*, Gorgias Press, New Jersey 2007, 225.

²⁰¹ Wiggins, 225.

²⁰² Wiggins, 225.

²⁰³ Elizabeth Ann Remington Willet, *Women and Household Shrines in Ancient Israel*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), The University of Arizona, Arizona 1999, 12.

²⁰⁴ Willet, 17.

²⁰⁵ Willet, 97.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE İNSAN BİÇİMLİ BETİMLEMELER

4.1. PALEOLİTİK ÇAĞ'DA İNSAN BİÇİMLİ BETİMLEMELER (MÖ 50. 000- MÖ 11. 000)

Anadolu'da insanoğlunun tarihsel yaşamı Üst Paleolitik Çağ'la başlar. Uygarlık tarihindeki terminolojisi yiyeceklerini avcılık ve toplayıcılıkla sağlayan, hayatta kalmak için göçebe olarak yollara çıkan, sürekli hareket halindedir. Avcılık için öncesinde yapılan bir takım büyü ayinleri, avcılık esnasında avın başarısını garantileme amaçlı eylemlerdi²⁰⁶. Av ve hayvan betimli resim sahneleri, dünyanın farklı bölgelerinde çağının karakteristik özelliği olarak mağaralara ya da açık alandaki kayalara oyularak tasvir edilmiştir²⁰⁷.

İnsanoğlu milyonlarca yıl içerisinde hem zihinsel hem de bedensel olarak büyük evrimlerden geçmek zorunda kalmıştır²⁰⁸. Bu çağın özelliği buzulların erimesiyle dönemin insanları, yaşamını sürdürmek için avcılık ve toplayıcı konumunda sürekli göçer pozisyonundadır²⁰⁹. Bu çağda yaşam koşulları oldukça zor ve çetindi. Yiyecek bulmak, dönemin insanları için hayatta kalabilmenin en önemli amacıydı. Bu nedenle bazen kilometrelerce yol gitmek durumunda olduğundan yerleşik hayata geçemiyorlardı. Bu çağın insanların devam ettirdiği yaşam mücadelesinin temel olgusu beslenme, barınma ve korunmadan ibaretti²¹⁰. Günümüz insanların atası sayılan homo sapiensler²¹¹ yiyecek bulmak için sürekli olarak bir yerden başka bir yere hareket edip buldukları mağaralarda ve kaya kovukları gibi doğal alanlarda yaşamaktaydı²¹². Bu nedenle bilim insanları bu dönem insanların oldukça zor bir yaşam mücadelesi içerisinde olduğu görüşündeler. Beslenmek için besin toplamak ya da hayvan öldürmek; öldürmek için alet ve silah üretmek, örtünmek için öldürdüğü

²⁰⁶ Popko, 27.

²⁰⁷ Popko, 27.

²⁰⁸ G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden, 11.

²⁰⁹ G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden, 11; Tahberer, 3; Şeyma Reisoğlu Nalça, Başlangıcından Hitit dönemine Kadar Anadolu'da Tanrıça Kültü ve Toprak İdol, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul 1993, 31.

²¹⁰ G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden, 11; Silek, 27.

²¹¹ Reisoğlu Nalça, 38.

²¹² G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden, 12; Reisoğlu Nalça, 38.

hayvanın postuyla ısınmak ve yemek pişirmek için ateş, korunmak içinse barınak şarttı²¹³. Doğada bu denli çaresiz olan insan manevi yönden bir diğer deyişle inanç yönünden güçlenmesi gerekmektedir. İnsanoğlunun inanç yönünden güçlenmesinde kullandığı en önemli aracı nesneler figürinler olmuştur.

Orta Paleolitik Çağ'a tarihlenen (MÖ 500.000-MÖ 300.000) bir figürin, şuana kadar Dünya üzerinde en eski figürin olarak kabul görmektedir. Söz konusu figürin 1999 yılında Alman arkeolog Lutz Fiedler tarafından araştırma sonucunda bulunan Fas'ın Tan-Tan kentinin birkaç km güneyinde, bir kaya parçasından oluşan *Tan-Tan figürinidir*²¹⁴. Fiedler, kuvartis kaya parçasından oluşan 6 cm yüksekliğe, 3 cm genişliğe sahip olan figürinin üzerinde kırmızı aşı boya pigmentlerinin bulunması nedeniyle insan eli ile üretilmiş olduğunu, sembolik ve dinsel amaca yönelik olarak yorumlanması gerektiği fikrini ileri sürmüştür (Levha Ia). Aynı şekilde İsrail sınırlarında Golan Tepelerinde bulunan Berekhat Ram figürini de (MÖ 230.000) antropomorfik figürin olarak yorumlanan en erken figürin arasındadır (Levha Ib)²¹⁵. Bu bakımdan Tan-Tan ve Berekhat Ram'daki figürinler insan biçimindeki (antropomorfizm) sembollerin ilk örnekleri olarak kabul edilirler²¹⁶.

Üst Paleolitik Çağ'da, Avrupa'da Buzul Çağı'nın sona ermesiyle başlayan dönemde, pek çok kadın betimi ele geçmiştir. Avrupalı bilim insanları bunları *Venüs figürinleri* olarak adlandırmışlardır. Avrupa'da Laussel (Dordogne) Venüsü, Willendorf Venüsü, Lespugue Venüsü, Dolni Vestonice Venüsü'nü bereket tanrıçaları olarak tanrıçaların büyüsel, dinsel, doğurganlık ve bereketliliği ile kadının kutsallığını temsil ettiklerinden bilim dünyasınca Venüs figürinleri olarak kabul görülmüşlerdir²¹⁷. Willendorf Venüsü, Aşağı Avusturya'da bir lös birikintisinin içerisinde bulunmuştur (Levha Ic; Levha IIc). Yumuşak yumurtamsı kireçtaşıdan yapılmış olup 11 cm boyunda, kollarını göğüsleri üzerinde birleştirmiş çıplak kadın heykelciğidir. Göğüs ve kalçaları abartılı şekilde işlenmiş yapıdadır. Kolları, balon gibi şişkin göğüslerinin iki

²¹³ Şengül G. Aydıngün, "Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden", Şennur Şentürk (Koordinatör), *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları*, (ss. 11-28), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, 11-12.

²¹⁴ Lutz Fiedler ve Jörn Greve, Does Symbolism represent progress?, *Pleistocene Coalition News*, I (II), 2009, 6; Yetilmezsoy, 148.

²¹⁵ N. Goren-Inbar, I. Perlman, A. Heimann, Chemical Mapping of Basalt Flows at Paleolithic Sites, *archaeometry*, 28 (1), 1986, 89-99.

²¹⁶ Yetilmezsoy, 149.

²¹⁷ Canan Albayrak, *Anadolu'da Kybelle-Atis Kültü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 52, 267, 268, 269, 270.

yanında şerit gibi uzanmaktadır. Kafası oval, saçları belirtmek içinse kazıma çizgiler ve delikler kullanılmıştır²¹⁸.

Bu çağda Anadolu'da da Antalya Karain Mağarası'nda ilk defa insanla ilgili görüntü yansıtan bir betimleme, Anadolu'nun bilinen ilk üç boyutlu betimlemesi olarak kabul görmektedir. Bu betimleme bir hayvanın kaburga kemiğinin ucuna kabaca işlenmiş sakallı bir insan yüzü görüntüsüdür (Levha IIIa)²¹⁹.

Merlin Stone, Tanrılar Kadıken²²⁰ adlı eserinde Ana Tanrıça'da dinsel kavramın "ilk Homo sapiens sapiens'le birlikte ortaya çıkıp geliştiğini belirtir. Bu, ananın ailedeki tek ata sayıldığı, ata inancının temelini oluşturduğunu ve soyun bir olasılıkla salt anayanlı olarak belirtildiği Üst Paleolitik Çağı toplumlarında, tüm insan yaşamının yaratıcı kavramını ilk atası olan kadının imgesiyle tasvir edilip bu imge tanrılaştırılıyor ve "*Tanrısal Kadın Ata*" olarak yüceltiliyordu"²²¹ demektir. Stone buna kanıt olarak Üst Paleolitik Dönemin Gravetyen-Aurignac kültüründe bulunan çok sayıdaki kadın figürinlerinden çıkarmaktadır²²². Bunların bazıları MÖ 30.000 tarihine dek uzanmaktadır. Taş, kemik ve kil kullanılarak yapılan ve bilim dünyasında *Venüs figürinleri* olarak adlandırılan kadın figürinleri bir zamanlar yerleşik toplulukların yaşadığı alanlarda bulunmuştur²²³. Bu figürinler genellikle, yeryüzünde insan eliyle yapılmış ilk olan barınakların yani toprak altında kalmış duvar kalıntılarından dibinde bulunmuştur. Bazıları gebe duran Venüs figürinleri; Fransa, İspanya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya ve Rusya gibi geniş bir alana yayılım gösteren birbirinden uzak bölgelerdeki Gravetyen-Aurignac yerleşimlerin hepsinde bulunmuştur. Bu yerleşimlerdeki figürinlerin en az on bin yıllık bir zaman dilimine yayılmış olduğu görülmektedir²²⁴.

Bu çağın insanları, günümüz insanlarında olduğu gibi, düşünen ve duygularını geliştiren insan tipleridir. Onlar için artık yaşamak, yeme, içme, korunma ve barınmadan ibaret değildi. Aynı zamanda sevinçlerini, korkularını, heyecanlarını,

²¹⁸ O.Soffer, J. M. Adovasio ve D. C. Hyland, "The "Venus" Figurines: Textiles, Basketry, Gender, and Status in the Upper Paleolithic", *Current Anthropology*, 41, (4), Ağustos-Ekim 2000, 517; Albayrak, 53.

²¹⁹ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, 30, Res. 1.; Popko, 27.

²²⁰ Stone, 43.

²²¹ Stone, 44.

²²² Reisoğlu Nalça, 34; G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden, 12.

²²³ Reisoğlu Nalça, 34; G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden, 13.

²²⁴ Stone, 44-45; Yetilmezsoy, 146.

kederli anlarında duygularını açığa çıkarıp, bedenlerini boyadılar, kabuk ve kemikten yaptıkları boncuklu gerdanlıklarla kendilerini süsleme yoluna gittiler. İlk kez sanat eserleri ürettiler. Hayvan kemiklerinden kaval ve düdük yaparak müziği yarattılar, yaşadığı mağaranın duvarlarına şekiller çizip, ellerini boyayıp duvarlara bastılar, çevrelerinde gördükleri olayları, nesneleri resmedip, heykelcik halinde şekillendirdiler. Böylece Üst Paleolitik ya da Buzul Çağı sanatı ortaya çıktı. Bu çağın sanat tarihi bilim adamlarınca yaklaşık olarak MÖ 50. 000 olarak kabul edilmektedir²²⁵.

Her bir keşifte zekâsı ve duyguları daha fazla gelişen insanın, yaşamı sorgulaması kaçınılmazdı. Nereden gelip, nereye gidiyordu? Kendisini kim yaratıyordu? Doğum ile ölüm arasındaki bağlantısı neydi? Hayatta kalmanın son derece zor olduğu ilkel şartlarda nasıl canlı kalılabiliyordu? Bu soruların cevabını en yakınında gördüğü kadın kimliğinde bulmuştu. Kadın yani “ana” olan doğuran dişi cins, hem yeni nesile can veriyor hem de her türlü besin kaynağının son derece zor elde edildiği yaşam şartlarında göğüslerinden akan süt ile mucizevî bir şekilde hazır besin üretebiliyor ve bununla dünyaya getirdiği insanı besleyip büyütebiliyordu. Kadın bedeninin genişleyip tekrar küçülebilmesi, yeni bir bedeni içinden çıkarabilmesi, bunu süt ile besleyebilmesi, ayrıca sütün hastalıklara karşı koruyucu özelliği gibi doğal nitelikleri olması erkek bedeninin yavanlığına karşı son derece üstün bir durumdu. Bu nedenle insanlığı yaratan “ana” yani doğuran kadındı²²⁶. Ana tanrıça kültüyle ilgili ilk inanç sistemi de böylece ortaya çıkmış oldu. Henüz üretime dayalı yerleşik hayat başlamadan önce, Paleolitik Dönem’in mağara yaşantısından itibaren ana tanrıça inancını gösteren ilk kanıtlar, bu döneme ait mağara duvarlarında yer alan kadınlık tasvirleri ile taşınabilir nitelikteki sanatsal üretimlerde kendini göstermiştir²²⁷.

Yine bu dönemlerde ilkel yaşam şartlarına sahip insan topluluklarının birbiriyle yakın ilişkiler içine girmiş olsun ya da olmasın, tüm eski dünyada ortak bir din kavramını kadın bedeni üzerinde yaratmış olmaları olasıdır. Özellikle, Akdeniz kültürleri merkezli eski dünyada ilkel toplumlardan itibaren çok tanrılı pagan dini inanışlarına kadar (MÖ 40.000’lerden MÖ 1. binin ortaları) kadın, cinsel çekiciliği ile doğuran ve kendini neslini yaratan olmanın yanında besleyen, büyüten ve verimliliği

²²⁵G. Aydıngün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden*, 12; Pervin Erbil, *Kibele’den Pandoraya Kadının Tarihsel Yenilgisi* (3. Baskı), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2012, 31; Silek, 27.

²²⁶G. Aydıngün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden*, 12.

²²⁷G. Aydıngün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratıcı Beden*, 12.

sağlayan yönüyle, tek ve en büyük yaratıcı güç olarak tanrıçalaştırılmıştır²²⁸. Bu inanç biçimi, eski dünyanın Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika gibi üç kıtasında ve Akdeniz'deki adaların (Kıbrıs, Girit, Malta, Kykladlar) özellikle tarih öncesi kültürlerinde birbirlerine yakın dönemlerde ortaya çıkmıştır²²⁹.

Avrupa'da kadınlık simgelerinin ilk betimi yukarıda da değinildiği üzere Üst Paleolitik Dönem'de (yaklaşık olarak MÖ 50.000) Aurignacian dönemine kadar inmektedir. Fransa Dordogne'da mağara duvarlarına yapılmış oldukça büyük boyutlu yuvarlak ve üçgenimsi ve alt tarafı delikli cinsel bezemeler bilim adamları tarafından vulva olarak yorumlanmıştır²³⁰. Üst Paleolitik Çağ Fransa'da Dordogne mağaralarında Aurignacian kültürüne ait bezemeleri ilk olarak Leroi-Gourhan *kadınlık simgeleri* olarak adlandırmıştır²³¹. Daha sonra bu bezemelere Marija Gimbutas “kozmetik güçle dolu rahimler” yorumunu getirmiş ve “yaşam suyunun kaynağı” olarak görüldüğünü belirtmiştir²³². Aydıngün ve daha sonrakiler de bu görüşe katılmışlardır²³³. Kadınlık simgelerinin yanında yine Paleolitik dönemde üretilmiş az sayıdaki kadın heykelciği, Avrupa'nın güneyinde özellikle İtalya, Fransa, İspanya arasındaki mağaralarda ele geçmiştir. Başlıca örnekleri “Willendorf, Laussel, Garagino, Savignano, Dolni Vestonice, Lespugues, Brassempouy” gibi buluntu yerlerinden tanınarak “Venüs²³⁴” sıfatıyla adlandırılan tarihin en eski sanat eserlerinden olan bu kıymetli heykelcikler, ana tanrıça inancının üretime dayalı günlerden çok daha öncesine dayandığını göstermektedir²³⁵.

Avrupa'nın orta ve kuzey kesimleri Paleolitik Çağ'da buzullarla kaplı olmasaydı, olasılıkla tüm Avrupa'da aynı dönemde bu türde kadın heykelcikleri üretilmiş olabilirdi. Daha sonra buzulların erimesiyle orta Avrupa Neolitik'inin başladığı

²²⁸ G.Aydingün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden*, 13.

²²⁹ G.Aydingün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden*, 14.

²³⁰ G. Aydingün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden*, 14; Reisoğlu Nalça, 34-35; Silek, 27.

²³¹ Andre Leroi-Gourhan, *Gesture and Speech*, The MIT Press Cambridge Massachusetts London 1993, 371.

²³² Marija Gimbutas, *The Language of The Goddess*, Thames & Hudson, London 2001, 99-113.

²³³ Aydıngün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden*, 13; Silek, 27.

²³⁴ Lynn E. Roller, *Ana Tanrıça'nın İzinde-Anadolu Kybele Kültü*, (1999), (Çev. : Betül Avunç), Alfa Yayınları, İstanbul 2013, 70; Erbil, 32.

²³⁵ Reisoğlu Nalça, 35; Silek, 27; Efekan, 10; Gülnur Sümer, *Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007, 26.

dönemlerde üretilmiş kadın figürinlerinin dağılımına ve yoğunluğuna bakarak bu durum söylenebilir²³⁶.

4.2. YUKARI MEZOPOTAMYA'DA MEZOLİTİK (EPİ-PALEOLİTİK) ÇAĞ İNSAN BİÇİMLİ BETİMLEMELERİ (M. Ö. 11000-MÖ 9500)

Epi-paleolitik olarak da adlandırılan Mezolitik Çağ, Paleolitik Çağ'dan Neolitik Çağ'a geçişi hazırlayan bir geçiş süreci görünümündedir²³⁷. Mesos=orta, ara ve lithos=taş sözcüklerinden türetilerek Mezolitik yani Orta Taş ya da Ara Taş Çağı adı verilen bu dönemin teknolojik açıdan yeni çevre bilimle ilgili ortama, kültürel bir geçişi yansıtması söz konusudur²³⁸.

Bu çağda çok küçük boyutlardaki çakmaktaşı kesici veya delici aletler, ağaç veyahut özellikle boynuz gibi saplara monte edilerek kullanılmaktadır. Bu tür aletlerin mağaraların yanı sıra sığınak ve barınaklarda geçici nitelikteki açık alan yerleşmelerinde bulunmuş olmaları, insanların bu çağda yerleşim yeri olarak yeni tercih arayışı yaptıkları görülmektedir²³⁹. Mezolitik Çağ insanların en çarpıcı özelliği "mikrolit" denen obsidyen, çakmak taşı gibi taşlardan yapılan küçük taş aletlerdir. Bunun yanında kemik alet kullanımında artış ve aletlerde çeşitlenme görülür²⁴⁰.

Üç boyutlu insan betimlerine ait Anadolu dışında bu çağda örnek olmasına rağmen, şuana kadar Anadolu'da bu döneme ait üç boyutlu insan biçimli betimlere çok az rastlanılmıştır. Bunun en önemli nedeni bu döneme ait arkeolojik kazıların çok az olmasıdır. Ancak yeni kazılarda bu döneme ait insan figürinleriyle karşılaşılması da muhtemeldir. Örneğin Kahramanmaraş'ın Direkli Mağarasında son yıllarda bulunan kilden kadın figürini Anadolu'da bu çağa ait tek örnektir (Levha IIb).²⁴¹

Bu çağa ait üç boyutlu betimlemeler çok az olmasına rağmen iki boyutlu insan betimlemeleri oldukça fazladır. İki boyutlu resim olarak Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde Sinek çayındaki kayalara derin oyularak

²³⁶ Aydıngün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden*, 12-13.

²³⁷ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, (3. Baskı), Der Yayınları İstanbul 2003, 14.

²³⁸ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 14.

²³⁹ Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri*, 30.

²⁴⁰ Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 15.

²⁴¹ Cevdet Merih Erek, "Direkli Mağarası Kazıları", 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Muğla 2013, 78; Fevziye Eker, "Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2) 2013, 30.

çizilen iki boyutlu av sahnesini anlatan insan ve hayvan betimlemeleridir. Betimlemede hayvanların 14 tanesi dağ keçisi, 1 tanesi oğlaktır. 1 tanesi ise kedigillerden olduğu düşünülmektedir. Hayvan figürinlerin yapımında iki farklı yöntem uygulanmaktadır. İlkinde figürinlerin gövdeleri tümüyle dövme tekniğiyle oyulmuş, ikincisinde ise figürinlerin gövdelerinin dış konturları kalın ve derin bir çizgi ile belirtilmiştir²⁴². Diğer zoomorfik ve antropomorfik betimlemeler ise ortalama 1 cm genişliğinde ve 0,5 cm derinliğinde kazıma tekniği ile yapılmıştır. Kaya yüzeyine yapılan resimlerin ana konusunu çeşitli av hayvanları ile bu hayvanları yay ve ok ile avlayan insan figürleri oluşturmaktadır (Levha IIa)²⁴³.

Yine Adıyaman il merkezinin 6-7 km kuzeydoğusunda Büyük ve Küçük Pirun (Pirin) köylerinin 3 km kuzeyinde yer alan Palanlı Mağarası'nda derin oyularak bu teknikte çizilen, iki boyutlu 60-80 cm yüksekliğinde olan keçi resimleri yer almaktadır²⁴⁴. Benzer teknikte ve hemen hemen aynı büyüklükte yapılan Palanlı Mağarası dağ keçileri, Üst Paleolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir²⁴⁵.

Mezolitik Çağ içerisinde yer alan Natuf Kültürü'nde insanlar taştan yaptıkları çanak çeşitlerini ve denizden çıkarılan deniz kabuklarını kendi aralarında değiş tokuş ederken, uzak yerlere de götürerek farklı eşyalarla takas ettikleri bilinmektedir²⁴⁶. Bu takas yolu Anadolu, Sinai ve Kızıl Deniz'e kadar ulaşmıştır²⁴⁷. MÖ 10.000-MÖ 9000 yılları arasında oluşmuş bugüne kadar Mezolitik Çağ'a ait Mezopotamya'da ortaya çıkarılan en geniş bir diğer kültür de Zarzian Kültürü'dür. Yarı yerleşik yaşam sürdüren bu topluluğun kültürünün izlerine Kuzey Irak'ta'ki Karim Şahir, Zavi Şemi ve Şanidar Mağaraları'nda rastlanılmıştır²⁴⁸.

4.3. NEOLİTİK ÇAĞ'DA İNSAN BİÇİMLİ BETİMLEMELER

Kadın figürinleri, Anadolu'da ana tanrıça kültüne atfedilen Proto-Neolitik Çağ'dan itibaren var olmuşlardır. Ana tanrıça üretimini takip eden Neolitik, Kalkolitik

²⁴² Oktay Belli, "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yeni Keşifler: Sinek Çayı Kayaaltı Sığınağı Resimleri", *Arkeoloji ve Sanat*,120, (2005), 11.

²⁴³ Belli, 12.

²⁴⁴ Belli, 15

²⁴⁵ Belli, 15.

²⁴⁶ Suphi Aksoy ve Tuma Çelik, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi*, (1. Baskı), Nika Yayınevi Ankara 2003, 28.

²⁴⁷ Aksoy ve Çelik, 28.

²⁴⁸ Aksoy ve Çelik, 28.

ve Erken Tunç Çağı'nda pişmiş topraktan figürinlerin sayısı daha da artmıştır²⁴⁹. Proto-Neolitik Çağ'da, taştan yapılmış insan temsili figürin örneklerinin Yakındoğu'da ilki Göbeklitepe, Nevali Çori, Tell Muraybet, Kuzey Levand, Dhra, Jeriko ve Güney Levand'ta görülmektedir²⁵⁰.

Proto-Neolitik Çağ'da üç boyutlu insan tasvirleri sadece figürin ve soyut biçemlerde ortaya konmuştur. Doğala yakın yani figürin ve soyut biçemlerdeki tasvirler, Proto-Neolitiğin erken döneminde sadece Şanlıurfa Göbekli Tepe'de, orta evrede ise Göbekli Tepe'nin yanı sıra Şanlıurfa Nevali Çori'deki örnekler ortaya çıkarılmıştır²⁵¹. Proto-Neolitiğin son evresinde ise Şanlıurfa merkez Yenimahalle ile Adıyaman Kilisik'te, Diyarbakır'da Çayönü'nde yine Şanlıurfa'da Mezraa Teleilat'ta, Adıyaman Gritille'de, Malatya Cafer Höyük'te örnekler ele geçirilmiştir²⁵².

4.3.1. Proto-Neolitik Çağ Erken Evre (MÖ 9500-MÖ 8800)

Bu çağın insanları henüz toprağı ekonomik yaşamlarına almamışlardır. Henüz kilden mimari yapılar ve özellikle kapacak kullanmamaktadırlar. Çanak-çömlek kullanımı öncesi olarak kabul gören bu dönemde ortaya konmuş insan betimlemelerinin büyük çoğunluğu taştan yapılmıştır²⁵³. Bu döneme ait en etkileyici kanıtlar Ürdün Vadisi'nde Eriha'da ortaya konmuştur. MÖ 9000 dolayında bu merkezde suyun bol olduğu bir kaynağın kıyısında bir yerleşme gelişmiştir. Çağın insanları 5 m çapında yuvarlak kulübelere yaşadığı kazılarla ortaya çıkmıştır²⁵⁴. Bu tür kulübelerin benzerleri Hallan Çemi yerleşmesinde de ortaya çıkmıştır. Kimi kulübelerin kalıntıları üstüne büyük taş duvar ve duvarın iç yüzüyle bağlantılı olarak taş bir kule inşa edilmiştir²⁵⁵.

²⁴⁹Şengül Gündoğan Aydıngün, "A Focus on the Body Details of Early Bronze Age Figurines and Idols of Anatolia", *Boletín De La Asociacion Espanola De Orientalistas*, Año XLII- 2006, 20.

²⁵⁰Ayobi, Rania, "Les objets en terre du levant neolithique avant l'invention de la ceramique: Cuission Intentionnelle Ou Accidentelle?", *Syria Archeologie, Art Et Histoire*, Tome 91 (Annee 2014), 4.

²⁵¹Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, 604.

²⁵²Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, 604.

²⁵³Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, 33.

²⁵⁴Kathleen M. Kenyon, "Excavations at Jericho", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 84, No. 1/2 (Jan. - Dec., 1954), 103-110.

²⁵⁵Michael Roaf, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, (1990), (Çev.: Zühal Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul 1996, 30-31.

Bu çağın başlarında görülen ve heykel denilebilecek ilk örnekler devasa boyuttadır. Açık havada kurulmuş kireçtaşının oyulmasıyla yapılmış genellikle soyut biçiminde tasvir edilmiş “T” şeklindeki heykellerdir²⁵⁶.

Son zamanlara kadar Anadolu’da Neolitik merkezler kuzey Fırat vadisi ve Anadolu platolarının güneyinde iki merkez olarak yoğunlaşmıştı. Son kazılar ışığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bu fikrin değişimine gidilmiştir. Proto-Neolitikten gelen yerleşim yerlerinin keşfi ve bunların bazıları daimi yerleşim alanlarına sahip olduğu görülmüştür. Nevali Çori yalnızca depolama ve yerleşim tipi bir yapı olmadığı aynı zamanda kalın duvarlı odalarıyla bir tür kutsal mekân yapısıyla ayırt da edilebilir. Bu kutsal alanda, dikdörtgen biçimindeki sütunların yalnızca temel kısımları kalmıştır. Sütunların birinde iki elin kabartma şeklinde işlenmiş, iki boyutlu bir insan figürünün kalıntısı sütunun üst kısımlarında işlendiği fark edilebilir²⁵⁷.

Bu erken evrenin sonlarına doğru üretilen Şanlıurfa Nevali Çori, Karahan Tepe ve Göbeklitepe’deki taştan eserlerin cinsiyetsiz ve orantısız ölçülerde yapıldığı görülür. Betimlerde boyunlu ve boyunsuz başlar işlenmiştir. İnsan biçimli örneklerde yüzler kabaca; kaşlar ve burun kabartma olarak işlenmiştir.

4.3.2. Proto-Neolitik Çağ Orta Evre (MÖ 8800-MÖ 7900)

Proto-Neolitik Çağ’ın orta evresinde insan formundaki kil figürinlerin bilinen en erken örnekleri Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde yapılmış olduğunu gösteren çok sayıda örnek ele geçmiştir. Bu evrede betimlemelerin yüz ayrıntılarına önem verilmemiş, yalnızca kaşlar ve burun kabartma olarak işlenmiştir. Kulaklara da genelde yer verilmemiş, ağız basitçe bir kazıma çizgi veya oyukçukla işaretlenmiştir. Gözler ise kazıma çizgi veya oyma yöntemiyle belirtilmiştir²⁵⁸.

Anadolu dışında bu döneme ait örnekler, Ürdün Vadisi’nde yer alan Eriha (Jeriko)’nın kuzeyindeki Netiv Hagud’ta stilize çizme biçimli oturan kadın profil figürinlerdir²⁵⁹. Figürinlerin üst gövdesi ve başları şematik yolla biçimlendirilmiştir. Bu kil figürinler, Eriha’daki ve Çatalhöyük’teki sıvalı kafataslarını anımsatır. Figürinlerin

²⁵⁶ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Figürinleri, 33.

²⁵⁷ Popko, 29.

²⁵⁸ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Figürinleri, 40.

²⁵⁹ Peter Roger Stuart Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas with a catalogue of the collection in the Ashmolean Museum, Oxford (1. Baskı), Ashmolean Museum, Oxford 2005, 14.

kazıma çizgiyle ayrılmış dolgun kalçaları ve iri göğüsleriyle kadın cinsiyetli olduğu vurgulanmıştır²⁶⁰. Bu örnekler yerleşik yaşama kısmen geçmiş insanların evlerindeki çöp çukurlarından ele geçmiştir. Sıradan kadın mı yoksa tanrıça mı olduğu tekrarlanan sorular arasında hala yerini almaktadır. Bu dönemin erken örneklerinde yüz uzuvlarına yer verilmemiştir. Betimlemelerde yüz sade işlenmiştir.

Bu çağda kazı alanlarının erken tabakalarında yerleşim yerlerinde yuvarlak kulübeler var olmakla birlikte Petra yakınlarındaki küçük Beidha kazı yerinde daha karmaşık, dikdörtgen yapılara doğru bir eğilim olduğu görülmektedir. Erken tabakalardaki yuvarlak yapılı yarısı toprağa gömülü olan kulübeler daha geç tabakalarda ise dikdörtgen ya da çok köşeli yapılara dönüşmektedir²⁶¹.

4.3.3. Proto-Neolitik Çağ Geç Evre (MÖ 7900-MÖ 7000)

Bu dönemin önceki dönemlerden farkı, insan betimlemelerinde yüz uzuvlarına ayrıntılı özen gösterilmiş olmasıdır. Ayakta duran figürler doğala yakın biçimde taştan yontularak oluşturulmuştur²⁶². Bu dönemde insanoğlu, üretmeye ve bu üretimin akışını sağlamak için yaptığı araç-gereçler ile kendisini ifade edebilmek için felsefesini, yaşam biçimini ve dini düşüncesini ortaya koymuştur. Bu düşünceleri yansıtmak amacıyla geride bıraktığı sanat eseri değerindeki bu araç-gereçler, günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşılmaktadır²⁶³.

Bu dönemde ayakta duran ve oturan insan betimlemeleri görülür. Gelişkin göğüslere yer verilmemesinden bu betimlemelerin daha çok erkeklere yönelik olduğu düşünülmektedir. Bu dönemin kadın figürleri üremeye yönelik hamile olarak tasvir edilmişlerdir²⁶⁴. Bu dönemden sonraki dönemde kilin insan hayatına daha sık girmesiyle birlikte, Kuzey Suriye ve Mezopotamya figürinlerinde bacaklar ve baş ayrı birimler halinde biçimlendirilmiştir. Figürinler hafif (kısıık) ateşte fırınlanmışlardır. Genelde ele geçen bütün örnekler torso biçiminde kırık parçalar halindedir²⁶⁵. Buradaki amaç figürinlerin kullanım ömrünü kısa tutmaktır. Bu kısa kullanımın nedenlerinde biri çağın

²⁶⁰ Moorey, 14.

²⁶¹ Roaf, 33.

²⁶² Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, 46.

²⁶³ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, 31.

²⁶⁴ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, 46.

²⁶⁵ Moorey, 15.

insanlarının yarı göçebe yaşam tarzına sahip olmasından kaynaklanmış olabilir²⁶⁶. Tam olarak yerleşik yaşama geçememeleriyle ilgilidir. Figürinlerin baş kısmı, yerlerinden çıkartılıp takılan ve *sokma başlı* olarak tanımlanan çok sayıda örnek vardır (Anadolu’da Göller Bölgesinde Hacılar, Kuruçay, Höyücek, Bademağacı)²⁶⁷. Ain Ghazal’da bulunan mezarlarda da buna benzer örnekler ortaya çıkarılmıştır. Bu örnekler daha çok avcılık ve büyücülükle ilgili ritüel amaçlı yapılmış figürinler olduğu tahmin edilmektedir²⁶⁸.

4.3.4. Çanak Çömlekli Neolitik Çağ (MÖ 7000-MÖ 5500)

Neolitik devrim olarak adlandırılan bu dönem, Üst Paleolitik Çağ’ın sonrasında Yakın Doğu’nun platolarındaki yerleşim alanlarında kendini göstermektedir. İnsanoğlu üretim ve stoklama gibi bilinçli bir şekilde ihtiyaç duyduğu mallar için hayvan ve bitki türlerini evcilleştirmeyi başarmasıyla birlikte, doğal yaşam alanı üzerindeki kudretini artırabilmiştir²⁶⁹. Yiyeceğini üretme yollarında yeni arayışlara başvurması, ekili tarım sürecinin farkına varmasına yol açmış, ekili tarımla birlikte yerleşik yaşama geçişini sağlamıştır. Yiyeceğin bolluğu nüfusunun büyümesini sağlamıştır. İnsanoğlunun göçebe tarzdan yerleşik hayata geçişiyle birlikte, teknoloji ve takas sistemini geliştirmiş, bunun sonucunda sosyal yapıda işbölümü ortaya çıkmıştır²⁷⁰.

Yerleşik yaşama geçişle birlikte insanoğlu kili daha etkin ve verimli kullanmaya başlamıştır. Kilin plastik özelliği nedeniyle yoğun olarak işlenmesi, taş kapların yanı sıra değişik biçim ve büyüklükteki astarlanmış, perdahlanmış ve pişirilerek yapılmış olan çanak-çömleklerin kullanımına da imkân sağlamıştır. Bu dönemde Anadolu halkı yerleşik yaşamla birlikte düzenli üreticiliğe geçişini başlatmıştır²⁷¹. Ekonomik yapıdaki bu gelişim Anadolu insanının sosyal yaşamına da etkisi olmuştur. Anadolu insanı bu dönemde aile kavramını geliştirdiği, ölülerine sahip çıkan, onların mezarlarına hediye bırakarak öteki dünya görüşünü benimsemiştir. Tarım ürünlerinin bereketli, hayvancılığın verimli olmasının arkasındaki gerçeğin kadınların doğurganlığı ile

²⁶⁶ Moorey, 16.

²⁶⁷ Duru, 6, 7, 8, 9.

²⁶⁸ Şengül Aydıngün, Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim, 51.

²⁶⁹ Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu?*, (1942), (Çev.:Alaeddin Şenel-Mete Tunçay), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2014, 63.

²⁷⁰ Popko, 29.

²⁷¹ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Figürinleri, 54.

erkeklerin üretimdeki verimliliği söz konusudur²⁷². Bu durum göz önüne alınarak, kadını bereketin ve çoğalmanın kaynağı, erkeği de bereketin ve çoğalmanın gücü olarak görmeleridir. Onların görüntülerinden yararlanarak da kadın ve erkek figürinleri üretilmeye başlanmıştır²⁷³.

Bu dönem figürinlerde kadın ve erkek anatomisi fazla ayrıntıya girilmeden ve uzuvları doğal sayılabilecek oranlarda gösterilmiştir. Aşağı Levand, Mezopotamya ve Anadolu da dâhil olmak üzere pişmiş toprak kadın figürinleri açık havada güneşte kurutularak ya da hafif fırınlanmış olarak pişiriliyorlardı. Bundan dolayı sanki günlük kullanım için yapılmış olup, hemen kırılğan özellikler göstermekteydiler²⁷⁴.

Avrupa’da Neolitik pişmiş toprak figürin sanatının ilk ayağı MÖ 6500’lerden itibaren Anadolu’dan Yunanistan’a ve oradan da Balkanlara göç dalgasıyla oluşmuştur. Anadolu’dan Güneydoğu Avrupa’ya ve Balkanlara oradan da dünyanın değişik bölgelerine dağılım sergileyen pişmiş toprak Neolitik figürinlerde yapım tekniği olarak birkaç yöntem kullanılmıştır. Bunlar, yumru-top (yuvarlak) biçiminde yapılan figürinler, içi dolu (çekirdekli) ve içi boş figürin tekniği biçimindedir²⁷⁵.

Yukarı Mezopotamya’da bu dönemin insan biçimli kilden figürinleri Anadolu’dan farklı olarak ayrı birimler halinde biçimlendirilmişlerdir (göğüsler, kollar, bacaklar). Daha sonra göğüsler gibi detaylar ince kilin yüzey tabakasına (gövdeye) monte (aplike) edilmişlerdir²⁷⁶. Figürinler, fırınlandıktan sonra bile çok çabuk kırılğan bir yapıya sahiptirler. Bu yüzden ele geçen figürinlerin tamamı neredeyse torso biçimindedir. Fırınlama az süreli ya da kısık ateşte yapılmıştır²⁷⁷.

Anadolu’da Çatalhöyük’teki figürinler ise; genç ana tanrıça, olgun ana tanrıça, doğum yapan, çocuk büyüten, hayvanların hakimesi gibi temalarına rastlanır. Tanrıçaların başlarında taca benzeyen bir başlık bulunur. Figürinlerde gözler, kaşlar ve burun betimlenmiş ağız kısmı ise belirtilmemiştir. Eller ve ayaklar ayrı olarak işlenmiş, bacaklar özellikle üst kısımları çok iri, omuzlar geniş, kalçalar iri şekilde gösterilmiştir. Höyüekte, ana tanrıça figürinlerinin vücutları iri, kolları göğüslerinin üzerinde durur

²⁷² Johanna H. Stuckey, “Ancient Mother Goddesses and Fertility Cults”, *Journal Of The Association for Research on Mothering*, Vol.: 7, (1), 2005, 32.

²⁷³ Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Figürinleri*, 54.

²⁷⁴ Leila Orphandis, *Introduction to Neolithic Figurine Art*, 61.

²⁷⁵ Leila Orphandis, *Introduction to Neolithic Figurine Art*, 7.

²⁷⁶ Moorey, 15.

²⁷⁷ Morey, 15.

vaziyettedir. Pek çok örnekte cinsel organı üçgen şeklinde betimlenmiştir. Hacılarda, ana tanrıça figürinlerinde vücut yüze göre daha iyi betimlenmiştir. Ayakta, oturan, hamile, çocuklu tanrıçalarda ağız işlenmezken saç, göz gibi detaylar fark edilir şekilde belirgindir. Saç, genç kadınlarda arkada sarkık ya da başın üzerinde toplanmış halde, daha yaşlılarda ise başın arkasında topuz biçimindedir²⁷⁸.

Doğu Akdeniz’de Suriye-Filistin Bölgesi olarak adlandırılan yerde Natufiyan Kültürü’ne ait çok sayıda Neolitik Dönem figürinleri ortaya çıkarılmıştır. Mezar yapılarında bulunan taştan ya da fırınlanmamış kil betimlemeleri çoğunlukla hayvan biçimli örneklerdir²⁷⁹. İnsan biçimli betimlemelerde figürinlerin genital kısmı işlenmemiştir. Bu figürinler çoğunlukla fırınlanmamış (pişmemiş) ve bazıları kırmızı aşı boyası ile astarlanmışlardır. Kalçaların abartılı olarak vurgulandığı bu figürinler, Proto-Neolitik Çağ’ın Erken Evre’sinde oldukça yaygındır.²⁸⁰ Proto-Neolitik Çağ’ın Orta ve Geç Evre’sinde figürinler daha çok kadın, erkek, hayvan formunda karışık tarzda işlenmeye başladığı görülür. Figürinlerin karektersitik özellikleri arasında şematik konik başlıklı başlar, yuvarlak yassı yüzler, her iki cinsiyette de büyük yuvarlak gözlere, sütün gibi duruşa yer verilmiştir. Bu figürinlerin tanrıyı mı? İnsanı mı? ya da kötülüğe karşı koruyucu bir güç (apotropeik) oldukları hakkında kesin bir görüş yoktur. Yuvarlak içi boş gözler, çıkıntılı bir burun ve yarı açık ağız ile birlikte kazıma dişler dönemin tipolojisini oluşturur. Figürinlerin yanlardaki delikler aksesuarlar için (küpe, kolye, gerdanlık gibi takılar) kullanılmıştır²⁸¹.

Neolitik Çağ’dan itibaren (MÖ 6. binin ilk çeyreği) Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki kil figürinler Hassuna etkisi altına girmeye başlar. Bundan dolayı figürinlerin bedenlerinde göğüsler işlenmemiş, başlarda ise atrofik (küçülen) ya da konik olarak biçimlendirme yollarına gidilmiştir. Bölgedeki figürinlerin baş kısımları dikkate alındığında ayrıntısız, doğallıktan uzak oldukları ve yüz ayrıntılarının işlenilmemiş olduğu görülmektedir. Bu dönemde de insan biçimli figürinler daha çok kadın formlarında üretilmeye devam edilmiştir. Neolitik Çağ’ın ortalarında pişmiş

²⁷⁸ Refik Duru, *Elli Yıllık Bir Arkeoloji Öyküsü-Hacılar*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2010, 29.

²⁷⁹ Herman Müller-Karpe, *Handbuch Der Vorgeschichte, Erster Teilband Text III/1*, C.H. Beck’sche Verlags Buchhandlung München 1974, 245.

²⁸⁰ Orphandis, 99.

²⁸¹ Orphandis, 61.

toprak figürinlerinde farklı bir tarz uygulamasına gidilmiştir. Figürinlerde bilinçli olarak ve abartılı derecede “korkunç ana” gibi şeytani karakter tiplerini ortaya çıkar. Buradaki amaç kadının toplum üzerinde kudretini, gücünü, saygınlığını ortaya çıkarmak olabilir. Ya da kötü ruhların, hastalıkların, uğursuzluğun bertaraf edilmesinde önemli rol oynamasıdır. Hayvan betimlemeleri ve eril figürinler, bu dönemde ikincil öneme sahiptir ve Proto-Neolitik Çağ’ın figürin geleneğini aynı şekilde takip ederler²⁸².

²⁸² Orphandis, 103.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA, DİYARBAKIR, MARDİN VE ADIYAMAN MÜZELERİNDEKİ FİĞÜRİN VE İDOLLER

5. 1. YUKARI MEZOPOTAMYA'DA NEOLİTİK DÖNEM FİĞÜRİN VE İDOLLER

Neolitik Çağ'da Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölge “Bereketli Hilal” olarak adlandırılmaktadır²⁸³. İlk tarımsal üretimin bu topraklarda gerçekleştirildiği iddia edilmiştir²⁸⁴. Yukarı Dicle kültür bölgesi içerisinde yer alan Diyarbakır ilinin Ergani ilçesinde bulunan Çayönü'nde Erken Neolitik Çağ'a tarihlenen şişman, oturan, steotopik kadın figürinleri bu dönemin en erken örneklerini sergilemektedir²⁸⁵. Bu dönemin Anadolu'da Yukarı Mezopotamya'daki yerleşimleri, Hallan Çemi²⁸⁶, Göbekli Tepe²⁸⁷, Çayönü²⁸⁸, Nevali Çori²⁸⁹, Körtik Tepe²⁹⁰, Mezraa-Teleilat²⁹¹, Akarçay Tepe²⁹², Jerf El Ahmar, Nemrik 9, Tell Abr 3, DJA' de ve Hasankeyf Höyük'tür²⁹³.

Mezopotamya'da tarım topluluklarının en erken yerleşim yerlerinin ortaya çıktığını gösteren kanıtlar Güney Levant Bölgesi'nden, bugünkü Suriye'nin Orta Fırat Vadisinin kuzeydoğusuna kadar olan geniş bir alanı kapsamaktaydı. MÖ 9. bin yılında buradaki yerleşkelerde yapılan kazılarda insanoğlu evcil tahıl bitkileri (yabanıl emmer,

²⁸³ Childe, 87; Yaren Sevim Topçu, 6.

²⁸⁴ Jared Diamond, “Evolution, Consequences and Future of Plant and Animal Domestication”, Nature, Sayı.418, (700-707); Childe, 36.

²⁸⁵ Sümer, 259, 260, 261, 262, 265.

²⁸⁶ Rosenberg, 6.

²⁸⁷ Klaus Schmidt, “Göbekli Tepe”, Mehmet Özdoğan (Ed.), Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text), (ss.115-129), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

²⁸⁸ Aslı Erim Özdoğan, “Çayönü”, Mehmet Özdoğan (Ed.), Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text), (ss.57-97), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

²⁸⁹ Harald Hauptmann, “Nevali Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem”, Mehmet Özdoğan (Ed.), Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text), (ss.131-164), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

²⁹⁰ Vecihi Özkaya-Oya San, “Körtik Tepe-Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler”, Mehmet Özdoğan (Ed.), Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text), (ss.20-36), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

²⁹¹ Mehmet Özdoğan, “Mezraa-Teleilat”, Mehmet Özdoğan (Ed.), Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text), (ss.189-201), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

²⁹² Mihriban Özbaşaran-Miquel Molist, “Akarçay Tepe-Orta Fırat'ta Neolitik Döneme Ait Bir Yerleşme”, Mehmet Özdoğan (Ed.), Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text), (ss.179-187), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

²⁹³ Prof. Dr. Abdusselam Uluçam başkanlığında yürütülen ve 2009 yılından itibaren Prof. Dr. Gülriz Kozbe'nin bilimsel sorumluluğunda başlayan Hasankeyf Höyük kazıları, Prof. Dr. Yutake Miyake'nin bilimsel danışmanlığında Japonya Tsukuba Üniversitesi'nce oluşturulan bir ekip tarafından yürütülmektedir.

einkorn, arpa, çavdar, buğday), büyük tohumlu baklagilleri (nohut, bezelye mercimek) ve keten gibi ürünleri topladıkları anlaşılmıştır. Sistemli çanak çömlek üretiminden çok daha önce yaklaşık olarak MÖ 9. binde bu yerleşim yerlerinde ilk olarak insan biçimli ve hayvan biçimli figürin üretimine geçilmiştir²⁹⁴. Bu durum göstermektedir ki çağın insanları en temel ihtiyaçlarını dinsel inanış yönünde ürettikleri, insanların en etkin yaşam biçimi din ve inanç sisteminde olduğunu ortaya koymuştur.

Paleolitik Dönem'i yaşayan insan toplulukları doğayı iyi gözlemlemek durumdaydı. Hayatta kalabilme, türünü devam ettirmek için barınma, savunma ve avlanması gerektiğinin bilincindeydi. Toprakta çıkan bitkilerin doğup, büyüüp, yok olduktan bir zaman sonra yeniden dünyaya gelişinin ana nedeninin tohum olduğunun farkına varmıştır. Bu evre üreticiliğe dayalı başka bir deyişle yerleşik yaşam düzeninin hayata geçirildiği evredir²⁹⁵. Tohumların toprakla tekrar birleşmesi üremenin başlangıcıdır. Tohumlar toprağa atıldığı zaman fidanlar yeşermekte ve ürün elde edilmekteydi. Olgunlaşan ürünlerin toplanmasıyla insanoğlu besinini sağlayabilmekteydi. Bu gözlemler sonucunda aynı biçimde kadın da önce bereketin simgesi olarak kabul edildi ve kendisi gibi doğurgan olan toprakla özdeşleştirildi. Böylece adına kutsal mekânlar ve bu mekânlarda kullanılmak üzere figürinler yapıldı.

Anadolu, en eski Neolitik Çağ kültür formlarının temel noktası olmuş olup, bu dönemde tarım ve sığır yetiştiriciliği ilk olarak MÖ 7500-4500 tarihleri arasında gerçekleşmiştir²⁹⁶. Bu nedenle insanlar yiyecek bulabilmek için sürekli bir yerden başka bir yere hareket etmeye artık gereksinim duymamaktaydı. Ekip biçilebilen, topraktan alınan ürünler sayesinde insanoğlu karnını daha iyi doyurabilecek ve üretim fazlasını stoklayarak sert kış aylarını da aç kalmadan geçirebilecekti²⁹⁷. Yerleşik hayata geçiş ve beraberinde gelişen tarımsal faaliyetler insanlığın en büyük evrimini oluşturur. Neolitik devrim olarak tanımlanan bu yeni dönemde toprağın çakmak taşı, obsidyen gibi parlak ve keskin aletlerle ekip biçilerek işlenmesi sayesinde tarımsal üretimlerde artış

²⁹⁴ Peter Roger Stuart Moorey, *Ancient Near Eastern Terracottas with a catalogue of the collection in the Ashmolean Museum, Oxford* (1. Baskı), Ashmolean Museum, Oxford 2005, 13.

²⁹⁵ Reisoğlu Nalça, 39.

²⁹⁶ Reisoğlu Nalça, 40.

²⁹⁷ Reisoğlu Nalça, 40.

sağlanmıştır. Bu dönemde bereketlilikle alakalı kutsal anlam taşıyan ana tanrıça heykelciklerinin de yoğun olarak ortaya çıkması dikkat çekidir²⁹⁸.

Anadolu’da Neolitik Çağ figürinleri pişmiş toprak, taş, kemik gibi malzeme olarak kült yapılarında bolca ele geçmiştir. Daha önce söylendiği üzere ahşap figürinler organik olduğundan günümüze kadar gelememişlerdir. Çatalhöyük ve Hacılar örneklerinde olduğu gibi bunların neredeyse tümü kadınlar olarak üç tipte ortaya çıkmışlardır: 1- genç bir kadın olarak 2- doğum yapan bir anne olarak 3- yaşlı bir kadın olarak. Kadın figürin bedenlerinin alt kısmı ve göğüsleri, Neolitik Çağ figürinlerin tipik bir özelliği olarak genelinde abartılı bir şekilde vurgulanmıştır²⁹⁹. Diyarbakır’ın Ergani ilçesi yakınlarında Dicle nehri kolunun olduğu Çayönü’nde ana tanrıçaya ait kutsal bir yer veyahut tapınak olduğu düşünülen mimari yerleşkede kilden kadın betimlemeleri ortaya çıkarılmıştır³⁰⁰. Bu kilden betimlemeler daha sonraki dönemlerde ana tanrıça kavramının varlığını artırarak devam ettirecektir. Erken Neolitik Çağ (MÖ 7000-MÖ 6200) figürinlerde kadın ve erkek anatomisi ayakta ve oturur pozisyonda gösterilmiş olup, anatomide fazla ayrıntıya girilmeden uzuvlar doğal verilmeye çalışılmıştır. İnsan biçimli betimlemelerde başlar, çok kısa bir boyunla veya boyunsuz olarak gövdeyle birleştirilmiştir³⁰¹. Erken Neolitik Çağ’ın oturan kadın figürinlerinde bacaklar değişik pozisyonda gösterilmiştir: bacaklar dizlerden kırılıp karına doğru çekilerek bağdaş kurmuş pozisyonunda ya da bacaklarının üzerine oturmuş olarak gösterilmişlerdir³⁰². Kat. No. 2, Kat. No. 3, Kat. No. 4’deki heykelcik niteliğindeki figürinler, Çayönü örneklerinde olduğu gibi steatopik özellik gösterip fazla ayrıntıya girilmeden uzuvlar doğal verilmeye çalışılmıştır. Yine bacaklar dizlerden kırılıp karına doğru çekilmiş, oturur vaziyette tasvir edilmişlerdir.

Anadolu’da Neolitik Çağ başlarında, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Mezraa Teleilat, Nevali Çori, Çayönü, Gritille (Tille), Cafer Höyük gibi yerleşmelerde ortaya çıkarılan heykelciklerin bir kısmı doğum sancısı pozisyonunda işlenmiştir. Bu bölgenin kadın betimlerinin işçiliği orta ve güneybatı Anadolu örneklerine göre daha

²⁹⁸ Aydıngün, 15-16.

²⁹⁹ Popko, 33.

³⁰⁰ Reisoğlu Nalça, 40-41.

³⁰¹ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri, 55.

³⁰² Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri, 64.

basit formlarda hatta soyuta yakın biçimdedir³⁰³. Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ'a (MÖ 5800-MÖ 4300) düşündüğümüz Kat. No. 3'deki kireç taşından yapılmış olan figürin, dönemin betimleme özelliklerini sergiler. Betimlemede kollar gösterilmemiş ve bacaklar bitişik olarak işlenmiştir. Oturan soyut figürlerde kollar kısa çıkıntılar olarak veya kabartma veya kazıma çizgilerle belirtilmiştir³⁰⁴.

Neolitik Çağda birden bire artan insan heykelcikleri özellikle de hamile gibi şişkin karınlı, çıplak kadın betimlemeleri sayısında artış gösterilmesi bilim adamlarınca çeşitli yorumlara vesile olmuştur. Bunlardan en fazla kabul edileni “toprak ve kadının” özdeşleştirilmesidir. Toprağın bahar ve yaz mevsimlerinde üretimin yani verimliliğin artması ve sonrasında da kışın yok olup tekrar canlanması (üretim ve tüketim) sonucu, kadın bedeniyle sembolize edilmesi o dönem için yaygın bir inanç sistemiydi. Toprakla özdeşleştirilen kadın; toprağın analığı, analığın da toprağı çağrıştırdığından, ana tanrıçaya artık yeryüzünün hâkimi, yaşam ve ölüm veren “toprak ana-ana tanrıça” adı verilmişti³⁰⁵. Kadının hem hayat veren hem de hayat alan dolayısıyla “yaratan” olarak toprakla özdeşleştirilmesi; toplumun hem kurucu, hem yaratıcı, hem doğurucu gücü ve hem de toplumun korumacılığını üstlenmesi şaşırtıcı değildir³⁰⁶.

Neolitik köylerin gelişim ve yayılımının bu aşamasında bütün mitoloji ve inancın odak kişisi, yaşamın annesi ve besleyicisi ile ölüleri yeniden doğmak üzere kabul eden cömert tanrıça, toprak anadır. Toprakla ilintili kültün en eski döneminde (Levand bölgesinde yaklaşık olarak MÖ 7500-MÖ 3500) böyle bir ana tanrıça, birçok antropologun varsaydığı gibi yerel bir verimlilik patroniçesi olarak düşünülmüş olmalıdır³⁰⁷. Tabiatın, insanların, bitkilerin dolayısıyla her şeyin yaratıcısı olan ana tanrıça küçük antropomorfik figürin ve idoller ile somutlaştırılmıştır. Sevecen, güven verici, güler yüzlü olarak betimlenen ana tanrıça figürinleri çoğunlukla kadının çocuk doğurarak üremesine ve bereketine dikkat çekmekteydi. Bu figürinler; Neolitik ve

³⁰³ Şengül G. Aydıngün, *Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim* (1. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, 49-50.

³⁰⁴ Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu İnsan Görüntüleri*, 64.

³⁰⁵ Tuncer Bağışkan, “Ana Tanrıça Kültünün Kıbrıs Folklorundaki İzleri”, *Adres Kıbrıs Dergisi*, 194, (25 Ocak 2015), 27.

³⁰⁶ Aydıngün, *Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim*, 17.

³⁰⁷ Joseph Campbell, *Batı Mitolojisi*, (1. Baskı) Işık Yayınları İstanbul 2014, 14-15.

Kalkolitik Çağ'da kadının cinsel açıdan güçlü, doğurgan ve bereketli olduğuna vurgu yapmak adına üreme organları abartılmış bir şekilde biçimlendirilmiştir³⁰⁸.

MÖ 7000 yıllarında bugünkü Levant Bölgesi'nin Eriha kentinde pek çok kilden ana tanrıça figürinleri ortaya çıkarılmıştır. Çeşitli bulgular bu dönemde dinsel yaşamın gündelik yaşamda etkin olduğunu göstermektedir³⁰⁹. Ellerini göğüslerine doğru kaldırmış kilden kadın figürinleri, sonraları Yakın Doğu'ya geniş ölçüde yayılacak olan ana tanrıça figürinleri olarak andırılacaktır. Özenli şekilde ana tanrıçanın kilden pek çok küçük örnekleri yapılmıştır³¹⁰. Görüldüğü gibi daha insanlığın ilk adımlarından itibaren insanoğlu, kendine edinmiş sorulardan nerden geliyoruz, nereye gidiyoruz, nasıl çoğalıyoruz, verimlilik-bereket kavramlarını kendine sormuş ve burada çıkış noktası olarak çözümü kadında bulmuştur.

5.2. GEÇ NEOLİTİK DÖNEM FİGÜRİNLERİ: HASSUNA VE SAMARRA KÜLTÜRLERİ (MÖ 6.100-MÖ 5.900/5.800)

Batılı gezginlerin uğrak yeri olan Mezopotamya'da ilk kazı çalışmaları 19. yüzyılın başlarında Fransız, İngiliz ve Almanlar tarafından başlatılmıştır³¹¹. Yakın zamana kadar Yukarı Mezopotamya'nın ilk Neolitik kültürü olarak kabul edilen Hassuna, ismini Musul'un güneyindeki Tell Hassuna kazılarında almaktadır. Geç Neolitik Çağ'da Kuzey Mezopotamya'nın bozkır köyleri, Hassuna kültürü altına girdiği görülür. Hassuna kazılarında sonra bir kültürün parçası olarak bu merkezden ismini almıştır³¹². Bu kültüre adını veren çanak-çömlek türü hakkında ilk bilgiler Fırat'ın Türkiye sınırındaki Karkamış kazılarında ortaya çıkarılmıştır³¹³. İngiliz ünlü arkeolog sör Leonard Wolley'in Fırat'ın sağ kıyısında ve günümüzde Türkiye-Suriye sınırının sıfır noktasında yer alan Karkamış'ın höyük kısmında oldukça zengin prehistorik kalıntıyı gün yüzüne çıkarmıştır³¹⁴. Buradaki kazılarda ele geçirilen çanak-çömlekler arasında Coba, Samarra ve Tell Halaf kazılarında bulunan Samarra ve Halaf çanak-çömleklerinin yanı sıra höyüğün en alt tabakalarında daha erken bir tarihe ait olduğu

³⁰⁸ Campbell, 15.

³⁰⁹ Stone, 46.

³¹⁰ Stone, 47.

³¹¹ Halil Tekin, "Yukarı Mezopotamya Geç Neolitiğinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Termonoloji ve Kronoloji Sorunları, *Anadolu Prehistorya Araştırmalar Dergisi 1*, Ankara 2015, 94.

³¹² Moorey, 22.

³¹³ Halil Tekin, *Tarih Öncesinde Mezopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2017, 250.

³¹⁴ Tekin, 96.

belli olan boyalı ve boyasız çanak-çömleklere de rastlanılmıştır. Sonraları Musul'un güneyindeki Tell Hassuna kazılarında adını alacak olan Hassuna türü kaplar ilk kez 1934'te Karkamış kazılarında keşfedilmiştir³¹⁵.

MÖ 7. bin yılın sonlarından başlayarak, orta Fırat bölgesindeki otokton çiftçilerin doğuya nüfuz etme sonucu Hassuna kültürü yayılım göstermiştir. Tell Hassuna yerleşim alanındaki saman katkılı olarak yapılmış olan insan ve hayvan biçimli pişmiş toprak figürinlerin benzerleri Suriye, Irak ve Anadolu'daki eski yerleşim alanlarında çok sayıda kazılarla ortaya çıkarılmıştır³¹⁶. Hassuna figürinleri ince hamurdan yapılmıştır. Figürinlerin yüksekliği yaklaşık olarak 10 ve 14 cm arasındadır. Kadın ya da ana tanrıça ile tabir edilen figürinler, steotopik özellik gösterip şematiktirler. Genel olarak bağdaş kurmuş pozisyonda ya da yüksek bir taburede oturur pozisyonadılar. Figürinlerde yüz oval, gözler kahve çekirdeği biçiminde, dar bir burun, dudaklar ise ayrı olarak işlenilmiştir³¹⁷.

1911 yılında, Irak'ın orta kesimlerinde Dicle'nin sol kıyısında yer alan ünlü Abbasi şehri Samarra'da Halife sarayını araştıran Alman araştırmacı Ernst Herzfeld kazı alanın yaklaşık 5 km yukarısında Dicle'nin taşması sonucu tesadüfen ortaya çıkan bazı mezar ve mezar buluntularının ihbar edilmesiyle çalışmalarını buraya yoğunlaştırmıştır³¹⁸. Fakat kendisi çok da sistemli ve düzenli yürütülemeyen bu mezarlık kazısında tam olarak hangi dönemle karşılaştığını fark edememiş; o dönemin arkeolojik kazılarında yaygın olan, kazı alanından toplanan çanak-çömlek üzerinde titiz bir tipoloji yaparak malzemeyi ancak 1930 yılında bilim dünyasına tanıtmıştır³¹⁹. Herzfeld, el yapımı ve neredeyse tüm yüzeyi boyalı çanak-çömlek ve parçalarını son derece titiz ve incelikli çalışmayla ele almış ve günümüzde de kimi uzmanların kullanmaya devam ettiği, Almanca terminolojiyle desteklediği bir tipoloji gerçekleştirmiştir³²⁰. Kendisinin yaptığı çalışma sayesinde bu çanak-çömlek türü

³¹⁵ Tekin, Yukarı Mezopotamya Geç Neolitikinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Termonoloji ve Kronoloji Sorunları, 96.

³¹⁶ Irak'ta Yarım Tepe, Tell Sotto, Tell es-Sawwan, Kuzeybatı İran'da Hacı Firuz Tepe, Anadolu'da Kurban Höyük, Mezraa Teleilat, Suriye'de Tell Halaf, Tell Sabi Abyad başlıca merkezlerdir.

³¹⁷ Moorey, 23.

³¹⁸ Tekin, Tarih Öncesinde Mezopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji, 269.

³¹⁹ Tekin, Yukarı Mezopotamya Geç Neolitikinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Termonoloji ve Kronoloji Sorunları 95.

³²⁰ Tekin, Yukarı Mezopotamya Geç Neolitikinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Termonoloji ve Kronoloji Sorunları 95.

sonraları Mezopotamya'nın Geç Neolitik Çağ'ında *Samarra* çanak-çömleği olarak adını alacaktır. Ayrıca, *Samarra* mezarlığının ait olduğu bir yerleşimin var olup olmadığı; var ise neresi olduğu Mezopotamya araştırmacıları arasında hâlâ önemli bir soru olarak durmaktadır³²¹.

Mezopotamya'nın önemli kültür merkezlerinden olan *Samarra* kültürünün kökeni belirsizdir. Bunun en önemli nedeni *Samarra* çanak çömlek parçalarının yukarı Dicle vadisi (Nineve ve Hassuna), Cebel-i Sincar'ın güneyi (Yarım Tepe), Zab Vadisi ve Tell Hassuna'nın olduğu bölgelerde yoğun olarak çok sayıda bulunmasındandır³²². Hem Hassuna hem de *Samarra* kültürlerinin iki özelliğini kendinde barındıran Tell es-Sawwan'da pişmiş toprak kadın figürinlerinin çoğunluğu başsız ele geçmiştir. Tüm olarak ele geçen ayakta duran bir figürin parçasında kahve çekirdeği göz uygulamasının ilk örneğini vermesi açısından bu merkez çok önemlidir³²³. Kahve çekirdeği göz uygulaması Kalkolitik Çağ'da Amik ovasında Tell Kurdo örneklerinde de çok sık rastlanmaktadır. Kahve çekirdeği gözlü figürinler, uzun konik bir başa sahiptirler. Bu figürin örnekleri ince bir bel yapısına sahip olup göğüsler bazen çıkıntı biçimde belirtilmiş bazen de kolları çıkıntı şeklindedir. Robert J. Braidwood, Amik E konteksinde, figürinlerin benzer özelliklerini ilk olarak ortaya çıkaran bilim adamıdır ve buna benzer figürinlerin ilk örneklerinin Elam'da ortaya çıktığını iddia etmektedir³²⁴.

Mezopotamya'da Geç Neolitik Çağ'ın başından itibaren figürinler hem ayakta hem de oturur biçimde tasvir edilmişlerdir. Bu çağın figürinlerin erken betimlemeleri az kullanışlı, çoğunluğu bilerek kırılmış olup ıskartaya çıkarılmış örneklerdir³²⁵. Bu da figürinlerin bize ritüel, adak amaçlı kırıldığını düşündürmektedir. Oturan pozisyonundaki bu figürinler, Halaf kültürüyle bağlantılıdır. Yassı, soyut biçimindeki betimlemeler hem kilden hem de taştan (mermer, alçı taşı gibi) örnekler olup, Yakın Doğu ve Orta Doğu'da MÖ 3. binde oldukça yaygınlık kazanmıştır. Buluntular ışığında Doğu

³²¹ Tekin, Yukarı Mezopotamya Geç Neolitiğinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Termonoloji ve Kronoloji Sorunları 95.

³²² Moorey, 23.

³²³ Joan Oates, "The Baked Clay Figurines From Tell Es-Sawwan", *Iraq*, 1 (2), 1966, Pl. xxxix.

³²⁴ Kutlu Aslıhan Yener, Christopher Edens, Jesse Casana, Benjamin Diebold, Heidi Ekstrom, Michelle Loyet ve Rana Özbal "Tell Kurdo Excavations 1999", *Anatolica XXVI*, 2000, 73.

³²⁵ Moorey, 23.

Akdeniz'den Güney Pontus kıyısına, Kafkasya'dan Hazar Denizi'ne, Doğu İran Bölgesinden Güneybatı Türkmenistan'a kadar yayılım göstermişlerdir³²⁶.

Sonuç olarak Yukarı Mezopotamya steplerinden olan Hassuna ve Samarra kültürleri, MÖ 8. binin ortasında itibaren Tell Soto, Umm Dabagiyah ve Dicle Nehri kıyısına yerleşen sakinlerinden adını almaktadır³²⁷. Bu dönem hayvan biçimli ve insan biçimli figürinler, saman katkılı ve az pişmiş olarak kolay kırılabilen yapıya sahiptirler³²⁸. Bu dönem çömlek kaplarının kadın formlarında olduğu, kapların ağız kısımlarında ve gövdelerinde kadın yüzlerinin işlendiği görülür. Kadın formu ya da kadın yüzlü kapların daha çok verimliliği teşvik ve ritüel amaçlı yapılmış olan kaplar olduğu düşünülmektedir³²⁹.

5.2.1. Birinci Grup İnsan Biçimli Figürinler

Bu grupta değerlendireceğimiz *Kat. No. 1*, *Kat. No. 2*, *Kat. No. 3*, *Kat. No. 4* figürinleridir. *Kat. No. 1*'deki figürin Anadolu'da, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle nehri kıyısındaki uygarlıkların örnekleriyle paralellik gösterir (Levha IVb)³³⁰. *Kat. No. 1*'deki torso parçası biçimindeki figürin saman katkılı ve yerel özellikler göstermektedir. Figürinin göğüsleri belirgin olup iricedir. Kollar omuzdan kırıktır. Muhtemelen kollar göğüs altında karın bölgesiyle birleşeceklerdi. Sol kalçası çıkıntı şeklindeki olup, kırık olan parçasından steotopik özellikte olduğu anlaşılmaktadır. Oturan şişman ana tanrıça figürinleri biçimini anımsatmaktadır.

Pişmiş toprak kadın figürinlerinin başsız bulunduğu Tell Es-Sawwan, Samarra ve Hassuna kültürlerinin merkezi konumundaki en önemli yeridir. Kahve çekirdeği gözlere sahip figürinler, bu kültürden ve bu yerden gelmektedir³³¹. Yine bu kültürlerin en önemli özeliği “çizme biçimli” olarak adlandırılan, oturan kadın figürinleridir. Bu tür figürinlerin bellerinde kuşak ve dizleri süs objeleriyle bacaklara applike edilmiştir³³². *Kat. No. 2*'deki figürin bu özellikleri göstermesi açısından ilginçtir. *Kat. No. 2* Yukarı Mezopotamya'nın Dicle Nehri yakasındaki Sumaki Höyük'e ait figürin, Neolitik Çağ

³²⁶ Eszter Banffy, A Unique Prehistoric Figurine of the Near East, *Archaeolingua Series Minor*, Budapest 2001, 14.

³²⁷ Banffy, 14.

³²⁸ Moorey, 22.

³²⁹ Banffy, 15.

³³⁰ Moorey, 36, pl. 12.

³³¹ Moorey, 23; Oates, 148.

³³² Moorey, 23; Oates, Pl. xlii.

Yukarı Mezopotamya figürin geleneğini izler. Dizler bacaklar arasına çekilir biçimde kıvrılmış, tahtında oturur pozisyonundadır. Bacaklarında koruma amaçlı şeritler vardır. Aynı şekilde Kat. No. 1, Kat. No. 3 ve Kat. No. 4 de benzer pozisyonundadır. Ayrıca bu örneklerin bel kısmı batı Anadolu örneklerinin aksine ince şekilde işlenmiştir. Bel kısmının ince işlenmesi dönem örneklerine göre farklılık göstermektedir. Tell Es-Sawwan ve Sumaki Höyük yerleşim yerleri, figürin özelliklerinden dolayı aynı kültürel özelliklere sahiptirler (Levha IVc ve Levha IVd).

Kat. No. 3'ün ayakları üzerine oturması Orta Anadolu'daki (Can Hasan-Karaman, Tomarza-Kayseri) Geç Neolitik Çağ figürin özelliklerini sergiler (Levha Vd). Orta Anadolu Geç Neolitik Çağ betimlemelerinde bacak kat yerleri gösterilmemiş, ancak ayakları önde kabaca kabartma olarak verilmiştir³³³.

Bu dönemin en önemli figürin merkezlerinden biri de Yarım Tepe'dir. Yarım Tepe I kazı örneklerinden çıkan torso biçimli figürinlerin özellikleri; stilize oturan, iri kadın profilli olup, çan ve konik biçimleriyle farklılık gösterirler. Figürinler genellikle yüksek konik biçimli bir başta yer alan asimetrik dikdörtgen biçiminde gözlere sahiptir. Figürinlerde bel inceltilmiş, kalça abartılı ve dolgun biçimde verilmiş, bacaklar ise kısa olup vücut hatları kazıma çizgilerle belirtilmiştir³³⁴.

5.3. KALKOLİTİK ÇAĞ'DA İNSAN BİÇİMLİ FIGÜRİNLER: HALAF KÜLTÜRÜ (MÖ 5.900/5.800-MÖ 5.200)

Yukarı Mezopotamya'nın tarih öncesi arkeolojisinde önemli bir terim olan Halaf, adını günümüzün Suriye-Türkiye sınırına yakın bir konumda bulunan Tell Halaf isimli bir höyükten almaktadır³³⁵. Alman diplomat Max von Oppenheim, Mezopotamya'nın Geç Neolitik boyalı çanak-çömleği içinde en çok tanınan bir türe adını verecek olan Halaf'ı bilim dünyasına tanıtmıştır.³³⁶ Batı Anadolu'da Geç Neolitik Çağ'dan Kalkolitik Çağ'a geçiş yaklaşık olarak MÖ 6. bin yılın ortalarına tarihlenir ve özel bir kültür adı almaz. Anadolu'nun batısı kendine has bir süreklilik halindedir. Güneydoğu Anadolu'da ise aynı dönemde Mezopotamya'nın Halaf ve Ubeid

³³³ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 120.

³³⁴ Moorey, 22.

³³⁵ Tekin, Tarih Öncesinde Meopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji, 288.

³³⁶ Tekin, Tarih Öncesinde Meopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji, 289.

kültürlerinin etkisi baş gösterir ve bölge bu adla tanınır³³⁷. Bu çağın insan biçimli vazoları, dini bir yorumlama gerektiren objeler olarak imal edilmişlerdir. Bu tür insan biçimli vazoların ilk örnekleri Neolitik Çağ'da görünmekle birlikte, farklı tür ve çok sayıda üretilmesi Kalkolitik Çağ'da görülmüştür. Pişmiş topraktan kadın figürinleri genellikle boyalı olarak ve popüleritesini bu çağda da devam ettirmektedir. Bariz bir şekilde fark edilebilen soyutlanmaya doğru bir eğilim olduğu görülür. Daha sonraki dönemlerde soyut figürinlerin yerini özellikle de ETÇ'da idoller alacaktır³³⁸.

MÖ 6. bin yılın ikinci yarısında Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer alan susuz, tarıma elverişli bölgeler; Zagros Dağları'nın sınırlarından başlayıp Akdeniz kıyılarına kadar yaşam merkezleri kabul edilip, tarım ve yerleşim alanları olarak yayılım göstermişlerdir. Bu çağın insanları yerleşim yapıları olarak, tholos adı verilen taş temelli, kerpiç duvarlı, yuvarlak kubbeli mimari yapıya sahip bir kültür yapısı altında örgütlenmeye başlamışlardır³³⁹. Ticaretin ve sosyal ilişkilerin gelişimi sonucunda Halaf olarak adlandırılan kültür yapısı ortaya çıkmıştır. Bu kültürün etkileri Torosları aşp Doğu Anadolu'ya ve batıda Çukurova bölgesine kadar ulaşmıştır³⁴⁰. Yoğun olarak Fırat Nehri Üzerinden Zap'a, Muş ovasından da Orta Mezopotamya'ya ulaşan bir alanı kapsamaktadır³⁴¹. Harran³⁴², Kurban Höyük³⁴³ (Kurban Höyük

³³⁷ Popko, 36.

³³⁸ Popko, 36.

³³⁹ Popko, 37.

³⁴⁰ Paksoy, 21.

³⁴¹ S. Harmankaya, O. Tanındı - M. Özbaşaran, TAY – Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-3: Kalkolitik, Ege Yayınları, Takım ISBN 975-807-003-7, Cilt ISBN 975-807-019-3, İstanbul, 1998.

³⁴² Harran, Şanlıurfa'nın 44 km güneydoğusunda yer alır. Harran'la ilgili olarak ilk bulgular 1947 yılında Dönmez ve Brice'in Kilikya'dan Van Gölü'ne kadar uzanan yüzey araştırma çalışmaları olmuştur. Bu yüzey araştırmasından sonra 1950'lerde Lloyd ve Brice'in Harran'da Ortaçağ araştırmaları gerçekleştirilmiştir. 1951 yılında Gökçe ve Lloyd'un Harran'ın kuzeybatısındaki Aşağı Yarımca sondajları gerçekleştirilir. 1959'da Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nden D.S. Rice; Harran'da kazı çalışmalarını başlatmıştır. Höyük üstünde yapılan derinlik sondajında saptanan stratigrafisi; en alta Halaf Dönemi; sonrasında Obeid Dönemi; sonrasında Uruk ve Cemdet Nasr dönemlerini içeren "Sülaleler-Öncesi" dönem bulunmaktadır. Bunun üstünde de 3. bin yıl kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı katında İlk Sülaleler II ve III dönemleri açığa çıkarılmış; en üstte ise geç 3. bin yapı katı; sonrasında da Akkad ve Ur III dönemleri ortaya çıkmıştır. Tarihöncesi buluntular ile ilgili olarak; aynı tip çanak çömlek örneklerinin Sultantepe ve Aşağı Yarımca gibi civar höyüklerde de bulunmakla birlikte herhangi bir kültür evresi ortaya çıkmamıştır. Harran'da Nurettin Yardımcı ve Mehmet Önal başkanlığında yapılan son dönem kazılarında ve yüzey araştırmasında az miktarda Halaf buluntusu ve Erken Tunç Çağı figürinler tespit edilmiştir. (<http://tayproject.org/harran>)

³⁴³ Şanlıurfa ilinin Bozova İlçesi'ne bağlı Cümcüme Köyü'nün 2 km kadar batısında; Fırat Nehri'nin güney kıyısında yer almaktaydı. Atatürk Baraj Gölü suları altında kalmıştır. Şanlıurfa ili'nin 60 km kadar kuzey-kuzeybatısında; Bozova'dan 15 km uzaklıktaki mesafededir. 1975 yılında Ümit Serdaroğlu'nun Aşağı Fırat Havzası'nda başlatmış olduğu araştırmalar esnasında saptanmıştır. [Serdaroğlu 1977:120]; daha

ETÇ'nın başlarında Hassek, Amik, Keban, Malatya ve Kuzey Suriye bölgeleri ile temas halindedir³⁴⁴) Samsat³⁴⁵, Şavi Höyük II³⁴⁶, Tilbeşar 2³⁴⁷, Üçtepe/Kerh³⁴⁸ gibi yerler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu dönem höyükleri arasında yer almaktadır.

sonra ise İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Mehmet Özdoğan'ın başkanlığındaki Aşağı Fırat Havzasında 1977 yılının YüzeY Araştırmaları esnasında yüzeY toplaması yapılmıştır [Özdoğan 1977:171]. 1980 ve 19484 yılları arasında ise Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nden L. Marfoe'nun başkanlığında; 5 yıl süreyle Atatürk Baraj Gölü altında kalacak yerleşmeleri kurtarma projesi kapsamında kazılar yapılmıştır. Kazı yapılan alanın oldukça büyük tutuluşu, birkaç yerde ana toprağa ulaşılması, Kurban Höyüğün tam bir tabakalanmasını ortaya konması dışında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan diğer yerleşmelerin tarihlenmesinde kilit rol oynamasına yol açmıştır [Marfoe 1983a:96-101; Marfoe et al. 1986: 48-53; Verhaaren 1997: 1068-1069]. (<http://tayproject.org/harran>).

³⁴⁴Leon Marfoe, "Kurban Höyük Excavations, 1981", IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, (Ankara 1982), 108.

³⁴⁵Samsat; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Adıyaman ilinin güneydoğu kesiminde yer almaktadır. 1964 ve 1967 yıllarında Adıyaman yöresindeki Kommagene Krallığı Araştırmaları çerçevesinde T. Goell başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir. Höyüğün üst düzlüğünde doğu-batı yönünde büyük bir açma ile yine doğu yamacında bir basamaklı açmada çalışmalar yapılmıştır. Samsat'ın kazısı yapılmadan önce bile ünlenmiş önemli bir yerleşim alanıdır. 1964 ve 1967 yıllarından yaklaşık 10 yıl sonra; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki Aşağı Fırat Projesi çerçevesinde; Karakaya ve Atatürk barajlarının yapımıyla su altında kalacak eski eserleri kurtarma amacıyla kazılar yapılmıştır. 1975 yılında Ümit Serdaroğlu; 1977 yılında M. Özdoğan başkanlığındaki yüzeY araştırmalarında da höyük araştırılmış ve höyüğün Halaf Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar sürekli iskan gördüğü fark edilmiştir. 1978 ve 1987 yılları arasında (1980 yılı hariç) höyük su altında kalana dek Nimet Özgüç başkanlığında daha çok geç devir tabakalarının açılımına yönelik olarak kazılar yapılmıştır. (<http://tayproject.org/samsat>).

³⁴⁶Şavi Höyük II, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Şanlıurfa il merkezinin güneybatısında; Şanlıurfa Birecik ilçesinin 14 km güneyinde; Fırat'ın doğu yakasında; Adacık (Şavi Köyü'nün yaklaşık 100 m batısında yer almaktadır. Şavi Höyük I'den küçük bir vadi ile ayrılmaktadır. Önce alçak bir teras üzerinde domates tarlaları daha sonra üzerinde fıstık ekili kayalık alan gelmektedir. ODTÜ TAÇDAM koordinatörlüğünde sürdürülen proje kapsamında R. Dittmann ve ekibi tarafından 1999 senesinde yapılan yüzeY araştırmasında ETÇ başları; Son Kalkolitik ve Halaf Dönemine ait parçalar ortaya çıkarılmıştır. (<http://tayproject.org/savihoyuk>).

³⁴⁷Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Gaziantep il merkezinin 20 km güneydoğusunda, Tilbeşar Ovası'nda, aynı Gündoğan (Tilbeşar) Köyü'nün yakınında yer alan büyük bir yerleşim alanıdır. 40 m yüksekliğe sahip olan höyük, alt yerleşmesi ile birlikte yaklaşık olarak 60 hektarlık bir alanı çevrelemektedir. Gaziantep ilinin Oğuzeli İlçesi'nden 10. 5 km mesafede olan höyük, Secir Suyu'nun batı yakasında yer almaktadır. İlk olarak 1971 yılında İtalyan araştırma ekibinin yüzeY araştırması tarafından saptanan höyük; büyüklüğü ile birçok bilim adamının dikkatini çekmiştir. 1994 yılında C. Kepinski-Lecomte başkanlığında araştırma yapılmış, 1995 yılından itibaren de Gaziantep Müzesi ile ortak bir projeye kazılmaya başlanmıştır. Tepenin kuzey kesimindeki pınarın yakınında Halaf; Obeid ve Uruk Dönemlerine ait yerleşmelerinin olduğu ele geçen çanak çömleklerin varlığından anlaşılmıştır. ETÇ II ve ETÇ IIIA'nın büyük bir yerleşmesi olan Tilbeşar Höyük, Kalkolitik Çağ'da da önemli bir yerleşim merkeziydi. (<http://tayproject.org/tilbesar2>).

³⁴⁸Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Diyarbakır ilinin 40 km güneydoğusunda; Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin 10 km güneybatısında; eski Kerh-i Dicle Köyü'nün (günümüzde Üçtepe) hemen 300 m batısında yer almaktadır. Dicle Nehri'nin kollarından biri olan Göksu Çayı, Üçtepe'nin batısından geçmektedir. Alttaki konglomera taban yükselti ile beraber 44 m yüksekliğinde olup, 200x180 m çapındadır. 1865 yılında yüzeY araştırmasından ele geçen iki Assur stelinden dolayı ünlenen bu yerleşme; 1988 yılında Veli Sevin başkanlığındaki kazılara başlanmıştır. Kazı; geç devirlere tarihlenen

Halaf kültürünün doğduğu topraklar Anadolu-Suriye Sınır hattındadır. Halaf, Orta Fırat yerleşimlerinde tutunup bölgeleşmeye başladığında, Orta Dicle'deki Hassuna-Samarra yerleşimleri henüz devirlerini tamamlamamışlardı. MÖ 6. bin yılın ortalarından itibaren Kuzey Mezopotamya'nın hâkim kültürü olan Halaf, Hassuna-Samarra'yı tamamen tasfiye etmemişse de maddi kültür dağılımına bakılırsa onlarınkine nazaran daha geniş bir coğrafyayı ve çok daha kalabalık bir nüfusu birleştirmiştir³⁴⁹.

Anadolu'da Halaf Dönemi'ndeki figürinler, bazı özellikleriyle Suriye ve Irak bölgelerindeki figürin özelliklerini taşıırken, çoğu farklı biçimde Anadolu (yerel) özelliklere sahiptirler. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Anadolu merkezli figürinlerin her iki tipi belirgin ölçüde daha az yuvarlak hatlara sahiptirler. Birçoğu oldukça yassı, neredeyse iki boyutlu figürin özelliğine sahiptirler³⁵⁰. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölgesinde Geç Halaf figürinleri, belirgin biçimde Halaf temalı olup, yerelde Anadolu özellikleri gösterirler. Bu figürinlerin ayırt edici özellikleri Halaf tiplemesinde ancak Anadolu figürin stili biçimiyle benzer özellikler gösterir. Kollar kısa, küt olarak verilmiş ve küçük aplike göğüslerle yassı üst gövdeye eklenmiştir. Bu bölge figürinlerinin en çarpıcı özelliği baş ve boyunda yer alan bir deliğin olmasıdır. Bu özellik farklı materyallerden yapılabilecek başların değiştirilip yerleştirilmesine imkân sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Oturan örneklerde ise bacaklara önem verilmiştir. Bu tip figürinler oturmak için bir desteğe ihtiyaç duyar gibi gösterilmişlerdir (Kat. No. 3 ve Kat. No. 4). Oturak olarak küçük bir tabure ya da belki de bir minder üzerine oturur biçimde tasarlanmışlardır³⁵¹.

Kuzey Mezopotamya'nın Neolitik kültür dışındaki Halaf kültürünün yerel gelişimine ait kanıtlar, Doğu Suriye'de Balikh Nehri vadisinde "Tell Sabi Abyad" kazılarıyla ortaya çıkarılmıştır³⁵². Tell Sabi Abyad'ta MÖ 6. bin yılının sonlarına doğru pişmiş topraktan stilize antropomorfik figürinlerin düzinelercesi ele geçirilmiştir. Ele

tabakalarda gerçekleştirilmektedir. Buna karşın; Halaf Dönemi'nden başlayarak ETÇ'de de yerleşmelerin olduğu, ayrıntılarıyla yayınlanmamış yüzey bulgularından saptanmaktadır. (<http://tayproject.org/uctepe/kerh>).

³⁴⁹İzzet Çıvgın, "MÖ 6-5. Binyıllarda Mezopotamya ve Çevresinde Kültürel Temas ve Etkileşim", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 2014, 359-404.

³⁵⁰Ellen Belcher, "Fifth Millennium Anthropomorphic Figurines in Southeastern and Central Anatolia: Comparative Museum Research", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, Kocaeli 2007, 235.

³⁵¹Belcher, 236.

³⁵²Moorey, 24.

geçirilen tüm figürinler, kadın cinsiyetinde olup, Hassuna sitelerindeki örneklerde olduğu gibi yakın paralel tipolojisindedirler³⁵³. Bu dönem figürinleri sıklıkla, çağdaşı ören yerlerinde olduğu gibi, fırın çöplüklerinden ele geçmiştir³⁵⁴. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Dicle kültürü insan biçimli figürinlerse, Geç Halaf seviyesinde olup, belirgin biçimde Anadolu özellikleri sergilerler. Göğüsler küçük, aplike biçimindedir. Genelde ayakta biçimlendirilmiş olan bu betimlemeler, üzerlerindeki kazıma çizgilerle giyimli olduklarına yönelik olarak yassı idol biçimindedirler³⁵⁵.

Kalkolitik Çağ'da Batı Anadolu'da üretilmiş insan betimlemelerinde ise (özellikle kap formları) gittikçe üç boyutlu plastik görünümünden uzaklaşmakta olduğu fark edilir³⁵⁶. Betimlemelerin baş ve gövdesinde daha az ayrıntıya gidildiği gözlenir³⁵⁷. Neolitik Çağ'ın sonlarında başladığı görülen bu uygulamada heykelciklerin kol, bacak, kalça kıvrımlarının azalarak bazen kazıma ve çizgilerle ifade edildiği görülmektedir³⁵⁸. Batı Anadolu'da Orta Kalkolitik Smintheion kazılarında ortaya çıkarılan antropomorf objeler; yassı-soyut formda, boyun kısımları aşağıdan yukarıya doğru hafif eğimli, ince uzun bir yapıya sahiptir. Yassı başlar uzun boyun ile birleştirilmiş olup, gövde devamının eğimli olmasıyla da bunlar kapların ağız kenarlarından yukarıya doğru yükselen uzantılar olduğunu göstermektedir³⁵⁹. Tercih edilen hem malzeme hem de üretim tekniği açısından çanak çömleklerle benzerlik göstermeleri, bunların antropomorf kaplara ait objelerin parçaları olduğunu düşündürmektedir³⁶⁰. Burada sanatçıların geleneksel plastik heykelciklerdeki yöntemlerle, görüntü bütünlülüğünü devam ettirmek istedikleri anlaşılmaktadır. Detayları azalan heykelciklerin gövdelerinde yassılaşmaya doğru bir gidişat söz konusudur. Gövde yassılaşırken baş ve boyunda uzamalar gözlemlenir. Başta bulunan polos ve başlıklar, silindirik tarzda uzatılmış ve daha sonra boyun ile

³⁵³ Moorey, 25.

³⁵⁴ Moorey, 25.

³⁵⁵ Belcher, 236.

³⁵⁶ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 609.

³⁵⁷ G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden, 24; Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pışmış Toprak Figürin ve İdoller, 12.

³⁵⁸ G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden, 24.

³⁵⁹ Abdülkadir Özdemir, A. Onur Bamyacı, Çilem Yavşan, "Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Buluntusu Antropomorfik Objeler", *Höyük*, (Sayı: 5), 2012, 14.

³⁶⁰ Özdemir; Bamyacı; Yavşan, 14.

bütünleştirilmiştir³⁶¹. Bu dönem figürin örneklerin neredeyse tamamında ağız kısmı işlenmemiştir.

Batı Anadolu'da Erken Kalkolitik Çağ'da iki ve üç boyutlu insan betimlemeleri, Geç Neolitik Çağ'ın özelliklerini sergiler³⁶². Bu çağın figürin örneklerinin neredeyse tamamı kadınlardan oluşmaktadır. Bu çağda da ana tanrıça kültü ile ilintili figürinler çoğunlukta olup şişman, doğurgan, emziren, kollarını kıvrıp elleriyle göğüslerinde birleştirilen biçimdedirler. Kadın gücünün sembolü olan ana tanrıça heykel ve figürinleri yaratan, üreten, besleyen gibi özellikleri kendisinde barındıran, kült amaçlı olarak ön plandadırlar³⁶³. Bu çağın insanları, çıplak kadın heykellerinin üretiminde bereket tanrıçasını temsil eden örneklere yönelmeleri ve zanaatçıların bu yönde çok sayıda üretim yapmasını tarıma bağlı olarak üretimin, verimliliğin, bereketliğin artırılması isteğinden kaynaklandığı düşünülmektedir³⁶⁴. Bunun sonucu olarak toplumların özünde yer alan gelenekler, başka toplumların kültürlerinin (mit, efsane, destan vb.) etkileşimi sonucunda yayılım göstermişlerdir. Örneğin, Halaf kültüründe tabiat-tanrıça, kumru-güvercin, çift ağızlı balta simgelerinin İştar ve Temmuz'u temsil ederken; Venüs-Adonis, İsis-Osiris, Meryem ve İsa adlarıyla ilgili mitolojilerle öykülendirilmiş en eski veriler katlanarak günümüze kadar geldiğini ortaya koymaktadır³⁶⁵.

Steotopik kadın figürinleri bütün Halaf yerleşimlerinde kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır ancak Halaf kasabası olan Arpaçay'da bulunan kadın figürinleri, tanrıça tapınına ilişkin simgelerle, yılanlarla, çift baltayla ve güvercinlerle bir arada sembolize edilmişlerdir³⁶⁶. Arpaçay'da ince işlenmiş, çok renkli toprak çanak-çömleğin yanı sıra, *tholos* adıyla bilinen yapılar söz konusudur. Bu yapılar çok iyi mimari bilgiyle oluşturulmuş, tonozlu tavanları olan çapları on metreye kadar çıkabilen daire biçimindeki odalardır. Bu yuvarlak yapılar uzunluğu yirmi metreye varan dikdörtgen biçimli geçeneklerle birleştirilmiştir. Kadın figürinlerin çoğu bu *tholos*'lara yakın

³⁶¹ Norman Yoffee & Jeffery J. Clark, *Early Stages In The Evolution Of Mesopotamian Civilization*, (1. Baskı), The University of Arizona Press, Tucson & London 1993, 187.

³⁶² Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 113.

³⁶³ Belcher, 237.

³⁶⁴ Moorey, 24.

³⁶⁵ Reisoğlu Nalça, 44-45.

³⁶⁶ Stone, 49.

yerlerde bulunduğundan, bunların mezar olarak da kullanıldığı düşünülmüştür³⁶⁷. Bu kadın figürinleri, Fırat Nehri'nin güney ucunda Basra Körfezi'nden pek uzak olmayan bir yerde kurulu Ur ve Uruk kentlerinde MÖ 4000 civarında ortaya çıkmaya başlamıştır³⁶⁸.

MÖ 5500 civarındaki Halaf yerleşim alanındaki evlerin odaları bir avlu çevresine sıralanmış olarak yapılmaktaydı. Bu tarz bugün hala birçok mimar tarafından günümüzde de hala uygulanmaktadır. Bunlar Halaf adıyla bilinen dönemi simgeleyen toplulukların, Fırat Nehri'nin kuzey uzantıları boyunca yaşadığı bölgelerde bulunmuştur. Diğer Neolitik Çağ topluluklarında olduğu gibi arkeologlar burada da, çapa ve orak gibi tarım araçları, tahıl saklama kapları ve kil ocakları bulmuşlardır. Halaf Dönemi'nin dinsel düşünceleri, kilden yapılmış ana tanrıça figürinlerine yansıtılmıştır. Yine yaklaşık olarak MÖ 5000'de Dicle'nin kuzey kıyıları boyunca ve Habur Irmağı'ndan batıya uzanan bölgede yer alan kültür, farklı yerlerde de ortaya çıkmıştır³⁶⁹.

Halaf kültürüyle özdeş olan Dicle (Tigris) kültürü insan biçimli figürinler; Irak'ın Sincan ovasındaki Yarım Tepe'de ve yine Halaf kültürüne yakın özellikler gösteren Tell Abyad'ta çok sayıda örnekler ortaya çıkmıştır. Burada realistik stilize oturan kadın figürinler basık gövdeli olup, torso biçimindedirler³⁷⁰. Yarım Tepe I'in en üst seviyesinde kadın figürinlerin baş yapıları konik, gövde kısımları ise çan biçimindedir. Figürinlerin başları ya deforme olmuş ya da yüksek konik başlıklarıyla ayakta gösterilmişlerdir. Bu tür figürinler ince bir bel yapısına sahip olup, abartılı kalça, iri göğüslü, çan biçimli gövde, yukarıya doğru genişleyen bacakları ile üzerlerinde kazıma çizgi yöntemiyle giyinik halde kendilerini göstermektedirler. Bu tür figürinlerin sosyal sınıfın elit kesimini yansıtmak amacıyla üretilmiş olduğu tahmin edilmektedir³⁷¹.

Kat. No. 4'deki figürin sivri başı, geniş kalçası ve tahtla bütünleşme özelliği ile Halaf kültürlerindeki kadın figürin örnekleriyle örtüşmektedir. Bu tipteki figürinler üzerlerindeki aş boyası dikey veya yatay çizgiler ile Halaf kültürü özelliği taşımaktadır. Aynı kültür çanak çömlekte olduğu gibi figürinlerde de Mezopotamya'nın birçok yerleşim alanında yayılım göstermiştir. Ancak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki ören

³⁶⁷ Stone, 49.

³⁶⁸ Stone, 49.

³⁶⁹ Stone, 50.

³⁷⁰ Moorey, 22.

³⁷¹ Moorey, 23.

yerlerinde şüana kadar buna benzer tarzda örneğe kazılarda rastlanılmamıştır. Söz konusu bu figürin betimlemesini Halaf figürinleriyle yaklaşık olarak MÖ 5000 dolaylarına tarihlendirilmesi düşünülebilir.

Alaxander Pruss Neolitik Çağ'da Anadolu, Suriye/Filistin, Kuzey Mezopotamya insan biçimli pişmiş toprak figürinlerini tipolojik olarak bölgelere ayırmıştır³⁷². Anadolu'da Neolitik Çağ kadın figürinlerini (Çatalhöyük ve Hacılar'da) dolgun-şişman tahtta oturur biçimde ya da bebek emzirir pozisyonunda tanımlarken; Halaf kültüründeki tanrıça figürinlerini konik başlık yapısına sahip, gövde üzerlerinde portakal-kırmızı renk aşu boyasıyla süslü ve tanrıçanın dolgun bacaklarını (oturma pozisyonunda) ayaklara doğru inceleme olarak tarif eder. Halaf betimlemeleri, Anadolu örneklerinde olduğu gibi kollar dirsekten kırılarak göğüsleri kavrar pozisyondadırlar³⁷³. Kat. No. 3 ve Kat. No. 4 figürinleri tanımlanan özelliklerinden dolayı Halaf Kültür bölgelerinin herhangi bir yerinden ilgili müzeye gelmiş olabilirler (Suriye, Irak, İran). Türkiye'nin coğrafi sınırları içerisinde bu tipte figürinlere şu ana kadar rastlanılmamıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki ören yerlerinde sistemli kazılarının artırılmasıyla bu tipte örnekler ortaya çıkabilir.

Bilim dünyası bu tür figürinlerin ana tanrıça olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı içerisine girmişlerdir. Bazıları ana tanrıça bazıları da ritüel amaçlı bereket simgesi, oyuncak ya da adak objeleri olarak yorumlamışlardır³⁷⁴. Bu dönem insan biçimli figürinleri Samarra figürinlerinde olduğu gibi şişman, irice bir gövde, geniş kalçalar, kollar göğüs altında birleştirilir biçimde işlenmiştir. Figürinler portakal ve kırmızı aşu boyasında yatay ve dikey çizgiler ile boyanmıştır. Halaf kültürü figürinlerinin genelde pubik bölgesi işlenmemiştir. Boyalar da giysileri temsil ediyor olabilir. Halaf figürinleri, ikonografik olarak ana tanrıça steotopik figürinler olup, başları işaret ve başparmağın arasına hamuru alarak biçimlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu tür figürinlerde burun genelde kabartma olarak işlenmiş ağız kısmına ise yer verilmemiştir.

³⁷² Alaxander Pruss *Terrakotten*. In: Ebeling, Erich; Meissner, Bruno (eds.) *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 13 (pp. 603-611). Berlin: De Gruyter.

³⁷³ Pruss, 604.

³⁷⁴ Özdemir, Bamyacı, Yavşan, 18; Kepçe-Gerçeker, 12, 13; Yetilmezsoy, 121.

ALTINCI BÖLÜM

TUNÇ ÇAĞI'NDA PIŞMIŞ TOPRAK FİĞÜRİN VE İDOLLER

MÖ 4. bin yılın sonlarından itibaren bakır ile çeşitli madenlerin (arsen, kurşun, çinko, kalay) alaşımlarından oluşan sert ve dayanıklı tuncun bulunması ile yeni bir dönem insan hayatında başlar. Özellikle kalay, tunç yapımı için zamanla en fazla talep edilen maden olmuştur. Tarih öncesi kronolojisinde MÖ 3250'lerden MÖ 2000'li yıllara kadar olan zaman dilimi Erken Tunç Çağı olarak tanımlanır. Tunç üretimi büyük değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Ara sıra ve gereksinim nedeniyle yapılan üretim, yerini seri üretime bırakmış; döküm, tavlama, kaynak, kaplama gibi teknikler bu dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. Tuncun en yaygın olduğu Mezopotamya'da maden yataklarının olmayışı, kullanılan madenin ithalatını gerektiriyordu. Bu durum kalay için de geçerliydi. Tunç üretimi için gerekli kalay başlangıçta Anadolu'dan temin ediliyor daha sonraları ise ihtiyacın artmasıyla uzak mesafelerden, olasılıkla Orta Asya'dan getirtiliyordu³⁷⁵.

Bakır ile kalayın alaşımından elde edilen tuncun keşfedildiği MÖ 4. bin yılın sonlarından itibaren insanlar şehir topluluklarını oluşturmuş, tarım ve hayvan yetiştiriciliğinin yanında tuncu kullanmaya başlayarak ticari-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimlerini hızlandırmışlardı. Tunç madeninin kesici aletler olarak günlük yaşamda kullanılması sonucu hammaddesi sert olan taş, mermer, kireçtaşı gibi maddelerin kolay işlenmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda günlük yaşamda yeni malzemelerin tanımı ve yapımında artış sağlanmıştır. İnsanoğlunun maden teknolojisini yaratmaya başladığı bu dönem bilim dünyasında, Tunç Çağı olarak tanımlanmış ve kendi içinde Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı olarak bölümlere ayrılmıştır³⁷⁶.

Erken Tunç Çağı'yla birlikte Yakın Doğu'da siyasal ve toplumsal yapıda birçok değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde mezarlıklar, köylerin yerini alan kentlerin yanında yapılmaya başlanmıştır. Mezarlara ölü hediyeleri olarak bırakılan eşyalar ruhun varlığını, ölümden sonra hayatın devam edeceğine yönelik eşyalardır. Bu eşyalar

³⁷⁵ Ünsal Yalçın, "Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış" [Elektronik Sürüm], *MT Bilimsel Yer altı Kaynakları Dergisi*, 5 (9), 2016, 10.

³⁷⁶ Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tun Çağının Kutsal Bedenleri 29.

arasında kap kacaklar, figürinler, süs eşyaları, kurslar, idoller, silahlar ve heykelciklerden oluşan değişik gruplardaki eşyalardan meydana gelmektedir.

Kalkolitik Çağ'dan itibaren Eski dünyada başlayan ticaret ilişkileri ve kültürlerin etkileşimi Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'yu Akdeniz, Ege ve Karadeniz'i deniz ticaretiyle; Mezopotamya, İran, Kafkaslar, Balkanları ise kara ticaretiyle merkez konumuna sokmuştur. Arkeolog ve tarihçilerin Son (Geç) Kalkolitik Çağ adı verdikleri çağdan Erken Tunç Çağı adını verdikleri çağa geçişin, kesin bir tarihi söylenememektedir. Ancak, Tarsus-Gözlükule'deki gaga ağızlı testilerin ortaya çıkışıyla birlikte Anadolu'da Erken Tunç Çağı tanımı için ilk yapay kıstas oluşturmuştur³⁷⁷.

Bu dönemin genel özelliği dine ve askeri güce dayanan bir sistem içinde, deniz ve kara ticaretinin varlığı ile bölgeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı, büyük miktarda bakır kullanımı ile birlikte arsenli tunç üretiminin bu evrede başladığı söylenebilir. Maden üretimi gibi karmakarışık bir teknolojiyi bilmek, çağın iş kolları arasında en çok tutulan iş kolu olmuştur³⁷⁸.

Büyük yerleşme yerlerinin hemen hepsi sur duvarı ile korunmaktadır. Deniz ticaretinin artması doğal liman olan körfezlerde, koylarda yeni yerleşmelerin kurulmasına, küçük köylerin kasabalaşmasına yol açmıştır. Kervan yolları üzerinde ve dağlar arasındaki doğal geçitleri tutan yerleşmeler de önem kazanmıştır. Doğu ile batı arasındaki kervan yolları, mevsimlere ve sosyal olaylara göre de yer değiştirmektedir. Ticareti organize eden kişiler, kendi toplumlarında önemli kişi haline gelerek, o toplumu idare eden seçkin sınıfına dâhil olmuşlardır. Yerleşme birimleri örgütlenmiştir. Kasabaları yönetecek idari sınıf da böylece ortaya çıkmıştır. Yönetici sınıf olasılıkla hem askeri hem de dinsel sınıfı da temsil etmektedir³⁷⁹.

Tüm yerleşmelerde tapınak ya da tapınak vazifesi gören yapılar inşa edilmiştir. Toplumdaki sınıflar arasında doğal olarak askeri sınıf da önem kazanmıştır. İş bölümüne yönelik sosyal sınıflar daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bu evrede daha

³⁷⁷ Savaş Harmankaya, (2002): "Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Genel bir Değerlendirme", Harmankaya, S. - B. Erdoğan, TAY - *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-4a/4b: İlk Tunç Çağı*, TASK Vakfı Yayınları İstanbul, 11-12.

³⁷⁸ Harmankaya, 13.

³⁷⁹ Harmankaya, 13.

önceki evrenin dericilik, dokumacılık gibi işlerinin büyük ölçüde değişmediği, Son Kalkolitik Çağ bulgularından farklı bulgular bulunmamasından anlaşılmaktadır. Tarım ve hayvancılık daha da gelişmiştir. Avcılık, Kalkolitik Çağ'da olduğu gibi kişisel yürütülen, ailelerin besin ekonomisine katkı amacıyla yapılan bir iş olmuştur³⁸⁰.

MÖ 2. bin yılların ilk yarısı ise Orta Tunç Çağı olarak adlandırılır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde MÖ 2000'li yıllarda büyük bir değişim yaşanır. Bunun nedeni tunç üretiminde gerekli olan bakır ve özellikle kalayın sağlanması zorunluluğudur. Doğu Akdeniz Bölgesi ve Mezopotamya'da Hitit, Babil, Assur, Mısır ve Miken gibi bölgesel devletler oluşur ve bu devletler hammadde üretimini ve ticaretini kontrol ederler. Hammadde ticareti ile zengin olan merkezler ve tacirler zenginliklerini büyük saraylar yaparak gösterirler, özel giysileriyle ayrıcalıklarını simgelerler³⁸¹. Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ilişkiler MÖ 2000'lerde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. O dönemlerde büyük bir zenginliğe sahip olan Eski Assur Devleti, sivil girişim olarak başlayan Assur ile Eski Anadolu kentleri arasındaki ticari bağlantıları desteklemiş, tüccarlar rahat ve güvenli bir şekilde ticaret yapsınlar diye ilgili bölge ve şehir yöneticileriyle antlaşmalar yapmışlardır³⁸².

Anadolu saraylarının özellikle tekstil ve kalay madeni ihtiyacını keşfeden Eski Assurlu tüccarlar MÖ 2. bin yılın hemen başlarından itibaren, yaklaşık 250 yıl boyunca sürececek bir ticari kolonizasyon hareketini başlatmışlardır. Assurlu tüccarların Anadolu pazarına getirdikleri ürünlerin başında yer alan kalay, bu uluslararası ticarete çok stratejik bir öneme sahipti. Çünkü Anadolu birçok maden yönünden zengin olsa da kalay bakımından fakir bir coğrafyadır. Assurlu tüccarlar, o çağlarda Anadolu saraylarının özellikle savaş ekonomisi için ihtiyaç duyduğu kalayın eksikliğini fark etmişler, kendi bölgelerinde kalay olmamasına rağmen, ticari zekâ ve girişimleriyle İran, Afganistan ve Özbekistan bölgesinden kalay ithal ederek, Anadolu'da satıp büyük kazançlar elde etmişlerdir. Anadolu, Assurlu bu ticari girişimciler sayesinde yazıyla tanışmış ve böylelikle tarihi devirler Eski Anadolu'da başlamıştır³⁸³.

³⁸⁰ Harmankaya, 13.

³⁸¹ Yalçın, 11.

³⁸² İrfan Albayrak, "Sembollerden Çiviyazısına Geçiş ve Yazının Anadolu'ya Gelişi", *Archivum Anatolicum (ArAn)*, 10 (2), Ankara 2016, 23.

³⁸³ Albayrak, 23-24.

MÖ 2. bin yılın ilk yarısından itibaren Doğu Akdeniz Bölgesi'nde tuncun yapımında gerekli olan bakır ve kalayın sağlanması zorunluluğu, bölgedeki güçlerin ekonomik çıkarlarını doğrudan etkilemiş ve bu durum uluslararası ticaretin yayılmasının temellerini teşkil etmiştir³⁸⁴. Coğrafi olarak göz alıcı manzarası ve zengin arkeolojik potansiyele sahip olan Yukarı Mezopotamya Bölgesi de, modern Orta Doğu'nun şekillenmesinde tarih öncesi ve tarihsel süreç içerisinde önemli rol oynamıştır³⁸⁵.

Erken Tunç Çağı'nda Suriye ve Kuzey Mezopotamya tarihiyle ilgili olarak, Ebla arşivleri dışında önceki dönemlerle ilgili kanıtlar çok net değildir. Bu yöndeki metinsel materyaller arkeolojik araştırmaları da doğrular niteliktedir: Suriye'de başlıca merkezi yerler oldukça hızlı gelişmiş bir ekonomiye sahiptir. Yukarı Fırat Bölgesi, ortaya çıkarılan tablet ve yazılı materyaller ışığında (özellikle Jabel Aruda) Güney Mezopotamya'daki Uruk kültürü ile etkileşim halinde olduğunu göstermiştir³⁸⁶. Eski Suriye coğrafyası, yaklaşık olarak MÖ 3. binlerde Akad Krallığı'nın kurucusu I. Sargon, Mısır ve komşu bölgelerle kültürel bağlantı ve ticaret ilişkisi içerisinde yer almıştır³⁸⁷. Daha sonra da Yakın Doğu'nun en önemli limanlarından olan Gubla ve kıyı bölgeleriyle temas haline geçmiştir. Suriye'nin ve kıyı dağlarının (Gümüş Dağları) çam ağacı, köknar, sedir gibi ağaçlarla büyük zenginliğe sahip olması sonucu Akad'lı ve Mısır'lı tacirler tarafından fark edilip cazip bir bölge haline gelmiştir. Mısır'ın 4. Hanedanlığı zamanında İbrahim Nehri Vadisi'nde³⁸⁸ bir Mısır baltasının keşfi, bu toprakların ne kadar önemli olduğunu kanıtını göstermiştir³⁸⁹.

MÖ 3000'lerde Hurriler, Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümüne hâkim olmuş, burada geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sürdürmekteydiler. ETÇ II'nin sonuna doğru otlakların yeterli gelmemesi sonucu Fırat'ın kıyısını takip ederek Amik Ovası üzerinden Kuzey Suriye ve Filistin'e kadar geniş bir yayılım göstermişlerdir³⁹⁰. Anadolu'nun da

³⁸⁴ Özlem Sir Gavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası", *İCANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (2007), 2820.

³⁸⁵ Lisa Coper, *Early Urbanism On The Syrian Euphrate*, Routledge, New York and London 2006, 9.

³⁸⁶ Horst Klengel, *Syria 3000 to 300 B.C.*, Akademie Verlag, Berlin 1992, 25.

³⁸⁷ Klengel, 25.

³⁸⁸ Lübnan'da bir nehir, bir diğer ismi Adonis Nehri olarak da bilinmektedir.

³⁸⁹ Klengel, 25; J. Gabriel Leroux, *Akdeniz'deki İlk Uygarlıklar*, (Çev. : Cevdet Mithat Perin), Varlık Yayınları, İstanbul 1996, 16.

³⁹⁰ Tuncer Balkaya, *Hurri-Mitani Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, 32.

güneydoğusuna yerleşen bu uygarlıklar pişmiş topraktan, metalden, ahşaptan, fildişinden, taştan (kireç, mermer vs.) figürin ve idoller üretmişlerdir. Bu ürünlerden ahşap, organik olduğundan günümüze kadar gelememiştir³⁹¹. Pişmiş toprak, metal, taş malzemelerden yapılan figürinler ise günümüze kadar gelip, bu merkezlerden kazılar sonucunda ortaya çıkarılmaktadırlar. Sosyal olaylar sonucu buraya yerleşen insanların üretmiş oldukları figürin ve idoller, çağın insanların gündelik yaşantılarıyla ilgili oldukça geniş bilgiler sunmaktadırlar. Figürinlerin duruş pozisyonu, göz ve ağız yapısıyla dönemin insanların korkularını, kaygılarını, inançlarını dile getirilebilirler. Herhangi bir figürin üzerindeki boyama ile yapılan giysi, dönemin giyim modasını yansıtabilir. Aynı şekilde figürin başlarında uygulanan saç modelleriyle de dönemin saç modasını yansıttığından çok önemlidirler.

6.1. ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA ANADOLU'DA FİĞÜRİN VE İDOLLER

Erken Tunç Çağı'nda kadın bedeni betimlemelerinin, Neolitik ve Kalkolitik Çağlar'daki şişman, tombul, steatopik kadının aksine ince, zarif, yassı ve ideal bedenli yapıya sahip pişmiş toprak figürin ve idollerden oluşan iki farklı biçim alması bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Bu durum binlerce yıl süren plastik sanatın üç boyutundan iki boyuta indirgenmesine yorarak büyük bir sıçrama olarak görülmüştür³⁹². Neolitik ve Kalkolitik Çağ'ın şişman, tombul tanrıçası yerine günümüz kadınlarının ideal vücut ölçülerine yakın ince, zarif biçimde üretilmeleri dikkat önem arz etmektedir³⁹³. Bu durum Tunç Çağı figürin sanatçılarının neden ince, zayıf ve zarif betimleri seçtiği sorusunu akla getirir. Bu çağın sanatçıları, kendilerinden 2 bin yıl sonra gelen antik Yunan sanatçıları gibi ideal olanı, göze güzel görünen kadınlarını, ana tanrıça modeli olarak tercih etmiş olabilirler. Diğer bir olasılık da ana tanrıça figürin modellerini, kendi özlerine daha yakın bulup, bunu kendi iç dünyalarına koymuş olmalarıdır. Bu durumda tanrıçayı kendilerinden, aileden veya toplumdan biri olarak benimsemiş olabilirler³⁹⁴.

Anadolu'da ETÇ'nda idoller, özellikle Kültepe tipi idollerde, yuvarlak gövde üzerinde uzun bir boyun ve üçgen baştan oluşan tek, çift hatta üçlü baş yapısıyla bu

³⁹¹ Balkaya, 32.

³⁹² G. Aydingün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 31.

³⁹³ G. Aydingün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 32.

³⁹⁴ Aydingün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 32.

dönemin (MÖ 2400-MÖ 2100) en ilginç betimlemeleridir³⁹⁵. Bu dönemde ana tanrıça kavramının önceki dönemlerin aksine soyut olarak işlenmesi söz konusudur. Gövde üzerindeki tasvirler dünyevi işlemleri ve bu dünyevi işlemleri gözetleyen, koruyan, kollayan tanrıçalar olabilir. Bu bağlamda yuvarlak gövde dünya, üzerindeki üçgen biçimindeki başlar da tanrıçalar olabilir. Belki de ana tanrıça dünyayı içinden izliyordur. Bu betimlemeler din ve büyüyle ilgili bazı soyut düşüncelerin çok şematik bir biçimde soyutlaşması olarak nitelendirilebilir. Başka bir görüşse gövde üzerinde çoklu başlara sahip bu idollerin kadın, erkek, çocuktan oluşan aile kavramını temsil ediyor olasıdır.

Erken Tunç Çağı'nda Demircihöyük'teki ev ve avlularda, başka bir deyişle yaşam alanlarında, ele geçen idol başlarının ve boyunlarının kırık olması nedeniyle bu idollerin daha çok günlük yaşam esnasında nazarlık olarak sıklıkla kullanılmış olduğunu düşündürmektedir³⁹⁶.

6.1.1. İkinci Grup İnsan Biçimli İdoller

ETÇ I dönemine ait olabileceğini düşündüğümüz insan betimlemeleri Geç Kalkolitik Çağ'ın soyut özelliklerini taşırlar. Bu çağ betimlemelerin önemli bir özelliği idollerin pubik bölgesi kazıma tekniği ile ters üçgen biçiminde işlenmesidir. İdollerin kalça ve bacakları derin kazıma çizgilerle bezenmiştir³⁹⁷. İdoller genelde sivri bir başa sahip, oldukça stilize ve şematik olup; sütun gövdeleri yekpare biçimindedirler. İdollerin kolları ise genelde güdük (küt) olarak işlenmesi söz konusudur. Bu dönem İdollerin büyük çoğunluğunda ağız ve çene kısmı işlenmemiştir.

Bu çağda da kadının önemini yitirmediği yaşamın, bereketin ve gücün simgesi olarak kutsanmış, kudretlik görevini farklı biçimlerde devam ettiği görülür. MÖ 3. binde Anadolu'nun tüm bölgelerinde kadın betimlerinin üretilmesi bunun önemli kanıtıdır³⁹⁸. Konumuzla ilintili olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Kurban Höyük, Harran Höyük, Amik Ovası, Akarçay Tepe, Salat Camii Yanı, Titriş Höyük, Mezra Teilat gibi ören yerleri başta olmak üzere bu merkezlerden gelen pişmiş toprak

³⁹⁵ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 285.

³⁹⁶ G. Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tun Çağının Kutsal Bedenleri 40-41.

³⁹⁷ Bilgi, Klasikçağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 148.

³⁹⁸ G. Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tun Çağının Kutsal Bedenleri 31.

figürin ve idoller, üç boyutlu heykelcik, stilize figürin ya da idol biçiminde kadın betimlemeleri olarak çok sayıda ortaya çıkmaktadırlar.

ETÇ I idolleri, figürin hallerinden soyutlanmaya gidişleri çok yönlü ve farklı görüşler altında seyir almış olabilir. Belki de dönemin sanatçıları bu nesneleri diğer insanlardan farklı kılmak için bu yöntemi benimsemiş olabilirler. Çünkü insanların tanrısal bir tasvire ulaşma arzusu ve egemenlik kurma dürtüsüyle dünyevi kimlik oluşturacak normal uzuv ve organların işleyişinden vazgeçmiş olabilirler. Figürin ve idollerde tanrısal özelliklere sahip, herhangi bir bireyle özdeşleşmeyen özelliklerin işlenmesi sonucu olarak soyutlanmaya gidişte bu yönde seyir etmenin bir tesiri olabilir. Bu bakımdan gerek figürin olsun gerekse de idollerde yer yer gözler, burun, kulak ya da başka uzuvların işlenmediği görülür.

Anadolu'da kadın figürinin soyut biçimde yansıtılmaya başlanması erken Kalkolitik Çağ'da başlamış ve Geç Kalkolitik Çağ'da yaygın bir moda haline gelmiştir. Geç Kalkolitik Çağ örneklerinde yüz uzuvları belirtilmemeye başlanmış, çoğunlukla göğüslerle ilişkilendirmek için dirseklerden kıvrılmış olarak gösterilen kolların, katlanma yerlerini belirleyen hatlar kaldırılarak kollar basit çıkıntılar haline dönüştürülmüştür³⁹⁹. Erken Tunç Çağı'nda da Anadolu'daki figürin ve idollerde kollarının pozisyonu farklı açılardan işlendiği görülmektedir.

ETÇ I'e tarihlendirmeyi düşündüğümüz insan biçimli idoller oldukça soyut işlenilmiştir. Bu grubun içerisine girenler *Kat. No. 5*, *Kat. No. 6*, *Kat. No. 7*, *Kat. No. 8*, *Kat. No. 9* ve *Kat. No. 10* idolleridir. Bu idoller, Harran Höyük, Titriş Höyük, Lidar Höyük gibi ören yerlerinden ve çağdaşı (ören yerleri bilinmeyen) betimlemeler olup; kazı, satın alma, hibe yoluyla müzelere kazandırılmışlardır. Kuş yüzlü (birdface) grubuna giren bu idoller, gaga burun ya da iri bir burun çıkıntısından başka fazla bir ayrıntı bulunmamakta, *Kat. No. 5* örneğinde olduğu gibi kulak delikleri çok sayıda olabilmektedir. Delik olan yerlere olasılıkla parlak küçük metal maddeler yerleştirilmiş

³⁹⁹ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 146.

olmalıdır⁴⁰⁰. Aynı biçimdeki delikler Kat. No. 5'in boyun kısmında da yer almakta, bu işlemlerle idole süslemeye yönelik giyimli vurgusu yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu grubun içerisinde bulunan idollerin tümü Fırat kültürüne ait olup, kolsuz ve oldukça soyut işlenmişlerdir. Harran ve Lidar Höyükteki bu tipteki örnekler, gaga burunlu kuş yüzlü (birdface) figürinler grubuna dâhil edilen idollerdir. Orta Anadolu'da Alişar'da Ia-14 M tabakasında ele geçirilmiş figürin ile yine Alişar'ın ETÇ II Dönemi'ndeki çok delikli kulaklı tipteki başlar (Levha XXXId), İkiztepe'nin ETÇ II ve III, daha sonra İmikuşağı'nın ETÇ III-OTÇ ile benzerlik gösterirler⁴⁰¹. Ancak Kat. No. 5, Kat. No.6, Kat. No.7, Kat. No. 8, Kat. No. 9 ve Kat. No. 10 nolu idoller yerel üretimler olup, aralarında her hangi bir korelasyon yoktur.

Kat. No. 5 ve Kat. No. 7'deki Harran idolleri; İkiztepe'nin ETÇ I dönemine tarihlenen Tepe I'de ele geçirilenler arasında C-17/ IV-12 plan karesinde 1989 yılında bulunan atölyede imal edilen beş adet figürin silindirik biçimli idollerin gövdeleriyle benzeşimi dikkat çekicidir (Levha VIIId). Harran'daki idoller İkiztepe kazı örnekleri gibi ince uzun silindirik tipte ve çok şematikler⁴⁰². İkiztepe örneklerinde olduğu gibi gözler, hamur deri sertliğindeyken parmakla bastırılarak yapılmıştır. İki parmak ucunun hafifçe bastırılarak basınç yapılmasıyla gözler arasında sıkışan kil, burnu kabartma biçiminde oluşturmuştur. Bu yöntem Halaf dönemi figürin tiplerinin karakteristik özelliğidir. Baş, boyun ve gövde silindirik şekilde olup, yekpare (tüm) olarak tasarlanmıştır⁴⁰³.

Kat. No. 5, Kat. No. 6, Kat. No. 7, Kat. No. 8, Kat. No. 9 ve Kat. No. 10 grubundaki idoller şematik gaga burunlu idolleri yansıtmakta olup, aynı zamanda Yunanistan'ın Teselya bölgesinde Neolitik Çağ kuş yüzlü (birdface) figürinleri⁴⁰⁴ çağrıştırmaktadır (Levha VIIe). Leila Orphandis bu figürinlerin Güneydoğu Avrupa ve Doğu Akdeniz ile etkileşim içinde olduğunu belirtmiştir⁴⁰⁵. Kat. No. 5 idölü, oyma yöntemiyle açılarak oluşturan gözlerinin üzerinde, kırık olan alın kısmında toplamda altı adet kazıma nokta yer almaktadır. Bu noktalar ya kaşa ya da bir tür başlığa işaret etmektedir. Olasılıkla soylu bir hanımı düşünülerek tasarlanmıştır.

⁴⁰⁰ Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pısmış Toprak Figürin ve İdoller, 26.

⁴⁰¹ Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu pısmış toprak Figürin ve İdoller, 27

⁴⁰² Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu pısmış Toprak Figürin ve İdoller, 27.

⁴⁰³ Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu pısmış Toprak Figürin ve İdoller, 27.

⁴⁰⁴ Leila Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, 47.

⁴⁰⁵ Leila Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, Athena 2015, 47.

Kat. No. 5'in boyun kısmında yer alan üç noktalı betimleme, boncuklu bir kolye ya da gerdanlığa atıf yapılmış olabilir. Aynı biçimde Kat. No. 7 idolün sütunlu gövdesi oldukça sade işlenmiştir. Tüm bir parça olarak idolün baş ve vücudu yekpare işlenmiştir. Boyun kısmında daire gibi kazıma çizgisi bir tür kolye ya da gerdanlık olarak süslemeye yöneliktir. Kat. No. 7'nin cinsel uzuvları belirtilmemiş, yalnızca boyun altında iki nokta oyukçukla göğüsler vurgulanarak işlenmiştir. Saçlar kabartma biçiminde olup, üçer örgülü saç şeklinde kırık olan uçlarından aşağıya doğru sarmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Kat. No. 5, Kat. No. 6 ve Kat. No. 8 nolu idollerin gövde yapısı oval olarak işlenmiştir. Örnekler arasında en ilginç olanı süslenmiş biçimiyle Kat. No. 8 diğer idollerden farklılık gösterir. Başında polosuyla sivri kabartma bir burun yapısına sahip olup, idolün ağız kısmı işlenmemiştir. Boynunda halka biçiminde kolye ya da bir tür gerdanlık bulunmaktadır. İdolün gözleri oyularak işlenmiştir. Boyundan sonra korse tarzı biçiminde kemer parçası, bir tür süsleme olarak aşağıya doğru sarkıtılmıştır. İdol oldukça giyimli ve süslü verilmiştir. Bu özenli betimiyle idol, evin hanımını veya sarayın hanımı ya da sarayın kraliçesi olabileceğini düşündürmektedir. Kat. No. 8 idolün giyimine çok benzeyen Anadolu'da giysi örneğiyle, Çorum'a 30 km. uzaklıkta bulunan Sungurlu ilçesine bağlı Yörüklü kasabasının 2-3 km. güneyinde bulunan Hüseyindede Tepesi, I. Hattuşili dönemine tarihlenen (MÖ 16. yüzyıl) bir Hitit tapınağına ev sahipliği yapan *Hüseyindede Vazosu* olarak bilinen bir kaptır (Levha Xe). Vazonun ağız kısmında, el ele tutuşmuş iki kadın ya da rahibe bir dans pozisyonu içindedir⁴⁰⁶. Giysilerindeki elbise ve süsleri Lidar Höyük'ten çıkarılan Kat. No. 8 idolu ile paraleldir. Anadolu'da giyim kuşam geleneğinin ETÇ I'den Hititlere kadar devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu idol, Kültepe tipi olarak tanınan mermer idoler ve eski Hitit Dönemine tarihlenen İnandık, Bitik kabartmalı vazolarındaki ve Kaniş Karum mühürleri içinde özgün bir yeri olan Anadolu grubu mühürlerinde olduğu gibi öykücü anlatım idollerini anımsatmaktadır⁴⁰⁷.

⁴⁰⁶ Binnur Çelebi, *Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 111; Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 397.

⁴⁰⁷ Aydıngün, Şengül Gündoğan, " Kültepe Tipi İki Mermer İdol", *Arkeoloji ve Sanat*, 19, (Mart-Nisan 1997), 13.

Kat. No. 5, Kat. No. 6, Kat. No. 7 ve Kat. No. 8 idolleri, oval gövdeleriyle aynı zamanda OTÇ'na tarihlendirilen Başur Höyük'teki figürinin (Kat. No. 61) öncülleri olabilir. Çünkü bu idollerin giyimli oldukları, oval gövdeleriyle uzun, geniş bir eteklik biçimindeki giysiye sahip olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca Kat. No. 5'in gerdanlık kısmında 3 sıra oymaya sahip olması, Demirci Höyük ETÇ I figürinlerinde olduğu gibi gerdanlık kısmındaki altışar adet yuvarlak oyukçuklar ile süslemelerindeki benzerlik dikkat çekmektedir⁴⁰⁸.

Kat. No. 7'nin saç biçimi arkada üç sıra örgülü halinde enseye düşmektedir. Sağdaki ve soldaki örgülerin ucu kırıktır. Kulak yalnızca kabartma olarak verilmiş ağız ve çene işlenmemiştir. Göğüsleri boyundaki halkadan sonra orantısız bir şekilde iki küçük delik biçiminde oyularak açılmıştır. Vücudu İkiztepe parmak biçimindeki (Levha VIIIf) idollerde⁴⁰⁹ olduğu gibi yuvarlak sütun biçiminde işlenmiş, kolları ise işlenmemiştir. İdolün gövdesinden sonrası kırıktır. Gözler, göğüslerde olduğu gibi oyma tekniğinde oluşturulmuştur. Kat. No. 7 muhtemelen amulet olarak kullanılmıştır. Kat. No. 5, Kat. No. 6 ve Kat. No. 8'de olduğu gibi oval bir gövdeye değil sütun bir gövdeye sahiptir. Harran idolleri (Levha IXd, Levha Xf), gövdesel ve baş uzuvlarındaki tipolojik yapılarıyla Aşkelon ve Filistin'in Demir Çağı figürin örnekleriyle de biçim olarak benzerlik taşımaktadırlar⁴¹⁰.

Kat. No. 9'daki Müslümantepe'de bulunan idolün kulakları (ya da boynuzları) kırık, burunsa kabartma biçiminde ve de elde biçimlendirilmiştir. ETÇ I dönem sanatçıların sıklıkla başvurduğu elle şekillendirme yöntemidir. Bu tür idollerin başında hilal biçiminde koruyucu başlıkla tasvir edilmişlerdir (Levha XIcd). Başın sağ, sol ve alnın orta yerinde boynuz gibi üç çıkıntı vardır⁴¹¹. Bu boynuzlar Hititler ve Urartularda⁴¹² olduğu gibi yüksek rütbeli, kıdemli kişileri belirtmiş olabilir. Hitit resimlerinde ve hatta Mezopotamya'nın Dicle ve Fırat Kültürlerinin pek çoğunda tanrılar sıklıkla boynuzlu serpuşlarla betimlenmiştir. Büyük İskender de kendi tanrısallığının ilanı olarak bastırdığı sikkelerde boynuzlu tasvirin kullanılmasını buyruk

⁴⁰⁸ Aydıngün, Eskişehir Müzesinde Korunan Figürin ve İdoller, 430.

⁴⁰⁹ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 148.

⁴¹⁰ Michael D. Press, *The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana 2012, 53.

⁴¹¹ Evin Bilge, 59.

⁴¹² Çağatay Yücel, *Urartu Dini ve Tapınım Sistemleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2010, 50, 51, 52, 54.

etmişti. Antik Yunan kültürü boynuzu bereketle ilişkilendirmişti. Anadolu'nun kırsal bölgelerinde halen boynuzlu hayvanların kafatasları kapıların üzerindeki yerlerini almaktadırlar⁴¹³.

Kat. No. 10 Anadolu'da Kalkolitik ve Tunç Çağı betimlemelerinde olduğu gibi küt (güçük) kollara sahip idoldür. Aynı zamanda Thermi (Yunanistan) idollerinde (Levha XIIc) olduğu gibi ayakta tasvir edilmiştir. Bu idol amulet ya da tılsım şeklinde günlük hayatta kullanılmış olabilir. Yüz ve bedeni genel olarak kullanılmaktan deforme olmuştur. Sağ omuzdan delinmesi nazarlık ya da amulet olarak kullanılmak istenmiş olduğu düşüncesini akla getirir.

6.1.2. Üçüncü Grup İnsan Biçimli Figürin ve İdoller

ETÇ II'de (MÖ 2800-MÖ 2400) metal işleme teknolojisindeki dikkat çekici gelişme ile Anadolu'da sanayi toplumları ortaya çıkmıştır⁴¹⁴. Bu çağda çok sayıda mermerden idol görümlü betimlemeler söz konusudur. Bu çağda idollerin küt (güçük) kolları aşağıya doğru yönlendirilmesi söz konusudur. Bu dönemde sivri baş tercihi azalmıştır⁴¹⁵. Ayrıca ETÇ II'de Anadolu'da figürin ve idollerin başlarının üst kısmı düz şekilde işlenmiştir. Bu dönemin 3. grup'ta değerlendireceğimiz betimlemeler; Kat. No. 11, Kat. No. 13, Kat. No. 14, Kat. No. 15, Kat. No. 16, Kat. No. 17, Kat. No. 18, Kat. No. 21, Kat. No. 22, Kat. No. 25, Kat. No. 26, Kat. No. 27, Kat. No. 28, Kat. No. 45, Kat. No. 46, Kat. No. 47, Kat. No. 48, Kat. No. 49, Kat. No. 50 ve Kat. No. 57 nolu ETÇ II düşündüğümüz figürin ve idollerdir. Bunların ayrımını baş yapısı, kazıma gözler, kolların durumu, takıları ve Batı Anadolu'daki ETÇ II örneklerinde olduğu gibi vücut kombinasyonlarına göre değerlendirilmiştir.

Kat. No. 11 yalnızca bel ve bacaklardan oluşan torso durumundadır. Bacaklar ayrı olarak işlenmiştir. Bacakların ayrı işlenmesi MÖ 3. binde Suriye'nin kuzeydoğu eski yerleşim sitelerinden gelmektedir⁴¹⁶. Bacaklarındaki ve belindeki süslemelere bakıldığında; bu tarz süslemelerin Anadolu'da Geç Neolitik Çağ (MÖ 6200-MÖ 5800) Köşkhöyük, Hacılar ve Erken Kalkolitik Çağ Ulucak (M. Ö. 5800-MÖ 4300)

⁴¹³ İsmail Gezgini, *Sanatın Mitolojisi* (4. Baskı), Sel Yayınları İstanbul 2016, 32.

⁴¹⁴ Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri*, 202.

⁴¹⁵ Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri*, 204.

⁴¹⁶ Maciej Makowski, "Anthropomorphic figurines of the Third Millennium BC From Tell Arbid. Preliminary Report", *Polish Archaeology in the Mediterranean*, XVII, (2005), 473.

örneklerinde olduğu gibi Erken Tunç Çağı II'nin (MÖ 2800-MÖ 2400) Göller Bölgesi betimlemelerinin bel kısımlarındaki süslemelerinde de görülür (Levha XIIIde)⁴¹⁷. Kat. No. 11 torso biçimindeki idol, kasık bölgesindeki derin kazımlarla cinsel bölgeyi örtme biçiminde şeffaf bir giysi biçiminde işlenmiş olmalıdır. Çizgi bezemeler ince uçlu bir kazıyıcı yardımı ile idol fırınlanmadan önce deri sertliğindeyken yapılmıştır⁴¹⁸. Kat. No. 11'dekine benzer dansöz giysi tarzı Kat. No. 56 ve Kat. No. 62 figürinlerinde de görülmektedir. Betimlemelerin giysileri şeffaftır. Kat. No. 75 figürinin bir kabı (muhtemelen içki) elinde tutup sunum yapması, tapınağa giren kral ya da yöneticiye sunum yaptığını düşündürür. Bunun yanında Kat. No. 75, sarayın haremünde dansöz, hizmetçi gibi görev almış olabileceğini de düşündürür. Kat. No. 11'dekine benzer bir örnek, Burdur Müzesi'ndeki Çay Kenar tip idolünde de görülür. İdolün gövde üstünde paralel bantlardan oluşmuş çizgileri, askılı şeffaf bir bluzu anımsatmaktadır. Bel hizasında göbek deliği belirgin olarak vurgulanmıştır (Levha XIIIe)⁴¹⁹.

Bu tarz betimlemeler, Herodot Tarihi'nden⁴²⁰ öğrendiğimiz Eski Babil'deki gelinlik kızların açık artırmalarında giydikleri giysileri bize hatırlatmaktadır. Herodot, Evlenme çağına gelmiş kızların tören günü en alımlı ve dekolte elbiselerini giyerek, meydana toplanan alıcılarının karşısına çıktıklarını yazar.

Bu dönemin saç modasına bakıldığında ise saçların arkada ya kalın tek örgü biçiminde ya da topuz halde Kat. No. 13, Kat. No. 18, Kat. No. 22, Kat. No. 29, Kat. No. 45, Kat. No. 48, Kat. No. 49 ve Kat. No. 50 örneklerinde olduğu gibidir. Nadir de olsa Kat. No. 30'da olduğu gibi çoklu örgü biçiminde de görülebilir.

Kat. No. 13, tek örgülü saç yapısı ve saçın arkadan bel kısmına kadar inmesi ayrıca vücut biçimi özelliğiyle de yerleşim tarihi MÖ 7. bine kadar giden Kuzey Mezopotamya'nın en büyük yerleşim yerlerinden biri olan Dicle Nehri üzerinde yer alan, Tell Ell-Brak örnekleriyle benzerlik gösterir (Levha XVc)⁴²¹. Kat. No. 28'in aynı biçimde kazıma gözler ile başın arka kısmında saçların çizgisel olarak kazınması, örgülü tiplerden ayrılır. Üç sıra halinde yuvarlak baskı tekniğinde kolye ve göğüsler

⁴¹⁷ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 85, 86, 115, 232, 233, 234, 235.

⁴¹⁸ Aydıngün, Şengül Gündoğan ve Ekinci, H. Ali, "Burdur Müzesinde Korunan Çay Kenar Tipi İdollerin Öncüsü Pişmiş Toprak Bir İdol", *Arkeoloji ve Sanat*, 90, 1999, 29.

⁴¹⁹ Aydıngün, Şengül Gündoğan ve Ekinci, H. Ali, "Burdur Müzesinde Korunan Çay Kenar Tipi İdollerin Öncüsü Pişmiş Toprak Bir İdol", *Arkeoloji ve Sanat*, 90, 1999, 29.

⁴²⁰ Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev.: Müntekim Ökten), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, 82.

⁴²¹ Leila Badre, pl. xxx-4.

oluşturulmuştur. Yine pubik bölgesi Amik Ovası'nda sıklıkla rastladığımız ters üçgen biçiminde işlenmiştir (levha XXXb). İki yana açılmış güdük kolları göğüsleri kavrar şekilde tasavvur edilmiş olabilir. Göğüsleri iki elle kavrama Anadolu'da Neolitik Çağ'da bereketliğe yönelik olarak sıkça yapılan bir uygulamadır.

Kat. No. 14 (Lev. 14a) idolün vücut biçimi Terqa, Tell Brak, Harran ve Tell Selankahiye figürinlerindeki iri yuvarlak gözler, gaga biçimli burun, boğumlu saç yapısı, boyunlarındaki aplike kolye ve gerdanlılığıyla benzerlik taşımaktadır (Levha XVIIId). Figürinin, arka kısmında boyundan itibaren aşağıya doğru inen dikey oluk bant yapısıyla da bu grup betimlemeleriyle benzeşim içerisindedir⁴²². Kat. No. 14'ün pubik bölgesi kazıma yöntemiyle noktacılarla doldurulmuştur. Bununla idolün pubik bölgesi örtülü verilmek istenmiş olabilir. Kat. No. 14'ün göbek deliği derince işlenmiş, sırt kısmında ise iki oyukçuk şeklinde delik vardır. Kat. No. 31'de olduğu gibi yuvarlak baskı tekniği ile yapılmıştır. Bu delikler kutsal bir yere tutturulmak amacıyla açılmış olabilir. Bir başka olasılık da giysiye atıf yapılmış olabilir. Anadolu'da bu tarzda Alacahöyük'te olduğu gibi baskı tekniğiyle yapılan idoller mevcuttur⁴²³.

Anadolu'da pubik bölgesinin noktacılarla doldurulması Erken Tunç Çağı'nın bütün dönemlerinde işlenmiştir. ETÇ I'de İkiztepe'de, ETÇ II'de Karaoğlan-Ankara, Demircihöyük-Eskişehir, Alaca Höyük-Çorum, Hasanoğlan-Ankara, ETÇ III'de Horoztepe-Tokat, Alacahöyük-Çorum, OTÇ III'de Kültepe-Kayseri⁴²⁴ betimlemelerinde de sıklıkla görülür⁴²⁵. Kat. No. 14'ün paralel benzerliği Harran ve Terqa kazılarındaki ETÇ örneklerinde de görülür (Levha XVIIId)⁴²⁶. Oyma yöntemiyle oluşturulan göbek ve ters üçgen biçiminde içi noktalı pubik bölgesi, Harran ve Terqa'daki betimlemelerle paralellik gösterir⁴²⁷. Kat. No. 14'ün arkasındaki iki oyma delik Harran ve Terqa örneklerinde olduğu gibi giysi ya da kuşak tutturmaya yönelik olabilir. Kat. No. 14'ün göbek deliği derince işlenmiştir. Göbek deliğinin delme ve bastırma biçiminde işlenmesi Orta Anadolu'da ETÇ II idol örneklerinde de sıklıkla işlenmiştir⁴²⁸.

⁴²² Çetin, 39, 2, 13b.

⁴²³ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 200. Res. 478.

⁴²⁴ Müller-Karpe, Band III/3, Tafel 299.

⁴²⁵ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 152, 214, 248, 249, 252, 306.

⁴²⁶ Çetin, kat.no.2, lev.2; kat.no.19, lev.13b.

⁴²⁷ Çetin, 39.

⁴²⁸ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 214, 216, 217, 222.

Bu grubun ve diğer grupların içerisinde gözleri kazıma biçiminde işlenmiş olanlar Kat. No. 17, Kat. No. 18, Kat. No. 19, Kat. No. 20, Kat. No. 21, Kat. No. 22, Kat. No. 23, Kat. No. 24, Kat. No. 25, Kat. No. 26, Kat. No. 27, Kat. No. 28, Kat. No. 29 ve Kat. No. 32 nolu figürin ve idolleridir. Gözlerin işlenişi ve kabartma burun özellikleriyle paraleldirler ve aynı merkezin üretim malzemeleri oldukları düşünülmektedir. Kazıma göz biçimleriyle ve ağızların işlenmemiş olması ölü kültüyle alakalı yas tutan betimlemeler olduğu savını da akla getirirler. Mardin Müzesi'ndeki idollerde gözlerin kazıma şeklinde işlenmesi Demirci Höyük, Göller Bölgesi ve Orta Kalkolitik Çağ'da İç Batı Anadolu'da Smintheion antropomorf figürinleriyle de benzer özelliklere sahiptir (Levha XXIIef). Bu betimlemeler arasında özellikle kazıma çizgilerle göz pınarlarından aşağıya doğru inen gözyaşlarıyla vurgulanmak istenen, yas tutan insanları simgelemektedir (Levha XXIIIf)⁴²⁹. Bu betimlemeler, Kat. No. 17, Kat. No. 18, Kat. No. 19, Kat. No. 20, Kat. No. 21, Kat. No. 22, Kat. No. 23, Kat. No. 24, Kat. No. 25, Kat. No. 26, Kat. No. 27 idollerinde olduğu gibi gözler kazıma ile vurgulanmış yine adı geçen örneklerde olduğu gibi ağız kısımları işlenmemiştir. Kat. No. 17, Kat. No. 18, Kat. No. 19, Kat. No. 20, Kat. No. 21, Kat. No. 22, Kat. No. 23, Kat. No. 24, Kat. No. 25, Kat. No. 26 betimlemeleri, İç Batı Anadolu'da Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) antropomorf betimlemelerinde olduğu gibi gözlerin kapalı olarak kazıma çizgilerle betimlenmesi ve ağız işlenmemesi, ölü ritüeli ile ilgili yas tutan bireyleri sembolize ettiği düşünülebilir⁴³⁰. Bu tür figürin ve idollerin ritüel kullanım amaçlı üretildiklerini beyan etmek için henüz arkeolojik veriler yetersiz kalmaktadır. Ancak bu tip figürinlerin yas tutan kişileri betimlediği düşüncesine dayalı görüş geçerliliğini korumaktadır⁴³¹.

Kat. No. 15, Orta Anadolu Bölgesi ETÇ II Ankara Karayavşan idolleri ile tipolojik benzerlik gösterir (Levha XVIIIf)⁴³². Diyarbakır Müzesine, Anadolu Medeniyetler Müzesi'nden hediye yoluyla gelmiştir. Kat. No. 15, pişmiş topraktan ve hamuru gri renkte olan iyi korunmuş bir idoldur. İdol, ince ve yassı biçimindedir. Başında konik şekilli, alt kısmı dar ucu sivri olan, başlığa benzeyen kısa bir çıkıntı

⁴²⁹ Turan Takaoğlu, "The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 75, No. 3 (Jul. - Sep., 2006), 306; Özdemir, Bamyacı ve Yavşan, 14.

⁴³⁰ Özdemir; Bamyacı; Yavşan; Res. 4.

⁴³¹ Özdemir; Bamyacı; Yavşan; 15.

⁴³² Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 222.

biçiminde başlık taşımaktadır. İdolün kaşları kalın ve derince oyulmuş olup düz bir çizgi biçimindedir. Gözler yuvarlak şekilli ve çukur biçiminde oyulmuştur. Burnu, ağzı, kulakları ve çenesi belirgin değildir. Boyun uzun ve kalınca işlenmiş olup boyunda gerdanlık türü herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir. Boyundan sonraki alt kısmı (gövde) daha geniştir. Karayavşan idollerinde olduğu gibi göğüsler belirtilmemiş, kolları birer çıkıntı halinde işlenmemiştir. Bel kısmında bulunan kazıma olarak oyulan ince ve yatay şekilli bir çizginin tahminen kemer olduğu yönündedir. Kemerin altındaki daire biçimindeki kesimin içi, dikey ve kısa şekilli çizgilerle süslüdür. Arkası sade işlenmiş olup düzdür. Bu tip içerisindeki benzer örneklerin merkezi Orta Anadolu olup Etiyokuşu-Ankara, Koçumbeli-Ankara, Ahlatlıbel-Ankara betimlemeleri benzer özellikler sergilemektedir (Levha XVIIc)⁴³³. Buluntu yeri olarak Karayavşan idolleriyle büyük benzeşim içerisinde yer aldığından, buradan gelmiş olabilir. İdol tipolojik olarak Ahlatlıbel yarım yuvarlak biçimli idol başları⁴³⁴ içerisinde düşünülür⁴³⁵.

Kat. No. 16 idolü, asimetrik göz yapısı ile birlikte stilize gövdeye sahiptir. Yuvarlak başlı, düz-yuvarlak yüzlü, kısa boyunlu, omuzlardan dik açı yaparak çıkan küt kollu ve ince belli torba ya da çuval şekilli gövdeye sahiptir⁴³⁶. Bu tipte baş üzerindeki gözler, asimetrik olarak nokta şeklinde oyularak belirtilmiştir⁴³⁷. İdol bu haliyle Titriş tipi mermer idollerin özelliğini gösterir (Levha XVIIIc). 1998 sezonunda Algaze başkanlığında yapılan Titriş Höyük'teki kazılarda, Yakın Doğu'da daha önce rastlanılmayan Levant ve Suriye bölgesine ait taş atölyelerin varlığını ortaya çıkarmıştır⁴³⁸. Titriş Höyük'teki taş atölyelerin varlığı bu yerlerin üretim merkezi konumunda olduğunu göstermektedir.

Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda pişmiş topraktan yapılmış idol ve figürinler, diğer malzemeden üretilmiş olanlara göre oldukça fazlalık göstermektedir. Erken Tunç Çağı'nda pişmiş topraktan üretilmiş figürin ve idoller, bölgelere göre çeşitlilik ve farklılık gösterebilmektedir. ETÇ II Figürinlerde en yaygın baş biçimi olan düz-yuvarlak yüzlü betimlerdir (Levha XVIIIId). Geçiş Bölgesi ve Orta Karadeniz

⁴³³ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 216, 222.

⁴³⁴ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınları (1. Baskı), Ankara 2014, 32.

⁴³⁵ Halil Hamdi Ekiz, "Ahlatlıbel İdolları", *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, 2007, 62.

⁴³⁶ G. Aydingün, Kentleşme ve Tuncun keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 66.

⁴³⁷ G. Aydingün, Kentleşme ve Tuncun keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 66.

⁴³⁸ Guillermo-Matney Algaze, , Timothy-Rosen, Steven A., ve Erdal, Dilek, "Excavations at Titriş Höyük, Şanlıurfa Province: Preliminary Report for the 1998 Season", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 1999, 148.

örneklerinde görülen bu tür başlarda, her iki bölge arasındaki en büyük fark Geçiş Bölgesi figürinlerinin poloslu olmasıdır⁴³⁹. Orta Karadeniz Bölgesi figürinleri ise toplanmış saç biçimleri ile diğerlerinden farklılık göstermektedir (Kat. No. 17’de olduğu gibi). Kat. No. 17 yüz yapısıyla düz-yuvarlak biçimindedir, saçlar arkada topuz halde çıkıntı olarak işlenmiştir. Düz yüzlü figürinlerin Anadolu dışındaki tek örneği Ege Adalarında Midilli Thermi yerleşmesinde görülmektedir⁴⁴⁰. Kat. No. 17’nin aplike olan sağ göğsü zamana bağlı olarak kopmuş ya da düşmüştür. Boyun kısmında süslemeye yönelik olan kolyesi vardır. Gözleri diğer örneklerde olduğu gibi kazıma yöntemiyle oluşturulmuştur. Her iki göğsü de aplike olarak gövde üzerinde tutturulmaya çalışılmıştır. Göğüslerinin belirgin oluşundan kadın olduğu anlaşılır biçimdedir.

Kat. No. 20, Kat. No. 22, Kat. No. 23 ve Kat. No. 24 betimlemeleri, başlarının işleniş biçimiyle benzerlik gösterirler. Bunlar, boğumlu başlık yapılarıyla yüzlerinin tamamını sarmalamaktadırlar. Betimlemelerin kazıma gözleri ve kabartma burun yapıları ile yüzü ikiye ayırma özelliği yalnızca Anadolu’nun Güneydoğusu’nda değil aynı zamanda Doğu Makedonya’da Eski Philippi’de yer alan Dikili Tash⁴⁴¹,taki Geç Neolitik II örneklerinde de bulunmaktadır (Levha XXIIIc). Bu benzerlik çağının figürin geleneği modasını yansıtır olabilir.

Kat. No. 22’nin en önemli özelliği kazıma gözlere kirpiklerinin kazınarak işlenmesidir. Tunç Çağı’nda birçok örnekte ağız, burun, çene, göz, kaş işlenmiştir ancak kirpik uygulaması da çok nadir görülen bir durumdur. Kazıma göz tekniği ve kirpik uygulaması Anadolu dışında, Mari’de ele geçen alabaster bir levha üzerinde gözler kazıma tekniğinde işlenmiştir. MÖ 3. bin yılına tarihlenen eserde gözler tek merkezli daireler şeklinde, oldukça büyük bir biçimde işlenmiştir⁴⁴². Anadolu’da Kültepe idollerinde kirpik uygulaması, idollerin birinde gözün dış çizgisinden çıkan kazınarak yapılmış kısa eğik çizgilerle idolün kirpikleri işlenmiştir⁴⁴³. Söz konusu Kat. No. 22, Kültepe idolünde olduğu gibi bu özelliğiyle de üniktedir. Pişmiş toprak dışında kirpik uygulaması küçük buluntular arasında bir kireç taşı heykelciği ilginç bir yapıya sahiptir. Eser, 1982 Girnevaz kazılarında açığa çıkarılan büyük binanın tabanında dolgu taşı

⁴³⁹ Bilge 18.

⁴⁴⁰ Bilge, 18.

⁴⁴¹ http://www.dikili-tash.fr/content_en/chronologie/neolithique/neo_figurines.htm

⁴⁴² Güzel Öztürk, *Eski Tunç Çağı’nda Kültepe İdollerini*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, 101.

⁴⁴³ Öztürk, 100.

olarak kullanılmıştır. Eserin gözü çevreleyen hatları iki tanedir. Kirpikler ikinci hat üzerinde belirtilmiştir⁴⁴⁴. Söz konusu betimleme binanın tabanında dolgu taşı olarak kullanılması kötülüğe karşı koruyan, kollayan güç olarak, yani kült amaçlı kullanılmış olabilir. Yöresel halk sanatı ürünleri olarak kabul edilen bu tür betimlemeleri T. H. Carter⁴⁴⁵ konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almış ve aynı özellikleri taşıyan benzer betimlemeleri bir arada toplamıştır. Carter'in çalışmasına göre taştan yapılmış betimlemeler daha çok Batı Suriye'de ve Yukarı Habur Bölgesi'nde yoğunlaşmaktadır. Bunlar arasında Abu İreyn, Tell Billa ve Tell Rimah örnekleri V şeklinde kıvrık kollarıyla Girnevaz figürinine benzemektedir. Bunlar, kötülüklere karşı koyan kutsal yaratıklar olarak tanımlanmaktadır⁴⁴⁶.

Kat. No. 46, Kat. No.47, Kat. No. 49, Kat. No.50, Kat. No. 51ve Kat. No. 65 idolleri Lidar Höyük ETÇ kazısından çıkan buluntulardır. Bu figürinlerin tamamında Kat. No. 47 haricinde) cinsel uzuvlara yer verilmemiştir. Bu da sanatçı ya da sanatçıların betimlemeleri giyinik vermek istemiş olduğunu akla getirir. Lidar Höyük figürinlerinin tamamında tekli ya da ikişerli olmak üzere gerdanlık-kolye tarzı biçiminde applike süs takıları vardır. Figürinlerin tamamında çene ve ağız işlenmemiştir. Bazılarında applike olan gözlerde zamana bağlı olarak kopma ya da düşme olmuştur. Figürinlerin tamamı 180 derece açı ile kollarını açmışlardır. Kollarını her iki yana açması, göğüslerini kavrar pozisyonda verilmek istendiği anlamındadır. Bu grubun figürinleri arka ve ön kısımları işçilik olarak sade işlenmişlerdir. Kazıma yöntemiyle ile parmaklar gösterilmemiş, tümünün kolunda kabartma biçiminde bilezikleri belirtilmiştir. Kat. No. 46'nın gözleri sivri bir alet yardımıyla oyma şeklinde iki küçük oyuk olarak işlenmiştir. Saçlar başın üst kısmında düz, arkada topuz şeklinde toplanmıştır. Kulaklar herhangi bir başlık tarafından kapatılmamasına rağmen işlenmemiştir.

Kat. No. 47 (Lidar Höyük) ve Kat. No. 48'in gövde yapısı, Tell Hadidi'nin "boru biçimli figürinleri" ile benzerdir (Levha LIIC). Tell Hadidi'deki bu tür figürinler "kral figürini" olarak adlandırılmaktadır⁴⁴⁷. Kat. No. 47 ve Kat. No. 48'in uzun bir

⁴⁴⁴ Hayat Erkanal, 1983 Girnevaz Kazıları, *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, İzmir 1984, 127.

⁴⁴⁵ Theresa Howard Carter, "The Stone Sprits", *Expedition*, Spring 1970, 22-40.

⁴⁴⁶ Erkanal, 127.

⁴⁴⁷ Rudolph H. Dornemann, Comments on Small Finds and Items of Artistic Significance from Tell Hadidi and Nearby Sites in the Euphrates Valley, Syria, Albert Leonard, Jr. , ve Bruce Beyer Williams

eteklik giymesi, kabartma göğüsleri ve süslü gerdanlık yapısıyla “kraliçe figürini” ya da soylu bir kadın olabileceğini düşündürür. Bu çağda Tell Hadidi’nin dışında benzer “kral” figürinleri, Selankahiye⁴⁴⁸, Habuba Kabire ve Meskene⁴⁴⁹’de ele geçmiştir. Ancak bu tür figürinlerin başında taçtan ziyade sivri başlıkları ve güdük kollarıyla temsil edilmişlerdir⁴⁵⁰. Kral figürinlerin yanında süslü takılarıyla kadın figürinleri de çok sayıda kazılarla ortaya çıkarılmıştır (Levha LIIfc). Tell Hadidi’nin kadın figürinleriyle benzer biçimde Harran kadın figürinleri aynı özellikleri sergilemektedir (Levha LIId).

Kat. No. 47 başsız olup iki sıra kolye, gerdanlık türü takıya sahiptir. Aynı zamanda göğüsler kabartma biçiminde, pubik bölgesi veya göbek deliği işlenmemiştir. Lidar höyük figürin örneklerinin hepsi ayakta tasvir edilmiştir. Ancak nitelikli olarak ayakta tek başına durabilen yalnızca Kat. No. 47 figürinidir. Diğerleri de ritüel amaçlı sunu ya da mezarlara konmak amacıyla üretilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Kat. No. 58 Norşuntepe, Korucutepe, Fıstıklı Höyük (Levha LXd) figürin örneklerinde olduğu gibi küçük bir baş, yanlara dik açıldığı halde uçlarından yukarı doğru kaldırıldığı anlaşılan kollar, geniş kalçası, gövdenin genişletilme şekli ve etek kısmındaki bezemeleriyle Doğu Anadolu Bölgesinin ETÇ I’den itibaren izlenebilen stilistik geleneğini yansıtmaktadır⁴⁵¹. Yukarıda belirtilen özelliklerinden dolayı Kat. No. 58 nolu figürin Norşuntepe ya da Korucutepe örnekleriyle benzerlik gösterir. Söz konusu figürini ETÇ II’ye tarihlendirilmesi düşünülebilir.

Anadolu’da ETÇ II ve ETÇ III’te idollerin ters üçgen biçimindeki pubik bölgeleri kazıma, delme, oyma ve batırma noktalar tekniğiyle önde pubik bölgeleri arkada ise kalçaları çıkıntı şeklinde oluşturulmuştur (Levha XXVIIIcd)⁴⁵². Anadolu’da Kurban Höyük, İkiztepe, Alishar, Alacahöyük’te benzer örnekler bulunmaktadır. Aynı biçimde Kat. No. 26’da bu özellikleri bünyesinde barındırdığından, söz konusu idolü

(Ed.), *Essays In Ancient Civilization Presented To Helene J. Kantor*, Oriental Enstitute, (ss. 59-75), Chicago 1989, 62.

⁴⁴⁸ Badre, *Figurines anthropomorphes*, pl. XLIV: 86.

⁴⁴⁹ L. Badre, "Les Figurines de terre cuite," in *Meskind-Emar: Dix Ans de travaux 1972-1982* (Paris, 1982), ss. 99-107.

⁴⁵⁰ Dornemann, 62.

⁴⁵¹ Gündoğan-Aydın, *Eski Tunç Çağında Anadolu Pısmış Toprak Figürin ve İdoller*, 54; Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri*, 200.

⁴⁵² Gündoğan-Aydın, *Eski Tunç Çağında Anadolu Pısmış Toprak Figürin ve İdoller*, 90e, 91a, 98a, 99d.

ETÇ II'e tarihlendirilmesi düşünülebilir. Kat. No. 26 kulakları boğumlu hilal biçiminde işlenmiştir. Yüzün çehresi de aynı şekilde kabartma hamur ile kaplanmış, arkada saçlar örtülü biçimde, topuz ya da çıkıntı şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Gözler derin kazıma çizgilerle vurgulanmıştır. İdolün pubik bölgesinden sonrası kırıktır. Pubik bölgesi ters üçgen şeklinde işlenmiştir. Ayrıca eserin arka kısmında kalçalar dolgun bir şekilde çıkıntı şeklinde işlenmiştir. Neolitik Çağ'da steotopik kadın figür geleneğinin bu çağda da işlendiğini bize göstermektedir. Dolgun kalçalar Neolitik ve Kalkolitik Çağ'da sıkça işlenmiştir. Tunç Çağı'nda sık işlenmemekle birlikte az da olsa örnekleri mevcuttur.

6.1.3. Dördüncü Grup İnsan Biçimli Figürin ve İdoller

Anadolu'da ETÇ III'de (MÖ 2400-2100) pişmiş toprak figürin ve idollerde genellikle kollar yukarıya doğru kalkık, yakarır dua eder pozisyonda işlenmişlerdir. Kadın idol ve figürinlerin saçları polos tarzı bir başlık ya da çıkıntı içerisinde toplanmıştır. Bu grupta değerlendireceğimiz figürin ve idoller *Kat. No. 12, Kat. No.19, Kat. No.20, Kat. No. 23, Kat. No. 24, Kat. No.25, Kat. No.29, Kat. No.30, Kat. No.31, Kat. No. 32, Kat. No. 33, Kat. No. 36, Kat. No. 37, Kat. No. 52, Kat. No. 53, Kat. No.54 nolu* figürin ve idollerdir. Bu gruptakiler ETÇ III olarak düşündüğümüz figürin ve idollerdir.

Ayakta figürin grubuna dâhil edeceğimiz ve sütunlu gövdeye sahip Kat. No. 12, başlık yapısından dolayı farklılık göstermektedir. ETÇ III dönemine düşündüğümüz Kat. No. 12, başındaki geniş krali başlığı, sütunlu gövdesi ve göğüs hizasında kollarının küt işlenmesi ile Kıbrıs ve *Levant Sütunlu Figürinlerini* (JPF) çağrıştırır (Levha XIVdf)⁴⁵³. Göğüslerinin arasında ve başlığının etrafında oyma ile noktacık oluşturulması Badre'nin adlandırdığı Fırat tipi özelliğidir.

Sütun gövdeli figürinlerin kökenine ilişkin başka bir deyişle Astarte, Asherah, İştar, İnana figürinlerini ilk kez 1943 yılında Jonathan Pritchard⁴⁵⁴ Mezopotamya kökenli olarak Uruk, Tell Asmar ve Assur sitelerine bağlamaktadır. Harold Liebowitz, Selenkahiye'deki pişmiş toprak sütun gövdeli ve boğumlu başlık yapısına sahip

⁴⁵³Stephanie Lynn Budin, "Minoan Asherah?", Joanne Clarke (Ed.), *Archaeological Perspectives On The Transmission And Transformation Of Culture In The Eastern Mediterranean*, (ss. 188-197), Levant Supplementary Series Volume 2, London 2005, 191.

⁴⁵⁴Jonathan Pritchard, "Palestinian Figurines in Relation to Certain Goddess Known through Literature", New Haven: American Oriental Society, 1943, 58.

figürinleri ETÇ III dönemine tarihlendirip bir kitapta yayınlamıştır⁴⁵⁵. Selenkahiye örnekleri boğumlu başlık yapısına sahip ve sütun gövdeli olarak ayakta tasvir edilen figürinlerdir. Bu figürinlerin tamamı el yapımı olup, hiçbirisi kalıp yapımı değildir. Yapım tekniği olarak bu tarz figürinler Kat. No. 19, Kat. No. 20, Kat. No. 22, Kat. No. 23, Kat. No. 24'teki idollerde olduğu gibi bir araç yardımıyla başa uygulanan boğumlar, daha sonra sütun gövdeye aplike edilirdi. Anatomik ve dekoratif detaylar ise, kazıma şerit ve bantlar yoluyla figürinlere son şekil olarak uygulanırdı (Levha XXVIc)⁴⁵⁶.

Kat. No. 12'de başın etrafını saran geniş bir taç ile daha önceki örneklerden oldukça farklılık göstermektedir. Taç ya da kofisinin⁴⁵⁷ etrafı deliklerle kaplıdır. Aynı baskı delikler göğüslerinin arasında iki dikey paralel şekilde uzanmaktadır. Yine benzer baskı delikler arkada da oyulmuştur. Bu deliklere parlak maddeler, süsleme amacıyla yerleştirilmiş olabilir⁴⁵⁸. Kollar ETÇ III'de Anadolu betimlemelerinde sıkça işlendiği biçimiyle, küt (güçük) olarak belirtilmiştir. Betimlemede başın arkasındaki saç topuz olarak arkada çıkıntı biçiminde işlenmiştir. Bu uygulama Anadolu'da Demircihöyükte alışık olduğumuz uygulamadır. Kat. No. 12'nin başlığı konik şekilli, ucu sivri ve külaha benzeyen özelliğiyle Hitit adak çivisi heykelciklerine benzemektedir (Levha XIVE)⁴⁵⁹. Bu başlık biçiminin Hitit metinlerinde adak çivisi heykelciklerden bahsedildiği; bu tür heykelciklerin yayılım alanlarının Hitit anavatanı olmadığı, Toros'ların güneyi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi olabileceği belirtilmiştir⁴⁶⁰.

Kat. No. 12, Kat. No. 30, Kat. No. 31, Kat. No. 32 gövdelerindeki zengin süsleme ve biçimleriyle idolden ziyade figürin olarak değerlendirebiliriz. 1993 yılında Sass ve Uehlinger⁴⁶¹, bu figürinlerin ilahi ikonografilerini Assur-Fenike hipotezine bağladılar. 1939 yılında Albright ve 1983 yılında Winter bu figürinlerin köken olarak Kıbrıs stilinden etkilendiğini, kalıp yapımı başların Kıbrıs'tan Filistin'e ihraç edildiğini

⁴⁵⁵ Harold Liebowitz, *Terra-Cotta Figurines and Model Vehicles-The Oriental Institute Excavations at Selenkahiye, Syria*, Vol: 22, Undena Publications, Malibu 1988.

⁴⁵⁶ Liebowitz, 1.

⁴⁵⁷ Bkz. terimler bölümü

⁴⁵⁸ Mehmet Özhanlı, "Alanya Müzesi'ndeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri", *AKMED/Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, II, 2008, 913.

⁴⁵⁹ Ekiz, 57.

⁴⁶⁰ Ekiz, 57; resim 7, 8, 9.

⁴⁶¹ Benjamin Sass ve Christoph Uehlinger, (Ed.), *Studies in the Iconography of Northwest Semitic Inscribed Seals: Proceedings of a Symposium Held in Fribourg on April 17-20, 1991*, Fribourg: University Press, Göttingen, 1993.

öne sürmüşlerdir (Levha XIVd) ⁴⁶². Demir Çağı'nda Levant Bölgesi'nde oldukça yaygın olarak kullanılan *Sütun Gövdeli Levant Figürinlerini (JPF)* Pritchard, köken olarak Mezopotamya ve Suriye'de özellikle Ebla, Hama, Tell Ta'yinat, Tell Brak, Tell Chuera, Harran, Selenkahiye, Habuba Kabira, Tello (Girsu), Larsa, Kish, Dur-Sharrukin, Ashur, Uruk ve Tell Asmar gibi eski yerleşim sitelerini gösterir ⁴⁶³.

ETÇ III grubunda düşündüğümüz bir başka örnek Kat. No. 19'dur. Anadolu'nun Geçiş Bölgesi'nde Demircihöyük ve Göller Bölgesi figürin özelliğini taşımaktadır (Levha XXIIe). Erken Tunç Çağı Demircihöyük figürinlerinin baş parçaları önde yuvarlak yüzlü, uzun boyunlu ve arkada poluslu bir görünüme sahiptirler ⁴⁶⁴. Aynı biçimde bir önceki grupta olan Kat. No. 18 figürini de yuvarlak baş yapısı, kazıma çizgi şeklinde gözleri ve arkada çıkıntılı baş yapısıyla Anadolu'nun Geçiş Bölgesi'nde Demircihöyük, Göller Bölgesi ve Gökçeada-Yenibademli örnekleriyle benzerdir (Levha XXc). Ancak Kat. No. 18'in başın arka kısmındaki tek sıra örgülü saç yapısıyla Yukarı Mezopotamya özelliği yani Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin yerel özelliğini taşımaktadır. Bu tür figürinlerin üzerlerinde genellikle kırmızı aşı boyası vardır. Kazıma çizgilerle belirtilen gözler arasında siyah ya da beyaz renkli dolgular yer almaktadır ⁴⁶⁵. Yalnızca baş kısmı mevcut olduğundan, Demircihöyük'teki örneklerine benzer gövde süslemeleri ve kutsal olduğu düşünülen çapraz bantlarla ilgili saptama yapılamamaktadır.

Kat. No. 19'un başının arka kısmında saç, topuz halde toplanmış geriye doğru çıkıntı olarak işlenmiştir. Kat. No. 19'un boğumlarında sadece yedi tanesi mevcuttur, diğerlerinde zamana bağlı olarak düşme ya da kopma olmuştur. İdol, boğumlu saç yapısı, kabartma burnun yüzü ikiye ayırması ve kazıma gözler gibi özellikleriyle Dicle ve Fırat kültür grubuna girmektedir. Kat. No. 19, baş yapısıyla Diyarbakır Müzesi'ndeki Kat. No. 44 figürini ile de benzerlik göstermektedir. Kat. No. 44'ün en ilginç özelliği saçlarının tam olarak verilmesidir. Burada herhangi bir başlığa yer verilmemiştir. Bu dönemin başlıklı kafa yapısında böyle bir sadelik görülmesi pek nadir olup, figürinin başlıksız işlenmesi ilginçtir. Figürinin gövdesi üzerinde oluşturulan noktalar giysiye yönelik olarak verilmiş olabilir.

⁴⁶² Budin, 189.

⁴⁶³ Budin, 190.

⁴⁶⁴ Aydıngün, Eskişehir Müzesinde Korunan Figürin ve İdoller, 429.

⁴⁶⁵ Aydıngün, Eskişehir Müzesinde Korunan Figürin ve İdoller, 430.

Kat. No. 29'un baş yapısı Alişar ve Diyarbakır'ın Çınar ilçesindeki Tavşantepe höyüğünde çıkan örneklerle benzerlik gösterir (Levha XXIIab)⁴⁶⁶. İdol aynı zamanda Alişar Höyük-Yozgat'taki bir idol başıyla da benzeşim gösterir (Levha XXXId)⁴⁶⁷. Ancak Kat. No. 29'un kazıma gözlere sahip olması ve arkada saçların bir başlık içinde çıkıntı şeklinde işlenmesi Kat. No. 29 idolünü Tavşantepe üretim merkezli olabileceğini düşündürür.

Kat. No. 20, Kat. No. 22 (ETÇ II olarak düşündüğümüz), Kat. No. 23 ve Kat. No. 24'ün başlarının etrafı boğumlu olması, günümüzde Güneydoğu Anadolu Bölgesi kadınların yöresel olarak kullandığı *kofi* olarak adlandırılan bir tür tülbent tarzı başlıkla benzeşim içerisindedirler. Bu başlık türü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kırsal kesimlerinde geleneksel kadınlar tarafından hala kullanılmaktadır. Olasılıkla döneminin olgun kadınlarını yansıtır olabilir bu idoller. Selankahiye ve Mari figürinlerin boğumlu başlıklarının ortası merkezden oyulmuş, aynı yöntem gözlerde de uygulanmıştır. Saçlar kilin bant şekline getirilmesiyle bukleler halinde başa uygulanmıştır. Göğüsler oldukça küçük, yetersiz oyma veya hafif kabartma şeklinde işlenmiştir. Selenkahiye örnekleri stil olarak daha geç dönem betimlemeler olduğu düşünülmekte, farklı yollarla Anadolu'dan etkilenmiş olabilir.

Kat. No. 30 ve Kat. No. 31 figürin ve idolleri, bir elleriyle karın bölgesini bir elleriyle de göğüslerini kavramış biçimi, parmakların kazıma yöntemiyle verilmiş olması ayrıca Kat. No. 30'un bileğindeki bilezik ve kahve çekirdeği göz özellikleriyle Hibermerdon Tepe'deki Orta Tunç mimari yapının meydanında bulunan pişmiş topraktan adak plaka ile ortak özellik sergilerler (Levha XXVb)⁴⁶⁸. Hibermerdon Tepe, küçük bir tepenin üzerinde, Dicle Nehri'ne hâkim bir noktadaki tapınma alanına sahiptir. Hibermerdon Tepe'de tapınak olarak tanımlanacak kalıntılar, Tur Abdin'in yakınlarındaki Orta Çağ Süryani manastırlarına benzer durumdadır⁴⁶⁹. Adak plakalar ve geyik figürleriyle süslü kapların burada ortaya çıkması buranın bir kült merkezi olduğunu düşündürür (Levha XIXd)⁴⁷⁰.

⁴⁶⁶ Bilge, 8.

⁴⁶⁷ Müller-Karpe, Band III/3, 301.

⁴⁶⁸ Nicola Laneri, "Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi", 34. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. cilt, 2012, 253-260, res. 6.

⁴⁶⁹ Laneri, 255.

⁴⁷⁰ Laneri, 256.

ETÇ'nın Fırat yakasındaki kültürlerinden biri olan Harran Höyük⁴⁷¹ kazısından çıkarılan ve Şanlıurfa Müzesi'nde korunan Kat. No. 33 (Lev. 37abcd) figürini üçgen bir yüz, konik (sivri) başlıklı yapısıyla kuş yüzlü (birdface) figürin grubu içerisinde değerlendirilmektedir. Konik (sivri) baş ETÇ III'de Kültepe-Kayseri idollerinde sıklıkla işlenmiştir⁴⁷². Konik başlı figürinlerle ilgili olarak bir bütün olarak yalnızca ETÇ III'de, bugünkü Suriye'nin kuzey sınırlarında yer alan, eski bir yerleşim yeri olan Tell Selenkahiye'de ele geçmiştir. Bu tür figürinlerin yalnızca baş ya da gövde kısımlarının ayrı olarak ele geçmesi, bunların ritüel esnasında bilerek kırıldığı, parçalandığı sanılmaktadır. Nitekim Mezopotamya'da mezarlarda hayvan biçimli figürinlerle ilgili betimlemelerin parçalanıp, kırılarak mezarlara koyulduğu bilinmektedir.

Mezopotamya'da Halaf kültürü yerleşim yerlerinden çıkan bazı figürin örnekleri, saç örgülerinin arkadan bel kısmına dökülmesi ve benzer anatomik özellikleriyle, Avrupa'da Budapeşte figürinleri ile temsil edilen yerel örnekler ve keman biçimli figürinler arasında geçiş figürinleri olarak değerlendirilir⁴⁷³. MÖ 3. ve 2. bin'de bilinen yassı, stilize figürinlerin çoğu, Suriye ve Irak yerleşimlerinden gelmektedir (Ubeid ve Erken Hanedanlık Dönemi). Diğer özellikleriyle birlikte yassı ve şematik pişmiş toprak figürinler, Ubeid Dönemi'nden Erken Hanedanlık Dönemi'ne kadar süreklilik gösterirler⁴⁷⁴. Bu figürinler özellikle Suriye'nin kıyıları boyunca ve kuzey Mezopotamya'da sıklıkla görülmektedir. Tell Ashmar'ın müstahkem yerleşimindeki idoller; genelde alabaster ve yassı mermer biçimindeki betimlemeler olarak ortaya çıkmaktadır. Tell Ashmar'ın çağdaşı Khafaje sitesinde de benzer türden alabaster ve pişmiş topraktan idoller çok sayıda ortaya çıkarılmıştır. Bu tür yerleşim yerleri, insan biçimli betimlemeleriyle çağdaşı ören yerleriyle kültürel, ticari ilişki içerisinde olduklarının kanıtıdır. İnsan biçimli kadın figürin ve idollerde, örgülü saç geleneğinin en erken örnekleri Tell Asmar'da sergilenmektedir⁴⁷⁵. Daha sonra ticari etkileşimler sonucu diğer sitelerde de yaygınlık kazanmıştır.

ETÇ III olarak düşündüğümüz bir başka idol Kat. No. 34'tür. Bu idol de kuş yüzlü (birdface) özellikle de baykuş özelliği göstermektedir. Yalnızca baş ve boyundan

⁴⁷¹ Yardımcı, 73; Res. 67.

⁴⁷² Herman Müller-Karpe, *Handbuch Der Vorgeschichte, Kupferzeit, Dritter Teilband Tafeln Text III/3*, C. H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974, Tafel 296.

⁴⁷³ Bannfy, 14.

⁴⁷⁴ Bannfy, 15.

⁴⁷⁵ Bannfy, 15.

oluşmaktadır. Boyun kısmında baskı tekniğiyle oluşturulmuş delikler mevcuttur. Bu delikler süsleme amaçlı kolye olarak verilmek istenmiş olabilir. Burun yapısı gaga biçiminde, göz çukurlarına aplike göz bebekleri oymalı olarak işlenmiştir. Derince oyulmuş göz çukurlarına yuvarlak formda oluşturulan hamurun ortasına, baskı tekniğiyle açılan delikler yardımıyla göz bebeği oluşturulmuştur. Bu tarz göz yapısı MÖ 3. ve 2. binde Kuzey Suriye’de açığa çıkarılmış bütün figürinlerde ortak bir özellik (dönem biçemi) olarak görülmektedir.⁴⁷⁶ Kat. No. 34 figürini, Oylum Höyük ve Horum Höyük’te bir bebeğin çömlek mezarıyla ilişkili olan pişmiş toprak figürin örneğiyle de benzer tiptedir (Levha XXXIXb). Oldukça üsluplaştırılmış bir kuş başlı ya da kuş yüzlü olarak betimlenen figürin, Kargamış’tan gelen figürinlerle çok yakından benzemektedir⁴⁷⁷. Oldukça kaba yapılmış bu tür figürinler, MÖ 2. bin yılda oldukça yaygındır. Kültepe, Boğazköy, Alacahöyük, Maşathöyük gibi birçok Anadolu yerleşmesinde ele geçmiştir (Levha XXXIXc)⁴⁷⁸. Uzun boynu, kuş yüzlü baş yapısı, gaga burnu ve gözleriyle Tell Chuera’da figürin örnekleriyle de benzerlik gösterir⁴⁷⁹. Anadolu’da kuş başlı figürinler Orta Anadolu’da Alishar’da⁴⁸⁰ Batı Anadolu’da Erythrai⁴⁸¹’de ve birçok bölgede (Erythrai örnekleri hayvan biçimli tarzda) görülür.

Kat. No. 36 Anadolu’da Geçiş Bölgesi’nde ele geçen oturur durumdaki kadın heykelciklerini anımsatır. Anadolu’da Geçiş Bölgesi’ndeki bu tür figürinler ellerini dizlerine koymuş, uzun boyunlarını bir kenara bükerek sakın, suskun ve sanki birisini ya da bir topluluğu dinler biçimde belirtilmiş; ya da elleriyle yüzünü kapamış, ürkmüş, pişman, kederli bir şekilde ifade edilen veyahut ağzı açık biçimde topluluğa hitap eder pozisyonadadırlar⁴⁸². Kat. No. 36, yine Mezopotamya etkisinde olan kahve çekirdeği aplike gözleriyle, kolları her ne kadar kırık dahi olsa küt (güçük) biçimde olduğu sağ kolunun pozisyonundan anlaşılmaktadır. İdol oval bir baş yapısına sahip olup, ağzı açık şekilde belirtilmiştir. Arka kısmı Astarte örneklerinde olduğu gibi sade işlenmiştir. Benzer yuvarlak baş yapısıyla Diyarbakır-Girikihacıyan Höyük’ten çıkarılan bir örnekle

⁴⁷⁶ Özhanlı, 914.

⁴⁷⁷ Catherine Marro, Aksel Tibet ve Rifat Ergeç “Horum Höyük 1996 Çalışmaları”, 19. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Ankara 1998, 257.

⁴⁷⁸ Catherine Marro, Aksel Tibet ve Rifat Ergeç, 257.

⁴⁷⁹ Özhanlı, 914.

⁴⁸⁰ Bekir Çetin, 70, 71.

⁴⁸¹ Cevdet Bayburtluoğlu, *Erythrai II, Pişmiş Toprak Eserler*, (I. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınevi Ankara 1977, XLI.

⁴⁸² G. Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 33.

paralellik göstermesi önemlidir (Levha XLIC)⁴⁸³. Yuvarlak kabartma ağız yapısıyla baykuş yüzlü Troia tipi antropomorf kaplarla da benzerlik gösterir⁴⁸⁴.

Kat. No. 37'deki betimleme kahve çekirdeği gözler, yuvarlak bir baş, yassı ve yuvarlak yüz yapısıyla Anadolu'nun Geçiş Bölgesi figürinleriyle karakteristik özellikler taşımaktadır⁴⁸⁵. Bu tür yuvarlak yüz yapısı Anadolu'da Geçiş Bölgesi'nde Demircihöyük ve Çıkırık figürinlerinden bilinmektedir. Kat. No. 37'nin alın kısmından itibaren üç adet boynuzlu olduğunu düşündüğümüz yerlerde kopma olmuştur. Olasılıkla insan biçimli bir kaba ait parçanın baş kısmı olabilir. Kat. No. 37'nin yuvarlak yüz yapısında, ayrıca alın kısmından başlayıp ağızına kadar olan kabartma uzun bir burun işlenmiştir. Ağız kısmı kırık olduğundan ve başın üst kısmında muhtemelen ilahi koruyuculuğa atıf yapan hilal biçimindeki üç adet boynuzları kırıktır. Dolgun yüzlüdür⁴⁸⁶. Anadolu'da Geçiş Bölgesi yuvarlak yüzlü, arkası poloslu ETÇ III figürinler tarzında işlenmiştir⁴⁸⁷.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bu dönem figürin ve idolleri arasında alın bölgesinden şakaklara doğru inen hilal şeklinde bir tür üç boynuzlu başlık taşıyan örnekler bulunmaktadır (Levha XLIIb). Tunç Çağı'nda tanrıların doğaüstülüklerine, kudretlerine atıf yapmak için kimi tanrıça ve tanrılar, boynuzlu olarak betimlenmiş olabilir. Hitit sanatında tanrılar başında külahla ve üzerlerindeki boynuzlarla betimlenirdi⁴⁸⁸. Bu külahlarda yer alan boynuzların sayısı o tanrı ya da tanrıçanın önemine işaret eder. Boynuz ne kadar çoksa o tanrı/tanrıça o kadar kudretlidir⁴⁸⁹. İştar ve on iki tanrıda birer boynuz, gök tanrısında on boynuz vardır. Babil Sanatından esinlenerek geliştirilmiş boynuzlarla süslü külahlar, Hitit Sanatında yeni bir anlam kazanmıştır⁴⁹⁰. Kat. No. 9 ve Kat. No. 37 betimlemeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Babil'de Naram Sin hükümrانlığının bir döneminde, o güne kadar sadece tanrı ayrıcalığı olarak kabul edilen boynuzlar işlenmiştir. Naram Sin'in stelinde zaferi

⁴⁸³ Ellen Belcher, 243.

⁴⁸⁴ G. Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 61; Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 308.

⁴⁸⁵ Aydıngün, Şengül Gündoğan, "Anadolu'nun Geçiş Bölgesinin Erken Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri", *Seres*, 38, (26-28 Kasım 2007), 78.

⁴⁸⁶ Evin Bilge, 27.

⁴⁸⁷ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 298.

⁴⁸⁸ Bilge, 18.

⁴⁸⁹ Yücel, 50.

⁴⁹⁰ Evin Bilge, 18.

boynuzlu miğferle betimlenmiştir ve bu ilahi boynuzlar aslında tanrılara özgü bir ayrıcalıktır. Ancak, çok katlı boynuzlara atfedilen ilahiliğe karşılık Naram Sin'in boynuzunun tek katlı olması, hiç şüphesiz panteonun alt düzeylerdeki yerini vurgular. Daha sonraki dönemlerde tek boynuz çifti daha alt düzeydeki ilahi kişileri, örneğin tanrı hizmetkârlarını belirtmek için kullanılmıştır⁴⁹¹.

Kuş başlı ya da kuş yüzlü (birdface) figürinler grubunda yer alan Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40 nolu figürinler ile Kat. No. 53 ve Kat. No. 55'in gövde yapıları, Suriye'nin kuzeyinde yer alan Ebla'daki *Kral Sarayı G ve P4*⁴⁹² yapılarında çıkarılan antropomorfik figürinlerle benzer özellikler sergiler. Ebla (Tell Mardikh)'da Kraliyet Sarayı'nda çıkarılan hayvan biçimli ve insan biçimli figürinler, ETÇ III dönemine tarihlenir⁴⁹³. Ebla'daki Erken Suriye pişmiş toprak figürin betimlemeleri, Leila Badre'nin 1980'de "Asi Nehri" grubu olarak adlandırdığı buradaki ilk sezon kazılarında ortaya çıkarılan birçok örnek ve Hama koroplastik stratigrafisinde yeni bir tipoloji oluşturma amaçlı çalışmadır (Levha LVİe, Levha LVIIa)⁴⁹⁴. Bu yüzden Kral Sarayı kazılarında ortaya çıkarılan figürinlerin kronolojisi, kral konteksleri ve sarayın yıkımı ile yani MÖ 2400'lerin sonuna tarihlenir. Bu tarihlendirme Kuzey Suriye'de pişmiş toprak üretiminin başlangıcının kronolojik tanımını vermesi açısından önemlidir⁴⁹⁵.

Kat. No. 28, Kat. No. 31, Kat. No. 32, Kat. No. 46, Kat. No. 47, Kat. No. 49, Kat. No. 50, Kat. No. 51, Kat. No. 52, Kat. No. 60, Kat. No. 68 ve Kat. No. 75'deki figürinlerin üzerinde kolye ya da gerdanlık türü takı olarak ele alındığında tekli, ikili, üçlü, dörtlü şeklinde şerit bant ve kesik çizgiler halinde ayrıntılı verilmişlerdir. Kat. No. 52 üçlü oyma kolyesiyle Korucetepe ve Tell Uhaimir figürin örneğini anımsatır (Levha LVIIbc). Korucetepe'deki kazılarda ortaya çıkarılan pişmiş toprak figürin geniş kalçalı, çoklu kolyesi, kuşbaşı tipli, arkada uzun kazıma saçlarıyla Suriye ve Akad Dönemini

⁴⁹¹ Oates, 43.

⁴⁹² Marco Ramazzotti, "The Early And Middle Bronze Clay Figurines From Ebla-Tell Mardikh", Stephanie M. Langin-Hooper (Ed.), *Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East*, (ss. 39-64), Association for Coroplastic Studies, USA 2014, 48.

⁴⁹³ Luca Peyronel, "Making Images of Humans and Animals. The Clay Figurines from the Royal Palace G at Tell Mardikh-Ebla, Syria (EB IVA, c. 2400-2300 BC)." *In Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East: Madrid, April 3-8 2006, vol. II, edited by J. Rubio, and S. Martinez, 787-805, 2008 Madrid, 787.*

⁴⁹⁴ Müller-Karpe, 548.

⁴⁹⁵ Peyronel, 788.

hatırlatır⁴⁹⁶. Bu dönem pişmiş toprak figürinlerin en çok saç stilleri ile başlıklarına önem verilmiştir. Fırat ve Dicle'nin Anadolu topraklarında kalan ve güneyine dâhil olan komşu ören yerlerin genelinde kadın saçları kıvrıkcık, lüle ya da boğumlu saç örgüsü biçiminde ayrıntılı işlenmiş olup, saçlar arkada ya topuz şeklinde çıkıntılı verilmekte ya da örgülü biçimde aşağıya doğru sarkmaktadır⁴⁹⁷. Örgülü saç tiplerinin fonksiyonuna ilişkin olarak üç boyutlu örnekler ışığında betimlemelerin giysili olanları, ev ya da kutsal alanlarda yapılan ritüel aktivitelerin bazı kısımlarında ayininin bir bölümünde aracı nesneler olarak kullanılmış olabilirler⁴⁹⁸. Bu figürinler daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan İştar, Astarte, Aşor gibi betimlemelerin yani plaka biçimli örneklerin selefi olarak yorumlanabilir⁴⁹⁹.

6.1.3.1. Saç Örgülerinin Günümüze Yansıması

Kadın saçının ilk simgesel ve en eski betimlemesi, Dolni Tanrıçası'nın (MÖ 30 bin, Çek Cumhuriyeti) yüzüne dükülen ve yüzünü uzunlamasına ikiye bölen saç telleridir⁵⁰⁰. Bu simgesel anlatım ay tapımıyla, ay tapımındaki dualizmle, yer altı ölümler ülkesiyle, ölümden sonraki yaşamla bağıntılı olabilir⁵⁰¹. Aynı biçimde Willendorf Venüsü'nün kafasında yüzünün işlenmemesi ama dalgalı saç stili dikkat çeker (Levha Ic). Boya kalıntılarından heykelin kalın bir kireçle boyandığını gösterir⁵⁰². Üst Paleolitik Venüs figürinlerinin özelliği yüzün belirgin olmamasıdır. Willendorf Venüsü'nün önden yüzüne bakıldığında kafasının etrafındaki örgülü saç, dizilimiyle gizlenmiş görünmektedir (Levha IIIc)⁵⁰³. Örgüdeki dizilimlerin devamlı tek bir spiral olmadığı ancak boynun gerisinde aşağıya doğru ikiden fazla yarım şeritle beraber başı çevreleyen yedi merkezi yatay şeritten oluştuğu görülür. En üstteki daire gül şeklindedir, şeritler önden arkaya yanlara doğru genişlik yönünün değişir ve boyut olarak da birbirinden farklıdır. Düzenli şekilde her yivi oluşturdudan sonra aşağıya doğru şeritler şeklinde

⁴⁹⁶ Maurits Van Loan ve Hans G. Güterbock "The 1970 Excavation at Korucutepe Near Elazığ", Türk Arkeoloji Dergisi, XIX-I, (1970), 128; Fig. 4.

⁴⁹⁷ Çetin, 37.

⁴⁹⁸ Banffy, 15.

⁴⁹⁹ Banffy, 16.

⁵⁰⁰ Gimbutas, 51.

⁵⁰¹ Cıbrılioğlu, Kadın Saçı. Büyü ve Türban, 79.

⁵⁰² Albayrak, 268; Yetilmezsoy, 112-113.

⁵⁰³ Albayrak, 112.

derin dikey çentikler serisi yapılmıştır. Bu çentikler, örgülü saç etkisi verecek şekilde düzenlenmiştir⁵⁰⁴.

Pişmiş toprak figürinlerde örgülü saç uygulamasının en erken örnekleri Anadolu'da Çatalhöyük ve Hacılar'dan bilinmektedir. Hacılar'daki figürin geleneği Çatalhöyük'teki ana tanrıça geleneğinin devamı niteliğindedir. Hacılar'daki genç kadın figürinlerinde saçlar atkuyruğu şeklinde, steotopik kadın figürinlerinde ise saçlar Çatalhöyük'te olduğu gibi topuz şeklinde ifade edilmiştir⁵⁰⁵. Mezopotamya'da ise en erken örnekler Tell Halaf'tan gelmektedir. Geç Neolitik Çağ örgülü saç geleneği, Erken İndus Vadisi uygarlıklarından başlayıp (Kulli, Zhob ve Quetta) İran platosunun güney kenarına kadar tüm Yakın Doğu'da ve daha sonraki tüm dönemlerde yayılım göstermiştir⁵⁰⁶.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi kadını çok eski tarihten beri izlerini devam ettiren, siyasi baskılar ve zor şartlara göğüs gererek sahip olduğu kültür geleneğini korumuş, bu geleneklerden olan saç geleneğini de uzun çağlara dayandırmıştır. Saç örgüleri, Anadolu kadınının kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu'da kadınların saç örgülerine bakarak onların bekâr bir kız, evli bir kadın, çocuk sahibi bir eş, eşini kaybetmiş dul bir kadın, boşanmış ya da torun sahibi olmuş bir kadın olup olmadığı anlaşılabilir. Unutulmaya yüz tutmuş bu gelenek az olmakla birlikte halen devam etmektedir.

Evlenmemiş bekâr kızların kendine anlam yükleyerek ördüğü saçları on bir, on beş hatta kırk bir tane olarak tekli örebilirler (Kat. No. 31). Bekâr bir kızın saçları asla çift örülmez (Levha XXXIVc). Evli kadınların saçları ise çift olarak örülür (Levha XXXVd)⁵⁰⁷. Kocasından ayrılan genç dul kadınlar ise uzun örgülü saçlarını beş, yedi, dokuz tane olarak tekli sayıyla örerler⁵⁰⁸. Bu bakımdan Kat. No. 31, yedi örgülü saç yapısıyla kocasını kaybetmiş genç dul bir kadın olarak işlenmiş olabilir.

⁵⁰⁴ Albayrak, 113.

⁵⁰⁵ Albayrak, 66-67.

⁵⁰⁶ Bannfy, 22.

⁵⁰⁷ Gülzade Tanrıdağlı, "Uygur Kültüründe Saç Örgüleri ve Anlamları", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (14), 2000, 47.

⁵⁰⁸ Tanrıdağlı, 47.

Saçlarını tekli ören kadınlar ise kendilerine eş arayan kadınlardır⁵⁰⁹. Bu bakımdan Kat. No. 13, Kat. No. 18, Kat. No. 22, Kat. No. 30 nolu figürin ve idoller bu amaçla yapılmış olabilir. Mardin, Hakkâri ve Şırnak yöresinde çok az olmasına karşın devam eden geleneksel olan porkur⁵¹⁰ yani yas tutan kadınlar ağıt, matem amaçlı çift örgülü saçlarını kökten kesmeleriyle günümüze yansıması olarak görülür. Burada kadın, kocası ya da evladını yitirdiğinde çift örgülü saçlarını kesip yasını tuttuğu kişinin mezar taşı ucuna bağlar. Halk arasında kadın porkur olduğunu, yaşama sevincini yitirdiğini, kadınlık özelliklerinden vazgeçtiğini simgesel olarak belirtir.

Bu dönemde kazılarla ortaya çıkarılmış örnekleri, biçim ve biçem olarak bu döneme tarihlendirmeyi düşündüğümüz Kuzey Suriye eserleriyle karşılaştırabiliriz: Al ‘Abd Zerejehey, Tell Bi’a, Tell Chuera, Tell Habuba Kabira, Habuba Kabira Sud, Tell Hadidi, Halawa, Hama, Tell hamam et Turkman, Meskene Emar, Tell Selenkahiye ören yerleri gösterilebilir (Levha XXIVc)⁵¹¹. Aynı biçimde Kat. No. 38 ve Kat. No. 39 nolu figürinler, Anadolu’da Sirkeli Höyük, Harran, Suruç, Aşağıpınar ve Oylum Höyük kazı buluntularıyla da benzerlik gösterir (Levha XLIIId, Levha XLIVc, Levha XLVc). Anadolu’da Mezopotamya kaynaklı güney kültürü etkileri, M. Ö. 2. bin ortalarında da devam ettiği Oylum Höyük ve Sirkeli Höyük’te ele geçirilen pişmiş toprak figürin örnekleriyle kanıtlanmıştır⁵¹². Kat. No. 38 ve Kat. No. 39 figürinleri, Oylum Höyük ve Sirkeli Höyük’te olduğu gibi kabartma burun arasına asimetrik gözler aplike edilmiştir.

⁵⁰⁹ Tanrıdağlı, 48.

⁵¹⁰ Bkz terimler bölümü.

⁵¹¹ Çetin, 37, 38.

⁵¹² Çetin, 43; 9b, 10b.

YEDİNCİ BÖLÜM

ORTA TUNÇ ÇAĞINDA YUKARI MEZOPOTAMYA PIŞMIŞ TOPRAK FİĞÜRİN VE İDOLLERİ

7.1. BEŞİNCİ GRUP İNSAN BİÇİMLİ FİĞÜRİN VE İDOLLER

Bu dönemde Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya Bölgesi, kuru tarım yapılan alanları, Asi nehrinin suladığı verimli düzlük arazisi, önemli kara ve deniz yollarıyla, MÖ 2. binyıl başından itibaren, Ön Asya ve Orta Akdeniz Bölgelerinin birbirleriyle iletişim halinde olduğu bir konumda bulunmaktadır⁵¹³. Aynı zamanda bölgenin politik ve ekonomik zenginliği, değerli madenleri, uzmanlaşmış el sanatı ürünleri ve lüks mallarıyla, Kuzey Suriye Bölgesi'nin cazibeliğini arttırmaktaydı. İran ve Mezopotamya'yı Doğu Akdeniz ülkelerine bağlayan, Gubla (Byblos) ve Ugarit gibi önemli limanlarıyla⁵¹⁴; Mısır, Ege ve Suriye arasındaki ticarete aracılık yapan Kuzey Suriye Bölgesi, Hititler'in kurulduğu dönemden itibaren hâkimiyet kurmayı istedikleri önemli bir hedef olarak görülmekteydi⁵¹⁵.

Bu grupta çalışılan malzemeler kazı malzemesi olmayıp, tabakası belli olmayan örneklerdir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi figürinlerin stilistik yapısı ETÇ III ile OTÇ dönemlerinin kesin ayrımını göstermediğinden ve Anadolu ile Mezopotamya arasındaki etkileşiminden dolayı ETÇ III-OTÇ I oldukları düşünülmektedir.

5. Grupta değerlendireceğimiz betimlemeler Fırat Kültürüne ait eserlerdir. Bu grupta kuş başlı ya da kuş yüzlü figürinlere dâhil ettiğimiz, Badre'nin Fırat Tipli olarak tanımladığı figürinlerdir. *Kat. No. 33, Kat. No. 44, Kat. No. 45, Kat. No. 55, Kat. No. 56, Kat. No. 57, Kat. No. 59 ve Kat. No. 60* bu grupta değerlendirilecek olan pişmiş topraktan figürinlerdir. Bu tip figürinler Demir Çağı ve sonrasında Mezopotamya'da İştâr, Anadolu'da Kybele, Artemis, Kuzey Suriye-Yukarı Mezopotamya'da ve birçok yerde Astarte tiplerinin öncüsü durumundadırlar. Benzerleri Mezopotamya'da Abu Salabikh, Ur, Kuzey Suriye'de Tell Chuera, Chagar Bazar, Mari, Tello, Tell Selenkahiye, Tell Brak, Terqa, The Umm el-Marra, Al 'Abd Zerejehey, Tell Bi'a, Tell

⁵¹³ Sir Gavaz, 2821.

⁵¹⁴ Herman Müller-Karpe, *Handbuch Der Vorgeschichte, Erster Teilband Text III/1*, C.H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974, 58.

⁵¹⁵ Sir Gavaz, 2821.

Habuba Kabira, Hubaba Kabira Sud, Tell Hadidi, Tell Hamam et-Turkman, Munbaqa ve Meskene-Emar'da bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Şanlıurfa ve Gaziantep sınırları içerisinde yer alan Harran Höyük, Kurban Höyük, Horrum Höyük ve Lidar Höyük'te gerçekleştirilen arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır.

Harran ve Harran'daki figürinler ile paralelik gösteren bu döneme tarihlenmeyi düşündüğümüz insan biçimli figürin ve idoller, çoğunlukla el yapımıdır. Bunlar genellikle ayakta tasvir edilirler. Bu tür figürinlerin anatomik özellikleri, özellikle başta ayrıntılı işçilik ve gövde üzerinde özenli şekilde detaylar belirtilmiştir. Gaga biçiminde çıkıntılı burun, yuvarlak aplike gözler arasından ağız kısmına kadar, yüzü ikiye ayırır biçimde gösterilmiştir. Bu pişmiş toprak figürinler ya dua eder pozisyonunda, ya da gövde üzerinde elleriyle göğüslerini kavramakta veya kolları 180 derece açıyla açılmaktadır.

Kat. No. 44 örneğimiz belden aşağısı kırık olan bir figürindir. Bu figürinin başında saçlar üstten ETÇ II'de İkiztepe örneklerinde olduğu gibi ikiye ayrılmış⁵¹⁶, arkada ise enseden sırtta dökülmektedir. Saçların üstten sağlı sollu ayrılış biçimi İkiztepe'deki düzbaşı figürin saç tasarımını çağrıştırmaktadır⁵¹⁷. Kat. No. 44, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde sergilenen Tunç-Hatti sanatına ait, MÖ 2100-2000 tarihlenen Horoztepe figürini diye bilinen, çocuğunu emziren bronz kadın figüriniyle⁵¹⁸, yakın özellik göstermektedir (Levha XLIXc ve Levha XLIXd)⁵¹⁹. Ayrıca eserin ön cephesinde kollar dirsekten bükülmüş yukarıya doğru kaldırılmıştır. Dua eder pozisyonunda, ritüel bir ayin içerisindeymiş gibi tasvir edilmiştir. Bu duruş pozisyonu Trakya Bölgesi'nde Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Aşağı Pınar Höyüğü'ndeki bir figürinle gövde duruş biçimiyle de paralellik gösterir (Levha XLIVc)⁵²⁰. Eserin yüzü tahrip olmuştur ancak vücut bütünlüğü korunmuştur. Sağ kulak kopuktur. Mevcut sol kulağından, kulakların oldukça büyük verildiği anlaşıyor. Eserin sol kulağında, kulak memesinden değil de kulağın ortasından delinmesi bu deliğin küpe-takı amaçlı olmayıp, amulet amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Eserin önden bakıldığında boyunda

⁵¹⁶ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 154.

⁵¹⁷ G. Aydingün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 52; Gündoğan-Aydingün, Eski Tunç Çağında Anadolu'da Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller, 70c; Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 154.

⁵¹⁸ G. Aydingün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, 63.

⁵¹⁹ Müller-Karpe, Band 3/III, Tafel 315.

⁵²⁰ Yetilmezsoy, 216.

kolyesi, arkasında bakıldığında ise belinde kemeri olduğu görülür. Eserin ön ve arka cephesinde ise noktalama şeklinde betimlemeler yer alır. Sanatçı bununla, figürünü giysili olarak betimlemiş olabilir.

Kat. No. 55, Kat. No. 56, Kat. No. 57, Kat. No. 59, Kat. No. 60 biçim özelliklerinden dolayı aynı grup altında değerlendirilmeleri gerekmektedir. Figürin olarak nitelendireceğimiz eserler Amik Ovası-Tell Kurdu, Tell Açıana (Alalakh) kazılarındaki örneklerle paralellik gösterirler. Bu bakımdan bu grubun örnekleri Fırat Kültür sanat örnekleriyle benzerlik içindedirler (Levha XLVIId, Levha XLVIIc). Kat. No. 55'in gövde üzerinde kutsallığı simgelediğine inanıldığı tek sıra çapraz bant vardır. Çapraz bantlar, Anadolu figürin ve idol örneklerinde oldukça yaygın kullanılmıştır çapraz bantlar. Çapraz bantlar Anadolu'da Kültepe idollerinde önden tüm gövdeyi kapsayacak şekilde işlenmiştir⁵²¹. Aynı biçimde Tell Mardikh'te de işlenmiştir (Levha LVIE). Betimlemelerin kolları dar, kısa, çıkıntı biçiminde belirtilmiştir. Bacakları belirtmek içinse kazıma çizgi yöntemiyle aşağıya doğru uzanan dikey bir çizgi oluşturulmuştur. Kat. No. 55 ayakta betimlenmiştir. Bel ince, kalçalarda genişleyip bacaklara doğru tekrar incelmektedir.

Anadolu'da Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren (MÖ 4300-MÖ 3200) betimlemelerde boynun dar, kolların doğal, dar ve kısa çıkıntılar, bacakların da ayrık veya bir çizgi ile ayrılmış olarak işlendiği görülür⁵²². Geç Kalkolitik Çağ'dan Geç Tunç Çağı'na kadar bu uygulama devam etmiştir. Bu tür figürin örnekleri, Tell Açıana (Alalakh)'da görülebilmektedir. Kat. No. 55 ve Kat. No. 56 figürinleri Tell Açıana (Alalakh) ve Hasanoğlan kazı buluntu örneklerinde olduğu gibi Orta Bronz Çağ stilineki kadın figürin modellerinin benzeri biçimindedir (Levha LVIIIId)⁵²³. Kat. No. 55 ve Kat. No. 56 figürinlerin göbek deliklerinin oyuk şeklinde işlenmesi, üçgen pubik bölgeleri, ince bel yapısı, kolların çıkıntı, bacakların ayrık olarak çizgi biçiminde verilmeleri Tell Açıana (Alalakh), Tell Halawa ve Selankahiye örnekleriyle benzerdir (Levha LXIcd)⁵²⁴. Kat. No. 55 ve Kat. No. 56'nın başları yoktur. Olasılıkla ritüel esnasında adak olarak bilerek kırılmışlardır. Tell Açıana (Alalakh) figürin örneklerinin

⁵²¹ Müller-Karpe, Band 3/III, Tafel 296.

⁵²² Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 178.

⁵²³ Kutlu Aslıhan Yener, (Ed.), *Tell Atchana, Ancient Alalakh*, Ege Yayınları, İstanbul 2010, 100, A03-R1284+A03-R1328.

⁵²⁴ Yener, 100.

yüzlerindeki uzuvlar, burun gaga biçiminde olup kuş yüzlü (birdface) tip örneklerindendir. Ayrıca aplike olan gözler yumru biçiminde verilmiştir. Aynı aplike yumru (boğum) uygulama biçimi Kat. No. 57'nin göğüslerine ve de göbek deliğine de işlenmiştir. Bu bakımdan biçim ve biçem açısından Kat. No. 55, Kat. No. 56 ve Kat. No. 57 Amik Ovası yöresine ait figürinler olabilir.

Kat. No. 56'nın başı olmamakla birlikte pubik bölgesi, şeffaf tül tarzı bir kuşak tarzında belirgin biçimde işlenmiştir. Göğüs kısmı aplike kazıma iki oyma delikle oluşturulmak istenmiştir. Boyundaki kolye tarzı süsleme, kazıma yöntemiyle oluşturulmuştur. Bel kısmında baskı oyma tekniğinde delikler ve altında paralel iki yatay çizgi halinde süslemeye yönelik olarak kuşak ya da kemer verilmek istenmiş olabilir. Bacakların hafif kazıma ile ayırımı ve belindeki yuvarlak baskı delme tekniği, Tell El-Brak örneklerini çağrıştırmaktadır⁵²⁵. Kat. No. 57 de aynı özellikleri sergilemiş olup, göbek deliği ve göğüsleri aynı ölçülerde aplikedir (Levha LIXde). Biçem olarak Kat. No. 56 özellikleriyle benzerdir. Kat. No. 56'nın göğüs ve göbek deliği oyma yöntemiyle yapılmıştır. Kat. No. 57 aynı zamanda Hama örnekleriyle de benzerlik gösterir⁵²⁶.

Kat. No. 59 grubundaki figürinler içerisinde en ilginç duruş pozisyonuna sahip olanıdır. Kat. No. 59'un üçgen pubik bölgesi, ayrı bacakları ve ayakta tasvir edilişiyle MÖ 2. binde Habur antropomorf kap figürinlerinin duruşunu sergiler. Habur kap biçimli antropomorf figürinlerde bacaklar ayrı öğeler olarak katı biçimde şekillendirilmiştir⁵²⁷. Sağ eli karın bölgesinde, sol kol ise bilekten kıvrılarak sol eliyle sol göğsünü kavraması; sırt bölgesinden aşağıya doğru inen uzun dikey çizgi yapısıyla Petra kazılarındaki buluntu örneklerinin özelliğini sergiler. Petra kazı buluntu örnekleri kalıp yapımı olup, bazı örnekler el ve çark yapımlıdır⁵²⁸. Petra figürinleri büyük olasılıkla tapınaklarda adak olarak ithaf edilmiş, tanrı ve tanrıçaları temsil etmekteydiler. Figürinler kasıtlı olarak kırılmış, tapınak ve kutsal yerlerin yakınına gömülmüşlerdir. Tapınak yakınındaki iki bitişik çukurda buna benzer 20'den fazla örnek ele geçirilmiştir⁵²⁹. Figürinin ön kısmında içi noktalı ters üçgen biçiminde pubik bölgesi, kemer kısmında

⁵²⁵ Badre, pl. xxx.

⁵²⁶ Badre, pl. I-25, 28.

⁵²⁷ Maciej Makowski, "Anthropomorphic Figurines of the Second Millennium BC from Tell Arbid. Preliminary Report", *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 22, (2013), 620.

⁵²⁸ Nabil I. Khairy, *The 1981 Petra Excavation-Volume I*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1990, 23.

⁵²⁹ Khairy, 23.

ise daire biçiminde kazıma noktalar vardır. Figürinin arka kısmı, aynı kazıma yöntemi ile Harran figürin örneklerinde olduğu gibi⁵³⁰ enseden ayaklara doğru dikey şekilde inmektedir. Bu duruş biçimi Tell Açıana (Alalakh)'da benzer bir figürinde de vardır (Levha LXIcd)⁵³¹. Yine aynı figürin duruş biçimi itibarıyla Akkad ve Eski Babil Dönemi'nde (MÖ 2350-1650) Tell Ingharra'da bulunan konik göğüslü bir örnekle de benzerlik gösterir⁵³².

Kat. No. 56, Kat. No. 57 ve Kat. No. 59 el yapımı figürinler, belirgin biçimde işlenmiş pubik bölgeleriyle Tell Hadidi'nin sütun gövdeli kadın figürin tiplerleriyle benzerdirler. Tell Hadidi figürin örnekleri, kazıma yoluyla bacaklarının ayrı olarak vurgulanmaya çalışılması, bu türün örneklerini MÖ 2. bin yılının başına ya da biraz daha öncesine tarihlendirilir⁵³³. Bu tip figürinleri Badre, MAI1 Fırat tipi olarak kategorize etmiş ve en iyi örnekleri Mari'de ortaya çıkarılmıştır⁵³⁴. Mari'de bu türdeki figürinlerin tarihi ilk olarak MÖ 3. binde ele geçmiştir. Ancak bunların hiçbiri İhtar ve Ninni-zaza tapınaklarındaki figürinlerin tarihlendirilmesinde sağlam konteksi olmadığından, muhtemelen MÖ 2. bin yılının ortalarına tarihlenir⁵³⁵. Bu türün figürinleri Tell Hadidi⁵³⁶'de, Selenkahiye⁵³⁷'de, Tell Sveyhat⁵³⁸'ta ve el Hajj'da ele geçmiştir.

Kat. No. 60'ın boyun kısmındaki atkı şeklinde irice kolyesi (gerdanlık?) ve göğüslerini kazıma parmaklarıyla kavrayış stiliyle Selenkahiye örneklerine benzerlik gösterir⁵³⁹. Bu tipteki örneklerin duruş pozisyonuna, Yakın Doğu'nun birçok ören yerlerinde rastlamak mümkündür (Levha LXIIcd).

7.2. ALTINCI GRUP İNSAN BİÇİMLİ FIGÜRİN VE İDOLLER

Bu grupta toplamayı düşündüğümüz figürin ve idoller: *Kat. No. 35, Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40, Kat. No. 41, Kat. No. 42, Kat. No. 43, Kat. No.61, Kat. No. 62, Kat. No. 63, Kat. No. 64, Kat. No. 65, Kat. No. 66, Kat. No. 67, Kat. No. 68, Kat. No.*

⁵³⁰ Bkz. Bekir Çetin, 2; Nurettin Yardımcı, 72.

⁵³¹ Badre, Pl. xx-51.

⁵³² Morey, 90.

⁵³³ Dornemann, 69.

⁵³⁴ Dornemann, 69.

⁵³⁵ Dornemann, 69.

⁵³⁶ Dornemann, sf 65 pl. 11a.

⁵³⁷ Badre, *Figurines anthropomorphes*, pl. XLVII: 189.

⁵³⁸ Holland, "Tell Es-Sweyhat, 1973-4," fig. 15: 4, 7, 8, 10, 12.

⁵³⁹ Badre, Pl. XLIII.

69, Kat. No. 71, Kat. No. 72, Kat. No. 73, Kat. No. 74, Kat. No. 75'tir. Orta Tunç Çağları'nda Dicle ve Fırat kültürü sanatçılarının pişmiş toprak kadın figürinlerin genelinde başlarında muhafaza ve süslemeye yönelik olarak serpuş türü bir başlığı sıklıkla işledikleri görülür. Başlığın üstünde yer alan düzensiz kesik çizgiler halindeki süslemeler, bazı betimlemelerde oldukça dikkat çekmektedir (Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40 ve Kat. No. 41). Aynı kesik çizgiler gövde kısmında da bulunmaktadır. Bazı yayınlarda⁵⁴⁰ her ne kadar saç olarak belirtilse de Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40, Kat. No. 41'deki baş yapılarındaki yatay kesitli çizgiler, aynı biçimde figürinlerin göğüslerinde de bulunmaktadır. Atkuyruğu kılının bastırılma yöntemiyle oluşturulan bu teknik, betimlemelerde saç değil bir tür süsleme maksatlı desen olduğunu düşündürmektedir. Bu başlık ve gerdanlığın üzerinde yer alan süslemeler, çağın kadınları arasında yaygın olan bir tür moda olabilir.

Bu dönem betimlemelerin başlıkları ve kolları, konik başlıklı, küt (güdük) kollu olup örnekler Harran örneğiyle (Kat. No. 33) biçimsel olarak örtüşmektedir⁵⁴¹. Herold Liebowitz, bu tür figürinlerde (Kat. No. 33, Kat. No. 35, Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40, Kat. No. 41) saçların yapım tekniği olarak modelleme ve bastırma yöntemiyle yumaklara (boğumlara) atkuyruğu kıllarının serpiştirilmesi suretiyle biçim verildiğini belirtir⁵⁴². Figürinlerin göğüsleri avuç içinde topak şekline getirilip kil henüz nemliyken vücuda yapıştırılarak fırınlanmışlardır. Bu figürinlerin çoğunda ağırlıklı olarak tekli ya da çoklu kazıma şeritler yardımıyla kolye veya gerdanlıklar sıklıkla işlenmişlerdir. Kat. No. 33 ayrıca Tell Selenkahiye örneklerinde olduğu gibi konik başlı,⁵⁴³ delikli kulaklara sahiptir. Tipik Suriye figürin özelliklerini bünyesinde taşımaktadır.

Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40, Kat. No. 41'de yer alan figürinler, baş yapılarıyla Harran örneklerinde olduğu gibi⁵⁴⁴ paralellik gösterir ancak Kat. No. 40 ve Kat. No. 41'in boyunları uzun biçimde verilmiştir. Uzun şekilde boyunun işlenmesi ve süslemelerle donatılması, soylu ve asil bir kadının takılarına atıf yapıldığını düşündürmektedir. Figürinlerin boyun kısımlarındaki verev çizgili süslemeler sivri bir

⁵⁴⁰ Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, sf 39.

⁵⁴¹ Herold Liebowitz, *Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles*, (Volume 22), Undena Publications 1988, 10.

⁵⁴² Liebowitz, 1.

⁵⁴³ Liebowitz, Plate 16.

⁵⁴⁴ Moorey, 158; Çetin, 3, 14, 15, 16, 17.

alet yardımıyla bu amaç için yapılmış olmalıdır. Kat. No. 39'un boyun ve gövde kısmında aşınma (yıpranma) olduğundan, (aşırı kullanımdan olabilir) herhangi bir süsleme ögesinin durumu anlaşılamamaktadır. Kat. No. 38, Kat. No. 39, Kat. No. 40, Kat. No. 41 betimlemeleri Terqa, Tell Brak ve Tell Selenkahiye figürinlerinde olduğu gibi iri yuvarlak gözler, gaga biçimli burun, örgü şeklinde saçlara sahiptir. Figürinlerin boyunlardaki aplike kolye ve gerdanlıklar ve de arka kısmında enseden itibaren aşağıya doğru inen dikey oluk bantlarla, Harran örneklerindeki benzeşimleriyle Badre'in Euphrates tipi olarak adlandırdığı figürinlerle tipolojik benzerlik gösterir⁵⁴⁵.

Kat. No. 38 Harran'da çıkarılan bir figürin ile birebir paralellik içermesi bakımından önemlidir (Levha XLIIId)⁵⁴⁶. MÖ 3. binden itibaren Mezopotamya'da ortaya çıkan bu tip figürinler, MÖ 2. binde Kuzey Suriye'de yaygınlaşmıştır⁵⁴⁷. Leila Badre bu tarz figürinleri "*Fırat Tipi*" diye gruplandırmıştır⁵⁴⁸. Saç tiplerinde Kuzey Suriye'de yer alan Tell Halawa'da Erken Tunç ve Orta Tunç Çağları'na ait figürinlerin saç tipi 4'e ayrılır. Bunlar; 1-) *Topuz biçiminde olan figürinler* (Kat. No. 46, Kat. No. 49, Kat. No. 50, Kat. No. 51). 2-) *İnce uçlu bir metal yardımıyla başın arka kısmından bele kadar kazıma yoluyla oluşturulan saçlar* (Kat. No. 44'te olduğu gibi). 3-) *Yanlardan omuzlara doğru sarkan örgülü saçlar* (Astarte örneklerinde olduğu gibi). 4-) *Saçı arkada tek örgülü yapıp, örgüyü yan omuzdan öne sarkıtan figürinler*⁵⁴⁹ olarak gruplandırılır. Tell Halawa'da ortaya çıkarılan bu tür figürinler, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ören yerlerinde çıkan örneklerinde de görülmektedir.

Kat. No. 61, Kat. No. 62, Kat. No. 63, Kat. No. 64 figürin ve idoller, Başur Höyük'ten Haluk Sağlamtimur'un kazı başkanlığında ele geçen betimlemelerdir. Kat. No. 61 Orta Akad Dönemi tapınaklarından çıkarılan "kardan adam" tipli heykelcik diye adlandırılan bir örnekle benzerdirler (Levha LXIIId)⁵⁵⁰. Kat. No. 62'nin örgülü saç yapısı, Halaf ana tanrıça⁵⁵¹ figürin örneklerinde olduğu gibi kırmızı aşı boyasıyla boyalı

⁵⁴⁵ Bekir Çetin, 39.

⁵⁴⁶ Moorey, 158; Çetin, 3.

⁵⁴⁷ Özhanlı, 913.

⁵⁴⁸ Çetin, 36.

⁵⁴⁹ Jan Meyer Waalke ve Alaxender Pruss, *Ausgrabungen in Halawa 2. Die Kleinfunde von Tell Halawa A*, Saarbrücker Druckerei und Verlag, Saarbrücken 1994, 20.

⁵⁵⁰ Véronique Van der Stede, "The Akkadian Occupation", *Documents d'archéologie syrienne VI-Damascus* 2005, 36-fig. 187.

⁵⁵¹ Haluk Sağlamtimur, "Başur Höyük", Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat (Eds.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, 33.

oluşu, etek tarzı bir giysiye yönelik verilmek istenmiş olabilir. Aynı zamanda Anadolu'da OTÇ'de İmamoğlu figüriniyle de etek kısmı benzer süs yapıdadır (Levha LXIVd). Kat. No. 63 ve Kat. No. 64 duruş ve kollarının biçimiyle OTÇ Yukarı Mezopotamya'nın idol örneklerinin özelliklerini sergilerler (Levha LXVc). Ayrıca Kat. No. 64'ün kahve çekirdeği gözleri ve Başur Höyük'te yapılan kazılar neticesinde şu ana kadar herhangi bir figürin fırının bulunmayışı, bu figürinlerin Mezopotamya'dan ithal edildiğini düşündürmektedir.

Kat. No. 67 Isin Larsa/Eski Babil Dönemi'nde Mashkan-Shapir'in yüzeyinden ele geçirilen örneklerle benzerlik gösterir (Levha LXIXe). Göğüslerin ve herhangi bir cinsel uzvun işlenmemesi erkek olması yönüne işaret eder. Mashkan-Shapir'in AbD 87-6⁵⁵² örneğinde olduğu gibi yıpranmış, gözler işlenmemiş, yüz sakalsızdır. Kat. No. 68 sivri yassı bir başa sahiptir. Kabartma bir burun ve iri yuvarlak, oyma gözlere sahiptir. Aplike olan göğüslerinden sağdaki düşmüştür. Cepheden bakıldığında boyun kısmında iki sıra oyma yöntemiyle oluşturulan paralel biçimde kolyeleri vardır. Arka kısmında bu tek sıra halinde işlenmiştir. Kat. No. 68'in göz stiline benzer merkezler Hama⁵⁵³, Tell Nebi Mend⁵⁵⁴, Selemiyeh⁵⁵⁵, Tell Mardikh⁵⁵⁶, Alalakh⁵⁵⁷, Tell Judaidah⁵⁵⁸, Çatal Höyük (Antakya)⁵⁵⁹, Harran⁵⁶⁰, Selenkahiye⁵⁶¹ ve Hububa⁵⁶² örnekleriyle benzerdir.

Kat. No. 69 Filistin'deki Demir Çağı Ashkelon⁵⁶³ örneklerini çağrıştırır (Levha LXXId). Başında fötr bir başlık, ağız işlenmemiş, burun ve kaşlardan itibaren kabartma biçiminde elmacık kemikleri özellikle vurgulanmaya çalışılmıştır. Gözler, göz çukurlarına applike edilmiştir. Gözler Suriye üslubunda ancak yerel üretim olmalıdır. Kat. No. 69 figürini, OTÇ III/ Eski Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Geç Evre (MÖ 1800-MÖ 1700)'deki Karahöyük-Konya figürin örneğiyle de benzerdir (Levha LXXId)⁵⁶⁴.

⁵⁵² Elizabeth C. Stone and Paul Zimansky, *The Anatomy of a Mesopotamian City-Survey and Sounding at Maskhan-Shapir*, (1. Baskı), Winona Lake, Indiana Eisenbrauns 2004, 87. (Fig. 52).

⁵⁵³ Badre, Pl. I, II, III, IV, V.

⁵⁵⁴ Badre, Pl. IX.

⁵⁵⁵ Badre, Pl. X.

⁵⁵⁶ Badre, Pl. XII, XIII, XIV.

⁵⁵⁷ Badre, Pl. XVII.

⁵⁵⁸ Badre, Pl. XXII.

⁵⁵⁹ Badre, Pl. XXIV.

⁵⁶⁰ Aydıngün-Gündoğan, Lev. 116a.

⁵⁶¹ Badre, Pl. XL, XLI.

⁵⁶² Badre, Pl. XLVIII, XLIX.

⁵⁶³ Press, 44.

⁵⁶⁴ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 374, Res. 1079.

Karahöyük-Konya figürin örneğindeki kap, oturan çıplak kadın betimidir. Gözler kabartma şeklinde aplike olarak uygulanmış, baş yukarı bakar pozisyonda, uzun saçlar bir ilmik kulp görevi de yapmak üzere arkada örgülü olarak betimlenmiştir⁵⁶⁵. Kat. No. 69'un arkadan kırık ya da kopma şeklinde oluşu, bir kabın başı olabileceğini, tutamak yerinin de örgülü saç biçiminde olduğu düşünülebilir.

Tez çalışması içerisinde Kat. No. 71, figürinler içerisinde ilginç olma özelliği ile dikkat çekmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin geleneksel kadın kıyafetleri üzerine giyilen kofî başlık tarzıyla bire bir örtüşmektedir. O dönemin giyim tarzının, günümüzdeki bir yansıması olduğu söylenebilir (Levha LXXIIIId).

Kat. No. 72, Irak'ta Abu Salabikh kazısından ortaya çıkartılmış MÖ 3. bine tarihlendirilmiş olan pişmiş toprak figürin başı (Tell Deinit) örneğiyle benzerdir (Levha LXXIIIId)⁵⁶⁶. Kat. No. 72'nin başında taç türü başlık vardır. Tell Deinit örneğinde olduğu gibi alnın ortasında delik olması amulet olarak kullanıldığını düşündürür. Dönemin hanımefendisini ya da kraliçesini temsil ediyor olabilir. Yine Kat. No. 72, Anadolu'da ETÇ III döneminin sonlarında (MÖ 2400-MÖ 2100) Marmara Denizi'nin güneyinde yer alan Apollon Gölü'ne yakın Dorak köyü sınırları içindeki bir tepede yapılan kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılan taş sandukada, kral soyuna ait iki mezardan çıkan metal figürinin başlığıyla benzerdir. Söz konusu figürin, taçlı kraliçe veya tanrıçayı betimlemektedir⁵⁶⁷.

Kat. No. 73 ve Kat. No. 74 figürinlerin başlarında uzun bir polos tarzı bir başlık vardır. Kat. No. 73 üçgenimsi yüz yapısıyla baskı tekniğiyle yapılmış ve bir yerden kopmuş olabilir. Kat. No. 73'ün polosundaki süslemeler Kat. No. 74'ün aynı şekilde kuşak ya da kemerinde de yer almaktadır. Kat. No. 74 elinde bir kapla sunum yapması hizmetçi ya da rahibe olduğunu düşündürür.

Kat. No. 74'ün yüksek bir polosa sahip olması, Efes Artemision'undaki MÖ 7. yüzyılın birinci yarısı olan erkek figürin örneğiyle benzerlik gösterir (Levha LXXVd)⁵⁶⁸. Kat. No. 74, Kuzey Suriye özelliği olan aplike göz yapısına sahiptir. Efes Artemisionu'ndaki figürin Kat. No. 74'ün biçim özelliklerini sergiler. Figürinin burunla

⁵⁶⁵ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 374.

⁵⁶⁶ Çetin, 38 17c.

⁵⁶⁷ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 312, Res. 151c.

⁵⁶⁸ Wilfried Seipel, *Efes Artemisionu-Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı*, (1. Baskı), Ege Yayınları İstanbul 2008, 327.

birleşen ağız küçük verilmiştir. Sağ kaş kahverengi boya ile boyanmıştır⁵⁶⁹. Bu yönüyle Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin Batı Anadolu'yu etkileyebileceği, etkileşim içinde olabileceği yorumu getirilebilir. Bu başlık tipinin en erken örnekleri Ilısu Barajı Kurtarma Kazıları'nda Ilısu Höyüğü'nün D7 açmasında çıkarılan figürinin yüksek polos ya da başlığa sahip olmasıyla, bu başlık tipi geleneğinin çok daha eskilere dayandığını göstermektedir⁵⁷⁰. Kat. No. 74'ün yüksek, sivri bir polosla sahip olması, aynı zamanda Hitit yapı adak çivilerini akla getirir. Muhibbe Darga, Hurri gelenekleriyle ilişkili olan Hitit metinlerindeki adak çivisi şeklindeki heykelciklerden bahsedildiğini; bu tür heykelciklerin yayılım alanlarının Hitit anavatanı olmadığı; torosların güneyi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi olabileceğini belirtir (Levha XIVE). Tell Açana (Alalakh), Tilmen Höyük ve Zincirli kazılarında bulunmuş olan, gövdelerinin alt kısmı adak çivisi şeklindeki heykelcikler bu görüşü doğrular niteliktedir⁵⁷¹. Adak çivisi gövdeli heykelcikler, dört köşeli yapıların temellerine konulmak üzere üretildiğinden, “koruyucu tanrı” betimlemeleri olan kurşun figürinlerin üslup olarak taşıdıklarından “koruyucu tanrı” figürinleri olarak kullanılmış olabilirler⁵⁷². MÖ 20. yüzyılda başlayan kurşun figürinlerin üretimi, Assur Koloniler Çağı'nın sonunda yani MÖ 18. yüzyılda biterken, “koruyucu tanrıların” görevlerinin aniden bitmediği, Hitit dininin ve temsilli sanatının en önemli öğelerinden biri olarak sürdürüldüğü anlaşılmıştır. Koruyucu tanrıların görevini, Eski Hitit de yapı-adak çivisi biçimli tanrılar üstlenmiş olabilir⁵⁷³.

Kat. No. 75, elindeki bir kapla sunum yapması daha önce yukarıda belirtildiği üzere Kat. No. 11, Kat. No. 59 ve Kat. No. 62 figürinlerinde olduğu gibi dönemin yöneticilerinin haremde hizmetçi, dansçı ya da tapınak rahibesi olabileceğini düşündürmektedir. Bu tipte benzer örnekler İran'ın kuzeyinde kaçak kazılar yoluyla ele geçmiş olmalıdır (Levha LXXVIC).

Kat. No. 76, bu tez betimlemeleri içindeki tek kemik örnektir. MÖ 3. bin yılında moda olan idolleri hatırlatan biçimde, kemikten yapılmıştır. Figürin bir hayvanın bacak

⁵⁶⁹ Seipel, 326.

⁵⁷⁰ Ayşe Tuba Ökse, Ahmet Görmüş, Erkan Atay ve Nihat Erdoğan, “Ilısu Barajı İnşaat Sahası 2010 Kurtarma Kazıları” 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Malatya 2011, 203, Res. 8.

⁵⁷¹ Halil Hamdi Ekiz, “Adıyaman Müzesi'nde Bulunan Üç Hitit Tanrı Heykelciği”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5 (111), 2005, 57.

⁵⁷² Şengül Aydıngün, “Gaziantep Müzesi Tunç Hitit Heykelcikleri”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 2009, 55.

⁵⁷³ Aydıngün, Gaziantep Müzesi Tunç Hitit Heykelcikleri, 55.

kemiğinin ucuna bir insan başı işlenerek oluşturulmuştur (Levha LXXVIIe)⁵⁷⁴. Kemiğin başındaki başlığın hilal biçiminde işlenmesi, Ay Tanrıçası Astarte'yi anımsatır (Levha LXXVIIId). Kolları göğüs hizasında iki delik açılacak biçimde işlenmiştir. Sanatçı, kolları başka bir cisim sokma yoluyla oluşturma yoluna gitmiştir. Yüz uzuvları ve göğüsleri kabartma olarak oluşturulmuştur.

MÖ 1450-MÖ 1200 Geç Bronz Çağı'nda Kuzey Suriye'de yaygın olan kuş başlı figürin tipleri, yüksek derecede Kıbrıs kuş başlı figürin tipleriyle çarpıcı bir benzeşim içerisinde yer alır⁵⁷⁵. Özellikle de Suriye'nin Orontes Vadisi Bölgesi (Ebla), pişmiş toprak figürin örnekleriyle benzerlik içerisinde. Bu benzeşimin ortak özellikleri: çıplaklık, yüzdeki duruş, takı, saç stili, vurgulu göğüsler, pubik bölgesi, göğüs kafesindeki çapraz bandlar ortak özellik taşımaktadır⁵⁷⁶.

Orta Tunç Çağının başlarından itibaren tüm Yakındoğu'da kentlerin kurulması ve erkek egemenliğin hükümsel ve inançsal anlamda egemen olmasına rağmen, ana tanrıça fikri yaşamaya devam etmiştir. Pişmiş toprak figürinler, Tunç Çağları'ndan sonra ve daha sonraki çağlarda da sanat tarihinin en anlamlı dönüşümlerinden birini temsil eden öрге olarak, Anadolu'da yayılım göstermiştir⁵⁷⁷.

⁵⁷⁴ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 576.

⁵⁷⁵ Budin, Before Kypris was Aphrodite, 196.

⁵⁷⁶ Budin, Before Kypris was Aphrodite, 196.

⁵⁷⁷ Fahri Işık, *Uygarlık Anadolu'da Doğdu*, Ege Yayınları, İstanbul 2012, 162-163.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DEMİR ÇAĞI VE SONRASI FİGÜRİNLERİ

8.1. ASTARTE PLAKALARI

Suriye’de kalıp yapımı plaka figürinler ilk olarak el yapımı figürinlerle birlikte görülürken, daha sonra kalıp yapımı figürinler tamamen el yapımı figürinlerin yerini almıştır⁵⁷⁸. Bu plaka figürinler çıplak kadınlar biçiminde temsil edilip, bu tür plaka figürinlerin detaylarında ve oranlarında az farklar görülür⁵⁷⁹. Plaka figürinler güney ve batı Suriye’de tek tip olarak bulunmuşlardır. Yayılım alanı olarak da buradan hareket ederek, doğudaki sitelere geçiş yapıldığı düşünülmektedir. Mari, tarihi ve konumu gereği en güçlü Mezopotamya etkisini gösteren sitelerdendir. Ancak Mari’de plaka figürinlerle ilgili büyük bir çeşitlilik söz konusu değildir. Büyük değişiklik ve farklı üslup, Assur’un can damarı olan Aşur’da daha fazla görülmüştür⁵⁸⁰.

Astarte plakalarının tek parçalı kalıp tekniği ile üretildiği anlaşılmıştır. Tell Mastuma ve Mezraa Teleilat Astarte figürin ya da plakaların üretimi iki aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Birinci Aşamada yeterli miktarda kil kalıba preslenir. İkinci aşamada ise heykelciğin plaka görüntüsünü sağlayan ve konturlarını keskinleştiren ikinci bir kil topağı plakanın arkasına eklenmiştir. Plakalar kalıptan çıkarıldıktan sonra yüksek ısıda fırınlanırlardı. Mezraa Teleilat ve Mezraa Höyük kazılarında çıkarılan Astarte plakaların ön ve arka yüzlerinde kırmızı aşı boyası vardır.

MÖ 2. bin yılda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin yerli halkından olan Hurriler, kuzeybatı İran üzerinden göç ederek gelen Hint-Ari kökenli Mitanniler ve yine Hint-Ari kökenli Hititlerden oluşmaktaydı⁵⁸¹. MÖ 1200’lerin başlarında görülen Deniz ve Kuzey kavimlerinin göçleri ile Balkan kavimlerinin göçleri sonucunda, Anadolu’nun kültürel ve sosyo-ekonomik yapısında yeni oluşumlara yol açmıştır. MÖ 3000’den beri

⁵⁷⁸ Paulette Maria Michele Daviau, “The Coroplastics of Transjordan Forming Techniques and Iconographic Traditions in The Iron Age”, *Occasional Papers in Coroplastic Studies 1*, 2014, 3.

⁵⁷⁹ Dornemann, 70.

⁵⁸⁰ Dornemann, 70.

⁵⁸¹ Ercüment Yıldırım, “Üçüncü Arama Göçünün Anadolu’nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, (13), 2013, 31.

Mezopotamya etkisinde bulunan Anadolu, bu göçlerle yüzünü batıya çevirerek kültürel alışverişte bulunmuştur⁵⁸².

Ege göçlerinin sonucu; Dünya tarihinde bir dönüm noktası olduğu, bu göçlerden en çok Anadolu zarar görmüş; Assurlu'lar, Aramiler ya da Sami bedevilerin Kuzey Suriye ve Mezopotamya'yı işgal etmeleri, hatta Güneydoğu Anadolu'ya girerek ikiye bölmeleriyle sonuçlanmıştır⁵⁸³. Bu dönemde yukarı Mezopotamya da kadın betimleri olarak Astarte figürinlerin yanında erkek betimleri olarak, süvari figürinleri ağırlıktadır. Demirçağı merkezlerinde bulunan çıplak kadın figürinleri ya da plakaları, Geç Tunç Çağı figürinlerinin devamı olarak kabul edilmektedirler⁵⁸⁴. Figürin ve plakalarda betimlenen tanrıça; bolluk, bereket, doğurganlık, kötülüklerden ve felaketlerden koruyan, iyi şans getiren, aşk ve savaş tanrıçası Astarte olduğu genel kabul görülmektedir⁵⁸⁵.

8.1.1. Astarte Plakaların Üretim Tekniği

Astarte plakaları, tek parçalı kalıp tekniği ile üretilmişlerdir. Tek kalıp tekniğinde sadece başlar kalıplanır ve bir zıvana sayesinde gövdeye geçirilirdi⁵⁸⁶. Bu teknik kilin negatif bir kalıba sıkıştırılarak bastırılıp kalıbın çıkarılmasıyla oluşmaktadır⁵⁸⁷. Bu tür plakalar iki aşamada üretiliyor: Birinci aşamada, yeterli miktarda kil kalıba bastırılıyor, ikinci aşamada ise figürinin plaka görüntüsünü sağlayan ve konturlarını keskinleştiren ikinci bir kil topağı plakanın arkasına ekleniyor⁵⁸⁸. Kilin kalıba bastırılmasını takip eden sonraki seviyede kalıptaki plakanın kısmen kurummasının ardından gerçekleştirilmektedir. Bu seviyede, plakanın arka kısmına eklenen ikinci bir kil topağı sivri bir alet yardımıyla tıraşlanıyor ve düzeltiliyordu. Tıraşlama ve düzeltme işleminin ardından kilin kalıptan çıkarılması ile plaka elde edilmiş olunuyor⁵⁸⁹.

⁵⁸² Yusuf Polat, Anadolu'da Demir Çağı Uygarlıkları, *Anadolu Arkeolojisi*, (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları Eskişehir 2012, 4/ 87.

⁵⁸³ Mansel, 92.

⁵⁸⁴ Kamış, 41.

⁵⁸⁵ Kamış, 41.

⁵⁸⁶ Tahberer, 50.

⁵⁸⁷ Tahberer, 50.

⁵⁸⁸ Kamış, 24.

⁵⁸⁹ Kamış, 24-25.

8.1.2. Astarte'nin İkonografisi ve Tarihçesi

Çıplak ya da giyinik olarak, ayakta ve cepheden betimlenmiş terrakotta küçük heykelcikler arkeoloji literatüründe “Astarte plakaları” olarak adlandırmaktadır. Kalıpta biçimlendirilen bu figürinler, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Anadolu’da yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkmaktadır⁵⁹⁰. Babil Bölgesi’nde Akkad Dönemi’nin MÖ 2334-MÖ 2154 sonlarına doğru açık kalıp tekniği ile üreilmeye başlanan çıplak kadın figürinleri, Astarte plakalarının en erken örnekleri olarak kabul görülmektedir⁵⁹¹. Orta Tunç Çağı’nın pişmiş toprak figürin tiplerinde oldukça popüler bir yere sahip olan bu heykelcik tipi, aynı çağda Suriye- Filistin Bölgesi’ne ve oradan da Mısır’a geçmiştir. Geç Tunç Çağı ile birlikte Suriye-Filistin Bölgesi’nde çıplak kadın kalıp figürinleri hızla yaygınlaşmaya başlamıştır⁵⁹².

Tanrıçanın isim kökenine ilişkin olarak Mezopotamya’da İhtar, kutsal kitapta (Eski Ahit) söz edilen “cennetin kraliçesi”dir. “Ahtar ya da Ashtoret” formunda en çok kullanıldığı için ve de “Ashtarot”olarak çoklu bir anlama sahip olması, bir genelleme olarak kullanımı, dikkate değer bir sorudur. Bu analiz “Asherah” ile Astarte-Ashtoret’in kullanım karşılaştırılmasında araştırmacılara rehberlik eder⁵⁹³. Baal ya da Astarte’nin çoklu ismi “Ashtarot”tur. Bu ada Astarte’nin ortak çoklu dişil formlarının olabileceğini gösterir. Nicholas Wyatt, Astarte adının İbranice vokalizasyonu ile ilgili olarak yeni hipotezler ortaya atmıştır⁵⁹⁴. Bu hipotez Ashtarot (u) formun Ashtarot (Astarot)’a dönüşebileceği, tıpkı hububat ve tarımdan sorumlu bir kuzey batı sami tanrısı olan Dagan’ın, Tevrat’taki Dagon’a dönüşmesinde olduğu gibi dikkat çeker. Ancak Wyatt, Ashtarot’un çoklu bir anlama sahip olma olasılığını da yadsımaz⁵⁹⁵.

Demir Çağı’nda, eski inanç sisteminin devamı olarak daha çok Astarte-ihtar betimlemeleri karşımıza çıkmaktadır. Tarihöncesi çağlarda Anadolu’da yaşayan insanlar, gücünü ve yeteneğini aşan bütün varlıklara özellikle dağlara, denizlere, ırmaklara, göllere; yağmurdan kara, borandan fırtınaya, yıldırımdan, şimşekten gök

⁵⁹⁰ Kamış, 17.

⁵⁹¹ Topçu, 20.

⁵⁹² Kamış, 17.

⁵⁹³ Stephanie Anthonioz, “Astarte in the Bible and her Relation to Asherah”, David T. Sugimoto (Ed.) Transformation of a Goddess- Ishtar-Astarte-Aphrodite, (ss. 125-139), Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland 2014. 127.

⁵⁹⁴ Nicholas Wyatt, “Astarte”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Brill, Leiden-Boston-Köln 1999, 210.

⁵⁹⁵ Anthonioz, 127.

gürültüsüne değin bütün doğa olaylarına tanrı diye tapınım göstermiş, onlardan korkmuş, onları saymış ve sevmiştir⁵⁹⁶. Armas dediği ay, Astiras adını verdiği yıldız, (sonradan bütün ulusların diline geçmiş bu söz Fenike dilinde Astarte, İran dilinde Sitare, Alman dilinde stern olmuş), alpas diye çağırdığı bulut, pahhur olarak niteledikleri ateş birer tanrı olmuştur⁵⁹⁷. Astarte, bereketi temsil eden ve dolayısıyla bitkilerin yanı sıra tanrıların ve insanların da anası sayılan toprak anaya denk gelmektedir. Tüm Yakındoğu’da karşımıza çıkan çok eski bir ilahtır: Sümerlerin İnanna’sı, Babillerle Assurların İştar’ı ve Mısırların İsis’dir⁵⁹⁸.

Astarte, batı Samilerde yer alan bereket ve verimlilik tanrıçası olarak geçmektedir. Kaynaklarda (Tevrat, tabletler, antik yazarlar) Aştoret veya Aştartot olarak söz edilmektedir⁵⁹⁹. Hem doğurgan dişil gücü, hem de ayı temsil ediyordu; ismi gerçekte Akkadların İştar’ından türemiştir. Fenike ve Ugarit’ten ticaret vasıtasıyla da Greklere geçmiştir⁶⁰⁰. Bu kült; Anadolu’dan Mezopotamya’ya, oradan Suriye, Lübnan ve Filistin yoluyla Mısır, Kıbrıs, Girit ve Ege Adaları’na kadar bütün Akdeniz kıyılarına yayılmış, daha sonra Yunanistan ve İtalya’ya da ulaşmış, hatta İskandinav ülkelerine kadar erişerek oralarda izler bırakmıştır⁶⁰¹.

Anadolu’nun birçok yerinde (Acemhöyük, Alişar, Boğazköy-Hattuşa, Çağarpazar, Karahöyük-Konya, Kültepe-Kaniş, Tel-El-Cüdeyde, Truva-Hisarlık, Zincirli-Samal) Assur Ticaret Koloniler Çağı’ndan kalan pişmiş toprak malzeme dışında kurşunlu figürinlerden çok sayıda örnekler vardır. Abu-Habba/Sippar’dan çıplak kadın figürin örneği; ayakta durması, ellerinden biriyle göğüslerini tutması, diğer eliyle de göbeğini kavraması şeklinde tasvir edilmiştir. Ufak kabartılar dizi halinde gösterilen saçları tepeden, bir sıra halinde dolanarak iki örgü halinde yanlara doğru inmektedir. İştar-Astarte’de plakalarında olduğu gibi iri badem gözler, kabartma burun ve boynunda çok sıralı kolye olması, Mezopotamya’dan Anadolu’ya ticaret vasıtasıyla tanıtıldığının göstergesidir⁶⁰².

⁵⁹⁶ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*, (1. Baskı) Derin Yayınları 2007, 42.

⁵⁹⁷ Eyuboğlu, 42.

⁵⁹⁸ Sabatino Moscati, *Fenikeliler*, (1965), (Çev.: Sinem Gül), Dost Yayınevi, Ankara 2004, 66.

⁵⁹⁹ Van Buren, *Clay Figurines of Babylonia and Assyria*, 29.

⁶⁰⁰ Bettany, 588.

⁶⁰¹ Tuncer Bağışkan, “Ana Tanrıça Kültünün Kıbrıs Folklorundaki İzleri”, *Adres Kıbrıs Dergisi*, 194, (25 Ocak 2015), 31.

⁶⁰² Emre, Kutlu, *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*, TTK, Ankara 1971, 31.

Eski Ahit'te adı Ashtoreth olan tanrıçanın Kenan'da “cennetin ecesi”, “Büyük Tanrıça-Astarte” olarak geçmektedir. Aynı tanrıça başka bölgelerde ve kültürlerde İninn, Asherah, Ashtart, Attoret, Attar ve Hathor olarak bilinmektedir. Tanrıça Astarte/Aşera terimi köken olarak köklerini, ilk olarak semitik toplumlardan olan Akkadlar'dan almaktadır. Akkadlar'da *asi/ertu* ve *asru* olarak geçmekte, Fenikelilerde *srt* olarak, Aramilerde *tra* olarak, Ugaritçe'de ise *atrt* (*Athirat*) olarak adlandırılmıştır⁶⁰³. Arkeolojik kanıtların gösterdiğine göre, Aphrodite tanrıçasının illahi ikonografisi, Geç Tunç Çağı'nda Kıbrıs'ta ortaya çıkmıştır. MÖ 15. yüzyılda Suriye'nin çıplak Astarte tanrıça geleneği buradan Kıbrıs'a ithal edilip, Kıbrıs'ın yerel ilahi ikonografisini oluşturmuştur⁶⁰⁴. MÖ 1200'lerde Bronz Çağının çöküşünden sonra Karanlık Çağ boyunca, bu erotikleşmiş illahi tanrıça (Aphrodite), Kıbrıs'tan Ege'ye yayılmış, ilk olarak Girit adasına sonrasında da Grek Anakarasına geçmiştir. Grek Anakarasında halk, Aphrodite ismini olduğu gibi alıp Greklerin ana tanrıçasını oluşturmuştur⁶⁰⁵.

Halikarnas Balıkçısı Aphrodite inancını açıklarken; Mezopotamya'nın Tanrıça İnanna-İştar'ına Suriye'de Astarte diyen Fenikelilerin, onu önce Kıbrıs'a oradan Eski Yunanistan'a taşıdıklarını belirtir. Yazara göre Astarte, ismi İştar'ın farklı bir adıdır. İştar dönemin anaerkil toplumlarında “Ana Tanrıça” olarak bilinmektedir ve Afrodit ismi Astarte'nin farklı bir seslendirilişidir⁶⁰⁶.

Aphrodite, Eski Yunan mitolojisinde Hesiodos'un yorumu ile Kıbrıs kıyılarında, deniz dalgalarının köpüklerinden doğmuştur. Eski Yakındoğu'da çok sayıda tanrıçanın var olması ve tanrıçanın birçok ilahi adlarının olmasını Ugarit metinlerinden bilinmektedir⁶⁰⁷. Tanrıçanın “A” harfi ile eski uygarlıklarca bir saplantısı olduğu görülüyor. Genellikle Anat, Asherah, Astarte, Arubani ve Aphrodite yeni bir tanrıça kavramı temsili bulunduğu bu adlar Suriye, Levant, Anadolu ve Grek'lerde

⁶⁰³ Sun Jing Park, “Short Notes on the Etymology of Asherah”, Ugarit Forschungen 42, (2010), 527.

⁶⁰⁴ Budin, Before Kypris was Aphrodite, 195.

⁶⁰⁵ Stephanie Lynn Budin, “Before Kypris was Aphrodite”, David T. Sugimoto (Ed.) Transformation of a Goddess- Ishtar-Astarte-Aphrodite, (ss. 195-215), Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland 2014, 195.

⁶⁰⁶ Izak Cornelius, *The Many Faces of the Goddess-The Iconography of the Syro-Palastinian Goddesses Anat, Astarte, Qadesh, and Asherah c. 1500-1000 BCE*, Academic Press Fribourg –Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, Switzerland 2004, 6.

⁶⁰⁷ Gül Ersin Durna, *Antik Çağda Güney-Batı Anadolu (Karia) Bölgesi'nde Aphrodite Kültü Aphrodite Karakterine Analitik Bir Yaklaşım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, 14.

kullanılmıştır⁶⁰⁸. Söz konusu kaynaklardan edinen veriler (epitetler, semboller, efsaneler, kült formları) Aphrodite, İştar, Astarte ya da Atargatis ile birçok yönden örtüştüğünü göstermektedir⁶⁰⁹.

Astarteler ön cepheden frontal duruşa sahip plaka biçimli betimlemelerdir. P. J. Riis, bu tipleri çıplak ve giysili olarak iki gruba ayırmıştır. Çıplak ve giyinik tipler, Neirab, Karkamış, Han Şeyhun, Tell Ahmar, Al-Mina, Tall Nabi Mindu (Kadeş), Salamiyah, Munbidij, Seleucia, Halep, Tell Kahalid, Sfina, Tell Bashir, Tall Qasis, Mishrifa ve Tell Arza, Hama’da kazılarla ortaya çıkarılmıştır⁶¹⁰. Çıplak ya da giyinik olarak, ayakta ve cepheden betimlenmiş pişmiş topraktan küçük kadın heykelcikleri arkeoloji literatüründe yukarıda da sözü edildiğİ üzere *Astarte plakaları* ya da *Astarte levhaları* olarak adlandırılmaktadır. Kalıpta biçimlendirilen bu tip figürinler Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Anadolu’da gerçekleştirilen çok sayıda kazıda açığa çıkartılmıştır⁶¹¹. En erken örnekleri Akad Dönemi’ne tarihlenen bu heykelciklerin, Geç Tunç ÇağI’nda yaygınlaşmaya başladığı ve Demir ÇağI’nda üretimlerinin yoğun bir biçimde devam ettiğİ bilinmektedir⁶¹².

Hız. Süleyman Dönemi’nde (MÖ 961-MÖ 922), Tyros’ta MÖ 969-MÖ 936 arasında Abibaal oğlu Hiram ya da Ahiram adlı bir yönetim hüküm sürmekteydi. Yıllıklarda hükümdarın kentini genişlettiğİ, tanrı Baal Şamem (Zeus Olympos) tapınağına altın bir sütun diktirdiğİ, Melkart ve Astarte için burada yeni tapınaklar inşa ettirediğinden söz edilir⁶¹³. Tanrıçanın rahipliğini üstlenen kişi aynı zamanda o kentin kralıydı. Örneğın Sidon’da Tabnit lahdinde geçen kral Tabnit, kendine: “Astarte rahibi, Sidonluların kralı Eşmunazar’ın oğlu, Astarte rahibi, Sidonluların kralı” demektedir. Kraliçenin de buna benzer bir konuma sahip olduğunu Eşmunezar yazıtından anlıyoruz; annesi Ummiaştart “Hanımımız Astarte’nin rahibesi, kraliçe, Sidonluların kralı, Kral Eşmunezar’ın kızıydı” diye belirtir⁶¹⁴.

⁶⁰⁸ Cornelius, 6.

⁶⁰⁹ Durna, 14.

⁶¹⁰ Riis, 70.

⁶¹¹ Karkamış, 1.

⁶¹² P. J. Riis, The syrian Astarte Plaques and Their western Connections, 69.

⁶¹³ Sabatino Moscati, *Fenikeliler*, (1965), (Çev.: Sinem Gül), Dost Yayınevi, Ankara 2004, 38.

⁶¹⁴ Moscati, 60.

Geç Tunç Çağı'nda Suriye-Filistin Bölgesi'nde geniş bir çapta üretilen Astarte plakaları, Erken ve Orta Demir Çağlarında da yapımına devam edilmiştir. Akamenid İmparatorluğu (MÖ 550-MÖ 330) dönemi ile birlikte figürinlerin üretiminde teknolojik ve ikonografik anlamda yeni bir evre başlamıştır. Akamenid döneminde figürin detayların daha iyi verilmesini ve seri üretime imkân sağlayan taş ya da metalden tek parçalı negatif kalıp üretimine geçilmiştir⁶¹⁵.

Çıplak tipteki figürinlerin yanı sıra giyinik tipte figürinlerin seri üretimiyle birlikte bu çağda karşımıza çıkan bir diğer yeniliktir. Akamenid İmparatorluğu Dönemi'nde oldukça geniş bir coğrafyada üretilen Astarte plakalarının üretimi Hellenistik Dönemde de devam etmiştir⁶¹⁶. Plakalar, tapınaklarda, mimari yapılarda, özel evlerde, depolama amaçlı mağaralarda, çöp çukurlarında ve mezarlardan gelmektedirler⁶¹⁷.

8.1.3. Çıplak Astarte Tipleri

8.1.3.1. Yedinci Grup İnsan Biçimli Figürin ve İdoller

İnsan biçimli figürin modellerinin en geniş grubunu pişmiş toprak modelleri temsil eder. Tunç Çağı'nda elleriyle göğüslerini kavrar biçimde kalıp yapımı çıplak kadın modeller, çağının dönemi ve bölgelerinin tipik örneklerini oluştururlar. Geç Tunç Çağı'nda "Astarte" stili olarak adlandırılan figürinlerin, yassı bir başlık taşıması, yüzün her iki tarafında kıvrımlı saç lüleleriyle ve de sarmal gerdanlıklarıyla dönemin ikonografisini ve tipolojisini oluşturur⁶¹⁸. Çıplak tipteki Astarte plakaları, genel olarak Akad Dönemi'nin sonlarına doğru Babil topraklarında ortaya çıkan ve Orta Tunç Çağı'nda Suriye-Filistin yöresine geçerek, Geç Tunç Çağı'nda zirve yapıp yaygınlaşmıştır. Demir Çağlarındaki çıplak betimli plakalar, Geç Tunç Çağı temsilcilerinin halefi olarak değerlendirilmektedir⁶¹⁹.

Çalışmada ele alınan *Kat. No. 78, Kat. No. 79, Kat. No. 80, Kat. No. 81, Kat. No. 84, Kat. No. 85, Kat. No. 86, Kat. No. 88, Kat. No. 89 ve Kat. No. 98* nolu plakalar,

⁶¹⁵ Kamyş, 17.

⁶¹⁶ Kamyş, 18.

⁶¹⁷ Philip Johnston, "Figuring Out Figurines", *Tyndale Bulletin*, 54, 2, 2003, 81-104.

⁶¹⁸ Kutlu Aslıhan Yener, (Ed.), *Tell Atchana, Ancient Alalakh*, Ege Yayınları, İstanbul 2010, 99.

⁶¹⁹ Kamyş, 28.

Çıplak Astarte Tipli Plakalar başlığı altında değerlendirilmiştir. Bunlar arasında Kat. No. 79, Kat. No. 81, Kat. No. 83, Kat. No. 87, Kat. No. 90 nolu betimlemeler gövdeden sonrası kopuk olduğundan, elleriyle göğüslerini kavrayıp kavrayamadığı anlaşılamamaktadır. Ancak bahsi geçen plakaların yüz hatlarındaki yuvarlaklık, iri badem gözler⁶²⁰, kemerli bir burun, örgülü biçimde saçların omuza dökülmesi, başlarında takke tarzı küçük bir başlık, ele geçen tüm (sağlam) örneklerinin başlarıyla paralellik gösterir. Bu tipteki plakaların genel özellikleri: elleriyle göğüslerini tutmaları, genel görünüm olarak daha yepelek olmaları, yüzleri narin, ince hatlara sahiptirler⁶²¹. Plakaların yüzleri U biçimindedir, yüze oranla iri gözlere ve kabartma bir buruna sahip olup, saçları yüzün her iki yanından omuzlara kadar örgülü şekilde inmektedir. Plakalarda süs ögesi olarak takı ve başlık bulunmaktadır⁶²². Bu bakımdan Kat. No. 79, Kat. No. 81, Kat. No. 83, Kat. No. 87 ve Kat. No. 90 figürinler, çıplak Astarte tipli plakalar olarak değerlendirilebilir.

Çıplak ve aşk tanrıçası olmasının yanında, çoğunlukla “atef” tacı ile taçlandırılmış olan tanrıçanın, bir elinde tehditkar şekilde savaş baltasını kaldırır biçimde; diğer elinde ise mızrak ve kalkan tutar biçimde tasvir edilir⁶²³. Kat. No. 79, Kat. No. 81, Kat. No. 83, Kat. No. 87, Kat. No. 90 nolu plakalı figürinler, tanrıçanın çıplak, süslü ve cinsel fetiş olarak vurgulanması tanrıçanın savaşçı, tehditkâr özelliğinden daha çok bereket, verimlilik, bolluk, zenginliğini çağrıştırmaktadır.

7. Grup olarak değerlendireceğimiz figürinler, tek parçalı kalıp yapımı olan Demir Çağı Astarte plakalarıdır. Bu grubun içerisine giren plakalar Kat. No. 78, Kat. No.79, Kat. No.80, Kat. No. 81, Kat. No.82, Kat. No. 83, Kat. No.84, Kat. No.85, Kat. No.86, Kat. No.87, Kat. No. 88, Kat. No. 89, Kat. No. 90, Kat. No. 91, Kat. No. 92, Kat. No. 93, Kat. No. 94, Kat. No. 95, Kat. No. 96, Kat. No. 97 ve Kat. No. 98’dir. Bu grubun tüm eserleri kaçak kazı sonucunda satın alma yoluyla müzelere kazandırılmıştır. Tipolojik benzerlik ve konteks yardımıyla bölgesel-tarihsel özelliklerini belirledik. Bu figürinlerin bulunduğu merkezler Kuzey Suriye’de Khan Sheikhaun, Deve höyük, Til Barsib (Tell Ahmar), Tell Deinit, Tell Afis, Tell Halaf, Neirab, Tell Qaisis, Hama ve

⁶²⁰ Riis, 70.

⁶²¹ Riis, 70.

⁶²² Kamış, 31.

⁶²³ Izak Cornelius, 22.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Tille Höyük, Akarçay Höyük, Tell Açana⁶²⁴ (Alalakh ya da Amuk Ovası), Mezraahöyük ile Oylum Höyüktür⁶²⁵. Bu grubun Figürinleri tümü kalıpta biçimlendirilmiş plaka betimlemelerdir.

Bu grup figürinlerini duruş biçimlerine göre ayırırsak: 1. *Ayakta ve cepheden düz olarak betimlenenler* (Kat. No. 84, Kat. No. 85, Kat. No. 86, Kat. No. 88'de olduğu gibi): Bu tipte benzerlikler, Kuzey Suriye'de Tell Halaf, Tell Halid ve Neirab Höyük'te, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Amuk Ovası, Hacı nebi Tepe ve Oylum Höyüktür (Levha LXXXIVbc). 2. *Ayakta ve göğüsleri hizasında nesneler tutarken gösterilenler* (Kat. No. 80 ve Kat. No. 82): Bu tipte benzerlikler, Kuzey Suriye'de Til Barsip'te, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Oylum Höyük ve Hacı Nebi Tepe'de çıkarılmıştır (Levha LXXXb)⁶²⁶.

Kat. No. 78 bir nişin içersinde tek örgülü saç yapısıyla Tell Deinit'ten çıkan bir örnekle paralellik göstermesi açısından önemlidir (Levha LXXIXb). Daha önce bir niş içerisinde verilmiş olan Astarte örnekleri pek nadirdir⁶²⁷. Ayrıca Kat. No. 78, Habur'un MÖ 2. bin yılının 2. çeyreğine tarihlenen figürin özelliğine benzer duruş sergiler. Bu özel teknikte kalıp plaka üretimi, Tunç Çağı'nda Tell Arbid örnekleri ışığında çok sayıda ele geçmiştir⁶²⁸.

Kat. No. 79'un başı, bere türü bir başlıkla giydirilmiş, başın sağ ve sol tarafında üçerli örgülü saç yapısıyla saçlar omuzlara dökülmüştür. Gözler Arkaik Dönem yontuları gibi badem biçiminde, Arkaik'e gidişin izlerini taşımaktadır. Dolgun bir burun yapısına sahiptir. Boyundan itibaren kırık olduğundan, figürinin gerdanlık ya da kolye tarzı bir süsleme ögesi takıp takmadığı anlaşılamamaktadır. Bu tarzın benzerleri Tell Deinit örnekleriyle birebir paralellik göstermektedir (Levha LXXIXc)⁶²⁹. Aynı biçimde Kat. No. 80'nin boynunda üç sıra halkalı kolyesi ve tek örgülü saç yapısıyla da Tell Deinit örnekleriyle benzerlik gösterir⁶³⁰.

⁶²⁴ Kutlu Aslıhan Yener, (Ed.), *Tell Atchana, Ancient Alalakh. Volume 1. The 2003-2004 Excavation Seasons*, Ege Yayınları, İstanbul 2010, 99-100, 237, 239.

⁶²⁵ Serim, 2.

⁶²⁶ Serim, 3.

⁶²⁷ Marco Rossi, *Les Fouilles de Tell Deinit*, 76e.

⁶²⁸ Maciej Makowski, "Anthropomorphic Figurines of the Second Millennium BC from Tell Arbid. Preliminary Report, 621-622.

⁶²⁹ Marco Rossi, 74a, b, c, d.

⁶³⁰ Marco Rossi, 74h.

“Süssüz-ziynetsiz kadın” tasvirlerinde kadınlar ayakta durmakta ve göğüslerini alttan elleriyle kavrayarak yukarı kaldırır pozisyonundadırlar (Kat. No. 84, Kat. No. 85, Kat. No. 86, Kat. No. 88, Kat. No. 89, Kat. No. 98’de olduğu gibi). Bu duruş biçimi Eski Ön Asya’daki en eski “çıplak kadın” duruş biçimlerinden biridir⁶³¹. Figürinlerin arka kısımları, plaka biçiminde ya da hafif dış bükey, kavisli olarak düzleştirilmiş olup tasvir alanlarını ön kısımları oluşturmaktadır. Tasvirin belirlendiği kısım ön yüzde kabartma olarak betimlenmiştir. Figürinler tamamıyla çıplaktırlar ve kolları dirseklerden itibaren karın hizasından kıvrıp göğüslerini alttan kavrayarak yukarı doğru kaldırmaktadırlar. Betimlemelerin yüzleri yuvarlak ve iri, elmacık kemikleri çıkık, burun yapısı iricedir. Dudaklar küçük birer kabartı halinde hafif gülümser halde tasvir edilmiştir. Saçlar, düz bir şekilde omuzlara dökülmektedir. Boyun kısmı doğala yakın normal gösterilmiştir. Bel kısımları oldukça ince ve cinsel uzuvlar belirtilmemiştir. Bacak ayrımları genelde düz bir çizgi ile birbirinden ayrılmış olup, figürinler üzerlerinde herhangi bir nesne taşımamakta, tamamıyla çıplaktırlar⁶³².

Bu gruba giren figürinler, Kuzey Suriye’de Meskenh Emar’a, MÖ 14-13. yüzyıl, ait örnekler olarak benzer şekildedirler. Bu figürinler Demir Çağı figürinlerine tasvir ve işleniş özellikleri açısından yakın benzerlik gösterir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunduğu merkezler Tell Açana (Alalakh), Tell Tayinat, Oylum Höyük’tür⁶³³.

“Ziynetli kadın” figürinlerinde duruş biçimi “ziynetsiz kadın” figürinleriyle aynıdır (Kat. No. 78, Kat. No. 80, Kat. No. 91’de olduğu gibi). Figürinler her iki elini de çıplak göğüslerinin altına yerleştirerek yukarı kaldırmıştır (Levha LXXXVb). Kat. No. 91, Astarte örneklerine göre farklılık gösterir. Göğüs kısmında iki çocuk başı işlenmiştir. Bu tipin benzer özellikteki örneği, son zamanlarda İsrail’in merkezindeki Tel Afek’te MÖ 13. yüzyılın ortalarına tarihlenen tanrıça Aşera figürini ile benzer özelliktedir. Tel Afek’teki pişmiş toprak figürinde, gövdesinin sağ ve sol kısmında-göğüsler hizasında-ikiz bebeklerini doğurur biçimde, acı çeken, üzgün olarak tasvir edilmiştir⁶³⁴. Kat. No. 91’in saçlarının tuvaleti, Geç Tunç Çağı çıplak kadın

⁶³¹ Madenden yapılmış örneklerini İlk Tunç Çağının II (MÖ 2800-MÖ 2400)’e ait olan Alacahöyük, Hasanoğlu örneğinde görmekteyiz. (Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri, 252, 254).

⁶³² Serim, 24.

⁶³³ Serim, 25.

⁶³⁴ Othniel Margalith, “A New Type of Asherah-Figurine?”, *Brill*, Vol. :44, 1, (1994), 110.

figürinlerinde tipik olan, tepeden yansıtılarak ortadan ikiye ayrılmış ve omuzlara kadar inerek dalgalı bir şekilde son bulan şekle sahiptir. Bazen saç şekli, Tell Açana (Alalakh) Geç Tunç Çağı örneklerinde olduğu gibi (Levha LXXXIIIb, Levha LXXXVd) orta kısmından armut biçiminde süs taşının sarktığı diadem ile tamamlanmıştır (Kat. No. 87 ve Kat. No. 91’de olduğu gibi).

Akarçay Höyük ve Mezraa Höyük buluntusu terrakotta figürinleri kaliteli kırmızı hamurlu olup bazılarının etek kısmında mat kırmızı boyalı astar görülür (Kat. No. 98). Arka yüzeyleri düz bırakılan figürinler, ayak bileklerine kadar uzanan giysi içerisinde sol elinde lotus çiçeği? tutar biçimde (Kat. No. 82) ya da tümüyle çıplak veya kalçadan yukarısı çıplak olarak, elleriyle göğüslerini kavrar biçimde yapılmıştır. Yayımlarda Astarte olarak adlandırılan bu figürinlerin ikonografisinin açıklığa kavuşturulduğu söylenemez. Giyinik ve elinde lotus çiçeği tutan figürinler ile çıplak ve elleriyle göğüslerini kavrayan figürinlerin, farklı tanrıçaların imgesini verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu figürinlerin değerlendirilmesinde Suriye ve yakın çevresinde etkili olan Anat/Attart kültleri de dikkate alınmalıdır. Hellenistik Dönem’de bereket ve zenginlik tanrıçası olarak Aphrodite’yle özdeşleşen Attart ya da Astarte, göğüslerini elleriyle kavramış çıplak terra kotta figürinlerle ilişkili olabilir⁶³⁵.

8.1.4. Giyimli Astarte Tipleri

Geç Tunç Çağı’nda Suriye-Filistin bölgesinde yaygın bir biçimde üretilen Astarte plakaları, Erken ve Orta Demir Çağları’nda da üreilmeye devam edilmiştir. Akamenid İmparatorluğu (MÖ 550-MÖ 330) dönemi ile birlikte heykelciklerin üretiminde teknolojik ve ikonografik anlamda yeni bir evre başlamıştır⁶³⁶. Akamenid döneminde heykelcikteki detayların daha iyi verilmesini ve seri üretime olanak sağlayan taş ya da metalden tek parçalı negatif kalıplar kullanılmaya başlamıştır. Çıplak tipteki heykelciklerin yanı sıra giyinik tipte heykelcilerin de üreilmeye başlanması, bu dönemde karşımıza çıkan bir diğer yeniliktir. Akamenid İmparatorluğu döneminde oldukça geniş bir coğrafyada üretilen Astarte plakalarının üretimi Hellenistik Dönem’de de devam etmiştir⁶³⁷. Ancak, söz konusu dönem içerisinde üretilen örneklerin

⁶³⁵ Abdullah Develi, Kübra Ensert, “Akarçay Höyük Kazıları”, 25. KST, 2003, 383.

⁶³⁶ Kamış, 17.

⁶³⁷ Kamış, 17

ikonografisinde Grek etkileri baskınlaşmış ve tek parçalı negatif kalıp tekniğinin yerini çok parçalı kalıplar almaya başlamıştır⁶³⁸.

Giyinik tipteki Astarte plakalarının Doğu Akdeniz kıyılarında, özellikle MÖ I. binin II. yarısında kolonileşen Grek kültürünün etkisiyle ortaya çıktığı savunuluyordu.⁶³⁹ Ancak, bu görüş son zamanlarda sorgulanmakta, giyinik tipteki plakalarda betimlenen giysilerin Akamenid kökenli olabileceği savunulmaktadır⁶⁴⁰. Giysili kadın tasvirlerinin ortaya çıkışını Riss⁶⁴¹, MÖ 6. yüzyıla tarihlendirmektedir. Bu değişime Persler ve batıyla olan ilişkilerinin sebep olabileceğini ileri sürmektedir⁶⁴².

Bu gruba giren figürinlerin tamamı ayakta durmakta ve ayaklarına kadar uzanan uzun bir elbise giymişlerdir⁶⁴³. Giysiler doğu dünyası ile karşılaşmış ya da Helen etkisi almış doğulu eserlerde sıkça karşımıza çıkan ve Persepolis kabartmalarında açıkça görülen bir nevi “peplos” tarzı giysidir. Figürinlerin üzerinde kalıp yapımı olarak görülen bu çok katlı kıyafetin büzgüleri, iç etek kıvrımları, uzun ve ön taraftan aşağı sarkan, çoğu kez ucu püsküllü gösterilmiş olan kuşağı, net bir biçimde görülmektedir⁶⁴⁴. Başlarındaki yuvarlak hatlı fazla yüksek olmayan başlıklar taşımaktadırlar (Kat. No. 82, Kat. No. 92, Kat. No. 93, Kat. No. 94, Kat. No. 95, Kat. No. 96, Kat. No. 97’de olduğu gibi). Giysili kadın figürinlerin Astarte grubu figürinlerinden farkı, giyimli olmalarının dışında uzun üçgen bir yüz yapısına sahiptirler ve önemli bir biçimde hepsinin başlık biçiminde peplosu vardır. Bu başlıklardan dolayı rahibe oldukları yönünde fikirler üretilmiştir. Ancak tam ikonografisi belli değildir. Duruş biçimi ve tarzıyla Astarte figürinleriyle aynı biçimdedir.

Bu tip Astarte plakaları’nın genel özellikleri: Yukarıda da değinildiği gibi çıplak tipteki örnekleri andıran bir şekilde her iki elleriyle göğüslerini kavramaları, plakaların belden başlayarak ayaklara kadar inen kiton tarzında giysi ile gösterilmeleridir. Vücutların üst kısmı kısa bir manto ile örtülmesi, tamamında gerdanlık, takı bulunması,

⁶³⁸ Kamış, 18.

⁶³⁹ Topçu, 21; Riis, 77.

⁶⁴⁰ Kamış, 32-33.

⁶⁴¹ Riis, 77.

⁶⁴² Yalçıklı, 451.

⁶⁴³ Riis, 73.

⁶⁴⁴ Serim, 29.

bazı plakaların sağ elleri, vücudun yan tarafında serbestçe biçimde durmaktayken; sol elle göğsünün üzerinde çiçek tutmaları ikonografik özellikleridir⁶⁴⁵.

Bu tipe dâhil figürinlerin Kuzey Suriye’de bulunduğu merkezler, Tell Barsib, Tell Halaf’ta ele geçmiştir. Max Freiherr Von Oppenheim tarafından bu grup figürinleri “Tanrıça Astarte” olarak adlandırmıştır. Güneydoğu Anadolu’da bulunduğu merkezler ise, Hacinebi Höyük, Tille Höyük, Oylum Höyük, Mezra Teleilat⁶⁴⁶, Tilbeş Höyük’tür⁶⁴⁷. Tilbeş Höyük’te 1998 kazı sezonunda Jesus Gil Fuensanta başkanlığında Hellenistik/Akamenid geçiş dönemine ait Astarte plakası ele geçmiştir⁶⁴⁸.

Tezin girişinde figürinlerle ilgili olarak her ne kadar mitolojisine değinilmeyeceğini söylemiş olsak da, Astarte ile ilgili Hellenistik Dönem’e ait olduğunu düşündüğümüz bir figürinden söz etmeyi uygun gördük. Kat. No. 77 nolu figürin, kolları işlenmemiş, kaide kısmı oval şekilde bir ağacın köklerini simgeler biçimde verilmiştir. Soğanlı burun yapısıyla Yukarı Levant-Suriye özelliği gösterir (Levha LXXVIIIId)⁶⁴⁹. Başın üzerinde saçlar bir ağacın dalları gibi ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Suriye mitosunda Astartenin (İştart-Aştart) sevgilisi Adonisin Annesi Myrrha’yı anımsatır (Levha LXXVIIIc). Byblos’un üçüncü tanrısı Adonis’e bu adı Grekler vermiştir. Adının sami kökenli olduğu, adon yani “efendi” demektir ve iyelik eki olan –i’yle birlikte “efendim” anlamına gelir. Tıpkı Grek kaynaklarında ölüp yeniden dirilen genç tanrı figüründe olduğu gibidir. Bu figür bitki örtüsünün her yıl ölüp ardından yendiden doğuşunu, baharın gelişini temsil eder. Bu nedenle kültteki ve mitteki toprak ana figürüyle bağlantılıdır⁶⁵⁰. Elbette Grek miti kuşkusuz, Sümer tanrısı Dumuzi, Babil ve Assur tanrısı Tammuz, Mısır’da Osiris, Hititlerde Telipinu ve Ugarit’te Baal’e ilgili Eski Doğu mitinin bir tekrarıdır. Aphrodite ise doğu’nun ana tanrıçası olarak yerini almıştır⁶⁵¹.

⁶⁴⁵ Kamış, 33, 35.

⁶⁴⁶ , Mehmet Özdoğan, Necmi Karul, Ahmet Ayhan, “Mezraa-Teleilat 1999 Yılı Çalışmaları”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İzmir 2000, 176.

⁶⁴⁷ Serim, 33-34;

⁶⁴⁸ Jesus Gil Fuensanta, Michael S. Rotman ve Eyüp Bucak “Salvage Excavations at Tilbeş Höyük (Birecik, Urfa), 1998, 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 1999, 166.

⁶⁴⁹ Press, 63.

⁶⁵⁰ Moscati, 66.

⁶⁵¹ Moscati, 67.

Panyasis'in (MÖ V. yüzyıl) anlattığına göre Adonis, Suriye Kralı Theias'ın kızı Myrrha ile ilişkisinden dünyaya gelmiştir. Tanrıların gazabına uğrayan Myrrha⁶⁵² babası Theias ile sevişerek hamile kalmıştır. Babası, seviştiği kişinin kendi öz kızı olduğunu anlayınca onu öldürmek istemiştir. Öldürme anında Myrrha'ya acıyıp onu kurtarmak isteyen tanrılar, devreye girerek Myrrha'yı mersin ağacına dönüştürmüşlerdir. Bir süre sonra ağacın kabuğu çatlarak Astarte'nin sevgilisi Adonis dünyaya gelmiştir⁶⁵³. Astarte'nin kökenine ilişkin Sümerlerde İnanna olan tanrıça, Akadlar'da İştar⁶⁵⁴ olmuş, oradan da Filistin ve Suriye'ye geçerek bereket tanrıçası Astarte, İsrailcesi Aşeret, Aştorah, Aşere isimleri altında varlığını sürdürmüştür. Bu tanrıça Yunanlılar'da Afrodite, Roma'da Venüs'e dönüşmüştür⁶⁵⁵.

8.1.5. Süvari Figürinleri

Anadolu'da süvari figürinleriyle ilgili en erken örnekler, Neolitik Çağ MÖ 6. Bin yıla tarihlenen, el yapımı Çandarlı figürinleridir⁶⁵⁶. At üzerinde binicilerin şekillendirildiği bu figürinlerin gözleri badem biçimlidir. At ve süvarilerin yüzeyleri renkli astarla süslenmiştir. Çizgisel ve noktasal dekorlar, muhtemelen, figürin pişirilmeden önce uygulanarak, yüzey üzerinde kalıcılığı artırılmıştır⁶⁵⁷.

Müzelerde bulunan erkek figürinlerinin büyük çoğunluğu Pers süvari figürinleridir. Pers Süvarilerinin tarihsel sürecine baktığımızda, Pers Kralı Kyros MÖ 547'de Sardes'i alıp Lidya hanedanına son verdikten sonra, Küçük Asya'nın fethini tamamlama işini komutanı Harpagos'a devredip, kendisi Babil'i ele geçirmek üzere doğuya yöneldi⁶⁵⁸. Daha sonraki Pers kralları da Anadolu üzerinde satraplıklar kurarak Pers ordusuyla hâkimiyetini genişletme çabası içerisine girmişlerdir. Pers ordusuna ait önemli ve gündelik yaşamla ilgili birçok kabartma, minyatür sanat yapıtları

⁶⁵² Canan Albayrak, *Anadolu'da Kybelle-Atis Kültü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 101.

⁶⁵³ Tuncer Bağışkan, "Ana Tanrıça Kültünün Kıbrıs Folklorundaki İzleri", *Adres Kıbrıs Dergisi*, 194, (25 Ocak 2015), 27.

⁶⁵⁴ Joseph Campbell, *Batı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri III*, (2004), (Çev.: Kudret Emiroğlu), İslıkYayınları, İstanbul 2014, 49.

⁶⁵⁵ Muazzez İlmiye Çığ, *Bereket Kültü ve Mabet Fahışeliği*, (11. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, 27-28; Topçu, 20.

⁶⁵⁶ Karagül, 21.

⁶⁵⁷ Karagül, 21.

⁶⁵⁸ Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (1989), (Çev. : Ender Varinlioğlu), Tübitak, Ankara 2012, 121.

Anadolu'nun birçok merkezinde ele geçmiştir. Bunlardan en önemlileri de pişmiş topraktan figürinlerdir.

Genellikle Pers süvarisi olarak adlandırılan, pişmiş topraktan küçük atlı figürinleri, Suriye, Filistin, Anadolu ve Mezopotamya'nın diğer bölgelerinde bulunan arkeolojik merkezlerin Geç Demir Çağı tabakalarında oldukça sık rastlanan buluntu grupları arasında yer alırlar. Yayılım alanı açısından Astarte plakaları ile paralellik sergilerler⁶⁵⁹. Astarte plakaları ve Pers atlı figürinleri, kazı raporlarında I A ve I B olarak isimlendirilen kültür evreleri, buluntulardan hareketle M.Ö. 6 yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıl sonlarına kadar uzanan bir kültürel sürece dayandırılmaktadır. Bu fikri desteklemek amacıyla kullanılabilecek buluntu grupları arasında Astarte plakaları ve Pers atlı figürinleri, büyük yapının içersinde bulunan çivi yazılı tabletler ve damga bezemeli çanak çömlekler bulunmaktadır⁶⁶⁰.

Bu gruba giren figürinler erkek figürinleridir. Koroplastik sanatta, koroplastların Pers-Akamenid Dönemi'ni simgeleyen en temel buluntu eserleri arasında yer alan, arkeoloji literatüründe "süvari figürinleri" olarak adlandırılan pers atlı figürinleridir⁶⁶¹.

At heykelciklerin tümü aynı biçimsel özellikleri sergilemektedir: öne doğru düz olarak uzanan ön ayaklar ve çok kısa olan arka ayaklar ile betimlenen atların, arkada küçük bir kuyruğu vardır, gövdeden itibaren geniş bir kıvrım yapan boyun ve baş kısmı çok daha özenli olarak biçimlendirilmiştir⁶⁶². Daha özenli yapılmış olan at heykelciklerinde atın gözleri kabartma olarak yapılmış ve üzeri bazen tek, bazen de iki renkli olarak boyanmıştır. Boynun hemen arkasında oturan süvarilerde gövdenin alt kısmı atın gövdesi ile bütünleşmiş oldukça şematik olarak betimlenen kollar hayvanın boyun alt kısmına uzanmıştır⁶⁶³. Genel yapı itibariyle bu tarz süvari figürinleri birbirlerine oldukça benzer biçimsel özellikler sergilemektedirler.

Erken ve Orta Demir Çağlarında, süvari figürinleri tamamen elde şekillendiriliyor, süvarilerin yüzleri oldukça şematik olarak betimleniyordu. Erken, Orta ve Geç Demir Çağlarına tarihlenen süvari figürinleri, Kıbrıs, Filistin, Irak, Kuzey

⁶⁵⁹ Kamış, 2.

⁶⁶⁰ Kamış, 12.

⁶⁶¹ Mehmet Özhanlı, "Alanya Arkeoloji Müzesindeki "Pers Süvari Figürinleri", *Seres* '07, 4, 2007, 278-291.

⁶⁶² Mehmet Özdoğan, Necmi Karul, Ahmet Ayhan, "2000 Yılı Mezraa-Teleilat Kazısı", 23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Ankara 2001, 65.

⁶⁶³ Özdoğan, Karul ve Ayhan, 65.

Suriye, Amik Ovası, Deve Höyük, Kargamış, Mezraa Teleilat gibi merkezlerde gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılmıştır⁶⁶⁴. Pişmiş toprak süvari figürinlerin yüzlerinin kalıp tekniğiyle üretilmesi sonucunda, bıyıklı ve sakallı olarak betimlenen süvarilerin yüzleri çok daha ayrıntılı gösterilmeye çalışılmış adeta bireysel kimlik kazanmaya başlamışlardır. Kalıp yardımıyla detaylı biçimde tasvir edilen süvarilerin başlarında bulunan Tell Açana örneklerinde⁶⁶⁵ olduğu gibi çorap biçimindeki başlık (tiara), doğrudan Perslilerle ilişki kurulmasına neden olmuştur⁶⁶⁶. Bazı örneklerde süvarilerin başlıkları sivri külah biçiminde bazen de sivri ucu yana yatık biçimde tasvir edilen başlığın Herodotos'un Med kostümü olarak tanıttığı başlığın eski Farsça'sının kyrbasia olduğu ve Perslerin bu başlığı Kafkaslardan İskitlerden aldıkları öne sürülmektedir⁶⁶⁷. Genel olarak at üzerinde kalıp yapımıyla betimlenmişlerdir. Süvarilerin bindiği atlar, öne doğru düz uzanan ön bacakları, çok kısa verilen arka bacakları ve de kısa bir kuyrukla tasvir edilirler⁶⁶⁸. Atın boynunun hemen gerisinde oturan süvarinin gövdesi, atın alt kısmıyla ata oturur biçimde kenetlenmişken, sürücünün yüzü kalpla yapılmıştır. Atlı süvari figürinlerin tamamı sakallı olup, başlarında Pers Süvarilerinin taktığı tiara adında başlık taşımaktadırlar⁶⁶⁹.

Suriye-Filistin ve komşu bölgelerin arkeolojik merkezlerinde, çok sayıda karşılaşılan Pers Süvari figürinlerin fonksiyonuna ilişkin farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir görüş, MÖ 5. yüzyılda Akamenid ordusunda görev almaya başlayan kalkanlı süvariler olduğu yönündedir. Bir başka görüşse dönemin yöneticilerini betimleyen figürinler olduğu yönündedir. Bir başka hipotez ise bu figürinlerin çeşitli tanrıları temsil ettikleri yönündedir⁶⁷⁰. Kıbrıs'ta Apollon ile ilişkilendirilen bu figürinler Levant bölgesinde tanrı Baal ile ilişkilendirilmekte ve tanrının bölgeden bölgeye farklılaştığı belirtilmektedir. Suriye ve çevresinde hangi tanrının bu figürinlerle ilişkili olabileceği net değildir. Pers süvari figürinlerin prestiji nedeniyle, kendi döneminden

⁶⁶⁴ Kamış, 44.

⁶⁶⁵ Yener, Kutlu Aslıhan, (Ed.), *Tell Atchana, Ancient Alalakh. Volume 1. The 2003-2004 Excavation Seasons*, EgeYayımları, İstanbul 2010, 99.

⁶⁶⁶ Kamış, 45.

⁶⁶⁷ Kamış, 45.

⁶⁶⁸ Özhanlı, Alanya Arkeoloji Müzesindeki "Pers Süvari Figürinleri", 279.

⁶⁶⁹ Özhanlı, Alanya Arkeoloji Müzesindeki "Pers Süvari Figürinleri 279.

⁶⁷⁰ Kamış, 59.

daha eski olan bir tanrı ikonografisinin değişimi sonucunda süvari şeklini aldığı öne sürülmektedir⁶⁷¹.

Kat. No. 100 ve Kat. No. 101 süvari figürinleri yüzleri kalıplanmış, başın arka kısmıyla başlığın sola yatık üst kısmı hamur daha macun kıvamındayken elde şekillendirilmiştir. Bunlardan farklı olmak üzere Kat. No. 99'un tamamı elde şekillendirilmiştir.

Pers süvari figürinlerinden farklı olarak Kat. No. 102 ve Kat. No. 103 figürinleri, *Yeni Assur Süvari Figürinleri* olduğunu düşündüğümüz figürinlerdir. Bu figürinlerin benzerleri British ve Metropolitan Müzelerinde sergilenmektedir (Levha XCIIIb). Aynı figürinlerin benzerleri Meopotamya'da Dur-Sharrukin (Khorsabad) sarayında da ele geçmiştir (Levha XCIIIc). Bu figürinler Persli figürinlere göre daha erken tarihlidirler. Assur sanatında vahşi hayvan avına çıkan atlı hükümdarlar birlikte mahiyetindekileri gösteren terrakotta kabartmaların yanı sıra pişmiş topraktan süvari figürinleri de yapılmıştır⁶⁷².

Assur süvari figürinleri pers süvari figürinlerin aksine, tiara başlık yerine, daha sade ve kar maskesine benzer yüzün tüm hatlarını ortaya çıkaran tepe kısmı düz ve fazla yüksek olmayan bir başlık (Kat. No. 102 ve Kat. No. 103) ile tasvir edilirler. Bugün bile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Suriye'nin modern sınırları içerisindeki sıcak iklim bölgelerinden sıklıkla gördüğümüz genişçe bir örtünün, başa birkaç kere dolanmasıyla oluşturulan başlıkların benzerlerini sergilemektedirler⁶⁷³.

Kat. No. 99, Kat. No. 100 ve Kat. No. 101'deki figürinler pers süvari figürinleridir. Kat. No. 99 elde yapılmış olup, Kat. No. 100 ve Kat. No. 101 kalıpta biçimlendirilmiştir. Süvari figürinlerine ait buluntular geniş bir coğrafyaya yayılmış olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Levha XCId, Levha XCIIc). Benzer örnekler Filistin ve Suriye'nin güneyinde Tell Qarqur, Tell al Mina, Suriye'nin kuzeyinde Umm El-Marra, Amik Ovası'nda Tell Abdal ve Fırat Nehri kenarında (Orta Fırat Bölgesi) Mezraa-Teleilat ve Hacınebi Tepe'de ele geçmiştir⁶⁷⁴.

⁶⁷¹ Kamış, 59, 60.

⁶⁷² Özhanlı, Alanya Arkeoloji Müzesindeki Pers Süvari Figürinleri, 281.

⁶⁷³ Serim, 35.

⁶⁷⁴ Yalçıklı, 451.

Pers süvari figürinlerin yapımında çok ince bir kil kullanılmıştır. Çıplak gözle bakıldığı zaman hamurda herhangi bir katkının (mika, şamot vs.) olup olmadığı anlaşılmayabilir. Kil rengi, açık kırmızı rengi ve sarıya çalan gri renkte olup, oldukça yüksek dereceli fırında pişirilmişlerdir⁶⁷⁵. Bu tür figürinlerde binek hayvanın ve binicisinin gövdesi elde yapım; binicinin yüzü ise kalıpta yapım tekniğiyle yapılmıştır.

Assur Süvari figürinleriyle bağlantılı olarak Assur Süvarilerinin tarihine değinecek olursak, Assur süvarilerinin en erken örneği II. Assurnasirpall'in saray kabartmalarında MÖ 883-MÖ 745 tarihinde iki kontekste temsil edilmişlerdir. Birinci kontekste bir süvari av sahnesinde krala eşlik ediyor. İki at bu sahnede yan yana tasvir edilmiş ve ata binmiş bir süvari, başka bir süvari tarafından kısmen kapatılmıştır⁶⁷⁶. İkinci konteksin karakteri Assur ordusunu ve Assur süvarilerinin erken örneğini temsil eder. II. Assurnasirpall'in saray kabartmalarının birinde iki süvarinin dövüş sahnesi yer alır. Benzer sahne III. Salmanaser'in Balawat Kapısında da vardır. Burada süvariler (MÖ 858-MÖ 824) düşman ordusunun piyadeleriyle savaş halinde tasvir edilmiş ve savaş arabaları arkasında yürüyen ve kraliyet arabasına eşlik eden süvariler betimlenmiştir⁶⁷⁷.

İmparatorluk döneminde (Yeni Assur) süvariler-III. Tiglat-Pileser'in (MÖ 745-MÖ 727) saray kabartmasındaki süvariler-hem zırhlı hem zırhsız olarak gösterilmiştir. II. Sargon'un saray kabartmalarında süvariler genelde çift olarak tasvir edilmişlerdir. Dönemin saray kabartmalarından anlaşıldığı kadarıyla, Assur süvarileri nispetten homojendirler. III. Tiglat Pilaser (MÖ 745-MÖ 727)'in saray kabartmalarında süvariler, düzenli (hafif) ve ağır süvariler olarak iki türde görülürler. Süvarilerin bu iki tipin ayrımı III. Tiglat-Pilaser'in hanedanlığının sonlarında yer almıştır. II. Sargon döneminde (MÖ 721-MÖ 705) süvari donanımlarına standardizasyon getirildi. Sadece düzenli ordular tasvir edildi. Tasvirlerde süvariler herhangi bir zırh giymemiş ancak başta Assur sivri kask karakteristiğiyle tasvir edilmişlerdir. Bu süvarilerin silahları mızrak, ok, kılıç ve ok kılıfından oluşmaktaydı⁶⁷⁸.

⁶⁷⁵ Özhanlı, Alanya Arkeoloji Müzesindeki Pers Süvari Figürinleri, 280.

⁶⁷⁶ Tamas Dezso, *The Assyrian Army 1. The Structure of the Neo-Assyrian Army 2. Cavalry and Chariotry* (1. Baskı), Eötvös University Press Budapest 2012, 14.

⁶⁷⁷ Dezso, 14.

⁶⁷⁸ Dezso, 15.

Assurlu süvari figürinleri yüzleri kalıpla yapılmış, geri kalan kısımlarıysa elle yapılmıştır. Gövde tamamıyla yapılmamış yuvarlatılmış kollar gövdeye aplike edilmiştir. Assur süvari figürinlerde cepheden bakıldığında yüz geniş, gözler oldukça büyük, kemerli bir burun ve dolgun dudaklar ile yapılmış bir ağız söz konusudur⁶⁷⁹. Kulaklar şematik, yanaklar belirgin biçimde tasvir edilmiş, sakal çeneden aşağıya doğru oldukça uzun ve köşeli bitmektedir. Bu tür pişmiş toprak figürinler Yeni Assur sanatında MÖ 8. yüzyılın sonları ile MÖ. 7. yüzyılın başına tarihlenmektedir⁶⁸⁰.

Üç boyutlu bir görünüme sahip olan bu figürinler ön taraftan bakılınca sadece kafa ve boyun kısımları, arkadan bakılınca ise bel kısımları tamamen görülebilmektedir. Süvarilerin elleri atların başlarının her iki yanına uzanmakta, orada öne doğru eğilmiş şekilde atın yularını tutar biçimde kenetlenmiştir⁶⁸¹.

Geç Demir Çağı'nda oldukça yaygın biçimde üretilen sakallı, bıyıklı ve özel tip başlık giyen süvari figürinlerinin en erken örnekleri Kıbrıs'ta gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılmıştır. MÖ 6. yüzyıla tarihlenen bu figürinlerin Suriye, Anadolu ve diğer komşu bölgelerde aynı dönemde üretilmeye başlanıp başlanılmadığı şuanki mevcut bilgilerle bilinmemektedir⁶⁸². İleriki dönemlerde Anadolu'da, Suriye'de kazılar sonucunda durum açıklık kazanılabilir. Süvari figürinleri, Kadeş, Kargamış, Amik Ovası, Sheikhon, Tell Halaf, Tel Mardikh, Tell Er Rıfat, Raş Samra, Tel el Hajj, Tell Abu Dane, Tell Sukas, Hama, Lidar Höyük Tille Höyük, Tell Ain Dara, Neirab, Mezraa Teleilat ve Mezraa Höyük'te ele geçmişlerdir⁶⁸³. Pers atlı figürinlerinin üretimi Akamenid İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte sona ermemiştir.

Kat. No. 104 kabartma biçimindedir. Benzeri İsrailde Beth Shemish'teki ellerinde kutsal çiçek tutan Astarte örneğiyle benzerlik gösterir (Levha XCIVb). Son olarak Kat. No. 105 figürini, Girnavaz kazısından ele geçen kireç taşından yapılmış adak heykelciğidir. Sağ eliyle kadeh tutmakta, sol eliyle de sol göğsünü tutmaktadır. Biçim ve tip olarak Tell Sabi Abyad ve Ovaören-Yassihöyük cinsiyetsiz yarı ikonik idollerini anımsatmaktadır (Levha XCVcd)⁶⁸⁴. Yeni Assur döneminde kralın haremde,

⁶⁷⁹ Özhanlı, Alanya Arkeoloji Müzesindeki "Pers Süvari Figürinleri", 281; Serim, 36.

⁶⁸⁰ Özhanlı, Alanya Arkeoloji Müzesindeki "Pers Süvari Figürinleri", 281.

⁶⁸¹ Serim, 35.

⁶⁸² Kamış, 45.

⁶⁸³ Özhanlı, Alanya Arkeoloji Müzesindeki "Pers Süvari Figürinleri", 282.

⁶⁸⁴ Atakan Akçay, "Ovaören-Yassihöyük'ten Bir Yarı İkonik İdol" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 149,

krala içki sunan harem kadını ya da hizmetçi olduğu düşünülebilir. Assurlar'da saraydaki kadınlar; sarayın haremını oluşturan kadınlar olarak, kralın annesi, baş kadın (hanımağa) ya da kralın gözdesi cariyeler olarak haremde yaşamışlardır. Kadınların birbirleriyle ve dış dünyayla olan ilişkileri sıkı kurallarla belirlenmiştir⁶⁸⁵. Bu kurallar kadının sosyal statüsünü, rolünü, sınıfını belirlemektedir. Dönemin koroplastları bu yönde pişmiş topraktan eserler üretmişlerdir. Bu bakımdan Kat. No. 105 figürini hizmetçi, cariyeye ya da haremden bir kadını yansıtmış olabilir.

(Mayıs-Ağustos 2015), 47-54; Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, 579.

⁶⁸⁵ Pınar Çaylı, "Prehistoryadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması", Meltem Doğan-Alparslan, Metin Alparslan, Hasan Peker, Y. Gürkan Ergin (Eds.), *Anadolu Sohbetleri VII*, (ss. 137-155), Ege Yayınları, İstanbul 2008, 141.

SONUÇ

Bu tezde, Geç Neolitik Çağ'dan Geç Demir Çağı'na kadar geniş bir dönemde, çoğu Güneydoğu Anadolu'da üretilmiş ancak bugüne kadar bilim dünyası tarafından incelenmemiş, figürin, idol ve adak plakaları tanıtılmaktadır. Çalışma malzemesi olan örnekler Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman ve Mardin müzelerinden elde edilmiştir. Üzerinde çalışılan 105 eserin detaylı analogik incelenmesi sonucunda, küçük boyutlu insan betimlemelerinin sembolik anlatımıyla bölgenin binlerce yıllık yazısız dönemlerindeki inanç sistemi ve ritüelleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Elimizdeki malzeme sayısı az olmasına rağmen figürin ve idoller üzerindeki zengin betimleme (baş, gövde, duruş, süslenme) biçimlerinin Batı Anadolu örnekleriyle karşılaştırılması yapılmıştır. Tez örneklerimizin hem Batı Anadolu hem de Mezopotamya ile bağlantısı olduğu anlaşılmıştır. Ancak, bu bağlantılar sadece figürin ve idollerle değil diğer malzemelerle de daha detaylı değerlendirildiği takdirde sağlam bir yorumlamaya gidilebilir. Tez malzememiz olan örneklerin hem Batı Anadoluyla hem de güney Mezopotamya ile benzerlikleri yanında kendine ait formların ve süsleme biçimlerinin çok daha güçlü biçimde işlendiği görülmektedir. Bu farklılığın bölgenin sembolik anlatım gücünde yattığı düşünülmektedir. Bugünde bölgedeki insan davranış biçimlerinde giyim kuşamında ve diğer adetlerinde sembolizmin güçlü bir şekilde devam ettiğini görülmektedir.

İnsan biçimli figürin ve idoller genellikle inanç, bereket ve dini merkezli tapınım sistemlerinin sembolleri olarak bilim adamları tarafından yorumlanmış⁶⁸⁶ ve ritüellerde kullanılmak üzere aracı nesneler oldukları tahmin edilmektedir⁶⁸⁷. Yakın Doğu'da her toplum farklı ritüeller yoluyla, anlamlarını iletebilmek için figürin ve idol gibi sembolleri kullanmışlardır. İnsan biçimli figürinlerin bir işlevi de, insanlar arasındaki ilişkiler (ticaret, savaş vs) ve toplumun sosyal düzeni hakkında sembolik bilgi vermesidir. İnsan biçimli pişmiş topraktan figürin ve idollerin evlerde, kutsal alanlarda veya topluluk içerisindeki ritüellerde özel bir amaçla kullanılıp kullanılmadığı belirgin değildir.

⁶⁸⁶ Maciej Makowski, "Anthropomorphic Figurines of Early Bronze Age Anatolia" *Archeologia* LVI 2005, (2006), 22.

⁶⁸⁷ Peter Roger Stuart Moorey, *Idols of the People-Miniature Images of Clay in the Ancient Near East*, 7.

Son yıllarda yapılan araştırma ve kazılar neticesinde bilim adamları, insan biçimli figürin ve idollerin anlam ve işlevselliklerini tanımlamada görüş ayrılığı içerisine girmişlerdir. Bazılarına göre figürin ve idoller, geleneksel değerlendirmelerin aksine ana tanrıça kültüne ait simgesel objeler olmayıp, dönemin insanların birer yansıması ya da ata kültürünü simgeleyen objelerdir⁶⁸⁸. Ayrıca figürin ve idollerin üzerinde yer alan bezemeler ve süslemeler, dönemin insanların kişisel süslenmesinde kişiliklerini yansıtan ve aktaran objeler olarak yorumlanmıştır.

Başka bir görüşe göre ise figürin ve idoller, kontrol sağlanması gereken sosyal mekanizmalarda ideoloji ve düşünceleri yönlendirmede, sosyal davranışların algılanmasını sağlayan yardımcı nesnelerdir⁶⁸⁹. Ancak bu görüşün aksine Neolitik Çağ topluluklarında ideoloji ve toplumsal düzenle ilgili bir bulguya rastlanılmamıştır.

Son zamanlarda figürin ve idoller üzerinde antropolojik çalışmalar da göz önüne alınmıştır. Figürin ve idollerde antropolojik araştırmaların başlıca özelliği iki yönlüdür. Birinci yön, benzer görünümdeki figürin ve idollerin üretimleri doğal ya da doğaüstü varlıkları farklı biçimlerde temsil edebilmeleridir. İkinci yön pişmiş toprak figürinlerin, Eski Yakın Doğu araştırmalarında, salt doğaüstü varlıkları temsiline ilişkindir⁶⁹⁰.

Figürinlerle ilgili çalışmalarda en erken figürinler Üst-Paleolitik Dönem’de Avrupa’da Venüs figürinleri olduğu yönündeydi. Ancak, son yıllarda yapılan kazılar ışığında bu figürinlerin Anadolu, Afrika, İsrail’de de ortaya çıkması ana tanrıça kültürünün en erken örneklerinin yalnızca Avrupa olmadığı tüm dünyada evrensel anlayışta ortaya çıktığını ortaya koymuştur.

İnsanoğlu kili yaşamı içerisine kattıktan sonra Pişmiş toprak figürin üretiminin en erken evresi Anadolu’da (Nevali Çori) Proto-Neolitik Çağ Orta Evre’yle (MÖ 8.800-MÖ 7.900) birlikte görülmeye başlanmıştır. İnsan formundaki kil figürinlerin bilinen en erken örnekleri, Anadolu’dan sonra Ürdün vadisinde, Jeriko’nun kuzeyinde Netiv Hagud’ta stilize çizme biçimli oturan kadın figürinleridir. Bu çağın pişmiş topraktan figürinleri hafif ateşte pişirilmiş olup, çok çabuk kırılabilen bir yapıya sahiptirler. Buradaki amaç kullanımı kısa tutmaya yöneliktir. Figürinlerin kısa kullanım ömürleriyle ilgili olarak o çağın insanların bunu tercih etmelerinin nedeni bugün

⁶⁸⁸ Abdülkadir Özdemir, A. Onur Bamyacı, Çilem Yavşan, 17.

⁶⁸⁹ Abdülkadir Özdemir, A. Onur Bamyacı, Çilem Yavşan, 17-18.

⁶⁹⁰ Peter Roger Stuart Moorey, Idols of the People-Miniature Images of Clay in the Ancient Near East, 7.

anlaşılmış değildir. Ancak yerleşik yaşama yeni geçmiş ya da tam geçememeleriyle ilgili olabilir.

Avrupa’da ise pişmiş toprak figürin sanatının ilk ayağı Neolitik Çağ’da MÖ 6.500’den itibaren Anadolu’dan Yunanistan’a ve oradan da Balkanlara göç dalgasıyla oluşmuştur. Avrupa’da Erken Neolitik Çağ’ın oturan kadın figürlerinde bacaklar değişik pozisyonlarda gösterilmiştir: Figürin örneklerinde bacaklar dizlerden kırılıp karına doğru çekilerek, bağdaş kurmuş pozisyonunda ya da bacaklarının üzerine oturmuş olarak gösterilmiştir⁶⁹¹. Bu dönemin heykelcik niteliğindeki pişmiş toprak figürin anlayışı, Çayönü, Mezraa Teleilat, Akarçay Tepe örneklerinde görülmektedir. Bu örneklerde steotopik özellikler gösterilmeyip fazla ayrıntıya girilmeden, uzuvlar doğal verilmeyle çalışılmıştır. Figürin örneklerinde bacaklar ya dizlerden kırılıp karına doğru çekilmiş ya da bağdaş kurmuş pozisyonunda ya da bacaklarının üzerine oturmuş olarak tasvir edilmişlerdir.

Anadolu’da Neolitik Çağ’da figürin biçimindeki seramik kap örnekleri geniş karınlı, şişkin göğüslü, üst yüzeyleri dalgayı andıran yan yana kırık çizgilerle bezenmiştir. Kadın gövdesi biçiminde görünen insan biçimli kapların, bereketlilikle ilgili olarak, iki eliyle göğüslerini tutmakta olduğu görülmektedir. Kanımzca, kap gövdelerinin dış yüzeyindeki çizgisel bezemeler yaşamın kaynağı olan suyu ve insanlığı besleyen sütü anlatmaktadır. Elleriyle göğüslerini kavrayışı biçimiyle bunu insanlara armağan olarak sunmaktadır. Kaplarda yüz betimlenmişse çoğu kez güler yüzlü ve şefkat dolu bakışlara sahip olduğu görülür. Göğüslerini sunarmış gibi tutuşundan da kabın içindeki sütün ondan geldiğini, onun bereketin simgesi olduğunu anlatmaktadır⁶⁹².

Figürinler, Kalkolitik Çağ’la birlikte, özellikle de bu çağın sonlarına doğru fark dileyebilir biçimde soyutlanmaya doğru bir eğilim sergilerler. Bu dönemde Güneydoğu Anadolu Bölge figürinleri, Halaf kültürü etkisi altındadır. Batı Anadolu figürinleri ise kendine has biçimde, özgün özelliklere sahiptir. Bu çağda Güneydoğu Anadolu ve Batı Anadolu merkezli figürinler, benzer ölçüde daha az yuvarlak hatlara sahiptirler. Birçoğu oldukça yassı, soyut biçimde tasvir edilmişlerdir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi figürinleri, Halaf kültürü etkisinde olup, ancak Anadolu figürin stili biçimiyle de

⁶⁹¹ Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri, 64.

⁶⁹² Yıldız Cıbrıroğlu, *Kadının Yazısız Tarihi. “M” ve “N” Sesi*, Payel Yayınevi, İstanbul, 1996, 95.

benzerler. Örneklerde kollar kısa, küt (güdük) olarak verilmiş ve küçük göğüsleriyle yassı gövdeye aplike edilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Batı Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Çağ’da görülen steotopik kadın figürinleri, Kalkolitik Çağ’la birlikte soyutlanmaya doğru gidişin olduğu, Kalkolitik Çağ’ın sonlarında ise tamamen soyutlandığı görülür. Bu farklılaşmanın nedeni, insan betimlemelerinin zaman sürecinde içerik olarak anlamlarının değişime uğramasından kaynaklanmış olabilir, bir yönüyle sanatsal içerik olarak bir üst aşamaya geçilmiş olduğu düşünülebilir.

Bir başka getireceğimiz görüş ise çağın sanatçılarının insani görüntülerden özellikle kaçınmaya çalışmış olduklarıdır. Çünkü tanrısal tasvirler, hiçbir yönüyle insani özellikler barındırmamalı ve herhangi bir kişiyle özdeşleştirilmemelidir. Kadın egemenliğine ait hüküm sürme ve bunu objelere portre biçimde yansıtmak zamanın toplumları arasında huzursuzluğa neden olmuş olabilir. Günlük yaşamda tanrısal tasvirli betimlemeler, bireylerde adalet kavramını ortadan kaldırmış olacaktır. Bu bakımdan sanatçıların bu betimlemelerde bazen yalnızca göz, ağız, kulak, bazen sadece bir burun işlemiş oldukları görülür. Bir yönüyle figürinler insanımsı özelliklerinden özellikle soyutlanmıştır.

Erken Tunç Çağı’na gelindiğinde, Neolitik ve Kalkolitik Çağ’ın şişman, tombul kadınları yerine günümüz kadınlarının ideal vücut ölçülerine yakın ince, zarif biçimde üretildikleri görülmektedir. Bu dönemin sanatçıları kendilerinden iki bin yıl sonra gelen Antik Yunan sanatçıları gibi ideal olanı, estetiği, göze güzel görünen kadın modellerini tercih etmiş olabilirler⁶⁹³. Ya da sanatsal olarak bir üst seviyeye sıçramışlardır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ETÇ ve OTÇ dönemine ait figürin ve idoller, örgülü saç örnekleriyle günümüzdeki geleneksel Güneydoğu kadınının örgülü saç biçimini yansıtır. Bölgedeki geleneksel kadınlar, saçlarını tek örgü, çift örgü ve çoklu örgü biçimde örerler. Bunun simgesel anlatımıyla topluma aktarmak istedikleri şey evli, dul ya da torun sahibi kadınlar oldukları yönündedir. Bu geleneğin kökleri binlerce yıl öncesinde bölgedeki figürin ve idollerde betimlenmiştir. Bu figürin ve idoller, kocasını kaybeden bir kadın, yönetici bir toplumda beyin ya da kralın hanımı, ya da torun sahibi saygın yaşlı bir kadın biçiminde üretilmiş olabilir.

⁶⁹³ G. Aydıngün, Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Herşeye Hakim, 56.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki örgülü saç biçimindeki figürin ve idoller, Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'nda da sıklıkla işlenmiştir. Bu modeller, yine bu dönemde de evlenmemiş genç bir kadın, kocası ölen dul kadın, torun sahibi yaşlı kadın, yas tutan ya da dua eden kadın biçimindedirler. Figürin ve idollerin adak amaçlı kullanılmış olmaları ilahi bir anlam yüklenmeleri da söz konusu olabilir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin geleneksel kadınlarında saç çok önemlidir. Saçlar, kadınlığı, çekiciliği, güzelliği hatta kutsallığı temsil eder. Bir kadın eşini ya da çok sevdiği birini kaybederse örgülü saçlarını kökten kesmesi kadın için büyük bir acıdır. Bu eylem: *“yaşamımda bundan daha büyük bir acı görmedim. Seninle kadınlığımı, güzelliğimi ve tüm çekiciliğimi toprağa gömüyorum”* anlamındadır. Örgülü saçlarını, sevgilisinin ya da kocasının mezarının yanı başında toprağa gömer. Kadın uzun bir süre yas tutar, yas tutan kadına da halk arasında *porkur* denir. Bu gelenek binlerce yıldır sürerek günümüze gelmiştir.

Güneydoğu Anadolu'da kofi diye adlandırılan bir başlık türü bölgedeki geleneksel kadınlar tarafından halen kullanılmaktadır (Levha LXXIIId). Bu başlıkla geleneksel giyimin köklerini ETÇ'daki figürin örneğinden yola çıkarak günümüze değin sürüp geldiğini ortaya koymaktadır (Kat. No. 71).

Bir başka örnek ise kırık olmalarına rağmen başlarındaki üç boynuz fark edilebilir (Kat. No. 9) . Boynuzlar, Hitit ve Urartulardan alışkın olduğumuz ilahi kudret, gücün sembolü olarak yorumlanmıştır. Aynı durum Mezopotamya Uygarlığında da söz konusudur. Babil'de Naram-Sin'le birlikte krallar, yalnızca tanrı ayrıcalığı olan boynuzlu miğferlerle stellerde betimlenmişler. Bu “ilahi boynuzlar” aslında tanrılara özgü bir ayrıcalıktır. Ancak, çoklu boynuzlara atfedilen ilahiliğe karşılık Naram-Sin'in boynuzunun tek katlı olması, hiç şüphesiz panteonun alt düzeylerdeki yerini vurgular. Daha sonraki dönemlerde tekli boynuz alt düzeydeki ilahi kişileri, örneğin tanrı hizmetkârlarını belirtmek için de kullanılmıştır⁶⁹⁴ . Hellenistik Dönem'de Büyük İskenderin ilahiliğine yönelik boynuzlu biçimde tasvir edilen sikkeleri basılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi coğrafi olarak Anadolu, kültür olarak hem Mezopotamya hem de Anadolu etkilerini taşımaktadır. Mezopotamya'da Sümerlerin yarattığı din anlayışı ve panteon sistemi, zamanla Mezopotamya'da Akadlardan

⁶⁹⁴ Oates, 43.

başlayarak, Babil ve Assurlular aracılığıyla Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu toplumlarına bütünüyle veya kısmen yayılmış ve yerleşmiştir. Bu etkileşimde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Fenike uygarlığı bir köprü vazifesi görmüştür. Mezopotamya inanç sistemi yalnızca Suriye-Filistin ve Anadolu'yu etkilememiş, aynı zamanda Ege Adaları ve Kıta Yunanistan coğrafyasını da etkilemiştir.

Sümer panteonundan diğer toplumlara birçok tanrı aynı atribüt ve özellikleriyle geçmiştir. Bu tanrılardan başta, Sümerliler'in ana tanrıçası İnanna'dır. Nitekim Sümerler'in İnanna diye adlandırdıkları tanrıça, Samilerce İştar olarak adlandırılmıştır. Bu tanrıça başlarda aşk tanrıçasıydı. Daha sonra bu özelliğini yitirmemekle beraber savaş tanrıçası olarak savaşçı özelliklerini kendisinde toplamış, sonrasında da diğer tanrıçaları himayesine almıştır. Tanrıça İnanna'dan sonra Mezopotamya'nın ana tanrıçası olan tanrıça İştar, aynı biçimde tüm özelliklerini koruyarak Astarte adıyla Fenikelilere geçmiştir. Fenikeli gemiciler ve tüccarlar fırsat buldukça, birçok yerde sömürgeler kurmuşlardır. Bu sömürgelerine büyük önem verdikleri Tanrıça Astarte'yi de beraberlerinde götürmüşlerdir. Böylece İştar, Fenike dilindeki adıyla Astarte geniş bir yayılma ve tapınma alanı bulmuştur. Ayrıca Fenikeli tüccarların yoğun olarak faaliyet gösterdikleri Kuzey Suriye limanları Ugarit, Al-Mina, Tell Sukas, Tabbat el-Hammam ile Hellas arasında canlı bir ticaret ilişkisi yaşanmıştır. Bu ticaret ilişkisi sayesinde Eski Doğu ve Eski Batı uygarlıkları Akdeniz'in bu limanlarında birbiriyle iletişime geçiyor ve bu iletişim sonucunda karşılıklı kültür alış-verişi yanında bir takım fikri ya da manevi değerleri de alıp vermişlerdir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki dört müzedeki insan betimli figürin ve idoller, Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya'nın can damarları olan Dicle ve Fırat nehirlerinin ören yerlerinde ele geçen betimlemelerin kronolojik ve tipolojik gruplar içerisinde değerlendirmesinin nedeni yerleşimler arası ilişkiler, inançsal uygulamalar, ekonomik ilişkiler, ticaret ve birçok geleneksel davranışı tespit etmeye yöneliktir. Ayrıca bu figürin ve idoler üzerindeki süslemelere bakıldığında bir kısmı sade ya da çok az süslü olduğu bazıları ise oldukça zengin süsleme ve takılarla donatıldığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak bu süslemeler üzerinde dönemin kadınlarının sosyal statülerini gösterdiği söylenebilir.

Bu tez çalışmasında, bütün bu yaklaşımların ışığı altında figürin ve idollerin yorumlanmasında kültürel süreç ve bölgesel ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda kuramsal yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu bağlamda ele alınan kuramların ortak özelliği, figürin ve idollerin yapım ve kullanım amaçlarının yeniden düşünülmesi olarak yorumlanabilir. Bu betimlemeler aynı zamanda çağının sanatçısı olarak gördüğünü yapmış bir insanın bilişsel düzeyi hakkında fikir veren birer veridirler.

Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman ve Mardin müzelerindeki insan biçimli pişmiş toprak figürin ve idollerden çıkarılan sonuç, Güneydoğu Anadolu Bölgesi coğrafi konumu gereği hem kendi nehirleri arasındaki etkileşimle (Dicle ve Fırat), hem de Anadolu ve Mezopotamya arasında köprü vazifesi görmüş olduğudur. Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret, kültür ve inanç aktarımında bölge bu bakımdan önemli rol oynamıştır.

Tezde ele alınan Güneydoğu Anadolu Bölgesi insan biçimli figürin ve idollerin baş yapılarının incelenmesi sonucunda, sivri başlar ilk kez ETÇ I'de ortaya çıkmıştır. Figürin ve idollerdeki başlıklar ise ETÇ II, ETÇ III, ETÇ III-OTÇ I, OTÇ, DÇ boyunca işlendiği görülmektedir. Poluslu ve Hilal başlı kadın betimleri en fazla işlenen örnek olduğu görülmektedir. Bu modeller, ETÇ III olarak düşündüğümüz dönemde fazlalaşırken ETÇ III-OTÇ I olarak düşündüğümüz dönemlerde az sayıda görülmektedir. Demir Çağı'nda ise yeniden bir artış olduğu görülmektedir⁶⁹⁵.

Polos ya da hilal başlıklı örneklerden sonra ikinci sırada taçlı başlıklara sahip betimlemeler dikkat çeker. Taçlı modeller ETÇ III olarak düşündüğümüz dönemde ilk kez ortaya çıkarken tacın bir hiyerarşi ve üst yönetime ait sınıfı temsil ettiği tahmin edilmektedir. Batı Anadolu'da ve Güneydoğu Anadolu bu dönemde ilk kez kentleşmenin başladığı da göz önüne alındığında ETÇ III düşündüğümüz taçlı betimlemeler kentin yöneticisini ya da hanımını tasvir etmiş olabilir.

Giysi modelleri ele alındığında ETÇ I olarak düşündüğümüz dönemden itibaren giyimli oldukları, giyim geleneği Demir Çağı'nda da devam ettiği görülmüştür. Figürin

⁶⁹⁵ Bkz. Ek 1 Tablolar, Baş Modelleri

ve idoller üzerinde herhangi bir cinsel organın olmayışı, sanatçının figürin ya da idolü giyimli biçimde vermek istemiş olduğunu gösterir. Çıplak kadın modelleri, Kalkolitik Çağ'dan Demir Çağı boyunca aralıksız işlenmiştir⁶⁹⁶. Çıplak betimlemelerde göğüsler ve pubik bölgeleri genelde belirgin şekildedir. Ancak bazı örneklerde yalnızca göğüsler verilmiştir.

Figürin ve idollerde gözlerin işlenmesi en erken Kalkolitik Çağ'a ait olabileceğini düşündüğümüz figürin örneklerinde uygulanmıştır. ETÇ I'e ait olduğunu düşündüğümüz idollerde ise göz, ağız ve kulakların işlenmediği görülmektedir. Betimlemelerin insansı özelliklerinden soyutlanması söz konusudur. Figürin ve idoller üzerinde yer alan kahve çekirdeği göz uygulaması en erken ETÇ II olarak düşündüğümüz dönemde işlenmiş, kazıma göz uygulaması yine ilk kez bu dönemde ortaya çıkmıştır. Figürin ve idoller üzerindeki kirpik detaylarına ise çok nadir olarak yer verilmiştir⁶⁹⁷.

Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun Geç Demir Çağı kültüründe dikkat çekici bir yere sahip olan Astarte plakaları, çıplak ya da giyinik tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Astarte plakalarının üretim tekniklerinin değerlendirilmesi, plakaların tek parçalı kalıplarda üretildiğini ortaya koymaktadır. Benzer plakalar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar, Astarte plakalarının üretiminin kabaca iki aşamada gerçekleştiğini göstermektedir. Bu aşamaların ilkinde kil kalıba bastırılmakta, ikincisinde ise plakanın belirgin konturlarının oluşmasını sağlayan ikinci bir kil topağı kalıptaki plakanın üzerine eklenmekteydi.

Astarte plakalarının Geç Demir Çağı kültürü içerisindeki yeri tam olarak anlaşılabilmiş değildir. Ancak bu plakaların bereket, doğurganlık, aşk ve savaş tanrıçası Astarte'yi betimlediği düşünülmektedir. Ayrıca Astarte plakaları ile aynı kontekstlerde bulunan Pers atlı figürinleri iki buluntu grubunun ortak bir külte ait olabileceğine işaret etmektedir. Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da çok sayıda arkeolojik merkezde açığa çıkartılan Astarte plakaları ve pers atlı figürinleri, M.Ö. 6. yüzyıl ile M.Ö. 4. yüzyılın sonuna kadar uzanan zaman dilimine tarihlenmektedirler.

⁶⁹⁶ Bkz. Ek 1 Tablolar, Giysi Modelleri.

⁶⁹⁷ Bkz. Ek 1 Tablolar, Baş Uzuvarları.

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal, siyasal geleneksel öğeleri kendi içerisinde barındıran figürin ve idoller, çağının fotoğraf sanatıdır. Bu bakımdan insanlık tarihinin var olduğundan bu yana en önemli kültür varlıklarıdır. Tapınaklar ise bir bereket kültürünün sergilenmesine ilişkindir. Çağın insanlarında dinin başlıca amacı: yaşamı oluşturmak, yaşamın sürekliliğini devam ettirmek, şimdiki ve sonraki yaşamda bolluğu sağlamaktır. Bunun yolu da aracı nesneler olarak figürin ve idollerden geçmektedir.

KAYNAKÇA

Akçay, Atakan, “Ovaören-Yassıhöyük’ten Bir Yarı İkonik İdol”*Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 149, (Mayıs-Ağustos 2015), 47-54.

Akkuş Mutlu, Suzan, “Eski Mezopotamya’da Tanrılara Sunulan Kurbanlar”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7 (XVII), 2014, 1-17.

Akurgal, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınları (1. Baskı), Ankara 2014.

Albayrak, Canan, *Anadolu'da Kybelle-Atis Kültü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Albayrak, İrfan, “Sembollerden Çiviyazısına Geçiş ve Yazının Anadolu’ya Gelişi”, *Archivum Anatolicum (ArAn)*, 10 (2), Ankara 2016.

Algaze, Guillermo-Matney, Timothy-Rosen, Steven A. , ve Erdal, Dilek, “Excavations at Titriş Höyük, Şanlıurfa Province: Preliminary Report for the 1998 Season”, 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 1999, 145-156.

Anthonioz, Stephanie, “Astarte in the Bible and her Relation to Asherah”, David T. Sugimoto (Ed.) *Transformation of a Goddess- Ishtar-Astarte-Aphrodite*, (ss. 125-139), Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland 2014.

Arımura, M. ,- Balkan Atlı, Nur,- Borell, F. ,- Bucak, E. ,- Cruells, W. ,- Duru, G. ,- Erim-Özdoğan, Aslı,- Ibanez, J. ,- Maede, O. ,- Miyake, Yutake,- Molist, M.,ve Özbaşaran, M. , “Akarçay Tepe Kazısı,1999”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İzmir 2000, 181-202.

Arntz, Monique, *Re-Figuring The Past. Interpreting Early Halaf Figurines from Tell Sabi Abyad (Syria)*, Universiteit Leiden, Faculteit der Archeologie, Heemskerk 2013.

Atakuman, Çiğdem, “Kuzey Mezopotamya Prehistoryası’nın Terminolojik Sorunlarına Tarihsel Bir Yaklaşım”, *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi, APAD (1)*, 2015, 47-71.

Aydingün, Şengül Gündoğan ve Ekinici, H. Ali, “Burdur Müzesinde Korunan Çay Kenar Tipi İdollerin Öncüsü Pişmiş Toprak Bir İdol”, *Arkeoloji ve Sanat*, 90, 1999, 29-31.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “ Kültepe Tipi İki Mermer İdol”, *Arkeoloji ve Sanat*, 19, (Mart-Nisan 1997), 12-14.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “A Focus on the Body Details of Early Bronze Age Figurines and Idols of Anatolia”, *Boletin De La Asociacion Espanola De Orientalistas*, Ano XLII- 2006, 19-40.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “Anadolu’nun Geçiş Bölgesinin Erken Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri”, *Seres*,38, (26-28 Kasım 2007), 75-87.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “Katalog”, Şennur Şentürk (Koordinatör), *Tunç Çağı’nın Gizemli Kadınları*, (ss. 85-184), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri”, Şennur Şentürk (Koordinatör), *Tunç Çağı’nın Gizemli Kadınları*, (ss. 29-80), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “Macaristan-Budapeşte Szepmuveszeti Müzesi Koleksiyonlarında Yer Alan Erken Tunç Çağı’na ait Anadolu İdolları”, Betül Avunç (Ed.), *Hayat Erkanal’a Armağan-Kültürlerin Yansıması*, (ss. 398-400), Homer Kitabevi, İstanbul 2006.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim”, Emine Çaykara (Ed.), *Anadolu’da Kadın-On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe/ A. Muhibbe Darga*,(ss. 43-67), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “Tunç Çağı Sonrası”, Şennur Şentürk (Koordinatör), *Tunç Çağı’nın Gizemli Kadınları*, (ss. 81-83), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Aydingün, Şengül Gündoğan, “Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden”, Şennur Şentürk (Koordinatör), *Tunç Çağı’nın Gizemli Kadınları*, (ss. 11-28), Yapı Kredi Yayınları,

İstanbul 2006.

Aydingün, Şengül Gündoğan, *Eski Tunç Çağında Anadolu pişmiş Toprak Figürin ve İdoller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

Aydingün, Şengül ve Bulgan, Fatma, “Tanrı Ailesine Adanmış Bir Adak Çivisi”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 3109 (7), 2007, 91-98.

Aydingün, Şengül, “ Gaziantep Müzesi Tunç Hitit Heykelcikleri”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 2009, 399-410.

Aydingün, Şengül, “A New Interpretation for Western Anatolian Figurines of the Early Bronze Age”, Nazlı Çınardalı-Karaaslan, Ayşeğül Aykurt, Neyir Kolonkaya Bostancı, Yiğit Hayati Erbil (Ed.), *Armağan Erkanal’a Armağan-Anadolu Kültürlerine Bir Bakış*, (ss. 29-36), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014.

Aydingün, Şengül, “Bir Yapı-Adak Çivisi İle İki Farklı Hayvanla Betimlenmiş Hitit Tanrı Heykelcikleri”, Taner Tarhan, Aksel Tibet, Erkan Konyar (Ed.), *Muhibbe Darga Armağanı*, (ss. 115-127), Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul 2008.

Aydingün, Şengül, “Eskişehir Müzesinde Korunan Figürin ve İdoller”, 25. *Araştırma sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Kocaeli 2007, 429-438.

Aydingün, Şengül, “Gaziantep Müzesi Yapı Adak Çivileri”, Aygül Süel (Haz.), VII. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, (ss. 53-62), Çorum Valiliği, Ankara 2010.

Aydingün, Şengül, “The Deification Female Sexuality in Anatolia Before Written History (9000-2000 B. C.)”, Muammer Kendirci, Ateş Kadioğlu, Cengiz Miroğlu (Ed.), *The History of Male-Female Sexuality and Fertility in Asia Minor (Today’s Turkey)*, (ss. 15-31), An International Publication of the Turkish Society of Andrology, İstanbul 2003.

Ayobi, Rania, “Les objets en terre du levant neolithique avant l’invention de la ceramique: Cuission Intentionnelle Ou Accidentelle?”, *Syria Archeologie, Art Et*

Histoire, Tome 91 (Annee 2014), 7-34.

Badre, Leila, *Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite A'Lage Du Bronze En Syrie*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1980.

Balkaya, Tuncer, *Hurri-Mitanni Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Bağışkan, Tuncer, “Ana Tanrıça Kültünün Kıbrıs Folklorundaki İzleri”, *Adres Kıbrıs Dergisi*, 194, (25 Ocak 2015), 27.

Banffy, Eszter, *A Unique Prehistoric Figurine of The Near East*, Printed by Amulett, Budapest 2001.

Barrelet, Marie-Therese, *Figurines Et Reliefs En Terre Cuite De La Mesopotamie Antique I*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1968.

Başaran, Cevat, *Arkeolojiye Giriş*, (1. Baskı), Aşiyen Baskı, Erzurum 1998.

Bayburtluoğlu, Cevdet, *Erythrai II-Pişmiş Toprak Eserler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977.

Belcher, Ellen, “Fifth Millennium Anthropomorphic Figurines in Southeastern and Central Anatolia: Comparative Museum Research”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Kocaeli 2007, 233-246.

Belli, Oktay, *Anadolu Tanrıçaları*, Promete Yayıncılık, İstanbul 2001.

Belli, Oktay, “Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yeni Keşifler: Sinek Çayı Kayaaltı Sığınağı Resimleri”, *Arkeoloji ve Sanat*, 120, (2005), 1-16.

Bettany, George Thomas, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (1994), (Çev. : Ahmet AYDOĞAN), Say Yayınları, İstanbul 2005.

Bhagwan, James S. , *Queens of Heaven and Earth: Women and Goddess Worship in Pre-Exile Israel and Judah*, 2011, <https://www.academia.edu/7419222>

Bhambhwani, Roshni, *The Intercultural Ancients: A Mock Exhibit Exploring the Cross-Cultural Influences in the Representation of Women in Ancient South Asian and Ancient Mediterranean Art*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Syracuse Üniversitesi, New York 2010.

Bilge, Evin, *Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009.

Bilgi, Önder, *Development and distribution of anthropomorphic figures in Anatolia from the Neolithic to the end of the Early Bronze Age*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Londra Üniversitesi, Londra 1972.

Bilgi, Önder, “İkiztepe Kazılarında Ele Geçirilen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler” Sedat Alp (Genel Sekreter), *IX. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler I. Cilt*, 21-25 Eylül 1985-Ankara: Bildiriler (ss. 133-134), TTK, Ankara 1986.

Bilgi, Önder, “İkiztepe Kazılarının 1999 Dönemi Sonuçları”, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, İzmir 2000, 315-326.

Bilgi, Önder, “MÖ 3. Bin Yılına Tarihlenen Bir Grup İnsan Figürini ve Bunların Anadolu’da Dağılışı”, *Anadolu Araştırmaları*, VI, (1978), 133-140.

Bilgi, Önder, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu’da İnsan Görüntüleri*, Aygaz Yayıncılık, İstanbul 2012.

Bingöl, Akın, “Hurri’lerin Siyasi Organizasyonları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2013, 115-134.

Black, Jeremy A., Anthony Green, Tessa Rickards, and the British Museum, *Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary* (London: Published by British Museum Press for the Trustees of the British Museum, 1992), 174-177.

Bloch-Smith, Elizabeth, “Archaeological and Inscriptional Evidence”, David T. Sugimoto (Ed.) *Transformation of a Goddess- Ishtar-Astarte-Aphrodite*, (ss. 167-194), Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland 2014.

Bolognani, Barbara, “ The Iron Age Clay Figurines from Karkemish and the Syro-Anatolian Region”, *Association for Coroplastic Studies (ACoSt)*, 11, (2014), 1-5.

Breasted, James Henry, *Ancient Times a History of the Early World: an Introduction to the Study of Ancient History and the Career of Early Man*, Gin and Company, London 1914.

Budin, Stephane L. , “A Reconsideration of the Aphrodite-Ashtart Syncretism”, *Brill*, Vol. : 51, (2), 2004, 95-145.

Budin, Stephanie Lynn, “Before Kypris was Aphrodite”, David T. Sugimoto (Ed.) *Transformation of a Goddess- Ishtar-Astarte-Aphrodite*, (ss. 195-215), Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland 2014.

Budin, Stephanie Lynn, “Minoan Asherah?”, Joanne Clarke (Ed.), *Archaeological Perspectives On The Transmisson And Transformation Of Culture In The Eastern Mediterranean*, (ss. 188-197), Levant Supplementary Series Volume 2, London 2005.

Burkert, Walter, *Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri*, (1992), (Çev. : Mehmet Fatih Yavuz), (1. Baskı), İthaki Yayınları, İstanbul 2012.

Burns, John Barclay, “Female Pillar Figurines of The Iron Age: A Study In Text And Artifact”, *Andrews University Seminary Studies*, vol. 36, (Spring 1998), 23-49.

Bülbül-Akyol, Hülya, “Gökçeada-Yenibademli Höyük’ten Bir Grup İnsan Figürini”, Armağan Erkanal-Öktü, Engin Özgen, Sevinç Günel, Ayşe Tuba Ökse, Halil Tekin (Eds.), *Hayat Erkanal’a Armağan: Kültürlerin Yansıması*, (ss. 200-205), Homer Kitapevi, İstanbul 2006.

Bülent, Eşref, “Anadolu Amulet Geleneğinde Çılkak ve Eski Kültürlerde İzleri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, I (38), 2007, 311-328.

Campbell, Joseph, *Batı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri III*, (2004), (Çev. : Kudret Emiroğlu), İslık Yayınları, İstanbul 2014.

Canay, Ayla, *Antik Çağ Koroplastik Sanatı ve Bu Sanatın Etkileriyle Ortaya Çıkan Günümüz Seramik Örnekleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2000.

Childe, Gordon, *Tarihte Ne Oldu?*, (1942), (Çev.: Alaeddin Şenel-Mete Tunçay), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

Cıdırlioğlu, Yıldız, *Kadının Yazısız Tarihi. “M” ve “N” Sesi*, Payel Yayınevi, İstanbul 1996.

Cıdırlioğlu, Yıldız, *Kadın Saçı. Büyü ve “Türban”*, (1. Baskı), Payel Yayınevi, İstanbul 2004.

Clendenen, Ray, “Idols and Idolatry In The Ancient Near East”, *Biblical Illustrator*, 4 (40), 2014, 14-16.

Cohen, Susan L. , “Terracotta Figurines”, Lawrence E. Stager, Daniel M. Master and J. David Schloen (Ed), *Ashkelon 3*, (ss. 441-471), Eisenbrauns, Indiana 2011.

Cooper, Lisa, *Early Urbanism On The Syrian Euphrates*, Routledge, New York and London 2006.

Corrine Castel, Lyon, “The First Temples in anti. The Sanctuary of Tell Al-Rawda in the Context of 3. Millennium Syria”, 2010, 123-164, <https://www.researchgate.net/publication/291344576>.

Cornelius, Izak, *The Many Faces of the Goddess-The Iconography of the Syro-Palastinian Goddesses Anat, Astarte, Qedeshet, and Asherah c. 1500-1000 BCE*, Academic Press Fribourg –Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, Switzerland 2004.

Corral Canon, Manuel, “Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva)”, *Cuadernos de Prehistoria y Arguelogia*, 0211-1608, 7-8, (Año 1980-1981), 93-107.

Crawford, Harriet, *Sümer ve Sümerler*, (2004), (Çev.: Nihal Uzan), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2010

Çaylı, Pınar, “Prehistoryadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması”, Meltem Doğan-Alparslan, Metin Alparslan, Hasan Peker, Y. Gürkan Ergin (Eds.), *Anadolu Sohbetleri VII*, (ss. 137-155), Ege Yayınları, İstanbul 2008.

Çelebi, Binnur, *Anadolu’da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Çelebi, Binnur, *Eskiçağ’da Kadın*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007

Çetin, Bekir, *Harran’da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012.

Çığ, Muazzez İlmiye, *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği*, (11. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Çığ, Muazzez İlmiye, *İnanna’nın Aşkı-Sümer’de İnanç ve Kutsal Evlenme* (8. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Çıvgın, İzzet, “MÖ 6-5. binyıllarda Mezopotamya ve Çevresinde Kültürel Temas ve Etkileşim”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 2014, 359-404.

Çokay Kepçe, Şebnem Sedef ve Senem Özden Gerçeker, Kilden Suretler Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Antik Çağ Terrakotta Figürinleri, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul 2012.

D’agata, Anna Lucia, *Haghia Triada II*, Bottega D’erasmo, Padova 1999.

Darby, Erin D. , “Seeing Double-Viewing and Re-Viewing Judean Pillar Figurines Through Modern Eyes”, Stephanie M. Langin-Hooper (Ed.), *Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East*, (ss. 13-24), Association for Coroplastic Studies, USA 2014.

Daviau, Paulette Maria Michele, “Ceramic Architectural Models from Transjordan and The Syrian Tradition”, Hartmut Kühne, Rainer M. Czichon, Florian Janoscha Kreppner (Ed.), *Proceedings of the 4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East*, (ss. I, 293-308), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2008.

Daviau, Paulette Maria Michele, “The Coroplastics of Transjordan Forming Techniques and Iconographic Traditions in The Iron Age”, *Occasional Papers in Coroplastic Studies 1*, 2014, 1-10.

Delougaz, Pinhas, “Khafajah Mounds B, C, And”, Thomas A. Holland (Ed.), *Old Babylonian Public Buildings in the Diyala Region*, (ss. 207-237), The University of Chicago Oriental Institute Publications, USA 1990.

Demargne, Pierre, “Terres-Cuites Archaiques de Lato, Crete”, *Bulletin de Correspondance hellenique*, Vol. :35 (I), 1929, 382-429.

Deveci, Abdullah, “Akarçay Höyük Kazı Çalışmaları”, 25. *Kazı sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, (100), 381-390.

Deveci, Abdullah, “Akarçay Höyük Kazısı 2001 Yılı Çalışmaları”, Numan Tuna, Jean Greenhalgh, Jale Velibeyoğlu (Ed.) *İlsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, (ss. 259-274), ODTÜ, TAÇDAM, Ankara 2004.

Dewailly, Martine ve Ulrike Muss, “ Efes Artemisionu’nda Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler”, Wilfrid Seipel (Ed.), *Efes Artemisionu-Bir Tanrıçanın Kutsal Mekânı*, Phoibos Verlag, Viyana 2008.

Dezso, Tamas, *The Assyrian Army 1. The Structure of the Neo-Assyrian Army 2. Cavalry and Chariotry* (1. Baskı), Eötvös University Press Budapest 2012.

Diakov, V., -S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi-1-Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan*, (1987), (Çev. : Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul 2014

Dornemann, Rudolph H., “Comments on Small Finds And Items of Artistic

Significance from Tell Hadidi and Nearby Sites in the Euphrates Valley, Syria”, Albert Leonard, Jr. , ve Bruce Beyer Williams (Ed.), *Essays In Ancient Civilization Presented To Helene J. Kantor*, Oriental Enstitute, (ss. 59-75), Chicago 1989.

Downey, Susan B. , *Terracotta Figurines and Plaques from Dura-Europos*, The University of Michigan Press, Michigan 2003.

Drijvers, Hendrik Jan Willem, *Cults And Beliefs At Edessa*, E. J. Brill Press, Leiden 1980.

Durna, Gül Ersin, *Antik Çağda Güney-Batı Anadolu (Karia) Bölgesi'nde Aphrodite Kültü Aphrodite Karakterine Analitik Bir Yaklaşım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

Duru, Refik, *Elli Yıllık Bir Arkeoloji Öyküsü-Hacılar*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2010.

Efe, Turan, *I. Eskişehir Bölgesi Tarih Öncesi Dönem Araştırmaları ve Önasya Arkeolojisi İçindeki Yeri*, 2007, <http://kulluobakazisi.bilecik.edu.tr/>.

Efecan, Sena, *Geç Neolitik Döneme Ait Hacılar Kazılarında Bulunmuş Terracota Figürlerin Çağdaş Yorumlarla Biçimlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta 2011.

Ehringhaus, Horst, “Grabung Am Sirkelihöyük 1997” *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I* 25-29 Mayıs 1998, Tarsus 1998.

Eisenberg, Jerome M. , “Syria: Land of Civilizations”, *Minerva*, 11, (Jenuary/February 2000), 8-17.

Eker, Fevziye, “Kahramanmaraş’ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2) 2013.

Ekiz, Halil Hamdi, “Ahlatlıbel İdolları”, *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, Ankara 2007, 61-72.

Ekiz, Halil Hamdi, “Etiyokuşu İdolları ve Karayavşan İdolları”, 25. *Araştırma sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 2008, 147-157.

Ekiz, Halil Hamdi, “Adıyaman Müzesi’nde Bulunan Üç Hitit Tanrı Heykelciği”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5 (111), 2005, 57-64.

El-Khoury, Lamia Salem, *The Nabataean Terracotta Figurines*, BAR International Series 1034, Oxford 2002.

Emre, Kutlu, *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*, TTK, Ankara 1971.

Er, Yasemin, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*(3. bs.), Phoenix Yayınları, Ankara 2012.

Erarslan, Fehmi, *Adıyaman Müzesinden Bir grup Terracotta Figürin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.

Erbil, Pervin, *Kibele’den Pandora’ya Kadının Tarihsel Yenilgisi* (3. Baskı), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2012.

Erek, Cevdet Merih, “Direkli Mağarası Kazıları 2012”, 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, Muğla 2013, 73-81.

Ergün, Özlem, *Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Topraktan Yapılmış Kybeleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012.

Erim Özdoğan, Aslı, “Çayönü” Mehmet Özdoğan-Nezih Başgelen (Eds.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (ss. 57-97), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Erllich, Adi, “Double Face, Multiple Meanings- The Hellenistic Pillar Figurines from Maresha”, M. Langin-Hooper (Ed.), *Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East*, (ss. 27-37), Association for Coroplastic Studies, USA 2014.

Engin, Atilla-Engin Özgen-Olcay Zengin Koşan-Filiz Ay Şafak ve Aydoğan Bozkurt, “Oylum Höyük, 2013”, 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Gaziantep 2013, 235-254.

Feagans, Carl T. , *A Study of Anthropomorphic Figurines in the Neolithic of Southwest Asia and Southeastern Europe* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The University of Texas at Arlington, Texas 2013.

Festuccia, Silvia ve Marco Rossi, “Recent Excavations on the Ebla Acropolis (Syria)”, Joaquin M. Cordoba, Miquel Molist, M. Carmen Perez, Isabel Rubio, Sergio Martinez (Eds.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, (ss. 17-29), Uam Ediciones, Madrid 2006.

Flourentzos, Pavlos, “Two Figurines of the Aphrodite-Astarte type in the Limasol District Museum”, *Listy filologicke / Folia philologica*, Vol: 35, (1976), 65-66.

Frangipane, Marcella, Yakınoğu’da Devletin Doğuşu, (1996), (Çev. : Z. Zühre İlkelen), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

French, David, “Tille Höyük 1983 ”, *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, İzmir 1984, 245-258.

Fuensanta, Jesus Gil,ve Mısır, Adnan, “Excavations at Tilbes Höyük: The 1996 Season”, *19. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 1998, 227-244.

Fuensanta, Jesus Gil,-Rotman, Michael S. ,ve Bucak, Eyüp, “Salvage Excavations at Tilbes Höyük (Birecik, Urfa),1998, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 1999, 157-166.

Gates, Marrie Honriette, “1999 Excavations at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay)”, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İzmir 2000, 203-230.

Genç, Elif,-Valentini, Stefano, ve D’agostino, Anacleto, “Kuriki Höyük 2009 Yılı Kazı Çalışması” *32. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İstanbul 2010, 142-153.

Gezgin, İsmail, *Sanatın Mitolojisi* (4. Baskı), Sel Yayınları İstanbul 2016.

Gimbutas, Marija, *The Language of The Goddesses*, Thames & Hudson, London 2001.

Girginer, K. Serdar, Özlem Oyman Girginer, Hayriye Akıl, Mehmet Cevher ve İlkay

Aklan, “2012 Tatarlı Höyük Kazıları”, 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Muğla 2013, 182-196.

Goren-Inbar, Naama, I. Perlman ve A. Heimann, “Chemical Mapping of Basalt Flows at Paleolithic Sites”. *Archaeometry*, vol. 28, part 1, 1986, 89-99.

Gözübüyük, Meral, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.

Graham, Lloyd D. , *Terracotta Fertility Figurines of Prehistoric Eurasian Design from Modern East Africa*, 2013, <http://academia.edu/4685518>

Greve, Jörn ve Lutz Fiedler, “Does Symbolism Represent Progress?”, *Pleistocene Coalition News*, Vol. I, (2), Kasım-Aralık 2009, 6.

Hagan, Stephane, “Death and Eternal Life at Beth Shean”, *Expedition*, 55, 1, (2013), 33-36.

Harmankaya, Savaş, ve Erdoğan, Burçin, “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, 08, İstanbul 2002, 7-41.

Harper, Prudence O. ,-Klengel Brandt, Evelyn-Aruz, Joan ve Benzal, Kim, (Edt.), “*Discoveries at Ashur on the Tigris Assyrian Origins-Antiquities in the Vorderasiatisches Museum, Berlin*”, Metropolitan Museum of Art, New York 1995.

Hauptmann, Harald, “The Urfa Region”, Mehmet Özdoğan (Ed.), *Neolithic in Turkey-The Cradle of Civilization-New Discoveries (Text)*, (ss.65-86), Arkeolojive Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

Higgins, Reynold Alleyne, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum-Volume I: Text-Greek: 730-330 B. C. , The British Museum*, London 1954.

Hillers, Delbert R. , “The Goddess with the Tambourine Reflections on an Object from Taanach”, *Concordia Theological Monthly*, 9, (Ekim 1970), 606-619.

Hodder, Ian, “Figürinler Hakkında Düşünmek”, Şennur Şentürk (Koordinatör), *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları*, (ss. 7-10), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Hogarth, David George, *Excavations at Ephesus-The Archaic Artemisia*, Oxford Universty Press Warehouse, Oxford 1908.

Holland, Thomas A. , (Ed.), “Old Babylonian Public Buildings in the Diyala Region”, *The Oriental Isntitute of the University of Chicago*, (Volume 98), Chicago. Illinois 1990.

Holland, Thomas A. , “Excavations at Tell Es-Sweyhat in Syria 1989 and 1991”, *The Oriental Institute of the University of Chicago*, No 134, (1992), 1-5.

Hüryılmaz, Halime, “Gökçeada-Yenibademli Höyük 2010 Yılı Kazıları”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Malatya 2011, 1-18.

Işık, Fahri, *Uygarlık Anadolu'da Doğdu*, Ege Yayınları, İstanbul 2012.

Joffe, Alexander H. ,-Dessel, J. R. , ve Hallote, Rachel S. , “The Gilat Woman-Female Iconography, Chalcolitic Cult, and the End of Southern Levantine Prehistory”, *Near Eastern Archaeology*, 64, (2001), 8-23.

Johnston, Philip, “Figuring Out Figurines”, *Tyndale Bulletin*, 54. 2, 2003, 81-104.

Kamış, Yalçın, *Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Plakaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Kantor, Helene J. , “A Bronze Plaque with Relief Decoration from Tell Tainat”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. : 21, (2), (1962), 93-117.

Kantor, Helene J. , “Chogha Mish”, *The Oriental Institute Annual Report*, Vol. : 21, (2), (1986-1987), 29-32.

Karageorghis, Vassos, *Ancient Art From Cyprus-The Cesnola Collection in the Metropolitan Museum of Art*, The Metropolitan Museum of Art, New York 2000.

Karagül, M. Fatih, *Hitit İmparatorluk Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Figür Kullanımı ve Günümüzdeki Seramik Yorumları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2010.

Kasar (Alpdoğan), Özgün, *Pedesa Buluntusu Pişmiş Toprak Figürinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

Keskin, Levent, “Anadolu’da Ele Geçen Halka İdoller: Tipolojik ve Kronolojik Bir Değerlendirme”, *Anadolu/Anatolia*, 37, 2011, 195-222.

Khairy, Nabil I. , *The 1981 Petra Excavation-Volume I*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1990.

Kılıç, Yusuf ve Uncu, Ebru, “Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar-Aphrodite Örneği)”, *History Studies. International Journal Of History*, Vol: 3, (1), (2011), 183-201.

Klengel, Horst, *Syria 3000 to 300 B. C.* , Akademie Verlag, Berlin 1992.

Knox, Daisy-Kate, *Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from EC I – LC IIIA (c. 2300BC – c. 1100BC)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), The University of Manchester The Faculty of Humanities, Manchester 2012.

Köroğlu, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi-Başlangıcından Perslere Kadar* (7. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Kulaçoğlu, Belma, *Tanrılar ve Tanrıçalar*, Ana Basım A. Ş. , Ankara 1992.

L. Milano, E. Rova, M. -E. Stenuit, Tell Beydar: The Early Phases, in M. Lebeau, A. Suleiman, (eds.), “Tell Beydar / Nabada. An Early Bronze Age City in the Syrian Jezirah: 10 Years of Research(1992-2002)” (*Documents d’archéologie syrienne VI*), Damascus 2005, 1-49.

Laneri, Nicola, “Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi”, 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1.

Cilt, Çorum 2012, 253-260.

Laneri, Nicola ve Mark Schwartz, “Southeastern and Eastern Anatolia in the Middle Bronze Age”, Gregory McMahon ve Sharon R. Steadman (Eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000-323 BCE)*, Oup. *Uncorrected Proof*, 2011, 337-360.

Laneri, Nicola, *Hirbemerdon Tepe Archaeological Project 2003-2013 Final Report Chronology and Material Culture*, Bradypus s.a., Bologna 2016.

Langin-Hooper, Stephanie Marie, *Beyond Typology: Investigating Entanglements of Difference and Exploring Object- Social Interactions in the Terracotta Figurines of Hellenistic Babylonia*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of California, Berkeley 2011.

Lebe, Fuat, *İDÇ Nekropolü’nde 2009-2011 Yılları Arasında Mezar Dışından Gelen Figürinler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.

Leroi-Gourhan, Andre, *Gesture and Speech*, The MIT Press Cambridge Massachusetts London 1993.

Leroux, J. Gabriel, *Akdeniz’deki İlk Uygarlıklar*, (Çev. : Cevdet Mithat Perin), Varlık Yayınları, İstanbul 1966.

Lesure, Richard G., *Interpreting Ancient Figurines. Context, Comparasion, and Prehistoric Art*, Cambridge University Press, New York 2011.

Liebowitz, Harold, *Terra-Cotta Figurines and Model Vehicles-The Oriental Institute Excavations at Selenkahiye, Syria*, Vol: 22, Undena Publications, Malibu 1988.

Lloyd, Seton, *Türkiye’nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (1989), (Çev. : Ender Varinlioğlu), Tübitak, Ankara 2012.

Loan, Maurits Van, ve Güterbock, Hans G. , “The 1970 Excavation at Korucutepe Near Elazığ”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX-I, (1970), 127-132.

Makowski, Maciej, “Anthropomorphic Figurines of Early Bronze Age Anatolia” *Archeologia* LVI 2005, (2006), 7-30.

Makowski, Maciej, “Anthropomorphic Figurines of the Second Millennium BC from Tell Arbid. Preliminary Report”, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 22, (2013), 617-626.

Makowski, Maciej, “Anthropomorphic figurines of the Third Millennium BC From Tell Arbid. Preliminary Report”, *Polish Archaeology in the Mediterranean*, XVII, (2005), 472-481.

Marantidou, Panagiota, “The standing draped female figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study”, Vassos Karageorghis ve Ourania Kouka (Ed.), *An International archaeological symposium held at Pythagoreion*, Samos, October 17th-18th 2008,(ss. 171-188), A. G. Leventis Foundation, Nicosia 2009.

Marfoe, Leon, “Kurban Höyük Excavations, 1981”, *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1982, 95-120.

Margalith, Othniel, “A New Type of Asherah-Figurine?”, *Brill*, Vol. :44, 1, (1994), 109-115.

Marro, Catherine,-Tibet, Aksel, ve Ergeç, Rifat,“ Horum Höyük 1996 Çalışmaları”, *19. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Ankara 1998, 251-275.

Maskevich, Adam Sebastian, *Umm El-Marra And The Westward Expansion Of The Mitanni Empire In Northwestern syria*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Johns Hopkins University, 2014.

Memiş, Ekrem, *Eskiçağ Medeniyetler Tarihi*,(3. Baskı), Ekin Yayınevi, Bursa 2012.

Merpert, Nikolai Yakovlevich ve Rauf Magometovich Muncaev, “Yârim Tepe III”, Norman Yoffee ve Jeffery J. Clark, (Eds.), *Earley Stages in the Evolution of Mesopotamian Civilization: Soviet Excavations in North Iraq*, (ss. 225-240),(1. Baskı), The University of Arizona Press, Tuscon &London 1993.

Meyer, Jan Waalke ve Pruss, Alaxender, *Ausgrabungen in Halawa 2 Die Kleinfunde von Tell Halawa A*, Saarbrücker Druckerei und Verlag, Saarbrücken 1994.

Mollard-Besques, Simone, *Les Terres Cuites Greques*, Presses Universitaires de France, Paris 1963.

Moorey, Peter Roger Stuart, *Ancient Near Eastern Terracottas with a Catalogue of the collection in the Ashmolean Museum, Oxford*, (1. Baskı), Ashmolean Museum, Oxford 2005.

Moorey, Peter Roger Stuart, *Idols of the People-Miniature Images of Clay in the Ancient Near East*, Oxford University Press, Oxford 2003.

Moscatti, Sabatino, *Fenikeliler*, (1965), (Çev. : Sinem Gül), Dost Yayınevi, Ankara 2004.

Müller-Karpe, Herman, *Handbuch Der Vorgeschichte, Kupferzeit, Erster Teilband Text III/1*, C.H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974.

Müller-Karpe, Herman, *Handbuch Der Vorgeschichte, Kupferzeit, Zweiter Teilband Regesten Text III/2*, C.H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974.

Müller-Karpe, Herman, *Handbuch Der Vorgeschichte, Kupferzeit, Dritter Teilband Tafeln Text III/3*, C.H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974.

Müller-Karpe, Herman, *Handbuch Der Vorgeschichte, Kupferzeit, Dritter Band, Dritter Teilband Tafeln*, C.H. Beck'sche Verlags Buchhandlung München 1974.

Nalça, Şeyma Reisoğlu, *Başlangıcından Hitit Dönemine Kadar Anadolu'da Tanrıça Kültü ve Toprak İdol*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul 1993.

Oates, Joan, "The Baked Clay Figurines From Tell Es-Sawwan", *Iraq*, 1 (2), 1966, 146-153.

Oates, Joan, *Babil*, (1979), (Çev.: Fatma Çizmeli), arkadaş yayınları, Ankara 2004.

Orphanidis, Laia, *Interpretation of Neolithic Figurine Art*, Academy of Athens Research Centre for Antiquity, Athens 2015.

Orphanides, Andreas G. , “The Bronze Age Anthropomorphic Figurines from Cyprus: Women’s Child Caring Role”, Researchgate, (t. y.), (83-94), <https://www.researchgate.net/publication/267876954>

Orphanidis, Laia, ve Malakasioti, Zoi, *Figurines of Neolithic Thessaly. A Presentation Volume III. The A. Bastis Collection*, Academy of Athens Research Centre for Antiquity Online Publication 2, Athens 2011.

Ökse, Ayşe Tuba,-Görmüş, Ahmet,-Atay, Erkan, ve Erdoğan, Nihat, “İlisu Barajı İnşaat Sahası 2010 Kurtarma Kazıları” 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Malatya 2011, 189-204.

Özdemir, Abdülkadir,- Bamyacı, A. Onur, ve Yavşan, Çilem, “Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Buluntusu Antropomorfik Objeler”, *Höyük*, (Sayı: 5), 2012, 11-24.

Özdoğan, Mehmet,- Karul, Necmi, Ayhan, Ahmet, “Mezraa-Teleilat 1999 Yılı Çalışmaları”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İzmir 2000, 165-180.

Özdoğan, Mehmet, Aslı Özdoğan, Daniella Bar Yosef, Willem Van Zeist, Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi: 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme, XV. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara 1993, 103-122.

Özdoğan, Mehmet, Necmi Karul, Ahmet Ayhan, “2000 Yılı Mezraa-Teleilat Kazısı”, 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara 2001, 63-74.

Özdöl, Serap, “Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu’da Din ve sosyal Yapı”, *Tarih İncelemeler Dergisi*, Cilt XXVI,(I), 2011, 173-199.

Özgüç, Tahsin, “Öntarihte Anadolu İdollerinin Anlamı”, *A. Ü. D. T. C. Fakültesi Dersigisi*, 2 (1), 1943, 065-072.

Özhanlı, Mehmet, “Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri”, İnci Delemen, Şebnem Sedef Çokay Kepçe, Aşkın Özdzibay, Özgür

Turak (Haz.), *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağını Euergetes-II. Cilt*, (ss, II, 911-921), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2008.

Özhanlı, Mehmet, “Alanya Arkeoloji Müzesindeki “Pers Süvari Figürinleri”, *Seres*, 07(4), 2007, 278-291.

Özhanlı, Mehmet, *Arkaik Dönem Kilikya Pişmiş Toprak Figürinleri: Kilikya-Kıbrıs ve İonya İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2004.

Öztürk, Filiz, *Efes Müzesi'nden Bir Grup Terrakotta Figürin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2007.

Öztürk, Güzel, *Eski Tunç Çağı'nda Kültepe İdoller*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.

Paksoy, Gönül, *Anadolu'da Pişen Toprak*, Kadir Has Üniversitesi Rezan Has Müzesi, İstanbul 2007.

Park, Sun Jing, “Short Notes on the Etymology of Asherah”, *Ugarit Forschungen* 42, (2010), 527-534.

Patacı, Sami, *Hellenistik Dönemde Batı Anadolu'da Kybele Tapınımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

Patai, Raphael, *The Hebrew Goddess*, Wayne State University Press, Detroit 1990.

Peyronel, Luca, “Clay Figurines from Royal Palace G and The Coroplastic of Inner Syria During EB IVA”, Paolo Matthiae and Nicolo Marchetti (Ed.), *Ebla And Its Landscape-Early State Formation in the Ancient Near East*, (ss. 73-88), Left Coast Press, California 2013.

Peyronel, Luca, “Making images of humans and animals. The clay figurines from the Royal Palace G at Tell Mardikh-Ebla, Syria (EB IVA, c. 2400-2300 BC)”, Joaquin M. Cordoba, Miquel Molist, M. Carmen Perez, Isabel Rubio, Sergio Martinez (Eds.),

Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, vol. II, (ss. 787-805), Uam Ediciones, Madrid 2008.

Popko, Maciej, *Religions of Asia Minor*, Academic Publications Dialog, Warsaw 1995.

Press, Michael D. , *The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana 2012.

Pruss, Alexander, *Die Amuq-Terrakotten*, Subartu XXVI, Brepols 2010.

Pruss, Alexander, "Terrakotten", Erich Ebeling- Bruno Meissner (Eds.), *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 13* (ss. 603-611). Berlin: De Gruyter 2013.

Ramazzotti, Marco, "The Early And Middle Bronze Clay Figurines From Ebla-Tell Mardikh", Stephanie M. Langin-Hooper (Ed.), *Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East*, (ss. 39-64), Association for Coroplastic Studies, USA 2014.

Riis, Poul Jorgen, "The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection", *Berytus* 9, 1949, 69-90.

Roaf, Michael, *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, (1990), (Çev.: Zühal Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Roddy, Nicolae, "The Cultural and Political Horizons of Persian-Period Bethsaida", *Popular Archaeology*, 11, (Temmuz 2013), 1-28.

Rosenberg, Michael, "Hallan Çemi", Mehmet Özdoğan-Nezih Başgelen (Eds.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (ss. 1-11), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Rossi, Marco, "Les Fouilles De Tell Deinet. Les Figurines en Terre Cuite Et Quelques Objets De Luxe De L'industrie Du Verre: Typologie Et Iconographie Du Divin Au Bronze Moyen Et A L'age Du Fer/Epoque Perse Achemenide", Jeanine Abdul Massih (Ed.), *Documents D'archeologie Syrienne XI-Resultats Du Programme De Formation A La Sauve Garde Du Patrimoine Culturel De Syrie 2002-2001-Cultural Heritage*

Training Program, (ss. 53-96), Damas 2007.

Sadberk Hanım Müzesi, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

Sağlamtimur, Haluk, “Siirt-Türbe Höyük”, Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat (Ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, (ss. 137-156), Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü ve Sanat Tarihi Bölümü, İzmir 2012.

Sağlamtimur, Haluk, “Başur Höyük”, Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat (Ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, (ss. 25-38), Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü ve Sanat Tarihi Bölümü, İzmir 2012.

Sağlamtimur, Haluk, “Siirt-Başur Höyük 2008 Yılı Kazı Çalışmaları” Iısu *Barajı ve HES Projesi Arkeolojik Kazıları 2004-2008*, Diyarbakır 2013, 263-266.

Saltuk, Secda, *Arkeoloji Sözlüğü*(4. bs.), İnkılâp Kitabevi, İstanbul1993.

Schmidt,cKlaus, *Taş Çağı Avcılarının Kutsal Alanı. Göbekli Tepe. En Eski Tapınağı Yapanlar*,(2006), (Çev.: Rüstem Aslan), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Serim, Figen, *MÖ I. Bin yıl Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Pişmiş Toprak Figürinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

Sevin, Veli ve Köroğlu, Kemalettin, “İmikuşağı Kazıları, 1984”, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1985, 163-179.

Sevin, Veli, *Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003,

Sevin, Veli *Anadolu Arkeolojisi*, (3. Baskı), Der Yayınları İstanbul 2003.

Sezer, Arzu, *Elazığ Müzesinde Bulunan Sırsız Seramik Küplerdeki Figürlerin Seramik Yüzeylerde Yorumlanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2014.

Silek, Sevcin, *Seyitömer Höyük İdoller*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2010.

Sir Gavaz, Özlem, “Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası”, *İCANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (2007), 2819-2838.

Smith, Mark S. , “Athtart in Late Bronze Age Syrian Texts”, David T. Sugimoto (Ed.) *Transformation of a Goddess-Ishtar-Astarte-Aphrodite*, (ss. 33-85), Academic Press Fribourg, Fribourg Switzerland 2014.

Soffer, O., J. M. Adovasio ve D. C. Hyland, “The “Venus” Figurines: Textiles, Basketry, Gender, and Status in the Upper Paleolithic”, *Current Anthropology*, 41, (4), Ağustos-Ekim 2000, 511-537.

Sözen, E. Özlem, *Batı Anadolu’nun MÖ. III. ve II. bin’e Ait Pişmiş Toprak Figürinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

Stein, Gil J. , “Tell Zeidan”, Gil J. Stein (Ed.), *The Oriental Institute 2010-2011 Annual Report*, (ss. 122-139), The Oriental Institute, Chicago 2011.

Stone, Elizabeth C. ve Zimansky, Paul, *The Anatomy of a Mesopotamian City: Survey and Soundings at Mashkan-Shapir*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana 2004.

Stone, Merline, *Tanrılar Kadıncı*, (1976), (Çev. : Nilgün Şarman), Payel Yayınları, İstanbul 2000.

Stuckey, Johanna H. , “Ancient Mother Goddesses and Fertility Cults”, *Journal Of The Association for Research on Mothering*, Vol. :, 7, (1), 2005, 32-44.

Sümer, Gülnur, "Terra Cotta Nedir?", 1. *Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu: Bildiriler Kitabı:15 Ağustos-5 Eylül 2001-Eskişehir: Bildiriler* (ss. 72-74), Tepebaşı Belediyesi, Eskişehir 2001.

Sümer, Gülnur, *Anadolu’da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça*, (Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

Tahberer, Selma, *Adana Arkeoloji Müzesi'ndeki Hellenistik ve Roma Dönemleri, Terracotta Figürinlerin Yapım Tekniklerinin Araştırılması ve Uygulanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.

Takaoğlu, Turan, "The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 75, No. 3 (Jul. - Sep., 2006), 306.

Tanrıdağı, Gülzade, "Uygur Kültüründe Saç Örgüleri ve Anlamları", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, (14), 2000, 47-53.

Tavukçu, Ali Yalçın, *Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri (İ. Ö. 1375-İ. S-395)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.

Tay Projesi, (t. y.), <http://www.tayproject.org/trhome.html>

Tekin, Halil, "Hakemi Use Kazısında Ele Geçen Kilden Bir Hassuna Figürini", Armağan Erkanal-Öktü, Engin Özgen, Sevinç Günel, Ayşe Tuba Ökse, Halil Tekin (Eds.), *Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansıması*, (ss. 717-722), Homer Kitapevi, İstanbul 2006.

Tekin, Halil, "Yukarı Mezopotamya Geç Neolitiğinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Terminoloji ve Kronoloji Sorunları", *APAD-Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi*, 1, Ankara 2015.

Tekin, Halil, *Tarih Öncesinde Mezopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2017.

Topçu, Yaren Sevim, *Oylum Höyük Terrakotta Figürinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

Twiss, Kathy, “Ritual, Change, and the Pre-Pottery Neolithic Figurines of the Central-Southern Levant”, *Kroeber Anthropological Society Papers*, 85, (2001), 16-48.

Ucko, Peter J. , *Anthropomorphic Figurines of predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece*, Andrew Szmidla, London 1968.

Umar, Bilge, *Kommagene ve Kuzey Mezopotamia* (1. Baskı), İnkılâp Yayınları İstanbul 2008.

Uzunoğlu, Edibe, “Tarih Öncesinden Demir Çağ’a Anadolu’da Kadın”, Günsel Renda (Koord.), *Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın. Anadolu Kadınının 9000 Yılı*” Kültür Bakanlığı Yayınları, (ss. 16-24), İstanbul 1993.

Vajsov, Ivan, “The Typology of the Anthropomorphic Figurines From Northeastern Bulgaria”, Mark Stefanovich, Henrieta Todorova ve Harald Hauptmann (Ed.), *James Harvey Gaul in Memoriam (In the Steps of James Harvey Gaul, Volume I)*,(ss. 107-141), The James Harvey Gaul Foundation, Sofia 1998.

Van Buren, Elizabeth Douglas, *Clay Figurines of Babylonia And Assyria*, Oxford University Press, London 1930.

Van Der Stede, Veronique, “The Akkadian Occupation”, Marc Lebeau ve Antoine Suleiman (Eds.), *Tell Beydar/Nabada-An Early Bronze Age City in the Syrian Jezirah: 10 Years of Research (1992–2002)*, (ss. 33-37), Şam 2005.

Van Ingen, Wilhelmina, *Figurines from Seleucia on the Tigris-Discovered by the Expeditions Conducted by the University of Michigan with the Cooperation of the Toledo Museum of Art and the Cleveland Museum of Art 1927-2932*, Oxford University Press, London 1939.

West, David Reid, *Some Cults of Greek Goddesses and Female Deamons of Oriental Origin*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Glasgow, Glasgow 1990.

Wickede, Alwo Von ve Adnan Mısır, “Çavı Tarlası 1984 Kazı Kampanyası”, VII. *Kazı*

Sonuçları Toplantısı, Ankara 1985, 103-109.

Wiener, Noah, *Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard*, University of Leiden, Leiden 2011.

Wiggins, Steve A. , *A Reassessment of Asherah with Further Considerations of the Goddess*, Gorgias Press, New Jersey 2007.

Wilhelmina, Van Ingen, *Figurines From Seleucia on the Tigris*, (1. Baskı), Vol: 45, The University of Michigan, Michigan 1939.

Willet, Elizabeth Ann Remington, *Women and Household Shrines in Ancient Israel*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), The University of Arizona, Arizona 1999.

Wilson, Ian Douglas, “Judean Pillar Figurines and Ethnic Identity in the Shadow of Assyria”, *Journal for the Study of the Old Testament*, Vol. :36, (2012), 259-278.

Wimber, Kristina Michelle, *Four Greco-Roman Era Temples of Near Eastern Fertility Goddesses: An Analysis of Architectural Tradition*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), the Faculty of Brigham Young University, Utah 2007.

Wyatt, Nicholas, “Astarte”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Brill, Leiden-Boston-Köln 1999.

Yalçıklı, Derya, "Mezraa Höyük 2001 Yılı Kazıları/ Mezraa Höyük Excavations 2001", *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, N. Tuna, J. Greenhalgh ve Jale Velibeyoğlu, (Ed.), ODTÜ, TAÇDAM, (ss. 107-160), Ankara 2004.

Yalçıklı, Derya, “Mezraa Höyük’ten Bir Grup Figürin”, Aliye Öztan, Şevket Dönmez (Ed.), *Karadeniz’den Fırat’a Bilgi Üretimleri. Önder Bilgi’ye Armağan Yazılar*, (ss. 449-456), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2011.

Yalçın, Ünsal, “Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış” [Elektronik Sürüm], *MT Bilimsel Yer altı Kaynakları Dergisi*, 5 (9), 2016.

Yalçın, Turan, *Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Yukarı Mezopotamya’da Küçük*

Taş Eserler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.

Yardımcı, Nurettin, *Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran*, Ege Yayınları, İstanbul 2007.

Yardımcı, Nurettin, “1984 Harran Kazı ve Onarım Çalışmaları”, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1985, 239-260.

Yaylalı, Serap, “Göz İdoller ve Pirot Höyük Örneği”, *Cedrus*, (Volume:11), 2014, 1-26.

Yazar, Müjde, *Anadolu'da Neolitik Dönem Sanatı Ve Merkezleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

Yener, Kutlu Aslıhan ve Akar, Murat, “2011 Yılı Açıncı Höyük, Antik Alalakh Kenti Kazı Çalışmaları”, *34. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Çorum 2012, 335-348.

Yener, Kutlu Aslıhan, Christopher Edens, Jesse Casana, Benjamin Diebold, Heidi Ekstrom, Michelle Loyet ve Rana Özbal “Tell Kurdu Excavations 1999”, *Anatolica XXVI*, 2000, 31-117.

Yener, Kutlu Aslıhan, (Ed.), *The Amuq Valley Regional Projects Volume I. Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, The Oriental Institute of the University Of Chicago 2005.

Yener, Kutlu Aslıhan, Murat Akar, “Alalakh Antik Kenti 2010 Yılı Çalışmaları” *33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt*, Malatya 2011, 1-14.

Yener, Kutlu Aslıhan, (Ed.), *Tell Atchana, Ancient Alalakh. Volume 1. The 2003-2004 Excavation Seasons*, Ege Yayınları, İstanbul 2010.

Yener, Kutlu Aslıhan, “1999 Tel Kurdu Kazıları”, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İzmir 2000, 231-246.

Yener, Kutlu Aslıhan-Scholen, David ve Sumakai Fink, Amir, “University of Chicago,

Oriental Institute Aççana Höyük (Antik Alalakh) Çalışmaları, 2003”, 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Konya 2004, 45-52.

Yetilmezsoy, Derya Berrak, *Tarihöncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Yezerski, Irit ve Hillel Geva, “ Iron Age II Clay Figurines”, Erin Darby (Ed.), *Interpreting Judean Pillar Figurines*, (ss. 63-84), Mohr Siebeck, Germany 2014.

Yıldırım, Ercüment, “MÖ II. bin Yılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye”, *Jasss The Journal Of Academic Social Science Studies*, 5, (Aralık 2012), 1385-1406.

Yıldırım, Ercüment, “Üçüncü Arami Göçünün Anadolu’nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, (13), 2013, 31-55.

Yücel, Çağatay, *Urartu Dini ve Tapınım Sistemleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2010.

Zoroğlu, Levent, “Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan”, Metin Alparslan, Meltem Doğan Alparslan, Hasan Peker (Ed.), *Kelendiris ’te Bulunan Bir Pişmiş Toprak Figürin ve Düşündürdükleri* (ss. 829-834), Ege Yayınları, İstanbul 2007.

ANTİK KAYNAKLAR

Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. : Müntekim Ökten), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

Lucian, *The Syrian Goddess*, (Çev. : Herbert A. Strong), Constable ve Company Ltd, London 1913.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV*, (Çev. : Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

EK KAYNAKÇA

Darga, Muhibbe, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Günsel Renda (Koord.), *Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın. Anadolu Kadınının 9000 Yılı*” Kültür Bakanlığı Yayınları, (ss. 26-35), İstanbul 1993.

Handcock, Percy Stuart Peache, *Mesopotamian Archaeology-An Introduction to the Archaeology of Babilonia and Assyria*, Universty of Georgia Library, New York 1912.

İplikçioğlu, Bülent, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994.

Langin-Hooper, Stephanie Marie, (Ed.), *Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East*, The Association for Coroplastic Studies, United States of America 2014.

Makowski, Maciej, “Terracotta Equid Figurines from Tell Arbid. New Evidence on Equids, Their Equipment and Exploitation in North Mesopotamia During Third and First Half of Second Millennium BC, *Études et Travaux*, XXVII, (2014), 257-278.

Marfoe, Leon, “Kurban Höyük Excavations”, *V. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (İstanbul 1983), 123-129.

Marrangou, Christinia, *Figurines et Miniatures du Neolithique Recent et du Bronze Ancien en Grece*, *BAR International Series* 576, Oxford 1992.

Memiş, Ekrem, *Eskiçağda Mezopotamya-En Eski Çağdan Assur İmparatorluğu’nun Yıkılışına Kadar*, Ekin Yayınevi, Bursa 2012.

O’Neill, D’arne, “South Arabian Terracotta Figurines from the Marib Oas is, Yemen”, *Csig News*, 4, 2010, 1-25.

Orphanidis, Laia, *Figurines of Neolithic Boeotia from Sarakenos Cave at Akraephnion*, University of the Aegean Rhodes, Athens 2015.

Orphanidis, L., *Interpretation of Neolithic Figurine Art*, [Elektronik Sürüm], Athens 2015.

Orphanidis, L., *Introduction to Neolithic Figurine Art Southeastern Europe and Eastern Mediterranean*, Academy of Athens Research Centre for Antiquity, Athens 1998.

Ökse, Ayşe Tuba, *Önasya Arkeolojisiinde Çanak Çömlek*, (1. Baskı), *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 1993.

Özdoğan, Mehmet, Karul, Necmi, Özdoğan, Eylem, “Mezraa-Teleilat Höyüğü 4. Dönem Çalışmaları”, 25. *Kazı sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, (100), 235-244.

Özdoğan, Mehmet, Necmi Karul, ve Eylem Özdoğan, “2002 Yılı Mezraa-Teleilat Kazıları”, N. Tuna ve O. Doonan (Ed.), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları*, 1. Cilt, ODTÜ- Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM), Ankara, 35-79.

Özfırat, Aynur, *Eskiçağ'da Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994.

Özgen, Engin, Barbara Helwing, Atila Engin, “Oylum Höyük 1998-1999 ”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İzmir 2000, 223-230.

Özyiğit, Ömer, “Pişmiş Toprak Sahte Heykelciklerin Stil ve Teknikleri”, *Araştırma sonuçları Toplantısı*, (VII), 1989, 239-266.

Penglase, Charles, *Greek Myths and Mesopotamia-Parallels and Influence in the Homeric- Hymns and Hesiod*, Routledge, New York 2005.

Roller, Lynn E. , *Ana Tanrıça'nın İzinde-Anadolu Kybele Kültü*, (1999), (Çev. : Betül Avunç), Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

Sağlamtimur, Haluk ve Ali Ozan, “Ege Gübre Neolitik Yerleşimi”, Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat (Ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, (ss. 95-114), Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü ve Sanat Tarihi Bölümü, İzmir 2012.

Sparks, Rachael T. , “Using Pottery To Interpret The Past: Astarte Figurines in Late Bronze Age Palastine, A Case Study”, C. C. Sorrell ve A. J. Ruys (Ed.), *Proceedings of the International Ceramics Conference Austceram 94*,(ss. 16-21), International Ceramic

Monographs, Australia 1994.

Stein, Gil J. , “The Development of Indigenous Social Complexity in Late Chalcolithic Upper Mesopotamia in The 5th-4th Millennia BC-An Initial Assessment”, *Origini*, XXXIV, 2012, 125-151.

Türktüzün, Metin,-Ünan, Serdar, - Ünal, Semih, “Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları” *TÜBA-AR*, 17 (17), 2014, 49-72.

Waraksa, Elizabeth A. , *Female Figurines from the Mut Precinct. Context and Ritual Function*, Academic Press Fribourg, Switzerland 2009.

Wilson, Ian Douglas, “Judean Pillar Figurines and Ethnic Identity in the Shadow of Assyria”, *Journal for the Study of the Old Testament*, Vol. :,36, (2012), 259-278.

Yaylalı, Serap, “Göz İdolları ve Pirot Höyük Örneği”, *Cedrus*, (Volume:11), 2014, 1-26.

Yener, Kutlu Aslıhan, “1999 Tel Kurdu Kazıları”, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, İzmir 2000, 231-246.

ONLINE KAYNAKÇA

Levha XXVa <http://www.hanimlarindunyasi.com/kolayca-yapacaginiz-misir-orgu-sac-modeli/> 12/04/2016

Levha XXXIVC [http://www.korhaber.com/images/image/foto2\(1335\).jpg](http://www.korhaber.com/images/image/foto2(1335).jpg) 28/06/2012

Levha XXXVd http://politikart1.blogspot.com.tr/2011_07_01_archive.html 17/07/2011

Levha LXXIIId <https://www.uludagsozluk.com/r/kofi-132547/> 25/04/2011

KATALOG

Kat. No. : 1 (Lev. IV a; Çiz. 1 a)

Figürinin Adı : Kadın Gövdesi
Korunduğu Yer : Mardin Müzesi
Müze Envanter No : 2010/ 2641 (A)
Müze Gelişi : Satın alma,---
Ölçü: Yükseklik : 11 cm, Gövde Çapı: 5 cm,
 Dip Çapı: 7.5 cm.
Malzemesi : Pişmiş toprak
Hamur Rengi : Devetüyü
Dönemi : Geç Neolitik

(Yayınlanmamış)

Tanım: Torso biçiminde figürin. Baş ve kolları kırıktır. Geç Neolitik Dönem figürinleri ince hamur kırılabilir bir yapıya sahiptirler. Figürin Çatalhöyük'te olduğu gibi steotopik özelliklere sahiptir. Göğüsleri dolgunca işlenmiş. Sağ kalçası çıkıntı halinde kırık olmasına rağmen belirgindir. Oturan ya da bağdaş kurmuş ana tanrıça figürinleri çağrıştırmaktadır.

Benzerleri: Metropolitan, Ashmolean müzelerindeki örneklerle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, *Near Eastern Terracottas*, sf 36; Stephanie M. Langin-Hooper, *Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East*, sf 14; Michael D. Press, *The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia*, sf 43, 44, 46, 70, 71; Erin D. Darby, *Seeing Double-Viewing and Re-Viewing Judean Pillar Figurines Through Modern Eyes*, sf 14; Irit Yezerski ve Hillel Geva, *Iron Age II Clay Figurines*, sf 79; Helene J. Kantor, "Chogha Mish", *The Oriental Institute Annual Report*, Vol.: 21, (2), (1986-1987), sf 30.

Kat. No. : 2 (Lev. IVc; Çiz. 1 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2011 /9070 (A)
Müzeye Gelişi	: Sumaki Höyük,---
Ölçü: Yükseklik	: 3.80 cm Genişlik: 3.10 cm, Gövde Çapı: 0.88 cm.
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kahverengi kil
Dönemi	: Kalkolitik Çağ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Mineral katkılı, kahverengi hamurlu, kurşuni yüzeylidir. Figürinin yüzeyler pütürlüdür. Bacakları hafifçe dizden kırık ve iki yana açık bir şekilde oturmuştur. Gövdesinde derince bir bel oyukluğu silindirik bir şekilde yükseliyor. Sol ayakta hilal biçimli aplik şeklinde geniş bir yarım halhal, sağ bacakta diz üzerine yine aplik şeklinde yapılmış 5 tane geniş yan yana bant işlenmiştir. Büyük olasılıkla aynı bantlar sol bacakta da vardı. Önden bakıldığında silindirik gövde sağa doğru hafif çarpıktır. Kalçalar belirgin işlenmiştir. Sağ bacağın ucu ve gövdesinin üst kısmı kırıktır.

Benzerleri: Rezan Has Müzesi, Walters Art Museum, Vorderasiatisches Museum, Brooklyn Museum, Metropolitan museum, Diyarbakır Müzesi, Ashmolean Müzesi, Mardin Müzesi, Oates, Joan, "The Baked Clay Figurines From Tell Es-Sawwan" Plate XL, XLII.

Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 18, 20, 32, 33, 34, 35; Gil J. Stein, Tell Zeidan, sf 127; P. R. S. Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas, sf 38; A Guide To Southeastern Anatolia, sf 118; Refik Duru, Hacılar, Levha 8; Jerome M. Eisenberg, Syria: Land of Civilisations, sf 9; Peter J. Ucko, Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece, sf 345; David Wengrow, The Evolution of Simplicity: Aesthetic Labour and Social Change in the Neolithic Near East, sf 175;

Peter M. M. G. Akkermans ve Glenn M. Schwartz, *The Archaeology of Syria: From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies* (c. 16,000-300 BC), sf 85; Alexander Pruss, *Die Amuq Terracotten*, sf 605; Şengül G. Aydıngün, *A Focus on the Body Details of Early Bronze Age Figurines and Idols of Anatolia*, sf 20; Şengül G. Aydıngün, *Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden*, sf 16,17,18; Şengül G. Aydıngün, *Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Herşeye Hâkim*, sf 48; Şengül Gündoğan Aydıngün ve H. Ali Ekinci, *Burdur Müzesinde Korunan Çay Kenar Tip İdollerinin Öncüsü Pişmiş Toprak Bir İdol*, sf 30; Şengül Aydıngün, *The Deification Female Sexuality in Anatolia Before Written History* (9000-2000 B. C.), sf 16, 18, 24; Kathy Twiss, “Ritual, Change, and the Pre-Pottery Neolithic Figurines of the Central-Southern Levant”, *Kroeber Anthropological Society Papers*, 85, (2001), sf 41.

Kat. No. : 3 (Lev. V abc; Çiz. 1 cç)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010 /2649 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 13. 03. 2005
Ölçü: Yükseklik	: 7. 2 cm, Genişlik: 3.6 cm
Malzemesi	: Kireç taşı
Hamur Rengi	: Koyu gri
Dönemi	: Geç Neolitik-EKÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kırık olan figürinin bir parçası eksiktir. Kırık parçalar sonradan restore edilip yapıştırılmıştır. Kireç taşının oyulmasıyla oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Halaf Dönemi ana tanrıça figürinlerinde olduğu gibi iki ayağını birleştirip karnına doğru çekmiş pozisyonundadır. Sivri bir baş, kabartma buruna sahiptir. Gözler oyma şeklinde oluşturulmuştur. Kolları güdüktür ancak yine de göğüslerini kavrar pozisyonundadır. Burada amaç göğüsleri kavrama hissiyle bereketliliği vurgulamak istenmiştir. Ayaklar bacaklardan kazıma bir yatay çizgiyle belirtilmiştir.

Benzerleri: Diyarbakır Müzesi, Anadolu Medeniyetler Müzesi, Kayseri Müzesi, Gaziantep Müzesi, Ashmolean Müzesi, Mardin Müzesi

Diğer Benzerleri: Monique Arntz, Re-Figuring The Past. Interpreting Early Halaf Figurines from Tell Sabi Abyad (Syria), sf 78; Gönül Paksoy-Rezan Has Müzesi, sf 18, 20, 32, 33, 34, 35; Oktay Belli, Anadolu Tanrıçaları, sf 12; Alexander Pruss, Die Amuq Terrakotten, sf 605; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 122; Şengül G. Aydıngün, A Focus on the Body Details of Early Bronze Age Figurines and Idols of Anatolia, sf 20; Şengül G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden, sf 16, 17, 18; Şengül G. Aydıngün, Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Herşeye Hâkim, sf 48; Şengül Gündoğan Aydıngün ve H. Ali Ekinci, Burdur Müzesinde Korunan Çay Kenar Tip İdollerinin Öncüsü Pişmiş Toprak Bir İdol, sf 30; Şengül Aydıngün, The Deification Female Sexuality in Anatolia Before Written History (9000-2000 B. C.), sf 16, 18, 24; Şengül Gündoğan Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, sf 161.

Kat. No. : 4 (Lev. VI ab; Çiz. 2 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010 /6024 (A)
Müze Gelişi	: Satın alma, 13. 10. 2000
Ölçü: Yükseklik	: 13.1 cm, Genişlik: 7 cm,
	Boyun Çapı: 2 x 1.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: Kalkolitik Çağ

(Yayınlanmış, Hüseyin Bildirici, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ Heykelciği, sf 79)

Tanım: Baş kısmı yassı ve sivridir. Kabartma şeklinde burun işlenmiştir. Alın kısmından itibaren başın etrafını sarmalayan bir başlık vardır. Uzun boyunlu, boynun bittiği yerde birbirine paralel siyah boya ile yapılmış iki bezeme vardır. Gövde kısmında iki iri göğüs mevcut olup, bu göğüsleri alttan destekleyen eller görülmektedir. Ayakları

iri ve dizlerinin üzerinde tahtta oturur şekilde tasvir edilmiştir. Kolları ve göğüsleri üzerinde ve de ayak kısmında siyah boya ile yapılmış bezemeler mevcuttur. Başlığı kırık olup yapıştırılarak birleştirilmiştir. İki ayak arasında hafif bir boşluk bırakılmış, ayaklar en alt kısımda birleşmekte ve alt kısmı düz şekilde yapılmıştır.

Benzerleri: Rezan Has Müzesi, Walters Art Museum, Vorderasiatisches Museum, Brooklyn Museum, Metropolitan museum, Diyarbakır Müzesi, Ashmolean Müzesi, Mardin Müzesi

Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 18, 20, 32, 33, 34, 35; Gil J. Stein, Tell Zeidan, sf 127; P. R. S. Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas, sf 38; A Guide To Southeastern Anatolia, sf 118; Refik Duru, Hacılar, Levha 8; Jerome M. Eisenberg, Syria: Land of Civilisations, sf 9; Peter J. Ucko, Anthropomorphic Figurines of predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece, sf 345; David Wengrow, The Evolution of Simplicity: Aesthetic Labour and Social Change in the Neolithic Near East, sf 175; Alexander Pruss, Die Amuq Terracotten, sf 605; Şengül G. Aydıngün, A Focus on the Body Details of Early Bronze Age Figurines and Idols of Anatolia, sf 20; Şengül G. Aydıngün, Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden, sf 16,17, 18; Şengül G. Aydıngün, Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Herşeye Hâkim, sf 48; Şengül Gündoğan Aydıngün ve H. Ali Ekinci, Burdur Müzesinde Korunan Çay Kenar Tip İdollerinin Öncüsü Pişmiş Toprak Bir İdol, sf 30; Şengül Aydıngün, The Deification Female Sexuality in Anatolia Before Written History (9000-2000 B. C.), sf 16, 18, 24; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 268.

Kat. No. : 5 (Lev. VII abcd; Çiz. 2 cçde)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Etütlük Eser
Müzeye Gelişi	: Harran Höyük, 03.09.2014
Ölçü: Yükseklik	: 4.7 cm, Genişlik: 3.2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej

Dönemi : ETÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Harran ve Kuzey Suriye'nin ETÇ insan biçimli idol tiplemesindedir. Gövdeden sonrası kırıktır. Gövde altı kırık olmasına rağmen oval şeklide ayaklarda eteklik hissi verecek şekilde bitmektedir. Boyun kısmında gerdanlık ya da kolye olarak 3 delikle gösterilmiştir. Aynı delikler gözleri vurgulamıştır. Kulak kısmında yine bu delikler küpeleri ifade etmek için de kullanılmış. Elle şekillendirilmiştir.

Benzerleri: Neolitik Tesselya örnekleriyle benzerlik gösterir. Şanlıurfa Müzesi, Gaziantep Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Mardin Müzesi, Louvre Müzesi, British Müzesi, Ashmolean Müzesi, Eskişehir Müzesi

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas, sf 158; Şengül Aydıngün, Eskişehir Müzesi'nde Korunan Figürin ve İdoller, sf 434; Michael D. Press, Ashkelon 4, sf 67; Academy of Athens Research Centre for Antiquity, Interpretation of Neolithic figurine Art, sf 47; Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid-Preliminary Report, sf 473, 476; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 5a, 6a, 12b; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 75; Laia Orphanidis ve Malakasioti, Zoi, Figurines of Neolithic Thessaly. A Presentation Volume III. The A. Bastis Collection, Academy of Athens Research Centre for Antiquity Online Publication 2, Athens 2011 sf 23, 24.

Kat. No. : 6 (Lev. VIII abcd; Çiz. 3 abcç)

Figürinin Adı : Kadın idolü

Korunduğu Yer : Şanlıurfa Müzesi

Müze Envanter No : Ti. 18. 95

Müzeye Gelişi : Titriş Höyük, 1995

Ölçü: Yükseklik : 2.7 cm, Genişlik: 1.6 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej
Dönemi : ETÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Neolitik Tesselya figürin örnekleriyle benzerlik göstermektedir. Gaga burunlu ve ağzı işlenmemiştir. Krem renginde sade yapıdadır. Gövdeden sonraki kısım oval şeklindedir. ETÇ I örneklerinde olduğu gibi sivri baş yapısına sahiptir. Kollar, bacaklar, ağız, göz, ayaklar işlenmemiştir.

Benzerleri: Lidar Höyük Kazıları, Harran Höyük, Kurban Höyük, Hama Kazıları ile benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, sf 112; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, PL. VI; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 5a, 6a, 12b, 122-1; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 77; Laia Orphanidis ve Malakasioti, Zoi, Figurines of Neolithic Thessaly. A Presentation Volume III. The A. Bastis Collection, Academy of Athens Research Centre for Antiquity Online Publication 2, Athens 2011 sf 23, 24.

Kat. No. : 7 (Lev. IX abc; Çiz. 3 de)

Figürinin Adı : Kadın İdolü
Korunduğu Yer : Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No : Etütlük Eser
Müze Gelişi : Harran Höyük, 03.09.2014
Ölçü: Yükseklik : 4.6 cm, Genişlik: 1.9 cm
Malzemesi : Pişmiş toprak
Hamur Rengi : Bej
Dönemi : ETÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Harran'ın ETÇ I'ne ait, oldukça soyut işlenmiş insan biçimli idoldür. Boğaz kısmında daire biçiminde kolyesi vardır. Göğüsleri iki küçük delikle belirtilmiştir. Kulakları kırıktır. Aynı şekilde burun kısmı da kırıktır. Koları ve ağzı işlenmemiştir. Saçları arkadan üç örgü biçiminde arkaya yatırılmıştır. Her üç örgünün uçları kırıktır.

Benzerleri: Şanlıurfa Müzesi, Gaziantep Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Mardin Müzesi, Louvre Müzesi, British Müzesi, Ashmolean Müzesi, Eskişehir Müzesi,

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, Near Eastern Terracottas, sf 158; Şengül Aydıngün, Eskişehir Müzesi'nde Korunan Figürin ve İdoller, sf 434; Michael D. Press, Ashkelon 4, sf 67; Academy of Athens Research Centre for Antiquity, Interpretation of Neolithic figurine Art, sf 47; Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid Preliminary Report, sf 473, 476; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus, sf 164, 256; Noah Wiener, Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard, sf 152; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller, Levha 5a, 6a, 12b, 28d, 30b, 122-1; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 75,77.

Kat. No. : 8 (Lev. X abcd; Çiz. 4 abcç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Li 82/61
Müzeye Gelişi	: Lidar Höyük, 1982
Ölçü: Yükseklik	: 3,8 cm Gen: 3,3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: ETÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gaga burunlu ve ağız işlenmemiştir. Oldukça süslü yapılmıştır. Gövdeden sonraki kısım Titriş ve Harran örneklerinde olduğu gibi oval, eteklik şeklindedir. Boğaz ve bel altı kısmında halkalar şeklinde süsler mevcuttur. Hitit Dönemine ait Hüseyinde vazosundaki figürlerin giyimlerini andırmaktadır. Baş sivri ve başlıklı işlenmiştir.

Benzerleri: Neolitik Tesselya örnekleriyle benzerlik gösterir. Lidar Höyük, Harran Höyük, Kurban Höyük, Hama Kazı buluntu örnekleri ile de benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, sf 112; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, sf PL. VI; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 5a, 6a, 12b, 122-1; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 77; Laia Orphanidis ve Malakasioti, Zoi, Figurines of Neolithic Thessaly. A Presentation Volume III. The A. Bastis Collection, Academy of Athens Research Centre for Antiquity Online Publication 2, Athens 2011 sf 23, 24, 27.

Kat. No. : 9 (Lev. XI ab; Çiz. 5 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	:23/9/5
Müzeye Gelişi	:Müslüman tepe, Satın alma,19.08.2005
Ölçü: Yükseklik	: 3,4 cm, Genişlik:2. 6 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kahverengi
Dönemi	: ETÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırık, burun yüzün ortasında oldukça büyük vurgulanmıştır. Boynundan sonrası yoktur. Alın kısmında üç hilal şeklinde boynuzu var. Boynuzlarla ilahiliğin kudreti verilmek istenmiş olabilir.

Benzerleri: Müslümantep, Üçtepe, ikiztepe, Dura Europos kazı buluntularıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Noah Wiener, Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard, sf 152; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 117c;

Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 148, 155, 156; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağına Ait Figürinler, sf 59; Joan Oates, Babil, sf 42.

Kat. No. : 10 (Lev. XII ab; Çiz. 10 cç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	:22/34/10
Müzeye Gelişi	: Satın alma
Ölçü: Yükseklik	: 3.3 cm, Genişlik: 2 cm, Kalınlık: 1.2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Siyah astarlı devetüyü hamurlu
Dönemi	: ETÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Siyah astarlı sivri yapıda bir başa sahip idoldür. Burnun uç kısmı küt olup, dışa doğru çıkıntı halindedir. Kollar gövdeden dışa doğru açılmıştır. Sağ kolda delik şeklinde oyuk vardır. Amulet olarak kullanılmış olabilir. Alt kısmı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Müslümantepe, Üçtepe kazı buluntularıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 146; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 29f.

Kat. No.: 11 (Lev. XIII abc; Çiz. 5 cçd)

Figürinin Adı	: Kadın Gövdesi
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2673 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 05.05.2010
Ölçü: Yükseklik	: 3.9 cm, Gövde Çapı: 2.8 cm,

Kalınlık: 2.5 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü

Dönemi : ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Yalnızca karın ve bel kısmı mevcuttur. Başı ve ayakları mevcut değildir. Kalça kısmı belirgindir. Bel kısmında yivmeler vardır. Göbek deliği oyma yöntemiyle işlenmiştir. Bel kısmındaki süslemeler kemer ya da kuşak biçimindedir. Ön kısımdan aşağıya doğru sarmaktadır. Arkada bel kısmından ve kalçaya doğru inen kazıma çizgi vardır. Bel ince işlenmiş. Pubik bölgesi parçalanmış. Bacaklar ve kalça dolgun olarak ayırık biçimde verilmiştir.

Benzerleri: Zile kazısı ve Tokat Müzesi örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri sf 148, 246.

Kat. No.: 12 (Lev. XIV abc; Çiz. 6 abc)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 6014 (A)

Müzeye Gelişi : Satın alma, 12.03.2005

Ölçü: Yükseklik : 8.8 cm, Genişlik: 4.2 cm,

Kalınlık: 1.8 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej renk

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kabartma bir burun, küt kollu, kalın boyunludur. Küt kollarda amaç göğüsleri kavrama özelliği vurgulanmak istenmiş olabilir. Bu çağın sanatçılarından sıkça başvurduğu tekniktir. Gözler oyma yöntemiyle işlenmiştir. Başındaki tacın süslemeleri

de aynı biçimde işlenmiştir. Figürinin başlığı önden bakıldığında taç şeklinde, arkadan bakıldığında ise çıkıntı biçiminde işlenmiştir. Ağız işlenmemiş, burun kabartma olarak verilmiştir. Göğüsler dolgun ve birbirinden ayrıktır. Göğüslerin arasında noktalı şeritler aşağıya doğru inmektedir. Aynı noktalı şeritler sırt kısmında ve boyunda da vardır. Boyunda deforme olduğun yalnızca sol tarafından 2 nokta halinde belirlemektedir. Giysiye yönelik bir durum verilmek istenmiş olabilir.

Benzerleri: Hama kazılarıyla benzer özellikler göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Discoveries at Ashur on the Tigris Assyrian Origins-Antiquities in the Vorderasiatisches Museum, sf 117; Adıyaman Müzesi'nde Bulunan Üç Hitit Tanrı Heykelciği, sf 61; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie Hama pl, III, IV; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 10; Stephanie Budin, Minoan Asherah? sf 194; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus, sf 256.

Kat. No. : 13 (Lev. XV ab; Çiz. 6 çd)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2643 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 12.03.2005
Ölçü: Yükseklik	: 6.3 cm, Gövde Çapı: 2.4 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Koyu bej
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Başı ve sol kolu mevcut değildir. 180 derece açılı kollara sahiptir. Çan gövdeye sahiptir. Göğüsler çıkıntı halinde verilmiş. Boyun kısmında 2 yuvarlak oyma var. Aynı oyma delme bel kısmında kemer ya da kuşak olarak işlenmiştir. Kolye ya da takı görünümü verilmek istenmiştir. Başı kırık olduğundan baş ve saç yapısı anlaşılamamaktadır. Ancak, örgülü saç yapısı enseden kalçaya kadar inmektedir. Örgü kabartma şeklinde dilimlenmiş çizikler atılarak oluşturulmuştur. Süslemeli kemer

özelliği önden arkaya doğru sarmal şekilde oyularak işlenmiştir. Ön tarafta aşınma fazla olduğundan kemer ya da kuşak arkada daha belirgindir.

Benzerleri: Tell Ell–Brak kazı buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Harold Liebowitz, Terracotta Figurines and Model Vehicles Levha 17; R. A. Higgins, Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum-Volume I: Text-Greek: 730-330 B. C. , sf 5; Marie-Therese Barrelet, Figurines Et Reliefs En Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha VIII, Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie Hama, pl. XXX.

Kat. No. : 14 (Lev. XVI ab; Çiz. 7 abc)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 8378 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma,---
Ölçü: Yükl.	: 6.7 cm, Genişlik: 6.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Gri bej
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Başı mevcut değildir. Kollar her iki yöne açılır şekilde küt olarak işlenmiş. Ayakları kopuktur. Göğüsleri kabartma olarak işlenmiştir. Göbek deliği ve üçgen pubik bölgesi oyma yöntemi ile oluşturulmuştur. Arka kısmı sade olup, göbek deliğindeki oyuk bel kısmında omirilik yönünde iki tane daha olmak üzere oyulmuştur.

Benzerleri: Madrid Müzesindeki Tannenbaum koleksiyonundakilerle, Harran, Terqa kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid-Preliminary Report, sf 620; Alexander Pruss, Die Amuq Terrakotten, sf 402,403; Harold Liebowitz, Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles, Levha 17; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a

L'age Du Bronze en Syrie, sf pl I, II; Marie-Therese Barrelet, Figurines Et Reliefs En Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha VIII; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçirilen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 76; Elizabeth C. Stone ve Paul Zimansky, The Anatomy of a Mesopotamian City: Survey and Soundings at Mashkan-Shapir, sf 88, Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 58; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 2, 13b; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus, sf 179.

Kat. No. : 15 (Lev. XVII ab; Çiz. 7 çd)

Figürinin Adı	: İdol
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	:26/27/86
Müze Gelişi	:Ana. Med. Mz.'sinden devir, 26.7.1985
Ölçü: Yükseklik	: 3.6 cm, Genişlik: 2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kahverengi hamurlu
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kurs şekilli idoldür. Orta Anadolu'nun özellikle de Karayavşan idollerinin tipik özelliğini sergiler. Yedi adet dikey yiv, tepe noktada birleşmiştir. Altta iki kabartma, yatay yiv ile sınırlandırılmıştır. Başında polosü ile vurgulanmak istenmiş gözleri büyüktür. Gövdeyi ortadan ayıran çapraz çizgisi vardır. Çizginin alt kısmında yivler mevcut.

Benzerleri: Ahlatlıbel, Etiyokuşu ve Karayavşan kazı buluntuları ile benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Halil Hamdi Ekiz, Etiyokuşu idolları ve Karayavşan İdolları, sf 157; Belma Kulaçoğlu, Tanrılar ve Tanrıçalar, sf 76, 77, 78, 79; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 222; Özlem Ergün, Anadolu Uygarlıklarında

Pişmiş Toprakta Yapılmış Kybeleler, sf 85; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu'da Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller, Levha 123-3, 6,9,11, 15.

Kat. No. : 16 (Lev. XVIII ab; Çiz. 8 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: 99/45 (TH 90163)
Müzeye Gelişi	: Titriş Höyük, 1999
Ölçü: Yükseklik	: 4.4 cm, Genişlik: 2.5 cm,
	Kalınlık: 0.5 cm
Malzemesi	: Kireç taşı
Hamur Rengi	: Beyaz renk kireç taşı
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kireç taşının oyulmasıyla oluşturulmuş, arka ve ön kısmı düz, sade biçimde işlenmiştir. Stilize olarak kollar her iki yöne doğru açılmıştır. Asimetrik gözler vurgulanmış. Sanatçının cinsel uzuvlarını işlememiş olması, üzerinde giysi duygusu uyandırmak istemesindendir. Gövde altı uzun geniş bir eteklik biçiminde işlenmiştir. Ayaklar geniş, etekliğin içinde verilmek istenmiştir.

Benzerleri: Kusura, Kültepe mermer idol tipli örnekleriyle paralellik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 269; Şengül Gündoğan Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, sf 56, 59, 60, 61, 64, 67, 157; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 57a.

Kat. No. : 17 (Lev. XIX ab; Çiz. 8 cç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	:2010/2662 (A)

Müzeye Gelişi	: Satın alma, 05.05.2000
Ölçü: Yükseklik	: 4,8 cm, Genişlik:4,7 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Baş önden kare biçiminde arkada çıkıntı halinde işlenmiş Kollar her iki yöne açılır şekildedir. Gözler kazıma halinde çizgi biçimde belirtilmiştir. Burun alından başlayıp ağız hizasında son bulmuştur. Saçlar arkada topuz şeklinde toplanmış ya da tülbent bir başlıkla arkada topuz halde çıkıntı yapmıştır. Sanatçı idolün kulaklarını işlememesiyle saçların örtü tarzı bir başlıkla toplandığını düşündürür. Gövdenin sol tarafında sol göğsünün düşme izi mevcuttur. Her iki göğsü de hamur yumuşakken gövdeye aplike edilmiştir. Boynunda kolye, gerdanlık tarzı biçiminde süs halka kazıma ile vurgulanmıştır. Sağ kolunda kırıklar mevcuttur.

Benzerleri: Kelenderis kazılarıyla, demircihüyük kazılarıyla biçem olarak da Gökçeada-Yenibademli Höyük kazılarıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Levent Zoroğlu, Kelenderis'te Bulunan Bir Pişmiş Toprak Figürin ve Düşündürdükleri, sf 834; Alexander Pruss, Die Amuq-Terrakotten, sf 399; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 219, 234, 235, 302, 380; Şengül Gündoğan-Aydın, Eski Tunç Çağında Anadolu pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 12, 40, 41, 57, 66; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, sf PL. XXXII-4; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçirilen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 78, 79; Laia Orphanidis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41; Nicola Laneri ve Mark Schwartz, Southeastern And Eastern Anatolia in the Middle Bronze Age, sf 353; Halime Hüryılmaz, Gökçeada-Yenibademli Höyük 2010 Yılı Kazıları, sf 17.

Kat. No. : 18 (Lev. XX ab; Çiz. 8 ab)

Figürinin Adı	: İdol Başı
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi

Müze Envanter No	: Mardin Müzesi, Env no:2010/2686
Müzeye Gelişi	: Satın alma,---
Ölçü: Yükseklik	: 3 cm, Gövde Çapı: 2.6 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kırmızı
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler ve kaşlar kazıma ile vurgulanmıştır. Yalnızca baş korunmuş gövde kısmı ve ayakları kırıktır. Başın arka kısmı yuvarlak yassısıdır. Arkada örgülü saçlar bele kadar inmektedir. Muhtemelen bu örgülü saç bir antropomorf kabın tutamağı şeklinde yapılmıştır. Kazıma gözler, Göller Bölgesi ve İç Batı Anadolu Bölgesinde sıklıkla işlenmiştir.

Benzerleri: Eskişehir müzesi, Demircihöyükve Gökçeada-Yenibademli, Bademağacı kazılarıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Şengül Aydıngün, Eskişehir Müzesinde Korunan Figürin ve İdoller, sf 434, 436; Laia Orphanidis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. XXXII-4; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 219, 234, 235, 239, 316; Hülya Bülbül-Akyol, Gökçeada-Yenibademli Höyük'ten Bir Grup İnsan Figürini, sf 205; Şengül Gündoğan-Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu pişmiş Toprak Figürin ve İdoller Levha 40.

Kat. No. : 19 (Lev. XX abcd; Çiz. 9 cçd)

Figürinin Adı	: İdol Başı
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	:2010/2659 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 11.11.2003
Ölçü: Yükseklik	: 4 cm, Genişlik: 3.7 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Kiremit rengi

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma çizgile ile vurgulanmıştır. Gövdesi, Kolları ve bacakları yoktur. Yalnızca baş olarak mevcuttur. Burun kabartma şeklinde, alından başlayıp ağız kısmında bitmektedir. Ağız ve kulaklar işlenmemiştir. Sol kulak tarafında altışar boğumlu yumaklar verilmiştir. Sağ tarafındakilerde kopma meydana gelmiştir. Başlık arkada saçları ve kulakları örtüp çıkıntı halindedir. Boğumlu başlık ya da polos tarzı bir başlıkla kulaklar örtünmüş hissi verdirilmek istenmiştir. Gövdesi tam olsaydı kolları her iki yöne açık vaziyette olacaktı.

Benzerleri: Eskişehir müzesi, Demircihöyük, Gökçeada-Yenibademli Höyük, Bademağacı kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Alexander Pruss, Die Amuq-Terrakotten, sf 399; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 219, 234, 235, 302, 380; Şengül Gündoğan-Aydın, Eski Tunç Çağında Anadolu pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 12, 13, 14, 40, 41, 57, 66; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, PL. XXXII-4; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçirilen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 78,79; Laia Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41; Nicola Laneri ve Mark Schwartz, Southeastern And Eastern Anatolia in the Middle Bronze Age, sf 353; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağına Ait Figürinler, sf 77.

Kat. No. : 20 (Lev. XXIII a; Çiz. 10 a)

Figürinin Adı : Kadın İdolü

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No :2010/2693 (A)

Müze Gelişi : Satın alma,---

Ölçü: Yükseklik : 5.5 cm, Genişlik: 4.5 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü rengi

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma çizgi ile vurgulanmış. Burun alından başlayıp ağız kısmında bitmektedir. Belden aşağısı kırıktır. Başında Anadoluda kadınların başına taktığı eşarp tarzı bir başlık vardır. Başlığın düğümü boğazının altına atılmıştır. Boğumlu başlığın sağ tarafı kırık ve beline kadar uzanan örgü şeklindedir. Boyunda kabartı biçiminde kolyesi vardır.

Benzerleri: Gökçeada-Yenibademli Höyük, Bademağacı kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Alexander Pruss, Die Amuq-Terrakotten, sf 399; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 219, 234,235,302, 380; Şengül Gündoğan-Aydın, Eski Tunç Çağında Anadolu pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 12, 40, 41, 57,66, Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, sf PL. I, XXXII-4; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçirilen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler 78, 79; Laia Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41,89, Nicola Laneri ve Mark Schwartz, Southeastern And Eastern Anatolia in the Middle Bronze Age, sf 353; Belma Kulaçoğlu, Tanrılar ve Tanrıçalar, sf 80; Refik Duru, Hacılar, Levha 9; Özlem Ergün, Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Topraktan Yapılmış Kybeleler, sf resim 34d,

Kat. No. : 21 (Lev. XXIII a; Çiz. 10 b)

Figürinin Adı : Kadın İdolü

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No :2010/2680 (A)

Müzeye Gelişi : Satın alma, 11.11.2003

Ölçü: Yükseklik : 4.5 cm, Gövde Çapı:1.7 cm,
Boyun Çapı: 1.3 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü rengi

Dönemi : ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma ile vurgulanmıştır. Kolları ve bacakları yoktur. Kolların kırık olma biçiminden her iki yöne açılır şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Göğsündeki daireler göğüs olarak vurgulanmış ancak bu günümüzde yapılmıştır. Gözler kazıma halinde çizgi biçimde belirtilmiş. Burun alından başlayıp çeneye kadar yüzü ikiye ayırmaktadır.

Benzerleri: Eskişehir müzesi örnekleri, Demircihüyük ve Bademağacı kazıları ile benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 219, 234, 235, 302, 380; Şengül Gündoğan-Aydın, Eski Tunç Çağında Anadolu pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 12, 40, 41, 57,66; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. XXXII-4; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçirilen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 78,79; Laia Orphanidis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41; Nicola Laneri ve Mark Schwartz, Southeastern And Eastern Anatolia in the Middle Bronze Age sf 353.

Kat. No. : 22 (Lev. XXIV ab; Çiz. 11 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	:2010/2695 (A)
Müze Gelişi	: Satın alma,---
Ölçü: Yükseklik	: 6.4 cm, Genişlik: 5.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Grimsi Bej
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma çizgi ile vurgulanmıştır. Kollar 180 derecelik açıyla açık vaziyettedir. Boğumlu taç biçimindeki süs takı ya da başlığı, saçları tutma veya muhafaza görevi görmektedir. Başlık ya da tacın sol tarafı kopuktur. Arkada saçlar

kalınca örgü şeklinde iki kat işlenmiş olup, beline kadar uzanan örgü şeklindedir. Örgüler dikine uzun kazıma çizgi ile verilmek istenmiştir. Kazıma olan gözlerde dikey biçiminde kirpikler vurgulanmıştır. Boyunda kolyesi boncuk tarzı süsler verilmek istenmiştir. Göğüsler applike olduğun düşmüştür. Kırık olan sol kolun omuzdan itibaren arkaya doğru kazıma çizgiler vardır. Bu çizgiler omuriliğe kadar inmektedir. Aynı şekilde Arkada sağ omuzdan da vardır. Ancak orantısız olduğu için daha sonra kazıma yöntemiyle oluşturulmuş bu çizgiler. Göbek deliğinden itibaren aşağısı kırıktır.

Benzerleri: Hirbemerdon Tepe, Geçiş Bölgesi, Gökçeada-Yenibademli Höyük, Bademağacı kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Laia Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, sf 60; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie pl. X; LXIII; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 234, 235; Nicola Laneri, The Hirbemerdon Tepe Archaeological Project: The First Five Seasons of Archaeological Work at a Site in the Upper Tigris River Valley, Southeastern Turkey, sf 257; Nicola Laneri, Mark Schwartz, Jason Ur, Anacleto D'agostino, Remi Berthon, Mette Marie Hald ve Anke Marsh, Ritual and Identity in Rural Mesopotamia: Hirbemerdon Tepe and the Upper Tigris River Valley in the Middle Bronze Age, sf 543; Veli Sevin Kemalettin Köroğlu, "İmikuşağı Kazıları, 1984" VII. KST. Sf 179.

Kat. No. : 23 (Lev. XXVI ab; Çiz. 11 cç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	:2010/2691 (A)
Müzeeye Gelişi	: Satın alma, 11.11.2003
Ölçü: Yükseklik	: 5.3 cm, Genişlik: 2.1 cm, Kalınlık: 0.8 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej renk
Dönemi	: ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma çizgi ile vurgulanmıştır. Kollar 180 derecelik açıyla açıktır. Saçlar boğumlu başlık tarzı bir başlık ile örtünmüş, arkası sade işlenmiştir. Vücut orantısız bacaklar çivi şeklinde olup sanki bir yere monte edilmiş gibidir. Pubik bölgesi üçgen şeklinde kazıma ile kazınmış ancak içi boş bırakılmıştır. Saçlar arkada topuz şeklinde toplanılmış hissi vermektedir. Arka kısmı sade, düzdür. Başındaki boğumlar tüm başı kaplamaktadır. Ancak çenesinin altındaki boğumlarda kopma meydana gelmiştir.

Benzerleri: Hirbemerdon Tepe, Geçiş Bölgesi, Gökçeada-Yenibademli Höyük, Bademağacı kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Laia Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art sf 41; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, sf 60; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, pl. X, LXIII; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 234, 235; Nicola Laneri, The Hirbemerdon Tepe Archaeological Project: The First Five Seasons of Archaeological Work at a Site in the Upper Tigris River Valley, Southeastern Turkey sf 257; Nicola Laneri, Mark Schwartz, Jason Ur, Anacleto D'agostino, Remi Berthon, Mette Marie Hald ve Anke Marsh Ritual and Identity in Rural Mesopotamia: Hirbemerdon Tepe and the Upper Tigris River Valley in the Middle Bronze Age, sf 543.

Kat. No. : 24 (Lev. XXVII a; Çiz. 12 b)

Figürinin Adı	: İdol Başı
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	:2010/2655 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma,---
Ölçü: Yükseklik	: 4.1 cm, Genişlik: 2.6 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej renk

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma çizgi ile vurgulanmıştır. Başında polos tarzı bir başığı var. Burun yüzü ortadan ikiye bölecek şekilde işlenmiştir. Kulak, Kaş, kirpik ve ağız işlenmemiştir. Yüzün etrafını saran çelenk türü süsleme mevcut. Boyunda gerdanlık tarzında kolyesi var.

Benzerleri: Gökçeada-Yenibademli Höyük, Bademağacı kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Laia Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, sf 60; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, pl. X; LXIII; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 234, 235; Nicola Laneri, The Hirbemerdon Tepe Archaeological Project: The First Five Seasons of Archaeological Work at a Site in the Upper Tigris River Valley, Southeastern Turkey sf 257; Nicola Laneri, Mark Schwartz, Jason Ur, Anacleto D'agostino, Remi Berthon, Mette Marie Hald ve Anke Marsh, Ritual and Identity in Rural Mesopotamia: Hirbemerdon Tepe and the Upper Tigris River Valley in the Middle Bronze Age, sf 543.

Kat. No. : 25 (Lev. XXVII b; Çiz. 12 a)

Figürinin Adı : İdol Başı

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No :2010/2653 (A)

Müzeeye Gelişi : Satın alma,---

Ölçü: Yükseklik : 3.6 cm, Genişlik: 3.1 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej renk

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma çizgi ile vurgulanmıştır. Saçlar ortadan iki yana ayrılmış ve dikey bir çizgiyle belirginleştirilmiştir. Yuvarlak silindirik bir baş yapısına sahiptir. Burun kırık ve yüzü ortadan ikiye bölecek şekilde işlenmiştir. Kaş ve ağız kısmı işlenmemiştir. Kulaklar belirgin bir biçimde kabartma olarak verilmiştir.

Benzerleri: Geçiş Bölgesi, Demircihöyük, Gökçeada-Yenibademli Höyük, Bademağacı kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Laia Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, sf 60; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, pl. X; LXIII; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 234, 235; Nicola Laneri, The Hirbemerdon Tepe Archaeological Project: The First Five Seasons of Archaeological Work at a Site in the Upper Tigris River Valley, Southeastern Turkey sf 257; Nicola Laneri, Mark Schwartz, Jason Ur, Anacleto D'agostino, Remi Berthon, Mette Marie Hald ve Anke Marsh, Ritual and Identity in Rural Mesopotamia: Hirbemerdon Tepe and the Upper Tigris River Valley in the Middle Bronze Age, sf 543.

Kat. No. : 26 (Lev. XXVIII ab; Çiz. 12 cç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 6010 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 05.05.2000
Ölçü: Yükseklik	: 7.1 cm, Genişlik: 4.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kahverengi hamurlu
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma, burun kabartma olarak işlenmiştir. Kollar gövdeden 180 derece açı ile küt olarak açılmış vaziyettedir. Göğüsleri yoktur, daha sonradan düşme ya da

kopma olabilir. Pubik bölgesi üçgen biçimindedir. Kolların uçları kırıktır. Arka kısmında kalçalar çıkıntı halinde verilmiştir. Bağumlu başlık arka kısmında çıkıntı olarak başlık biçiminde verilmiştir.

Benzerleri: Yarimtepe, Kurbanhöyük, Alişar, Alacahöyük kazılarının buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: N. Y. Merpert ve R. M. Muncaev, Yarimtepe III, sf 237; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 90d, 91a, 98a, 99d; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 179, 262, 263, 300, 301; Alaxander Pruss, Die Amuq Terrakotten, sf 396.

Kat. No. : 27 (Lev. XXIX ab; Çiz. 18 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2664 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 14.05.2007
Ölçü: Yükseklik	: 5.2 cm, Genişlik: 2 cm,
	Kalınlık: 2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Küçük bir baş, kalın bir boyuna sahiptir. Gözler kazıma yöntemiyle oluşturulmuş, kabartma bir burun yapısına sahiptir. Kollar ikiztepe çağdaşları gibi yukarıya kalkıktır. Vucudunda herhangi bir cinsel organa yer verilmemiştir. Sanatçı giyimli olarak vermek istemiş olabilir. Arka kısmı sade işlenmiştir. Elle şekillendirilerek oluşturulmuştur. Kollar 180 derece açı ile açılmıştır. Kulak, ağız, çene işlenmemiştir.

Benzerleri: Troas, Harran Kazısı buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Ali Yalçın Tavukçu, Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri (İ. Ö. 1375-İ. S-395), Levha I; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 101a,b; Alexander Pruss, Die Amuq Terracotten, sf 398; Önder Bilgi. Klasik Çağ Öncesi Anadolu İnsan Figürinleri, sf 162, 163, 235, 320.

Kat. No. : 28 (Lev. XXX ab; Çiz. 18 c)

Figürinin Adı : Kadın İdolü

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/2701 (A)

Müzeye Gelişi : Satın alma,----

Ölçü: Yükseklik : 5.2 cm,
Genişlik:1.3 cm, Kalınlık: 1.5 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej renk siyah astarlı

Dönemi : ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kazıma çizgi ile vurgulanmıştır. Kollar 180 derecelik açıyla açık biçimdedir. Boyunda kolye, takı tarzı oyma delgeçler vardır. Pubik bölgesinin içi noktalama yöntemiyle doldurulmuştur. Göğüsler oyma yöntemiyle oluşturulmuştur. Arka kısmında saçlar çizgiler halinde aşağıya sarkıtılmış şekilde işlenmiştir.

Benzerleri: Gökçeada-Yenibademli Höyük kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Alexander Pruss, Die Amuq-Terrakotten, sf 399;Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 234,235,302, 380; Şengül Gündoğan-Aydingün, Eski Tunç Çağında Anadolu pişmiş Toprak Figürin ve İdolları,Levha 12, 40, 41, 57,66; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, PL. I, XXXII-4; Önder Bilgi, İkiztepe Kazılarında Ele Geçirilen Antropomorfik Figürinler Hakkında Genel Gözlemler, sf 78,79;Laia Orphandis, Interpretation of Neolithic Figurine Art, sf 41,89; Nicola Laneri ve Mark Schwartz,

Southeastern And Eastern Anatolia in the Middle Bronze Age, sf 353; Belma Kulaçoğlu, Tanrılar ve Tanrıçalar, sf 80; Refik Duru, Hacılar, Levha 9; Özlem Ergün, Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Topraktan Yapılmış Kybeleler, resim 34d.

Kat. No. : 29 (Lev. XXXI abc; Çiz. 13 abc)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 6013 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 12.03.2005
Ölçü: Yükseklik	: 6.8 cm, Genişlik: 4.2 x 1.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Uzun bir boyun yapısına sahiptir. Kulakları belirgin ve kulak etrafında delikleri vardır. Kabartma bir burun, gözler kazıma şeklinde işlenmiştir. Saçlar arkada topuz halde verilmiştir. Gövdeden sonrası kırıktır. Göğüsler ve diğer cinsel uzuvlar işlenilmemiştir. Giyimli olarak verilmek istenmiş olabilir. Kolları yukarıya doğru kalkık durur pozisyonundadır. Sağ ve sol kulaklarında beşer adet delikler vardır. Ağız ve çene kısmı işlenmemiştir.

Benzerleri: Amik Ovası kazı buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Levha XII, XIII; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 162, 163, 165, 167; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 73c, 74d, 101, 108; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 11; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağına Ait Figürinler, Katalog 3, 8; Karageorghis, Vassos, Ancient Art From Cyprus-The Cesnola Collection in the Metropolitan Museum of Art, The Metropolitan Museum of Art, New York 2000, sf 21, 22.

Kat. No. : 30 (Lev. XXXIII ab; Çiz. 14 ab)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Diyarbakır Müzesi

Müze Envanter No : 4/4/08

Müze Gelişi : Satın alma, Çemereş...

Ölçü: Yükseklik : 9.4 cm, Genişlik: 4 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Kahverengi hamur, mika katkılı

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler kahveçekirdeği göz şeklindedir. Baş parçalandığından yüze monte edilmişler. Yüz hatları belirgin değildir. Kollar göğüslerinin altında birleştirilmiş, sol eliyle bir nesne tutmaktadır. Nesne bebek ya da lotus çiçeği olabilir. Çan gövdeye sahiptir. Arkada saçlar örgülü halde omuzlara dökülmektedir. Arka kısmında elbise giyimini vermek için uzun dikey bir çizgi aşağıya doğru inmektedir.

Benzerleri: Çınar ilçesinin Göksü barajı civarındaki Çemereş (Karaçay) höyükten kaçak kazılarla çıkarılan figürin Tell El-Brak örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Prudence O. Harper- Evelyn Klengel Brandt-Joan Aruz ve Kim Benzel, Discoveries at Ashur on the Tigris Assyrian Origins-Antiquities in the Vorderasiatisches Museum, sf 116, 117; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route sf 39; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. XXVII; Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of the Second Millenium BC from Tel Arbid, sf 619; Pavlos Flourentzos, Two Figurines of the Aphrodite Astarte type in the Limasol District Museum, sf 66.

Kat. No. : 31 (Lev. XXXIV ab; Çiz. 14 cç)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 2646 (A)

Müze Gelişi	: Satın alma,-----
Ölçü: Yükseklik	: 7.2 cm, Genişlik: 7 cm,
	Kalınlık: 5.9 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Baş kısmı ve gövdeden sonrası mevcut değildir. Sağ elini dirsekten kırıp sol göğsünü tutmaktadır. Sol kol ise aynı şekilde dirsekten kırılıp göbek deliğine uzanmaktadır. Ancak sol dirsek kolu kırık olduğundan yalnızca izi bulunmaktadır. Vücudunda süsleme olarak oyuklar açılmıştır. Üç katlı kolye vardır boynunda. Arka kısmı oldukça süslemeli yedi sıra saç örgüsüne yer verilmiştir. Saç örgülerinin başında sonunda yuvarlak baskı tekniği yapılmıştır. Kemer kısmı yine süslemeye yönelik ok yönünde işaretlidir.

Benzerleri: Aşağıpınar-Kırklareli kazılarındaki buluntularla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Stephane Hagan, Death and Eternal Life at Beth Shean, sf 34; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 39, Noah Wiener, Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard, sf 135, 136; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 183, 200.

Kat. No. : 32 (Lev. XXXVI ab; Çiz. 19 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 6015 (A)
Müze Gelişi	: Savcılık, 2007/931
Ölçü: Yükseklik	: 10.1 cm, Genişlik: 6,5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Figürinin başı gövdeye eklenip restore edilmiştir. Sol memesi düşmüştür. Kollar küt şekilde tahtta oturur biçimde verilmiştir. Yuvarlak bir yüze sahiptir. Boğumlu başlık yüzün tamamını kaplamıştır. Kafatası arkadan çıkıntı olarak başlık üzerinden verilmiştir. Saçlar bu başlık altında çıkıntı halinde topuz olarak işlenmiştir. Uzun kabartma bir buruna sahip, gözler kazıma yöntemiyle oluşturulmuştur. Boyunda hırka benzeri oyma deliklerle yapılmış gerdanlık tarzı süslemeleri vardır. Kaşları belirgin işlenmiş. Kollar 180 derece açıyla olacak şekilde küt yapılmış. Sol memesi mevcut değildir.

Benzerleri: Çatalhöyük Oturan tanrıçanın devamı niteliğinde, Tell El-Brak Kazılarıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. X, XXXI; Jan-Waalke Meyer ve Alexander Pruss, Die Kleinfunde von Tell Halawa A, Levha I; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, Katalog 4.

Kat. No. : 33 (Lev. XXXVII abcd; Çiz. 19 cç)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Hr. 86. 27
Müze Gelişi	: Harran Höyük
	Kazısı 08.09.2014
Ölçü: Yükseklik	: 4 cm, Genişlik: 3 cm,
	Kalınlık: 3.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık bej
Dönemi	: ETÇIII-OTÇ I

(Yayınlanmış: Nurettin Yardımcı, Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran, sf 73)

Tanım: Açık bej hamurlu, ince dokulu yapıdadır. Boyundan sonrası yoktur. Yalnızca başı muhafaza edilmiştir. Başı sivri yüzü üçgen biçiminde işlenmiştir. Eserde kaşlar

burnun dip kısmından başlayarak kabarık yarım daire yaparak kulakların üst kısmına bağlanmaktadır. Başın üst kısmında başlığın üzerinde çentikler yer almaktadır. Başlık bir tür kekryphalos türü bir başlık olabilir. Gözler içleri oyuk kabartma bant şeklinde işlenmiştir. Kulaklar, gözlere ve kaşlara bitişik biçimde göz yapısıyla aynı tarzda yapılmıştır. Burun yapısı kabartma biçimindedir. Başındaki sivri polosun ön kısmı sivri uçlu bir aletle bezenmiştir.

Benzerleri: Amik Ovası, Selenkahiye, Harran Höyük Kazısı buluntu eserleri benzer örnekler taşımaktadır.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, sf 101,118; Harold Liebowitz, Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles, Levha 16; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, sf PL. xxiv, xxxix; L. Peyronel, Clay Figurines from Royal Palace G and the Coroplastic of Inner Syria during EB IVA, sf 84; Nurettin Yardımcı, Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran, sf 73; Jan-Waalke Meyer ve Alexander Pruss, Die Kleinfunde Von Tell Halawa A, sf 86, 87, 88.

Kat. No. : 34 (Lev. XXXVII abcd; Çiz. 50 a)

Figürinin Adı	: İdol
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/2652 (A)
Müzeeye Gelişi	: Satın alma, 05.05.2000
Ölçü: Yükseklik	: 2 cm, Gövde Çapı: 1.7 cm,
	Kalınlık: 1.9 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kuş başlı figürin tipindedir. Boyundan sonrası kırıktır. Yalnızca başı muhafaza edilmiştir. Baş yapısı baykuş ya da kartala benzetilmek istenmiştir. Gözleri yuvarlak aplike olup, boynunda süsleme amaçlı halkalar mevcuttur.

Benzerleri: Hama, Horrum höyük kazılarındaki pişmiş toprak figürin örneğiyle benzerdir.

Diğer Benzerleri: Şengül Gündoğan Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, sf 50, 51, 52, 55, 141; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 344, 345, 347, 360; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 919, 920, 921; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18; Harold Liebowitz, Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles, Levha 8, 9, 21; Cevdet Bayburtluoğlu, Erythrai II-Pişmiş Toprak Eserler, Levha XLI; R. A. Higgins, Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum-Volume I: Text-Greek: 730-330 B. C., sf 141, Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, sf PL. III; Lloyd D. Graham, Terracotta Fertility Figurines of Prehistoric Eurasian Design from Modern East Africa, sf 41, 48; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri sf 154; Catherine Marro, Aksel Tibet, ve Rifat Ergeç "Horum Höyük 1996 Çalışmaları", 19. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Ankara 1998, sf 265.

Kat. No. : 35 (Lev. XL abc; Çiz. 50 bc)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Hr. 84. 4
Müzeye Gelişi	: Harran Höyük kazısından, ...
Ölçü: Yükseklik	: 4.2 cm, Genişlik: 5.2 cm, Kalınlık: 3.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: OTÇ

(Yayımlanmış: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Nurettin Yardımcı, 1984 Harran Kazı ve Onarım Çalışmaları)

Tanım: Başının üst kısmı kırıktır. Boyundan sonra gövde kısmı kırıktır. Yalnızca baş kısmı muhafaza edilmiştir. Burnu kırıktır. Çenesi ve yüzü üçgen şeklinde işlenmiştir. Yüzünün her iki kısmında başından boynuna doğru daire şeklinde süs halkaları vardır. Sanatçı yanakların etrafındaki dairelerle muhtemelen örgülü saçı vurgulamak istemiş olabilir. Arka kısım düz bırakılmış ve noktalı daireler oluşturulmuştur.

Benzerleri: Tell Es-Sweyhat, Harran kazısı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, sf 101, 114; Alexander Pruss, Die Amuq Terrakotten, sf 396; L. Peyronel, Clay Figurines from Royal Palace G and the Coroplastic of Inner Syria during EB IVA, sf 84; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, sf PL. xxvii; Noah Wiener, Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard, sf 159; Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid Preliminary Report, sf 619; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 116a, 117a; Nurettin Yardımcı, 1984 Harran Kazı ve Onarım Çalışmaları, sf 259.

Kat. No. : 36 (Lev. XLI abc; Çiz. 15 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	:22/32/10
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 23.03.2010
Ölçü: Yükseklik	: 7.4 cm, Genişlik: 5.9 cm, Kalınlık: 2.2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kahve renkli
Dönemi	: ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kolları kırık ve gövdesinden sonrası yoktur. Basık, yuvarlak bir baş yapısına sahiptir. Gözler kahveçekerdeği yöntemiyle oluşturulmuştur. Burun alından başlayıp

ağızda uzun bir çizgi halinde bitmektedir. Ağız açık halde, göğüsleri boynun hemen altında işlenmiştir Arka kısmı sade düz yapıdadır.

Benzerleri: Güvercin Kayası kazıyla ve Troas antropomorfik kaplarla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Ellen Belcher, Fifth Millennium Anthropomorphic Figurines in Southeastern and Central Anatolia: Comparative Museum Research, sf 243; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 112b; Noah Wiener, Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard, sf 142; Vajsov, Ivan, "The Typology of the Anthropomorphic Figurines From Northeastern Bulgaria", Mark Stefanovich, Henrieta Todorova ve Harald Hauptmann (Ed.), James Harvey Gaul in Memoriam (In the Steps of James Harvey Gaul, Volume I),(ss. 107-141), The James Harvey Gaul Foundation, Sofia 1998, sf 119 4a; A Guide To Southeastern Anatolia, sf 118; E. Özlem Sözen, Batı Anadolu'nun MÖ. III. ve II. Bin'e Ait Pişmiş Toprak Figürinleri, Levha 1a-b.

Kat. No. : 37 (Lev. XLII a; Çiz. 15 c)

Figürinin Adı	: İdol Başı
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/2700 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma,---
Ölçü: Yükseklik	: 5.1 cm, Gövde Çapı: 2.4 cm,
	Baş Çapı: 3.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Yeşil astarlı bej
Dönemi	: ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Ağız kısmı kırık. Yalnızca baş kısmı vardır. Gövdesi kırık. Başın üst kısmında hilal biçimli boynuzlar da kırık. Orta boynuz mevcuttur ancak sağ ve solundaki boynuzları kırık. Yeşil sırlı, sarımsak bej hamurludur. Yuvarlak bir yüz,

kahveçekirdeği gözleri vardır. Yüzü yeşil astarla boyanmıştır. Sağ gözde aşınma mevcuttur. Burun yüzün tamamında mevcut, yüzü ikiye ayırmaktadır. Olasılıkla antropomorf bir kap olmalıdır. Arka kısmı sade, düz işlenmiştir.

Benzerleri: Şanlıurfa, Diyarbakır Müzelerindeki ve Tell Beydar kazı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 52 a b c d, 53 d; Şengül Gündoğan Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, Katalog sf 90, 104, 105; E. Douglas Van Buren, Clay Figurines of Babylonia and Assyria, sf pl. xxxıı, fig. 151; Academy of Athens Research Centre for Antiquity, Interpretation of Neolithic figurine Art, sf 96; Hatice Ashı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki, Pitane Pişmiş Toprak Figürinleri, Kat. No. 25, 27, 28; Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, sf 59, 74; Veronique Van der Stede, The Akkadian Occupation, Levha 186.

Kat. No. : 38 (Lev. XLIII abc; Çiz. 16 abc)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	:22/33/10
Müze Gelişi	: Satın alma,23.03.2010
Ölçü: Yükseklik	: 3.8 cm, Genişlik: 3 cm,
	Kalınlık: 2.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej renk
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Yalnızca başı korunmuş, gövdesi yoktur. Kuş başlı figürin örneklerindendir. Gözleri oyma yöntemiyle oluşturulmuştur. Kulak hizasındaki iki boğumlu saç, örgü biçiminde arkada toplanmıştır. Ağız işlenmemiş boyun kazıma yöntemiyle süslenmiştir.

Aynı süsleme çizgileri başın üst kısmında da vardır. Bu da saç olmadığını bir tür başlık giydiğini bize göstermektedir.

Benzerleri: Harran Kazı buluntu örnekleriyle, Tell Chuera, Tell Dehliz ve Alanya Müzesindeki örneklerle, benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas, sf 158; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 919, 920, 921; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 13, 14, 16; L. Peyronel, Clay Figurines from Royal Palace G and the Coroplastic of Inner Syria during EB IVA, sf 84; Harold Liebowitz, Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles, Pl 1, 20; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 323; Şengül G. Aydingün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri, sf 55; Şengül Gündoğan Aydingün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 116a, 117a.

Kat. No. : 39 (Lev. XLIV ab; Çiz. 17 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	:50/9/10
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 19.10.2010
Ölçü: Yükseklik	: 6.4 cm, Genişlik: 3.3 cm, Kalınlık: 1.6 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Figürinde oldukça aşınma ve yıpranma vardır. Göbek deliğinden sonrası kırıktır. Uzun silindirik bir boyuna sahiptir. Kollar göğüs hizasında birleştirilmiş, göğüslerini kavrır şeklindedir. Süslemeleri çizgisel olarak verilmiştir. Kulak hizasındaki iki boğumlu saç, örgü biçiminde arkada toplanmıştır. Başın üst kısmındaki başlıkta çizgisel süslemeler vardır. Arka kısmı düz, sade şekilde işlenmiştir.

Benzerleri: Harran, Tell Chuera, Chagar Bazar kazıları ile benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, *Ancient Near Eastern Terracottas*, sf 158; Mehmet Özhanlı, *Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri*, sf 919, 920, 921; Bekir Çetin, *Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri*, Levha 13, 14, 16; L. Peyronel, *Clay Figurines from Royal Palace G and the Coroplastic of Inner Syria during EB IVA*, sf 84; Harold Liebowitz, *Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles*, Levha 1, 20; Önder Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri*, sf 323; Şengül G. Aydıngün, *Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Bedenleri*, sf 55; Şengül Gündoğan Aydıngün, *Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları*, Levha 116a, 117a.

Kat. No. : 40 (Lev. XLV ab; Çiz. 17 cç)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	: 50/8/10
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 19.10.2010
Ölçü: Yükseklik	: 6.9 cm, Genişlik: 3.0 cm, Kalınlık: 1.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Figürinin göbek deliğinden sonrası kırıktır. Burun kabartma biçiminde, gözler oyma yöntemiyle oluşturulmuştur. Uzun silindirik boyuna sahiptir. Kolları göğüs hizasında birleştirilmiş, göğüslerini kavrar şekildedir. Süslemeler çizgisel olarak verilmiştir. Çizgisel süslemeler başlık, boyun ve gövdesinde yer almaktadır. Arka kısmı sade işlenmiştir.

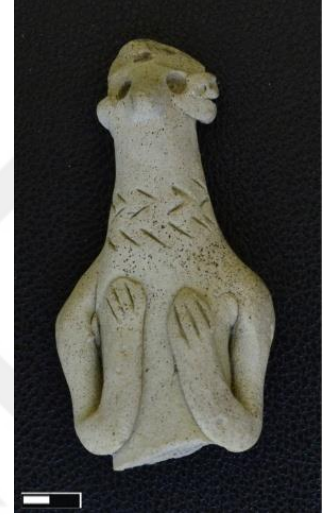
Benzerleri: Terqa, Tell Brak, Harran kazıları ile benzerlik göstermektedir

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, *Ancient Near Eastern Terracottas*, sf 158; Mehmet Özhanlı, *Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri*, sf

919, 920, 921; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 13, 14, 16; L. Peyronel, Clay Figurines from Royal Palace G and the Coroplastic of Inner Syria during EB IVA, sf 84; Harold Liebowitz, Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles, Pl 1, 20; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 323; Şengül G. Aydıngün, Kentleşme ve Tuncun Keşfi: İlk Tunç Çağının Bedenleri, sf 55; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 116a, 117a.

Kat. No. : 41 (Lev. XLVI abc; Çiz. 20 abc)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 7576 (A)
Müze Gelişi	: Satın alma, 31.03.2009
Ölçü: Yükseklik	: 6.8 cm, Genişlik: 3.1 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gövdesi sağlam, alt kısmı kırıktır. Kafa yapısı sivri olarak işlenmiştir. Burun kabartma, göz oyularak oluşturulmuştur. Başının her iki yanında yer alan ikişerli boğumlar arkada birleştirilmiştir. Ağız kısmına yer verilmemiştir. Uzun bir boyuna sahiptir. Boyunda kazıma çizgilerle süslemeler yer almaktadır. Elleriyle göğüsleri kavrar pozisyonundadır. Parmaklar kazıma ile verilmiştir. Arkası düz, sadedir.

Benzerleri: Göz biçimin oyuk şeklinde işlenmesiyle Tell Beydar kazı örnekleriyle ve Tilmen Höyük kazısıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas, sf 158; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 919, 920; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 15, 16; Derya Berrak Yetilmezsoy, Tarihöncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar, sf 216; Harold Liebowitz, Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles, Levha 9, 10, 11; Jan-Waalke Meyer ve Alexaner Pruss, Die Kleinfunde von tell

Hallawa A-II, Levha 3; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 55a,b,c, d; Veronique Van der Stede, The Akkadian Occupation, Levha 186; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri sf 344, 347.

Kat. No. : 42 (Lev. XLVII ab; Çiz. 21 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: Mardin Müzesi, Env no: 2010/ 2674 (A)
Müze Gelişi	: Satın alma, ----
Ölçü: Yükseklik	: 6 cm, Genişlik: 1.5 cm, Kalınlık: 1.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş Toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kafası ve ayakları kopuktur. Elleri dirsekten kırılıp göğüslerini kavrar pozisyonda verilmiştir. Ellerindeki parmaklar kazıma ile oluşturulmuş. Gövde kısmı uzundur. Cinsel uzuvları belirtilmemiştir. Arkası sadedir.

Benzerleri: Tell Beydar kazı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Prudence O. Harper- Evelyn Klengel Brandt-Joan Aruz ve Kim Benzel, (Edt.), Discoveries at Ashur on the Tigris Assyrian Origins-Antiquities in the Vorderasiatisches Museum, sf 117; Derya Berrak Yetilmezsoy, Tarihöncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar, sf 216; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 54,55; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 300, 323; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 919; Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 37; Turan Efe, Eskişehir Bölgesi Tarih Öncesi Dönem Araştırmaları ve Önasya Arkeolojisi İçindeki Yeri, sf 27; Luca Peyronel, Ebla And Its Landscape-Early State Formation in the Ancient Near East, sf 84; Marco

Ramazzotti, Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East, sf 40; Veronique Van der Stede, The Akkadian Occupation, Levha 186.

Kat. No. : 43 (Lev. XLVIII ab; Çiz. 21 cç)

Figürinin Adı : İdol Başı
Korunduğu Yer : Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No : 22/35/10
Müzeeye Gelişi : Satın alma, 23.03.2010
Ölçü: Yükseklik : 2.8 cm, Genişlik: 1.6 cm,
 Kalınlık: 1.6 cm
Malzemesi : Pişmiş toprak
Hamur Rengi : Kahverengibej
Dönemi : OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Yalnızca başı korunmuştur. Boyun altından sonrası kırıktır. Başında polos tarzı sivri bir başlık vardır. Sıkıştırılarak yapılmış kabartma bir burun, içi oyuk olan aplike gözlere sahiptir. Ağız ve çenesi belirtilmemiştir. Kısa yuvarlak bir boyuna sahiptir. Gözleri göz çukuruna aplike yapılarak tutturulmuştur. Kulaklar çıkıntı olarak işlenmiştir. Arkası düz, sadedir.

Benzerleri: Zincirli-Gaziantep erkek figürin örnekleriyle benzerlik taşımaktadır. Ayrıca, Sirkeli Höyük, Oylum Höyük, Kafkas Bölgesinde Altın-Tepe kazı örnekleri ve Amik ovası kazı buluntularıyla benzer özellikler gösterir.

Diğer Benzerleri: Prudence O. Harper- Evelyn KlengelBrandt-Joan Aruz ve Kim Benzel, (Edt.), Discoveries at Ashur on the Tigris Assyrian Origins-Antiquities in the Vorderasiatisches Museum, sf 116; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 9b, Levha 10b; Alexander Pruss, Die Amuq Terrakotten sf 405; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, PL. V, IX, XII; Marco Rossi, Les Fouilles De Tell Deinet. Les Figurines en Terre Cuite Et Quelques Objets De Luxe De L'industrie Du Verre: Typologie Et Iconographie

Du Divin Au Bronze Moyen Et A L'age Du Fer/Epoque Perse Achemenide, sf 71; Horst Ehringhaus, Grabung Am Sirkeli Höyük 1997, sf 394; Kutlu Aslıhan Yener, Murat Akar, "Alalakh Antik Kenti 2010 Yılı Çalışmaları" 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, Malatya 2011, sf 13; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri Sf 329.

Kat. No. : 44 (Lev. XLIX ab; Çiz. 22 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	: 13/10/2000
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 10.07.2000
Ölçü: Yükseklik	: 6.7 cm, Genişlik: 4.4 cm, Kalınlık: 3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ III-OTÇ I

(Yayımlanmış: Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, sf 62)

Tanım: Gövdesi, yüzü, sağ kulağı kırıktır. Belden sonrası yoktur. Devetüyü hamur rengindedir. Saçlar ortadan bir çizgiyle yanlara taranmıştır. Saçların betimi dikey kazıma yoluyla yapılmıştır. Arkada örgülü halde beline dökülmektedir. Kulakları kabarık büyükçe yapılmıştır. Sol kulağında delik vardır. Elleriyle göğüslerini kapamış ya da dua eder pozisyonda ellerini yukarı doğru kaldırmıştır. Eserin yandan profiline bakıldığı zaman başında başlık olmasa da türban gibi saçlarının üst kısmı örtülerek bağladığı görülmektedir. Eller dua eder pozisyonunda olduğu gibi açık ve yukarıya doğrudur. Giysi ön tarafta pek belirgin olmasa da eserin arka cephesinde en azından belinde bir kemer olduğu görülmektedir.

Benzerleri: Biçem özellikleriyle Hama kazısı buluntu örnekleriyle, saç biçimi ikiztepe, Horoztepe bronz heykeliyle, Halep Müzesi örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Evin Bilge, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Tunç Çağ'ına Ait Figürinler, sf 78; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from, sf 81; Derya Berrak Yetilmezsoy, Tarihöncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar, sf 216; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, PL. XXVI, XXXII; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 27c; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Levha 339.

Kat. No. : 45 (Lev. X ab; Çiz. 22 cç)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2689 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, ----
Ölçü: Yükseklik	: 6.2 cm, Kalınlık: 1.5cm,
	Genişlik: 3.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş Toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ III-OTÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Karın bölgesinden sonrası kırıktır. Derin göz çukurlarına gözler aplike edilmiştir. Sivri bir baş, büyük bir buruna sahiptir. Kollar göğüsleri kavrayacak şekilde birleştirilmiştir. Kolları çizgisel olarak vurgulanmıştır. Sivri bir başlığa sahiptir.

Benzerleri: Nippur, Ur, Amik Ovası kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Alexander Pruss, Die Amuq Terrakotten, sf 435, 436E. Douglas Van Buren, Clay Figurines of Babylonia And Assyria Levha IV, Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları Levha 117, Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri sf 300, 323, 347.

Kat. No. : 46 (Lev. LI abc; Çiz. 23 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Lİ 84/52
Müze Gelişi	: Lidar Höyük kazısından
Ölçü: Yükseklik	: 6.0 cm, Genişlik: 5.2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kahverengi
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Tip olarak kuş başlı figürin tiplerindendir. Gözler batırma yöntemiyle oluşturulmuştur. Kolları her iki yöne açılır vaziyettedir. Boynunda iki sıra kolyesi mevcuttur. Kabartma burun yapısına sahiptir. Kafasındaki başlık arkada saçları toplayacak şekilde ensede bitmektedir. Sanatçı, arkada toplanan saçları ensenin ortaya çıkışını bariz şekilde belirtmek istemiştir. Başın üst kısmı düz işlenmiştir. Giysili, giyinik olarak tasvir edilmiştir.

Benzerleri: Kurban Höyük, Titriş Höyük kazıları ile benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 5, 6, 7; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from, sf 179; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 921; P. R. S. Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas, sf 158, 159, 171; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 117d, e.

Kat. No. : 47 (Lev. LII ab; Çiz. 23 cç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Lİ 82/55
Müze Gelişi	: Lidar Höyük kazısından

Ölçü: Yükseklik	: 4.9 cm, Genişlik: 5.1 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Başı kırıktır. Kollar her iki yöne açılır pozisyonundadır. Boyunda tek sıra kolyesi vardır. Silindir biçiminde uzun bir gövdeye sahiptir. Lidar Höyüğü'ne ETÇ örneklerine göre göğüsleri kabartma olarak işlenmiştir. Ayakta durması için bacak kısmı silindirik biçimde oval yapılmıştır. Ritüel, adak amaçlı kullanılmış olabilir. Arka kısmı sade, düz şekildedir.

Benzerleri: Harran Kazısı, Titriş Höyük kazı buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 2, 8; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from, sf 179; Şengül Gündoğan Aydingün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 116b, 117f; Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid Preliminary Report, sf 620; Rudolph H. Dornemann, Comments on Small Finds and Items of Artistic Significance from Tell Hadidi and Nearby Sites in the Euphrates Valley, Syria, Plate 10.

Kat. No. : 48 (Lev. LIII a; Çiz. 23 d)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2647 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, ---
Ölçü: Yükseklik	: 7.5 cm, Genişlik: 4 cm, Kalınlık: 2.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kafası gövdeden kopuktur. Silindirik gövdeye sahip, 180 derece açıyla kollarını açmış vaziyettedir. Göğüsleri kabartma biçiminde gövdeye applike edilmiştir. Ayakta betimlenmiştir. Göğüs dışında herhangi bir cinsel uzuv belirtilmemiştir. Ayakların altında yuvarlak genişlik eteklik ya da uzun bir giysi düşüncesi verilmeye çalışılmıştır. Boyun kısmında boyalı kolye biçiminde aşağıya sarkan gerdanlık tarzı süsleme vardır. Bu tip özelliğiyle Lidar Höyük ETÇ figürinlerini çağrıştırmaktadır. Ancak Lidar Höyük figürinlerin gerdanlık kısmı hamurun boyun kısmına applike edilerek uygulanması söz konusudur.

Benzerleri: Harran, Lidar Höyük kazısı buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Harold Liebowitz, Terracotta Figurines and Model Vehicles, Levha 17; R. A. Higgins, Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum-Volume I: Text-Greek: 730-330 B. C. , sf 5; Marie-Therese Barrelet, Figurines Et Reliefs En Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha VIII; Bekir Çetin, Harranda Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinler, Levha 2; Rudolph H. Dornemann, Comments on Small Finds and Items of Artistic Significance from Tell Hadidi and Nearby Sites in the Euphrates Valley, Syria, Plate 10.

Kat. No. : 49 (Lev. LIII ab; Çiz. 24 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	:Li 82/84
Müzeye Gelişi	: Lidar Höyük kazısından
Ölçü: Yükseklik	: 6.6 cm, Genişlik: 6.2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: İdolün sol elinde bileziği kırıktır. Kabartma burun yapısına sahiptir. Boynunda iki sıra gerdanlık, kolye tarzı süsleme vardır. Kollar 180 derece açıyla her iki yöne

açılmıştır. Sağ kolunda bileziği mevcuttur. Uzun gövdeye sahiptir. Gövde üzerinde cinsel uzuvlar yoktur. Giyimli olarak verilmek istenmiştir. Saçlar arka kısmında toplanmıştır. Arkada bitmesi gereken kolyeler kırık olduğundan görünmemektedir.

Benzerleri: Kurban Höyük kazılarıyla benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 5, 6, 7; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from, sf 179; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 921; P. R. S. Moorey, Ancient Near Eastern Terracottas, sf 158, 159, 171; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 117d, e; Rudolph H. Dornemann, Comments on Small Finds and Items of Artistic Significance from Tell Hadidi and Nearby Sites in the Euphrates Valley, Syria, Plate 10.

Kat. No. : 50 (Lev. LIV ab; Çiz. 24 cç)

Figürinin Adı : Kadın İdolü
Korunduğu Yer : Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No : Lİ 372
Müze Gelişi : Lidar Höyük kazısından
Ölçü: Yükseklik : 5.6 cm, Genişlik:4.3 cm
Malzemesi : Pişmiş toprak
Hamur Rengi : Devetüyü
Dönemi : ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Arkada toplanılan saçları kırıktır. Ellerinin her ikisi de kırıktır ancak bilezikleri tamdır. Tip olarak kuş yüzlü (birdface) figürin tiplerindendir. Titriş höyükte aynı usluhta benzer örnekler olduğundan benzer atölyelerin üretimleri olabilirler. Boyunda üç sıra kolyesi mevcuttur. Kolyelerin çoğu kırıktır. Kabartma şeklinde burna sahiptir. Gözleri aplike yöntemle yapılmış olmalıydı. Ancak her iki gözde zamanla düşmüş olmuş olabilir. Gövdede cinsel uzuvlar belirtilmemiş. Giyinik olarak tasvir edilmek istenmiştir. Arka kısmında üç sıra kolyesi vardır.

Benzerleri: Harran, Titriş höyük kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 2,8; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from, sf 179; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 116b; Maciej Makowski, "Anthropomorphic Figurines of Early Bronze Age Anatolia" *Archeologia* LVI 2005, (2006), 20.

Kat. No. : 51 (Lev. LIV cd; Çiz. 25 ab)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Li 82/54
Müze Gelişi	: Lidar Höyük Kazısından, 1982
Ölçü: Yükseklik	: 3.2 cm, Gövde Çapı: 5.7 cm, Kalınlık: 1.9 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

Tanım: Önden kollarındaki bilezikleri kırıktır. Kabartma bir burun yapısına sahiptir. Kollar her iki yöne açık vaziyettedir. Kollar yanlara açılır şekilde tam verilmiştir. Boyun kısmında ik kolye ile tasvir edilmiştir. Gövde üzerinde cinsel uzuvları vurgulanmadığı için giyimli verilmiştir. Başının arka kısmı kırıktır. Arkada kolye tek sıra olarak işlenmiştir.

Benzerleri: Harran, Titriş höyük kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 90d, 99c.

Kat. No. : 52 (Lev. LV a; Çiz. 25 c)

Figürinin Adı : Kadın Gövdesi
Korunduğu Yer : Mardin Müzesi
Müze Envanter No : 2010/ 2690 (A)
Müzeye Gelişi : Satın alma,-----
Ölçü: Yükseklik : 3.2 cm,
 Gövde Çapı: 5.7 cm,
 Kalınlık: 1.9 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak
Hamur Rengi : Siyah astarlı
 koyu kahverengi

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Baş ve gövdeden sonrası mevcut değildir. Boynunda halka şeklinde kolyesi vardır. Sokma tekniğiyle vücudunda süslemeleri vardır. Kollar her iki yöne açılır vaziyettedir. Siyah astarlı, bej renktedir. Bel yapısı ince yapılmıştır.

Benzerleri: Göğüs desenleriyle İkiztepe, stil yönünden Norşuntepe kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Şengül Gündoğan-Aydınün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 90d, 99c; Maurits Van Loan ve Güterbock, Hans G. , “The 1970 Excavation at Korucutepe Near Elazığ”, Türk Arkeoloji Dergisi, XIX-I, (1970),130.

Kat. No. : 53 (Lev. LV b; Çiz. 25 ç)

Figürinin Adı : Kadın Gövdesi
Korunduğu Yer : Mardin Müzesi
Müze Envanter No : 2660/2693 (A)
Müzeye Gelişi : Satın alma,-----
Ölçü: Yükseklik : 4.5 cm,

Genişlik : 2.5 cm,

Kalınlık: 2 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Torso biçiminde muhtemelen bir kadına ait idoldür. Baş, kollar, ve gövde altı kırıktır. Kolların her ikisi yanlara açılır vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Gövde üzerinde sağ kısmında kopma meydana gelmiştir. Bel kısmında kemer şeklinde daire halka vardır. Boyun kısmındada yuvarlak oyma biçiminde kolyesi vardır.

Benzerleri: Gökçeada-Yenibademli Höyük kazı buluntularıyla benzer örnekler teşkil etmektedir.

Diğer Benzerleri: Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 86; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, sf PL. XXXI-10, Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid Preliminary Report, sf 476; Susan B. Downey, Terracotta Figurines and Plaques from Dura-Europos, sf fig. 78. No. 85; Richard G. Lesure, Interpreting Ancient Figurines. Context, Comparasion, and Prehistoric Art, Cambridge University Press, New York 2011, sf 33.

Kat. No. : 54 (Lev. LV cd; Çiz. 26 ab)

Figürinin Adı : Kadın Gövdesi

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 2666 (A)

Müzeeye Gelişi : Satın alma, 26.03.2008

Ölçü: Yükseklik : 5 cm, Genişlik: 3 cm,

Kalınlık: 2 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Siyah astarlı gri hamur

Dönemi : ETÇ III

(Yayınlanmamış)

Tanım: Başı ve gövdeden sonrası kopuktur. Boyunda kazıma yöntemiyle kolyesi vardır. Aynı kazıma süsler gövdesinde de vardır. Kollar küt, her ikisi aşağıya doğru inik vaziyettedir. Ön kısmında gövdeden dik inen nokta işaret aynı gövde üzerinde çaprazlama yapmaktadır. Siyah astarla boyanmıştır. Arka kısmında aşırı kireçlenme söz konusudur.

Benzerleri: Norşuntepe kazısı buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Alexander Pruss, Die Amuq Terracotten, sf 402; Pierre Demargne, Terres-Cuites Archaiques de Lato, Crete, sf 387; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 225; Şengül Gündoğan-Aydın, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 99; Alwo Von Wickede ve Adnan Mısır, Çavi Tarlası 1984 Kazı Kampanyası, sf 109.

Kat. No. : 55 (Lev. LVI cd; Çiz. 26 cç)

Figürinin Adı : Kadın İdolü

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 2676 (A)

Müzeye Gelişi : Satın alma, ----

Ölçü: Yükseklik : 6 cm,

Gövde Çapı: 1.4 x 1.7 cm

Malzemesi : Kireç taşı

Hamur Rengi : Bej

Dönemi : ETÇ III-OTÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Başı kırıktır. Dar boyunlu, kollar her iki tarafa doğru dar, kısa çıkıntılar halinde küt işlenmiştir. Arkada ve önde göğsü tek sıra çapraz bir bant sarmaktadır. Kalça kısmı geniş bacakla doğru daralmaktadır. Pubik bölgesi dikkatli bakıldığında ters üçgen şeklinde içi boş olarak işlenmiştir. Göğüsler kazıma ile oyularak vurgulanmıştır. Göbek

deliği oyma ile vurgulanmak istenmiş, bacaklar sivri bir alet yardımıyla kazıma dikey çizgi ile ikiye ayrılmıştır.

Benzerleri: Tell Beydar, Amik Ovası, Açıana Höyük kazı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Halil Hamdi Ekiz, Etiyokuşu idolleri ve Karayavşan İdolleri, sf 158; Şengül Aydıngün, Eskişehir Müzesinde Korunan Figürin ve İdoller, sf 435; Gülnur Sümer, Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça, sf 215; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 921; Veronique Van der Stede, The Akkadian Occupation, Levha 186; Kutlu Aslıhan Yener-David Scholen ve Amir Sumakai Fink University of Chicago, Oriental Institute Açıana Höyük (Antik Alalakh) Çalışmaları, sf 51.

Kat. No. : 56 (Lev. LVIII abc; Çiz. 27 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 6009 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, ----
Ölçü: Yükseklik	: 9 cm, Genişlik: 4.1 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Gri Bej
Dönemi	: ETÇ III-OTÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kafası ve sağ kolu mevcut değildir. İnce bel kalçada genişlemekte ayaklara doğru daralmaktadır. Bacakları kazıma çizgi ile ayrılmıştır. Göğüsler ve göbek deliği oyularak belirtilmiş. Pubik bölgesi üçgen ve içi noktalarla doldurulmuştur. Ayakların ucu kırıktır. Bel kısmında kemer şeklinde oyuklar vardır. Arkada giysiyi ya da kuşağı bağlamaya yönelik dairesel düğüm oluşturulmuş. Boyun kısmında hilal şeklinde kazıma ile yapılmış kolyesi vardır. Arka kısmında enseden aşağıya doğru kazıma çizgilerle aşağıya sarkan saçlar verilmek istenmiştir.

Benzerleri: Tell Beydar, Açıana Höyük, Hama kazı örnekleriyle benzerlik göstermektedir

Diğer Benzerleri: Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. I, X, XI; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 165; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller, Levha 73c, 74d; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus, sf 179; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 921; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. X; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 2; Nurettin Yardımcı, Harran, sf 72; Özlem Ergün, Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Topraktan Yapılmış Kybeleler, sf 78; Delbert R. Hillers, The Goddess with the Tambourine Reflections on an Object from Taanach, sf 609; James S. Bhagwan, Queens of Heaven and Earth: Women and Goddess Worship in Pre-Exile Israel and Judah, sf 13; Stephanie Budin, Minoan Asherah?, Sf 193; Veronique Van der Stede, The Akkadian Occupation, Levha 186; Kutlu Aslıhan Yener- David Scholen ve Amir Sumakai Fink University of Chicago, Oriental Institute Aççana Höyük (Antik Alalakh) Çalışmaları, sf 51.

Kat. No. : 57 (Lev. LIX abc; Çiz. 31 cç)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 6008 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, ----
Ölçü: Yükseklik	: 14.2 cm, Genişlik: 4.6 cm,
	Kalınlık: 3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Gri Bej
Dönemi	: ETÇ III-OTÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kafası kopuktur. Kollar 180 derece açı ile yanlara küt olarak açılmıştır. Kalça kısım geniş bacaklara doğru daralmaktadır. Ayaklar uzun çizgi ile ayrı belirlenmek istenmiştir. Cinsel organı kare şeklinde içi noktalarla doldurulmuştur. Bel kısmında iki sıra halinde çizgi kemer vardır. Göbek deliği ve göğüsler belirgin olarak işlenmiş

sonradan hamur yumuşakken aplike yapılarak fırınlama öncesi eklenmiştir. Bel ince günümüz kadın modellerini çağrıştırmaktadır.

Benzerleri: Tell Beydar, Hama, Açıana Höyük kazı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. I, X, XI; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 165; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller, Levha 73c, 74d; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus, sf 179; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 921; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. X; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 2; Nurettin Yardımcı, Harran, sf 72; Özle Ergün, Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Topraktan Yapılmış Kybeleler, sf 78; Delbert R. Hillers, The Goddess with the Tambourine Reflections on an Object from Taanach, sf 609; James S. Bhagwan, Queens of Heaven and Earth: Women and Goddess Worship in Pre-Exile Israel and Judah, sf 13; Veronique Van der Stede, The Akkadian Occupation, Levha 186; Kutlu Aslıhan Yener- David Scholen ve Amir Sumakai Fink University of Chicago, Oriental Institute Açıana Höyük (Antik Alalakh) Çalışmaları, sf 51.

Kat. No. : 58 (Lev. LX a; Çiz. 31 b)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2671 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 05.05.2000
Ölçü: Yükseklik	: 4 cm, Dip Çapı: 2.5 cm, Gövde Çapı: 2.2 x 2.4 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ II

(Yayınlanmamış)

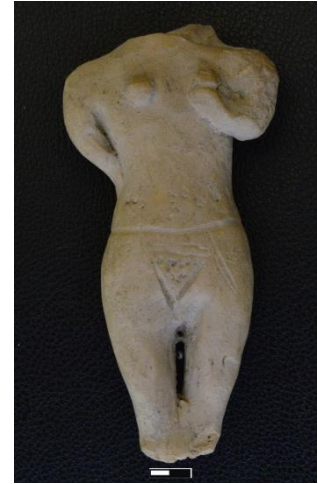
Tanım: Gövdesi ortadan restore edilmiştir. Kolları kırıktır. Başı küçük, sivri şekilde yapılmıştır. Silindirik bir kaideye sahiptir. Gövde kısmı geniştir. Kaidesi düz ayakta tasvir edilmiştir.

Benzerleri: Fıstıklı Höyük, Tell Kurdu kazıları ile benzer özellikler gösterir.

Diğer Benzerleri: Catherine Jarrige, *The Figurines of the First Farmers at Mehrgarh and Their Offshoots*, 163; Marrie-Therese Barrelet, *Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mesopotamie Antique I-Potiers, Termes de Meties, Procedes de Fabrication et Production*, Pl. I; Leila Badre, *Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie*, Pl. XXX; Önder Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri*, sf 409; Şengül Gündoğan Aydıngün, *Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları*, Levha 79c, e; Gülnur Sümer, *Terra Cotta Nedir?* sf 216; P. R. S. Moorey, *Near Eastern Terracottas*, sf 101; Maciej Makowski, *Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid-Preliminary Report*, sf 473, 476; Ellen Belcher, *Fifth Millennium Anthropomorphic Figurines in Southeastern and Central Anatolia: Comparative Museum Research*, sf 244;

Kat. No. : 59 (Lev. LXI ab; Çiz. 27 cç)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 6011 (A)
Müze Gelişi	: Satın alma, 11.11.2003
Ölçü: Yükseklik	: 9.1 cm, Genişlik: 4.4 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ III-OTÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Ayakları ve baş kısmı mevcut değildir. Sağ kolu belinde sol eliyle de göğsünü kavrar şekilde ayakta tasvir edilmiştir. Daha çok figürin görünümünde bir işçiliğe sahiptir. Cinsel organı üçgen şeklinde vurgulanmış. Sırtından aşağıya doğru inen ince

çizgi vücut anatomisini belirtmek istemiştir. Belinde kemer şeklinde dairesel kazıma çizgi vardır.

Benzerleri: Alalakh, Harran kazı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Leila Badre, *Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie*, Pl. XX-51; Önder Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri*, sf 165; Şengül Gündoğan Aydıngün, *Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller*, Levha 73c, 74d; Daisy-Kate Knox, *Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus*, sf 179; Mehmet Özhanlı, *Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri*, sf 921; Bekir Çetin, *Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri*, Levha 2; Nurettin Yardımcı, *Harran*, sf 72; Özlem Ergün, *Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Topraktan Yapılmış Kybeleler*, sf 78; Delbert R. Hillers, *The Goddess with the Tambourine Reflections on an Object from Taanach*, sf 609; James S. Bhagwan, *Queens of Heaven and Earth: Women and Goddess Worship in Pre-Exile Israel and Judah*, sf 13; P. R. S. Moorey, *Ancient Near Eastern Terracottas*, sf 90, Veronique Van der Stede, *The Akkadian Occupation*, Levha 186; Maciej Makowski, "Anthropomorphic Figurines of the Second Millennium BC from Tell Arbid. Preliminary Report", sf 620; Nabil I. Khairy, *The 1981 Petra Excavation-Volume I*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1990, sf 146.

Kat. No. : 60 (Lev. LXII ab; Çiz. 28 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 6012 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 11.11.2003
Ölçü: Yükseklik	: 7 cm, Genişlik: 6.8 x 3.0 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: ETÇ III-OTÇ I

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kafası ve gövde altından sonrası kırıktır. Sol kol kısmen kırıktır. Avuçlarıyla göğüslerini tutar pozisyonundadır. Parmaklar kazıma yoluyla oluşturulmuştur. Boyunda

hırkaya benzer gerdanlığı vardır. Arkada kollarının göğüslerinin kavrayışıyla ilgili olarak dirsekleri yer almaktadır.

Benzerleri: Amik ovası ETÇ figürin ve idolleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: : Lisa Cooper, Early Urbanism On The Syrian Euphrates, 119; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. X, XI; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 165; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 73c, 74d; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus, sf 179; Mehmet Özhanlı, Alanya Müzesindeki Kilikya Kaynaklı Tunç Çağı Pişmiş Toprak Figürinleri, sf 921; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 2; Nurettin Yardımcı, Harran, sf 72; Özlem Ergün, Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Toprakta Yapılmış Kybeleler, sf 78; Delbert R. Hillers, The Goddess with the Tambourine Reflections on an Object from Taanach, sf 609; James S. Bhagwan, Queens of Heaven and Earth: Women and Goddess Worship in Pre-Exile Israel and Judah, sf 13; Holland, Thomas A., "Excavations at Tell Es-Sweyhat in Syria 1989 and 1991", The Oriental Institute of the University of Chicago, No 134, (1992), sf 6.

Kat. No. : 61 (Lev. LXIII ab; Çiz. 28 cç)

Figürinin Adı	: İdol
Korunduğu Yer	: Mardin üzesi
Müze Envanter No	: 2010/7862 (A)
Müzeye Gelişi	: Başur Höyük, 27.08.2008
Ölçü: Yükseklik	: 9.2 cm, Genişlik: 5.8 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Baş, kol, gövdede kırıklar vardır. Cinsel uzuvlar işlenmemiştir. Yüzde göz, burun, kaş, çene işlenmemiştir. Arkası sade, düz şekildedir. Kolları her iki yana açılır

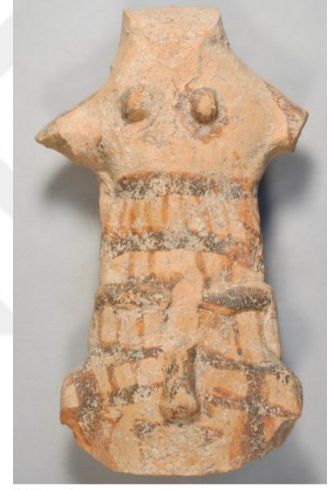
vaziyettedir. Muhtemelen pişirilme esnasında deforme olmuştur. Üzerinde her hangi bir süs ögesi yoktur.

Benzerleri: Tavşantepe, Tell Beydar kazı örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: M. Lebeau, A. Suleiman, Tell Beydar / Nabada. An Early Bronze Age City in the Syrian Jezirah: 10 Years of Research (1992-2002), fig. 187; Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 48, 72; Noah Wiener, Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard, sf 135; Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid Preliminary Report, sf 478; Veronique Van der Stede, The Akkadian Occupation, Levha 186.

Kat. No. : 62 (Lev. LXIV ab; Çiz. 29 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 7863 (A)
Müzeye Gelişi	: Başur Höyük, 27.08.2008
Ölçü: Yükseklik	: 8.4 cm, Genişlik: 4.2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Baş ve kolları kırıktır. Tüm olarak boyalıdır. Bel kısmında kuşağı vardır. Arkada ise saç örgüsü vardır. Göğüsler aplike yöntemle işlenmiştir. Giyimli olarak betimlenmiştir. Gövde üzerinde yatay ve dikey boya vardır.

Benzerleri: Tell El-Brak, İmamoğlu, Norşuntepe Kazıları ile benzer özellikler sergilemektedir.

Diğer Benzerleri: Gülnur Sümer, Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça, sf 228; Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 48, 49; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en

Syrie, Pl. XXX; Oktay Belli, Anadolu Tanrıçaları, sf 1; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 322; Haluk Sağlamtimur, Başur Höyük, sf 34.

Kat. No. : 63 (Lev. LXV ab; Çiz. 29 cç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 7920 (A)
Müzeye Gelişi	:Başur Höyük, 25.09.2009
Ölçü: Yükseklik	: 11 cm, Genişlik: 6.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Gri bej
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gövdesi kaide şeklinde olup, göğüsleri belirgin işlenmiş. Başın üst kısmı düzdür. Kollar iki yana açık şekilde, burun kabartmadır. Eserde onarım yapılmıştır.

Benzerleri: İkiz tepe kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 347; Anna Lucia Dagata, Haghia Triada II, Levha XI, LXXVIII; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus, sf 179; Harold Liebowitz, Terra-Cotta Figurines And Model Vehicles, Levha 17; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. I; Marco Rossi, Les Fouilles De Tell Deinet. Les Figurines en Terre Cuite Et Quelques Objets De Luxe De L'industrie Du Verre: Typologie Et Iconographie Du Divin Au Bronze Moyen Et A L'age Du Fer/Epoque Perse Achemenide, sf 71; Marie-Therese Barrelet, Figurines Et Reliefs En Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha VIII; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 111c, Levha 125.

Kat. No. : 64 (Lev. LXVI ab; Çiz. 30 ab)

Figürinin Adı : Kadın İdolü

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 7861 (A)

Müze Gelişi : Başur Höyük, 27.08.2008

Ölçü: Yükseklik : 9.2 cm, Genişlik: 5.8 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü

Dönemi : OTÇ

(Yayınlanmış: Haluk Sağlamtimur: Siirt-Başur Höyük 2008 Yılı Kazı Çalışmaları)

Tanım: Gövdesi kaide şeklinde olup, göğüsleri belirgindir. Başın üst kısmı düzdür. Kollar iki yana açık şekilde, burun irice işlenmiştir. Gözler kahveçekirdeği şeklindedir. Pubik bölgesi belirtilmemiştir.

Benzerleri: İkiz tepe, Tavşantepe (Çınar), Ubaid, Eridu kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Darne Oneill, South Arabian Terracotta Figurines From the Marib Oasis, Yemen, sf 2; Anna Lucia Dagata, Haghia Triada II, Levha LXVIII, CXX; Gülnur Sümer, Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça, sf 79; Haluk Sağlamtimur, Siirt-Başur Höyük 2008 Yılı Kazı Çalışmaları, sf 266; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 347; Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 111c, Levha 125; Haluk Sağlamtimur, Başur Höyük, sf 34.

Kat. No. : 65 (Lev. LXVII abc; Çiz. 30 cç)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Şanlıurfa Müzesi

Müze Envanter No : Lİ 84/53

Müze Gelişi : Lidar Höyük kazısından

Ölçü: Yükseklik	: 7.5 cm, Genişlik: 5.1 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Baş, burun ve gövdesinin altı kırıktır. Gözler ve kulaklar aplike yöntemiyle aynı biçimde oluşturulmuştur. Boynundaki kolyede kırıklar vardır. Elleriyle göğüslerini kavrar şekilde tutmuştur. Göbek deliği oldukça büyük işlenmiştir. Alın üzerinde kahküle benzer saçları vardır. Burun kabartma biçiminde sıkma yöntemiyle yapılmıştır. Arka kısmı sade işlenmiştir.

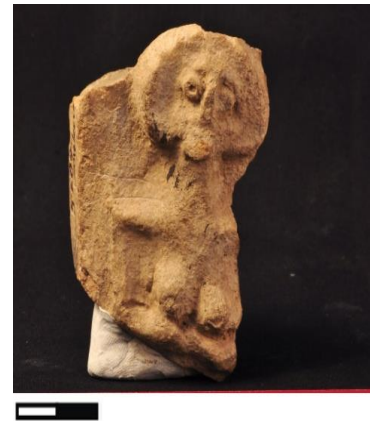
Benzerleri: Titriş Höyük kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Marco Ramazzotti, The Early And Middle Bronze Clay Figurines From Ebla-Tell Mardikh, sf 40; Daisy-Kate Knox, Making Sense of Figurines in Bronze Age Cyprus-A Comprehensive Analysis of Cypriot Ceramic Figurative Material from, sf 179, 261, 262; Alexander Pruss, Die Amuq Terracotten, sf 399; Nurettin Yardımcı, Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran, sf 84; Anna Lucia Dagata, Haghia Triada II, Levha XII; Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 47; Atilla Engin-Engin Özgen-Olcay Zengin Koşan-Filiz Ay Şafak ve Aydoğan Bozkurt, Oylum Höyük 2013, sf 253.

Kat. No. : 66 (Lev. LXVIII a; Çiz. 31 a)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2644 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 12.03.2005
Ölçü: Yükseklik	: 7.5 cm, Genişlik: 5.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Bir mimari parçanın kabartması olabilir. İki boyutlu olarak tasvir edilmiştir. Kaba işlenmiş kadın figürinidir. Kollar göğüs altında birleşmiş, göğüsleri belirgindir. Batı Anadolu'da OTÇ II-III dönemine ait iki boyutlu kablar üzerindeki betimlemelerde olduğu gibi kulaklar büyükçe işlenmiştir.

Benzerleri: Hama, Kültepe Kazı buluntu örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Leila Badre, *Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie*, Pl. II, III; Önder Bilgi, *Klasik Çağ Öncesi Anadoluda İnsan Figürinleri*, sf 352, 363, 365, 377, 388; Herman Müller-Karpe, *Handbuch Der Vorgeschichte, Kupferzeit, Dritter Teilband Tafeln Text III/3, Tafel 249*.

Kat. No. : 67 (Lev. LXIX abcd; Çiz. 32 ab)

Figürinin Adı	: İdol
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2650 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 05.05.2003
Ölçü: Yükseklik	: 8.8 cm, Genişlik: 2.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kolları ve ağız kısmı kırıktır. Çan gövdeye sahiptir. Cinsel uzuvları belirtilmemiş. Arka kısmı sadedir. Baş gövdeye oturtulmuş, boyuna neredeyse yer verilmemiş. Kolların kırık olduğu yerde çapa izi vardır. Alt kısmında iki adet delik vardır.

Benzerleri: Tello (Girsu) kazı buluntularıyla benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Ali Yalçın Tavukçu, *Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri Levha I*, Anna Lucia Dagata, *Haghia Triada II*, Levha I, II, XI; Pierre Demargne, *Terres-Cuites Archaiques de Lato, Crete*, sf 387, 408; Michael D. Press, *The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia*, sf 71; Leila Badre, *Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie*, PL. V, XXX; Levent Zoroğlu, *Kelendiris'te Bulunan*

Bir Pişmiş Toprak Figürin ve Düşündürdükleri, sf 834; Maciej Makowski, Anthropomorphic Figurines of The Third Millennium BC from Tell Arbid Preliminary Report, sf 621; Marie-Therese Barrelet, Figurines Et Reliefs En Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha I; Stephanie Budin, Minoan Asherah sf 194, Elizabeth C. Stone ve Paul Zimansky, The Anatomy of a Mesopotamian City: Survey and Soundings at Mashkan-Shapir, sf 88; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 347.

Kat. No. : 68 (Lev. LXX abcd; Çiz. 32 cç)

Figürinin Adı	: Kadın İdolü
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2696 (A)
Müzeeye Gelişi	: Satın alma, -----
Ölçü: Yükseklik	: 5.5 cm, Genişlik: 4 cm, Kalınlık: 2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü rengi
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kabartma bir burun, sivri bir başa sahiptir. Gözler ve göğüsler baskı tekniğiyle sonradan eklenmiş. Boyun kısmında 2 sıra halinde halkalı delikler var. Kolye vazifesi görmektedir. Sağ göğüs düşmüştür. Ayak kısmı mevcut değildir. Arkası düz, sade olarak işlenmiştir.

Benzerleri: Samsat kazısı figürin örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Şengül Gündoğan Aydıngün, Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, Levha 55a; Alexander Pruss, Die Amuq Terrakotten, sf 459, Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 239, 344.

Kat. No. : 69 (Lev. LXXI abc; Çiz. 33 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2656 (A)
Müze Gelişi	: Satın alma, 11.11.2003
Ölçü: Yükseklik	: 4.5 cm, Genişlik: 2.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kiremit rengi
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

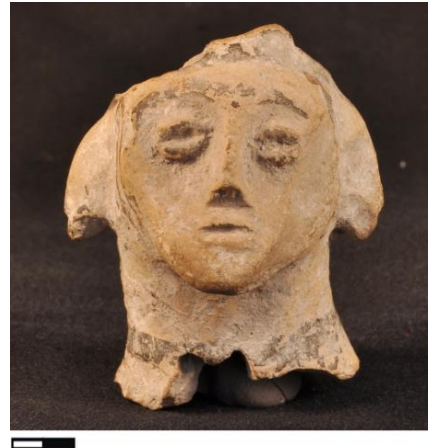
Tanım: Yalnızca başı mevcuttur. Muhtemelen kadın formundaki bir kabın parçasıydı. Arkada hilal biçimindeki başlık kırıktır. Bu kabın tutamağı olarak kullanılmış olabilir. Tutatmak Karahöyük-Konya örneğinde olduğu gibi örgülü saç biçimindedir (Levha LXXIe). Figürin Assur Ticaret Kolonileri Çağı kapılarının insan figürü örneklerine benzemektedir. Göz çukurları derince işlenmiş, gözler yuvarlak sonradan eklenti yoluyla aplat edilmiştir. Burun kırık, başında polosus vardır. Arkada kafatası çıkıntı olarak verilmiştir. Alt gövdesi mevcut değildir. Sarı hamur renge kırmızı boya sürülmüştür. Boya izleri hala mevcuttur.

Benzerleri: Karahöyük Konya buluntu örneğiyle benzerdir.

Diğer Benzerleri: Anna Lucia Dagata, Haghia Triada II, Levha LXXIV; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 38; Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 44, 50, 56; Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 18; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Görüntüleri, sf 374.

Kat. No. : 70 (Lev. LXXII abc; Çiz. 33 cç)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/2672

Müzeeye Gelişi : Satın alma,----

Ölçü: Yükseklik : 4.9 cm,
Genişlik: 3.7 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü

Dönemi : MÖ I. bin

(Yayınlanmamış)

Tanım: Başının üst kısmı ve boyundan sonrası kırıktır. Olasılıkla antropomorf kaba ait baştır. Başın üst kısmında sıvının akması için delik vardır. Kulaklar aşağıya doğru biçimde sarkıktır. Boyun kısmında süsleme amaçlı siyah boya izleri vardır. Gözler kahve çekirdiği şeklinde, burun doğal işlenmiştir. Burun delikleri ve ağız kazıma ile vurgulanmıştır. Ağzı hafif açık vaziyettedir. Kaş kısımlarında boya izleri vardır. Oval çene yapısına sahiptir.

Benzerleri: Açıana (Alalakh) Höyük kazı buluntularıyla benzer örnekler gösterir.

Diğer Benzerleri: Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş toprak Figürinler, sf 327; K. Aslıhan Yener ve Murat Akar, 2011 Yılı Açıana Höyük, Antik Alalakh Kenti Kazı Çalışmaları, sf 343.

Kat. No. : 71 (Lev. LXXIII abc; Çiz. 34 ab)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 2654 (A)

Müzeeye Gelişi : Satın alma,-----

Ölçü: Yükseklik : 5.3 cm, Genişlik: 4.6 cm

Malzemesi : Pişmiş Toprak

Hamur Rengi : Bej

Dönemi : OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Yalnızca baş kısmı korunmuştur. Boyundan sonrası kırıktır. Saçlar ya da polos türü başlık kabarık işlenmiştir. Gözler kahverengi çekirdeği ile göz çukurlarına monte

edilmiştir. Boğumlu başlık yüzün etrafını kaplamış, başının arkasında saçları ikişerli yumru halinde toplamıştır. Kabartma bir burun yapısına sahiptir. Ağız ve çene yapısına yer verilmemiştir.

Benzerleri: Harran, Mari kazılarıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer Benzerleri: Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 4; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. XXVII; Roshni Bhambhwani, The Intercultural Ancients: A Mock Exhibit Exploring the Cross-Cultural Influences in the Representation of Women in Ancient South Asian and Ancient Mediterranean Art, sf 50.

Kat. No. : 72 (Lev. LXXIV a; Çiz. 34 c)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2648 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 12.03.2005
Ölçü: Yükseklik	: 4.4 cm, Genişlik: 4.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kiremit rengi
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Yalnızca baş kısmı korunmuştur. Boyundan sonrası kırıktır. Başında polosus tarzı bir başlık bulunmaktadır. Alnın ortasında delik vardır. Amulet olarak kullanılmış olabilir. Gözler yuvarlak göz çukuruna yapıştırılarak işlenmiştir. Kulaklarında delikler vardır. Çene yapısı küçük işlenmiş. Polosunu baş kısmından ayırmak için kazıma çizgi kullanılmıştır.

Benzerleri: Abu Salabikh kazısındaki figürin başıyla benzerdir. Hama örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Marco Rossi, Les Fouilles De Tell Deinet. Les Figurines en Terre Cuite Et Quelques Objets De Luxe De L'industrie Du Verre: Typologie Et Iconographie Du Divin Au Bronze Moyen Et A L'age Du Fer/Epoque Perse Achemenide, sf 71;

Bekir Çetin, Harran'da Tunç Çağı Pişmiş Toprak İnsan Figürinleri, Levha 17c; Lisa Cooper, Early Urbanism On The Syrian Euphrates, sf 119; Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, Pl. II-41,44,45,46,47; Marco Rossi, Documents D'archeologie Syrienne XI-Resultats Du Programme De Formation A La Sauve Garde Du Patrimoine Culturel De Syrie 2002-2001-Cultural Heritage Training Program,sf 71; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 376.

Kat. No. : 73 (Lev. LXXIV cd; Çiz. 35 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/2683
Müze Gelişi	: Satın alma,---
Ölçü: Yükseklik	: 4.9 cm, Gövde Çapı: 2.5 cm, Kalınlık: 0.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kalıp yapımı. İçi boş işlenmiş. Üçgen bir yüze sahip burun kabartma olarak işlenmiştir. Alın kısmında süslemeli çizgiler vardır. Uzun bir başlığı vardır.

Benzerleri: Ilısu Höyük, Açıncı Höyük kazı buluntularıyla benzer örnekler gösterir.

Diğer Benzerleri: Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş toprak Figürinler, sf 327; Sami Patacı, Hellenistik Dönemde Batı Anadolu'da Kybele Tapınımı, sf Şekil 70, Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mesopotamie Antique I, sf LXV; A. Tuba Ökse, Ahmet Görmüş, Tatsundo Koizumu, Deniz Yaşın Meier, Nevin Soyukaya, Ilısu Barajı-Salat Tepe 2010 Yılı Kazısı, sf 203; K. Aslıhan Yener ve Murat Akar, 2011 Yılı Açıncı Höyük, Antik Alalakh Kenti Kazı Çalışmaları, sf 343; Halil Tekin, Hakemi Use Kazısında Ele Geçen Kilden Bir Hassuna Figürini, sf 720.

Kat. No. : 74 (Lev. LXXV abc; Çiz. 35 cç)

Figürinin Adı	: Figürün Başı
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/2694
Müze Gelişi	: Satın alma,-----
Ölçü: Yükseklik	: 4.4 cm,
	Gövde Çapı: 2.2 cm,
	Kalınlık: 1.9 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devedüğü
Dönemi	: OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyun kısmından sonrası kırıktır. Ağız ve çenede kırıklar vardır. Üçgen yüzlü sivri çenelidir. Aplike olan sağ göz düşmüştür. Uzun bir başlık taşımaktadır. Başlık üzerinde siyah boya izleri vardır. Kaş ve alın kısmındaki kahkülü boya ile yapılmıştır. Göz bebeği de boya ile oluşturulmuştur. Boya yakın bir zamanda yapılmış olabilir. Olasılıkla günümüzde boyanmıştır.

Benzerleri: : Ilısu Höyük, Hakemi Use Kazı buluntularıyla benzer örnekler gösterir.

Diğer Benzerleri: Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş toprak Figürinler, sf 327; Sami Patacı, Hellenistik Dönemde Batı Anadolu'da Kybele Tapınımı, sf Şekil 70; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mesopotamie Antique I LXV; A. Tuba Ökse, Ahmet Görmüş, Tatsundo Koizumu, Deniz Yaşın Meier, Nevin Soyukaya, Ilısu Barajı-Salat Tepe 2010 Yılı Kazısı, sf203; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadoluda İnsan Görüntüleri, sf 183; Halil Tekin, Hakemi Use Kazısında Ele Geçen Kilden Bir Hassuna Figürini, sf 720; E. Douglas van Burren, Clay Figurines of Babylonia, Levha XXXII (Fig. 157 (583); Leila Badre, Les Figurines Anthropomorphes En Terre Cuite a L'age Du Bronze en Syrie, PL. LI; Helene J. Kantor, "Chogha Mish", *The Oriental Institute Annual Report*, Vol.: 21, (2), (1986-1987), sf 30.

Kat. No. : 75 (Lev. LXXVI ab; Çiz. 36 ab)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 2637 (A)

Müzeye Gelişi : Satın alma,---

Ölçü: Yükseklik : 23.3 cm, Bel Çapı: 5.5 cm,
Kalınlık: 2.5 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü

Dönemi : OTÇ

(Yayınlanmamış)

Tanım: Baş kısmı mevcut değildir. Göğüsler çıkıntı olarak işlenmiştir. Sol el dirsekten kırılarak göbek hizasında diğer elle birleştirilmiştir. Sağ elinde derin bir kap tutup, sunu yapmaktadır. Sol el parmakları kazıma ile verilmiştir. Kemer kısmı kazıma yöntemiyle ok yönünde işlenmiştir. Arka kısmı sade ve düzdür. Kalıp yapımı olarak üretilmiştir. Pubik bölgesi üçgen biçiminde olup, ayak parmakları kazıma biçiminde belirtilmiştir. Boyun kısmında gerdanlık tarzı süsleme vardır. Göğüs altından sonra kopuk olduğundan restore edilmiştir. Ayakları bir kaide üzerinde durmaktadır.

Benzerleri: Metropolitan Müzesinde Cesnola Collection'un benzer özellikleri taşımaktadır.

Diğer Benzerleri: E. Douglas Van Buren, clay Figurines of Babylonia and Assyria, Plate VII; Karageorghis, Ancient Art From Cyprus, sf 22; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 39.

Kat. No. : 76 (Lev. LXXVII abc; Çiz. 36 cçd)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Mardin Müzesi

Müze Envanter No : 2010/ 2638 (A)

Müze Gelişi : Satın alma,----

Ölçü: Yükseklik :14 cm, Gövde Çapı: 2.2 cm,
Boyun Çapı:1.9 cm, Alt Kısım Çapı: 3.7 cm

Malzemesi : Kemik

Hamur Rengi : Beyaz

Dönemi : Pers Dönemi

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göğüsler çıkıntı halinde başında hilal şekilli başlığa sahiptir. Dip kısmında kemiğin lifleri görünmektedir. Kemik olduğundan doğal olarak eller işlenmemiş, ancak kol kısmında iki delik vardır. Kollar bu deliklere monte edilmiştir. Yüz üçgen, göz, ağız ve burun oyma olarak işlenmiştir. Boyundan omuza geçmeden elbiseyi belli edecek şekilde hafif bir yiv yapılmıştır. Göğüsleri çıkıntı şeklinde verilmiştir. Göğüslerin sağ ve sol yanında alt alta iki delik bulunmaktadır. Bu delikler kolların başladığı perçin delikleridir. Gövde dik bir şekilde inmekte, alt kısmı çan şeklini oluşturmaktadır. Parlak perdahlı ve bej renktedir.

Benzerleri: Geç Demir Çağı/Geç Frigler (MÖ 698-MÖ 5479) örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Şengül Aydıngün, Eskişehir Müzesinde Korunan Figürinler, sf 438; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 40; Önder Bilgi, Klasik Çağ Öncesi Anadolu'da İnsan Figürinleri, sf 576, 577; Wilhelmina Van Ingen, Figurines from Seleucia on the Tigris, Levha LXXXIII, LXXXV(621); David Reid West, *Some Cults of Greek Goddesses and Female Deamons of Oriental Origin*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Glasgow, Glasgow 1990, pl. 39.

Kat. No. : 77 (Lev. LXXVIII abc; Çiz. 37 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	: 5/2/07
Müze Gelişi	: Satın alma,----
Ölçü: Yüksek	: 5.6 cm, Kalınlık: 3.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Gri bej
Dönemi	: Hellenistik Dönem

(Yayınlanmamış)

Tanım: Kollar işlenmemiş, gözler ve ağız yapısı Arkaik Dönem heykelleri tarzındadır. Soğanlı burun yapısı Suriye yapımı olduğunu gösterir. Dans eder biçimde ya da saçları ve kolları bir ağacın dalları gibi işlenmiştir. Arka kısmında saçlar ağacın dallarını anımsatmaktadır. Astarte'nin (İştar, Afrodit) sevgilisi Adonis'in Annesi Myrha olabilir. Gövde çan biçiminde olup, ayaklar işlenmemiştir.

Benzerleri: Tigris Seleucia'sı kazısından çıkarılan "dans eden figürinler" ile benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Nicolae Roddy, The Cultural and Political Horizons of Persian-Period Bethsaida, sf 18; Adi Erlich, Figuring Out the Figurines of the Ancient Near East, sf 28; Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler, sf 327; Wilhelmina Van Ingen, Figurines From Seleucia On The Tigris, Levha XLII-307; Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 75.

Kat. No. : 78 (Lev. LXXIX a; Çiz. 37 c)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Diyarbakır Müzesi
Müze Envanter No	: 22.36.10
Müze Gelişi	: Satın alma, 23.03.2010
Ölçü: Yüksek	: 5 cm, Genişlik: 2.5 cm,

Kalınlık: 1.7 cm

Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kahverengi hamurlu, bej renkli
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: sivri kemerli bir niş içinde verilmiştir. Asterte örneklerinde olduğu gibi örgülü saç tipi vardır. Gözler kahveçekerdeği biçiminde işlenmiş, yüzde silinmeler oluşmuştur. Boyun kısmında 3 halka biçiminde kolyesi vardır. Örgülü saçlar omzuna dökülmekte. Arka kısım düz sadedir.

Benzerleri: Tell Afis ve Tell Deinit örnekleriyle paralellik gösterir. Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Marco Rossi, Les Fouilles De Tell Deinet. Les Figurines en Terre Cuite Et Quelques Objets De Luxe De L'industrie Du Verre: Typologie Et Iconographie Du Divin Au Bronze Moyen Et A L'age Du Fer/Epoque Perse Achemenide, sf 76; Maciej Makowski, "Anthropomorphic Figurines of the Second Millennium BC from Tell Arbid. Preliminary Report, sf 621.

Kat. No. : 79 (Lev. LXXIX c; Çiz. 38 a)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/2685
Müzeeye Gelişi	: Satın alma,05.05.2000
Ölçü: Yükseklik	: 2.9 cm, Genişlik: 3.1 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyun kısmından sonrası kırıktır. Saçları üçer örgülü şekildedir. Gözler badem biçimindedir. Burun ve dudaklar dolgun verilmiştir. Başının üst kısmında saçlarını

kapatacak şekilde serpuş tarzı başlık bulunmaktadır. Dolgun, oval bir yüz yapısına sahiptir. Arkası düz, plaka olarak işlenmiştir.

Benzerleri: Samsat, Mezraa Höyük kazıları ile benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 250, 251, 253, Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455, Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş Oprak Figürinler, sf 320, 325, 326; Wilhelmina Van Ingen, Figurines from Seleucia on the Tigris Levha I; Marco Rossi, Les Fouilles de Tell Deinit, sf 72, 73, 74, 75, 76; Panagiota Marantidou, The Standing Draped Female Figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study, sf 186; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73, 74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105.

Kat. No. : 80 (Lev. LXXX a; Çiz. 38 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 5782
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 29.05.1996
Ölçü: Yükseklik	: 5.8 cm, Genişlik: 2.8 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler badem şeklinde işlenmiştir. Göğüs kısmından itibaren aşağı kısmı kalıba basma teknik hatası nedeniyle çıkmamıştır. Örgülü saçlara sahiptir. Sağ ve sol omuzlarına uzun örgülü saçları dökülmektedir. Boynunda üç sıra halka şeklinde kolyesi vardır. Göğüs kısmının üst kısmında da

gerdanlık tarzı kolyesi yer almaktadır. Burun kısmı aşınmış ve sağ gözün üst kısmında kopma mevcuttur. Kalıba basma tekniği uygulanmıştır. Eller ve bacaklar verilememiştir. Bu yüzden ellerin göğüste birleştirilmesi belirgin değildir. Göğüsler belirgin ancak ellerin pozisyonu belli değildir. Arka kısım plaka şeklinde olup düzdür.

Benzerleri: Tell Deinet kazılarıyla benzerlik gösterir. Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Marco Rossi, Les Fouilles De Tell Deinet. Les Figurines en Terre Cuite Et Quelques Objets De Luxe De L'industrie Du Verre: Typologie Et Iconographie Du Divin Au Bronze Moyen Et A L'age Du Fer/Epoque Perse Achemenide, sf 74h; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 250, 251, 253; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455.

Kat. No. : 81 (Lev. LXXX c; Çiz. 39 a)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 7512
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 15.02.2001
Ölçü: Yükseklik	: 4 cm, Genişlik: 3.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kiremit rengi
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Sağ ve sol omuzlarına uzun örgülü saçları dökülmektedir. Boynunda kolye olup olmadığı belli değildir. Gözler badem şeklindedir. Ağız ve burun dolgun verilmiştir. Başında saçlarını örten serpuş tarzı başlık bulunmaktadır. Arkası Astarte örneklerinde olduğu gibi düz, sade işlenmiştir.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 250, 251,253; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş toprak Figürinler, sf 320, 325, 326; Wilhelmina Van Ingen, Figurines from Seleucia on the Tigris, Levha I; Marco Rossi, Les Fouilles de Tell Deinit, sf 72, 73,74,75, 76; Panagiota Marantidou, The Standing Draped Female Figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study, sf 186; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133,135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73, 74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX.

Kat. No. : 82 (Lev. LXXXI a; Çiz. 39 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 6814
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 26.10.1999
Ölçü: Yükseklik	: 10.5 cm, Genişlik: 4.2 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kiremit rengi
Dönemi	: Pers Dönemi (MÖ 6. Yüzyıl)
(Yayınlanmamış)	

Tanım: Boyundan kırık olup, restore edilmiştir. Uzun bir kitonu var. Sol eliyle göğsünün üzerinde bir nesne tutmaktadır. Sağ eli aşağıya sarkıtılmış şekildedir. Gözler badem biçiminde, ağız ve burun dolgun verilmiştir. Yüksek bir başlığa sahiptir. Yüz oval şekildedir.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: David French, Tille Höyük 1983, sf 257; Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 253; J. Demargne, Terres-Cuites Archaiques de Lato, sf 394; Derya Yalçıklı ve Macit Tekinalp, Mezraa Höyük 2001 Yılı Kazıları, sf 125; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVII; Marco Rossi, Documents D'archeologie Syrienne XI-Resultats Du Programme De Formation A La Sauve Garde Du Patrimoine Culturel De Syrie 2002-2001-Cultural Heritage Training Program, sf 75; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terrakotta Figürinleri, sf 79.

Kat. No. : 83 (Lev. LXXXI cd; Çiz. 40 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 6815
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 26.10.1999
Ölçü: Yükseklik	: 3 cm, Genişlik: 3.4 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan aşağısı mevcut değildir. Saçlar örgülü ve her iki omuza dökülmüştür. Gözler badem biçiminde burun iricedir. Ağzı tebessüm eder biçimdedir. Kaşları belirgin olup oval bir yüze sahiptir. Başın üzerine geçirilmiş serpuş tarzı bir başlık vardır. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

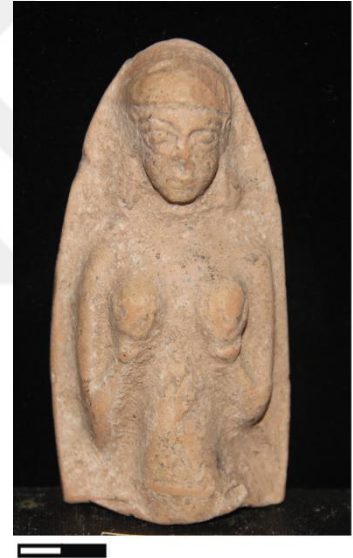
Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 250, 251, 253; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf

455; Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş oprak Figürinler, sf 320, 325, 326;Wilhelmina Van Ingen, Figurines from Seleucia on the Tigris, Levha I; Marco Rossi, Les Fouilles de Tell Deinit, sf 72, 73,74,75,76; Panagiota Marantidou, The Standing Draped Female Figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study, sf 186; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73, 74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique,Levha XXXVIII, XXXIX.

Kat. No. : 84 (Lev. LXXXII a; Çiz. 40 c)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 6822
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 01.11.1999
Ölçü: Yükseklik	: 6.7 cm, Genişlik: 3.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kiremit rengi
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göbek kısmından sonrası mevcut değildir. Burunda kırıklar vardır. Gözler badem biçiminde ve iricedir. Örgülü saç omuzlara değil de arkaya dökülmüştür. İki eliyle göğüslerini tutmaktadır. Kollarında bilezik vardır. Arkası düz, sadedir.

Benzerleri: İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Cesnola Koleksiyonundak eserler benzer özellik gösterir.

Diğer Benzerleri: Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 75; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; Wilhelmina Van Ingen, Figurines From Seleucia On The Tigris, Levha I; Abdullah Deveci, Akarçay Höyük Kazısı 2001 Yılı Çalışmaları, sf 265, 274; J. P. Riis, The Syrian Astarte Plaques

and Their Western Connection, Levha XVI; Marco Rossi, Documents D'archeologie Syrienne XI-Resultats Du Programme De Formation A La Sauve Garde Du Patrimoine Culturel De Syrie 2002-2001-Cultural Heritage Training Program, sf 72, 73, 74; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX; Meral Gözübüyük, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler, sf 419; Pinhas Delougaz, Old Babylonian Public Buildings in the Diyala Region-Khafajah Mounds B, C, And D, Levha 34; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455.

Kat. No. : 85 (Lev. LXXXII c; Çiz. 48 a)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 6823
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 01.11.1999
Ölçü: Yükseklik	: 5.8 cm, Genişlik: 3.4 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Gözler badem şeklinde iricedir. Saçlar sağ ve sol omuzlarına dökülmüştür. Saçlarını örtmek için serpuş tarzı başlık vardır. Elleriyle göğüslerini tutar pozisyonundadır. Gözler badem biçiminde, burunda kırıklar vardır. Yüzü dolgundur. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Cesnola Koleksiyonundak eserlerle benzer özellik gösterir.

Diğer Benzerleri: Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia, sf 75; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; Wilhelmina Van Ingen, Figurines From Seleucia On The Tigris, Levha I; Abdullah Deveci, Akarçay Höyük Kazısı 2001Yılı Çalışmaları, sf 265, 274; J. P. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII; Marco Rossi, Documents

D'archeologie Syrienne XI-Resultats Du Programme De Formation A La Sauve Garde Du Patrimoine Culturel De Syrie 2002-2001-Cultural Heritage Training Program, sf 72, 73, 74; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX; Meral Gözübüyük, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler, sf 419; Pinhas Delougaz, Old Babylonian Public Buildings in the Diyala Region-Khafajah Mounds B, C, And D, Levha 34.

Kat. No. : 86 (Lev. LXXXIII a; Çiz. 48 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 6825
Müzeeye Gelişi	: Satın alma, 01.11.1999
Ölçü: Yükseklik	: 7.8 cm, Genişlik: 4.1 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kiremit rengi
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göbek deliğinden sonrası kırıktır. Saçları sağ ve sol omuza üzer örgü biçiminde dökülmektedir. Yüzü oval olup, göz, burun, ağız kısmında aşınma söz konusudur. Kollarını dirsekten kırıp elleriyle göğüslerini tutmaktadır. Sağ kolunda bilezik vardır. Gözler badem biçiminde iricedir. Arkası düz, sade işlenmiştir.

Benzerleri: İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Cesnola Koleksiyonundak eserler benzer özellik gösterir.

Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak sf 250, 251, 253; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin sf 455; Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler, sf 320, 325, 326; Wilhelmina Van Ingen, Figurines from Seleucia on the Tigris, Levha I; Marco Rossi, Les Fouilles de Tell Deinit, sf 72, 73, 74, 75, 76;

Panagiota Marantidou, The Standing Draped Female Figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study, sf 186; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73,74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX; Stephanie Marie Langin-Hooper, Beyond Typology: Investigating Entanglements of Difference and Exploring Object- Social Interactions in the Terracotta Figurines of Hellenistic Babylonia, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of California, Berkeley 2011, sf 193.

Kat. No. : 87 (Lev. LXXXIII cd; Çiz. 47 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 7220
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 01.11.1999
Ölçü: Yükseklik	: 3.3 cm, Genişlik: 3.1 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Başının sağ ve sol kısımlarında da kırıklar vardır. Yüzü dolgundur. Kaşları belirgin olup, burun ve ağzı iricedir. Gözler badem biçiminde verilmiştir. Saçlar sağ ve solda üçer örgü biçiminde omuzlara dökülmüş şekildedir. Başının üst kısmını kapatacak şekilde serpuş türü başlık yer almaktadır. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Rezzan Has Müzesinde benzer özellikler bulunmaktadır.

Diğer Benzerleri: Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105;Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 250, 251, 253; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The

Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; J. P. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII.

Kat. No. : 88 (Lev. LXXXIV a; Çiz. 47 c)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 7610
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 10.08.2001
Ölçü: Yükseklik	: 8.7 cm, Genişlik: 2.7 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej renk
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Yüz pek belirgin değildir. Yüz oval şekilde, burun iricedir. İki eliyle göğüslerini tutmaktadır. Örgülü saçlar omuzlarına dökülmektedir. Başında serpuş türü başlık bulunmaktadır. Bacaklar ayrıık olarak verilmiştir. Kalıp yapımı olup, arkası düz işlenmiştir.

Benzerleri: Cesnola Koleksiyonu bünyesindeki örneklerle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, Near Eastern Terracottas, sf 233; Michael D. Press, Ashkelon 4, sf 77; Meral Gözübüyük, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler sf 419; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; Helene J. Kantor, "A Bronze Plaque with Relief Decoration from Tell Tainat", Journal of Near Eastern Studies, Vol. : 21, (2), (1962), Plate XII, XIII.

Kat. No. : 89 (Lev. LXXXV a; Çiz. 46 a)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 7719
Müze Gelişi	: Satın alma, 01.12.2000
Ölçü: Yükseklik	: 7.8 cm, Genişlik: 3.6 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kiremit rengi
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Diz kapağından sonrası kırıktır. Başında diadem tarzı kurdele vardır. Yüz dolgun işlenmiştir. Gözler badem şeklinde iricedir. Saçları örgülü biçimde sağ ve sol omuza dökülmüştür. Elleriyle göğüslerini tutar pozisyonundadır. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Adam Sebastian Maskevich, Umm El-Marra And The Westward Expansion Of The Mitanni Empire In Northwestern Syria, sf 143; Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 250, 251,253; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX, Mehmet Özdoğan, Necmi Karul, Ahmet Ayhan, "2000 Yılı Mezraa-Teleilat Kazısı", 23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Ankara 2001, sf 71; Thomas A. Holland, (Ed.), "Old Babylonian Public Buildings in the Diyala Region", The Oriental Institute of the University of Chicago, (Volume 98), Chicago. Illinois 1990, Plate 61.

Kat. No. : 90 (Lev. LXXXV c; Çiz. 46 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 7772
Müze Gelişi	: Satın alma, 16.02.2001

Ölçü: Yükseklik	: 3.8 cm, Genişlik: 3.8 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kiremit rengi
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Başın etrafında kırıklar vardır. Yüz oval şekilde verilmiştir. Gözler badem biçiminde olup, göz bebekleri vurgulanmıştır. Kaşları ve burnu belirgindir. Ağız küçük verilmiştir. Saçlar ikili örgü halinde omuzlara dökülmektedir. Örgü şeklindeki noktalar başında da vardır. Plaka üzerinde kırmızı renk boya izleri vardır. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadoluda Pişen Toprak, sf 250, 251,253, Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş toprak Figürinler, sf 320, 325, 326;Wilhelmina Van Ingen, Figurines from Seleucia on the Tigris, Levha I; Marco Rossi, Les Fouilles de Tell Deinit, sf 72, 73, 74, 75, 76; Panagiota Marantidou, The Standing Draped Female Figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study, sf 186; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133,135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73,74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX.

Kat. No. : 91 (Lev. LXXXVI ab; Çiz. 46 c)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 7192
Müzeye Gelişi	: Satın alma, ----
Ölçü: Yükseklik	: 4.9 cm, Genişlik: 3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Açık kiremit rengi
Dönemi	: Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göğüs altından sonrası mevcut değildir. Saçlar örgülü halde omuzlara bırakılmış. Göğüs kısmında iki çocuk başı var. Boyunda kolyesi başında diademi vardır. Gözler badem biçiminde, burun ve ağız irice işlenmiştir. Dudaklar dolgun ve kalındır. Arkası sade, düz biçimdedir.

Benzerleri: Tel Afek kazı buluntusu figürin örneğiyle benzer özelliktedir. Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: P. R. S. Moorey, Near Eastern Terracottas, sf 233; Michael D. Press, Ashkelon 4, sf 77; Meral Gözübüyük, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler, sf 419; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; David George Hogarth, Excavations at Ephesus, sf 199; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; Othniel Margalith, "A New Type of Asherah-Figurine?", Brill, Vol. : 44, 1, (1994), sf 110.

Kat. No. : 92 (Lev. LXXXVI cd; Çiz. 49 a)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 5649
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 26.06.1995
Ölçü: Yükseklik	: 5.4 cm, Genişlik: 3.1 cm

Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Pers Dönemi (MÖ 550-330)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göbeğinden sonrası kırıktır. Polos tarzı yüksek bir başlıkla sivri bir niş içerisinde betimlenmiştir. Yer yer kahverengi boya izleri mevcuttur. Yüz yapısı üçgen, çene yapısı sivridir. Oturur pozisyonunda omuzlar irice verilmiş. Arkası düz işlenmiş. Kollar, bacaklar, göğüsler belirgin değildir. Kabaca işlenmiş. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Al-Neyrab kazı örneğiyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: David French, Tille Höyük 1983, sf 257; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mesopotamie Antique I, Levha 38, 39; Panagiotis Marantidou, The Standing Draped Female Figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study, sf 186; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73, 74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, sf Levha XXXVIII, XXIX; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX.

Kat. No. : 93 (Lev. LXXXVII ab; Çiz. 49 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 6476
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 20.11.1998
Ölçü: Yükseklik	: 4 cm, Genişlik: 3.9 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Krem rengi
Dönemi	: Pers Dönemi (MÖ 550-330)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Başında yüksek bir polos tarzı başlık vardır. Gözler badem biçimli burun iricedir. Kaşları belirgin olup, ağız hafif açık vaziyettedir. Boyundan sonrası yoktur. Arkası düz, sade işlenmiştir.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: David French, Tille Höyük 1983, sf 257;P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73, 74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX.

Kat. No. : 94 (Lev. LXXXVII cd; Çiz. 45 a)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Adıyaman Müzesi

Müze Envanter No : 7191

Müze Gelişi : Satın alma, ----

Ölçü: Yükseklik : 5.4 cm, Genişlik: 3.9 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Açık kiremit rengi

Dönemi : Pers Dönemi (MÖ 550-MÖ 330)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Yüksek bir başlık taşımaktadır. Yüzde aşınma vardır. Gözler badem biçimli, yüz üçgen, çenesi sivridir. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır ve Adıyaman müzelerinde benzer örnekler vardır.

Diğer Benzerleri: David French, Tille Höyük 1983, sf 257;P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı

Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73,74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique Levha XXXVIII, XXXIX.

Kat. No. : 95 (Lev. LXXXVIII a; Çiz. 45 b)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Adıyaman Müzesi

Müze Envanter No : 7217

Müzeye Gelişi : Satın alma, ----

Ölçü: Yükseklik : 4.5 cm, Genişlik: 3.2 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Gri bej

Dönemi : Pers Dönemi (MÖ 550-MÖ 330)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Yüksek bir başlıkla tasvir edilmiştir. Başlığın üzerinde zik zak çizgileri vardır. Yüzü dolgun iricedir. Gözleri badem biçiminde, burun büyüktür. Kaşları belirgindir. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: David French, Tille Höyük 1983, sf 257;P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73, 74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX.

Kat. No. : 96 (Lev. LXXXVIII c; Çiz. 44 a)

Figürinin Adı : Kadın Figürini

Korunduğu Yer : Adıyaman Müzesi

Müze Envanter No : 7225

Müzeye Gelişi : Satın alma, 11.04.2000

Ölçü: Yüksek : 4.5 cm, Genişlik: 3.8 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Devetüyü

Dönemi : Pers Dönemi (MÖ 550-330)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Yüksek bir başlığı bulunmaktadır. Yüzünde aşınma vardır. Yüzü ovaldır. Gözler badem biçimli, çenesi sivridir. Örgülü saçları omzuna dökülmüştür. Arkası sade, düzdür.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 455; Martine Dewailly ve Ulrike Muss, Efes Artemisionu'nda Bulunan Pişmiş toprak Figürinler, sf 320, 325, 326; Wilhelmina Van Ingen, Figurines from Seleucia on the Tigris, Levha; Marco Rossi, Les Fouilles de Tell Deinit, sf 72, 73, 74, 75, 76; Panagiota Marantidou, The Standing Draped Female Figure in the Archaic art of Cyprus and the Eastern Aegean: a comparative study, sf 186; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133, 135; Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73,74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique, Levha XXXVIII, XXXIX; P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX.

Kat. No. : 97 (Lev. LXXXIX a; Çiz. 44 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 7773
Müzeeye Gelişi	: Satın alma, 16.02.2001
Ölçü: Yüksek	: 4.2 cm, Genişlik: 3.5 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Kahverengi hamurlu
Dönemi	: Pers Dönemi (MÖ 550-330)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Yüksek bir başığı bulunmaktadır. Başlığın altından saçları alın üzerine dökülmüştür. Yüz oval olup dolguncadır. Gözler badem biçimli, burun iricedir. Yüzde aşınma vardır. Arka kısmı sade, düzdür.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: David French, Tille Höyük 1983, sf 257, P. J. Riis, The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection, Levha XVI, XVII, XIX; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 132, 133,135, Yaren Sevim Topçu, Oylum Höyük Terracotta Figürinleri, sf 73, 74; Manuel Corral Canon, Una Terracota Inedita Procedente Del Cabezo De San Pedro (Huelva), sf 102, 105; Marie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite De La Mesopotamie Antique LevhaXXXVIII, XXXIX; Jesus Gil Fuensanta ve Adnan Mısır, "Excavations at Tilbeş Höyük: The 1996 Season", 19. KST 1; sf 242.

Kat. No. : 98 (Lev. LXXXIX c; Çiz. 44 c)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: MZ 2002/01
Müzeeye Gelişi	: Mezraa Höyük Kazısından
Ölçü: Yüksek	: 8.7 cm, Genişlik: 3.3 cm,

Kalınlık: 1.7 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej renk

Dönemi : Demir Çağı

(Yayınlanmış: Derya Yalçıklı: Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin)

Tanım: Bacakları kırıktır. Kırık olan sol tarafta kırmızı boya izi vardır. Bej rengindedir. Başında diadem biçiminde saç takısı ve saçları yanlardan örgü halinde aşağıya sarkıtılmıştır. Eller göğüsleri tutmakta olup, her iki kolda birer adet bilezik yer almaktadır. Vücudun alt bölümünde iki kasık çizgisinin uçları seçilebilmektedir. Gözler badem şeklinde, burun iri, ağız hafif gülümseyen biçimde verilmiştir. Kollar kıvrılmış biçimde göğüslerini tutmuştur.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Gönül Paksoy, Anadolu'da Pişen Toprak, sf 251, 253; Jacqueline Karageorghis, Aphrodite's Cultural Route, sf 47; Michael D. Press, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistiasf 89; Derya Yalçıklı: Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, Levha 1; Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, sf 139, 140; Kutlu Aslıhan Yener, (Ed.), The Amuq Valley Regional Projects Volume 1. Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002, sf 85.

Kat. No. : 99 (Lev. XC ab; Çiz. 43 ab)

Figürinin Adı : Erkek Figürini

Korunduğu Yer : Şanlıurfa Müzesi

Müze Envanter No : Hr. 85-57

Müzeye Gelişi : Harran Kazısından, 1985

Ölçü: Yükseklik : 5.2 cm, Genişlik: 6.6 cm,

Kalınlık: 2.7 cm

Malzemesi : Pişmiş toprak

Hamur Rengi : Bej

Dönemi : Demir Çağı

(Yayınlanmamış)

Tanım: Bej renkte, saman katkılıdır. Figürin üzerinde açık pembe astar vardır. Süvari figürini olduğu tahmin ediliyor. Oval başlı, Uzun yüzlü, büyük yuvarlak aplike gözleri vardır. Bel ince sportif yapıda güçlü bir insan görüntüsü verilmek istenmiştir. Boyun işlenmemiş baş omuzla birleşmiştir. Hafif yassı yuvarlak gövdeli, öne doğru uzaman kolları kırıktır. Muhtemelen atın mahfuzlarını tatar pozisyonda işlenmiştir. Gövde altı at benzeri bir şeyin üzerine oturulacak şekilde ayrılmıştır

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Filiz Öztürk, Efes Müzesi'nden Bir Grup Terrakotta Figürin, sf 61, 62, 63; Özgün (Alpdoğan) Kasar, Pedesa Buluntusu Pişmiş Toprak Figürinleri Levha 8, Levha 18; Susan B. Downey, Terracotta Figurines and Plaques from Dura-Europos, sf fig. 60. No. 65; Silvia Festuccia ve Marco Rossi, Recent Excavations on the Ebla Acropolis (Syria), sf 28; Ali Yalçın Tavukçu, Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri, Levha 37.

Kat. No. : 100 (Lev. XCI ab; Çiz. 43 c)

Figürinin Adı	: Erkek Figürini
Korunduğu Yer	: Şanlıurfa Müzesi
Müze Envanter No	: Mz 2002/02
Müzeye Gelişi	: Mezraa Höyük Kazısından
Ölçü: Yükseklik	: 3.9 cm, Genişlik: 1.8 cm, Kalınlık: 1.9 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: Pers Dönemi (MÖ 550-MÖ 330)

(Yayınlanmış : Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin)

Tanım: Boyundan sonrası kırıktır. Muhtemelen bir atın üzerinde binici olarak tasvir edilmiştir. İnce tanecikli kilden yapılmış süvari figürinidir. Başında miğfer biçiminde başlık vardır. Sakalı ve bıyığı belirgindir. Saçın alın kısmı ve şakaklardan aşağıya doğru

inen kısmı ince çizgiler halinde verilmiştir. Gözleri badem biçiminde olup, burun iricedir. Ağız kapalı şekilde verilmiştir.

Benzerleri: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman Müzelerinde benzer örnekleri vardır.

Diğer Benzerleri: Silvia Festuccia-Marco Rossi, Recent Excavations on the Ebla Acropolis (Syria), 28; Figen Serim, MÖ I. Binyıl Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Pişmiş Toprak Figürinleri, Levha XIb, XII, XVI; Derya Yalçıklı, Mezraa Höyükten Bir Grup Figürin, sf 456; Marco Rossi, Les Fouilles De Tell Deinet. Les Figurines en Terre Cuite Et Quelques Objets De Luxe De L'industrie Du Verre: Typologie Et Iconographie Du Divin Au Bronze Moyen Et A L'age Du Fer/Epoque Perse Achemenide, sf 77, 78, 79; Mehmet Özdoğan, Necmi Karul, Ahmet Ayhan, "2000 Yılı Mezraa-Teleilat Kazısı", 23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Ankara 2001, sf 71.

Kat. No. : 101 (Lev. XCII a; Çiz. 43 ç)

Figürinin Adı	: Erkek Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 2679 (A)
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 05.05.2000
Ölçü: Yükseklik	: 4.8 cm, Genişlik: 3.5 cm.
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: Pers Dönemi (MÖ 550-MÖ 330)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göğüs kısmından sonrası kırıktır. Başında bir tür serpuşlu başlık vardır. Sakal ve bıyığıyl tipik bir pers ikonografisini temsil eder. Ablak bir yüz yapısına sahiptir. Kaşlar, burun, bıyık ve gözler kabartma olarak verilmiştir.

Benzerleri: Mezraa-Teleilat kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Yalçın Kamış, Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Levhaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme, Levha 16.

Kat. No. : 102 (Lev. XCIII a; Çiz. 42 a)

Figürinin Adı : Erkek Figürini
Korunduğu Yer : Mardin Müzesi
Müze Envanter No : 2010/ 349(A)
Müzeye Gelişi : 1984 Girnevaz kazısı
Ölçü: Yükseklik : 3.8 cm, Genişlik: 2.5 cm,
 Kalınlık: 1.8 cm.
Malzemesi : Pişmiş toprak
Hamur Rengi : Bej
Dönemi :Yeni Assur

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göğüs kısmından sonrası kırıktır. Sakallı ve bıyıklı olarak tasvir edilmiştir. Muhtemelen Asur süvari figürinidir. Saç durumu belirtilmiş, yüzün sağ ve sol tarafından darbeler yemiş, yüzünde kırıklar vardır. Sakal, burun ve gözler kabartma olarak verilmiştir. Arkası düz biçimde işlenmiştir.

Benzerleri: British ve Metropolitan Müzelerinde benzer örnekleri vardır. Khorsabad (Dur Sarrukin) kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/324337>;
<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/324606?rpp=20&pg=12&ft=ASSYRIAN+GOLD&pos=235>;
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=108982001&objectId=315028&partId=1; Marrie-Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mesopotamie Antique I-Potiers, Termes de Meties, Procedes de Fabrication et Production, Pl. LXVIII-720, LXXV; Alexander Pruss, Die Amuq-Terracotten, sf 441.

Kat. No. : 103 (Lev. XCII b; Çiz.)

Figürinin Adı : Erkek Figürini
Korunduğu Yer : Mardin Müzesi
Müze Envanter No : 2010/2675
Müzeye Gelişi : Satın alma, 12.03.2005

Ölçü: Yükseklik	: 3.5 cm, Genişlik: 2.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Yeni Assur

(Yayınlanmamış)

Tanım: Boyun kısmından itibaren kırıktır. Kulaklarda ve burunda kırıklar vardır. Kırmızı hamurlu, ağız açık şekilde işlenmiştir. Muhtemelen Assur süvari figürinidir. Alın kısmında kabartma şeklinde bir band var. Gözler kahve çekirdeği şeklindedir.

Benzerleri: British ve Metropolitan Müzelerinde benzer örnekleri vardır. Tell Hariri (Mari) kazı örnekleriyle benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/324337>;
<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/324606?rpp=20&pg=12&ft=ASSYRIAN+GOLD&pos=235>;
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=108982001&objectId=315028&partId=1; Marrie-
 Therese Barrelet, Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mesopotamie Antique I-
 Potiers, Termes de Meties, Procèdes de Fabrication et Production, Pl. LXIV-685;
 Alexander Pruss, Die Amuq-Terracotten, sf 441.

Kat. No. : 104 (Lev. XCIV a; Çiz. 42 b)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Adıyaman Müzesi
Müze Envanter No	: 6762
Müzeye Gelişi	: Satın alma, 18.10.1999
Ölçü: Yükseklik	: 10 cm, Genişlik: 8.3 cm
Malzemesi	: Pişmiş toprak
Hamur Rengi	: Devetüyü
Dönemi	: Arkaik Dönem

(Yayınlanmamış)

Tanım: Göbek kısmından itibaren kırıktır. Arka kısmı düz baskı tekniğiyle işlenmiştir. Bir yerden kopmuş olmalı. Kolları açık, yüz ve göğüslerinde kopma vardır.

Benzerleri: Metropolitan Müzesinde benzer örnekler vardır.

Diğer Benzerleri: Raphael Patai, The Hebrew Goddess, sf 67, 68; Fuat Lebe, İDÇ Nekropolü'nde 2009-2011 Yılları Arasında Mezar Dışından Gelen Figürinler, Levha 2; Pinhas Delougaz, Old Babylonian Public Buildings in the Diyala Region-Khafajah Mounds B, C, And D, Levha 37; Elizabeth C. Stone ve Paul Zimansky, The Anatomy of a Mesopotamian City: Survey and Soundings at Mashkan-Shapir, sf 95.

Kat. No. : 105 (Lev. XCV ab; Çiz. 41 ab)

Figürinin Adı	: Kadın Figürini
Korunduğu Yer	: Mardin Müzesi
Müze Envanter No	: 2010/ 380 (A)
Müze Gelişi	: Gırnavaz Kazısı
Ölçü: Yükseklik	: 22 cm, Kalınlık: 8.5 cm,
	Genişlik: 13 cm
Malzemesi	: Kireç taşı
Hamur Rengi	: Bej
Dönemi	: Yeni Assur/GDÇ II (MÖ 700-MÖ 600)

(Yayınlanmamış)

Tanım: Dikdörtgen vücut yapısına sahiptir. Arka yüzü dış bükey, ön yüzü dikey, alt kısım ise düz işlenmiştir. Figürin oturur pozisyonda işlenmiştir. Betimlemede aşınma meydana gelmiştir. Gözleri burun, parmaklar kazıma ile oluşturulmuştur. Yanları düzdür. İki kolu çene hizasına doğru göğüslerini tutar pozisyonunda yukarıda birleştirilmiş, sağ elinde kadeh tutmaktadır.

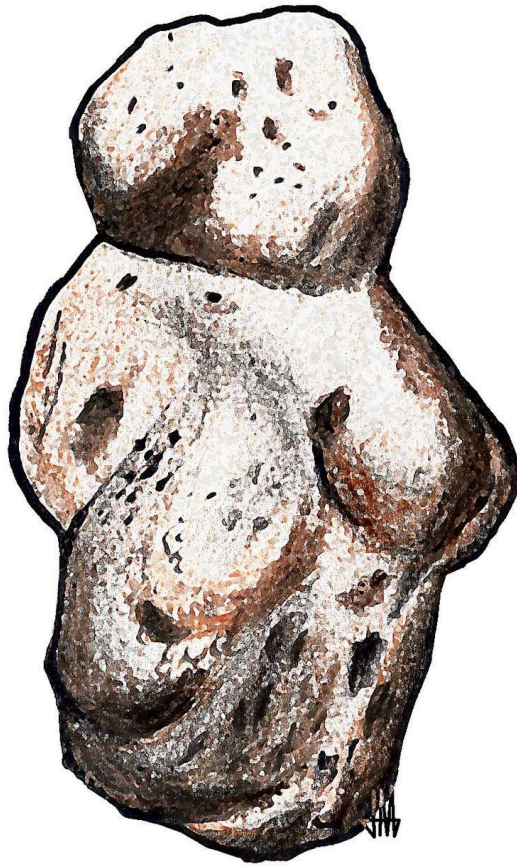
Benzerleri: Ovaören-Yassı Höyük yarı ikonik idollerle ve Siirt-Türbe Höyük kazıları ile benzerlik gösterir.

Diğer Benzerleri: Atakan Akçay, Ovaören-Yassıhöyük'ten Bir Yarı İkonik İdol, sf 50,51; Noah Wiener, Damaged Representation-The Figurines from Bronze Age Tell Sabi Abyad, Syria and Archaeology of Disregard, sf 138, 145; Haluk Sağlamtimur, Siirt-Türbe Höyük, sf 151.

LEVHALAR

a

b

c

LEVHA II

a

LEVHA III

a**b**

0 3
cm

0 3
cm

0 3
cm

c

a

b

c

d

a ön

b yan

c yan

d

a yan

b ön

c

d

LEVHA VII

a ön

b yan

c üst

d arka

e

f

LEVHA VIII

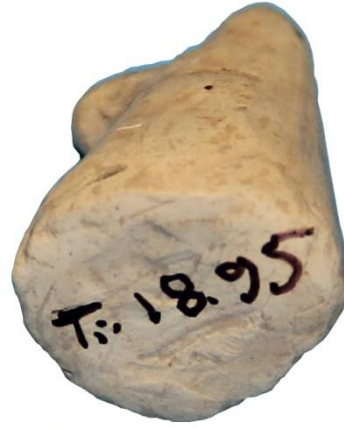
a üst

b yan

c ön

d alt

e

f

a ön

b yan

c arka

d

a

b

c

d

e

f

a**b****c****d**

a

b

c

a

b

c

d

e

LEVHA XIV

LEVHA XV

a

b

c

LEVHA XVI

a

b

c

d

LEVHA XVII

a

b

c

LEVHA XVIII

a

b

c

d

LEVHA XIX

a

b

c

d

e

a

b

c

LEVHA XXI

aön

b üst

c arka

d yan

LEVHA XXII

e

f

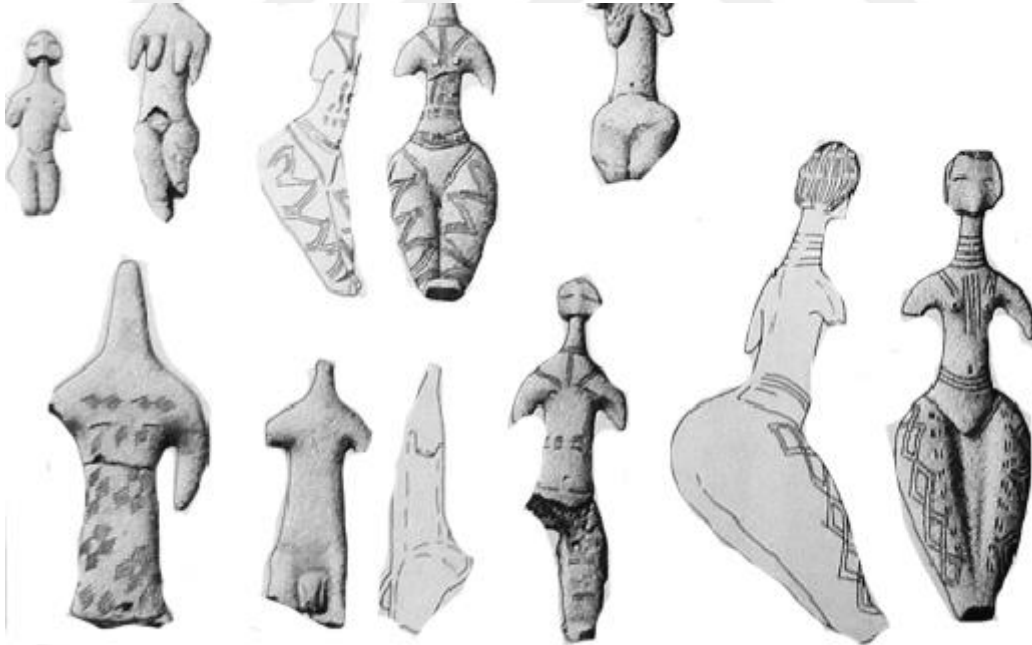
LEVHA XXIII

a

b

c

LEVHA XXIV

a

b

c

LEVHA XXV

a**b**

LEVHA XXVI

a

b

c

LEVHA XXVII

a

b

c

LEVHA XXVIII

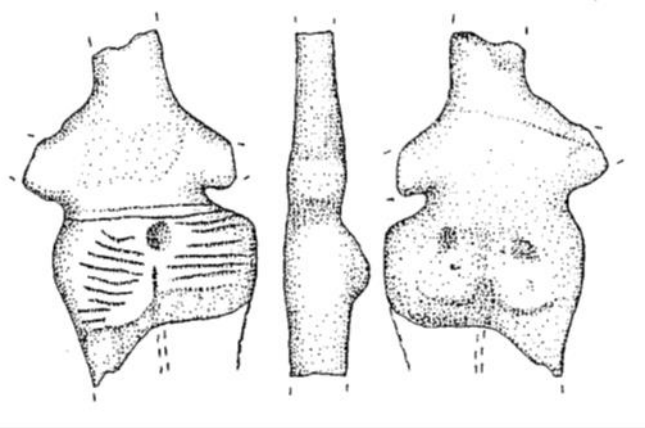
a ön

b arka

c

d

LEVHA XXIX

a ön

b arka

c

d

LEVHA XXX

a**b**

LEVHA XXXI

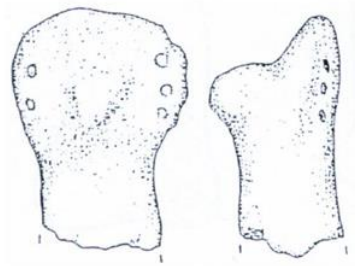
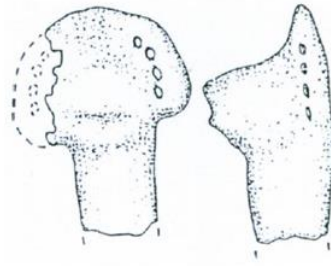
a ön

b yan

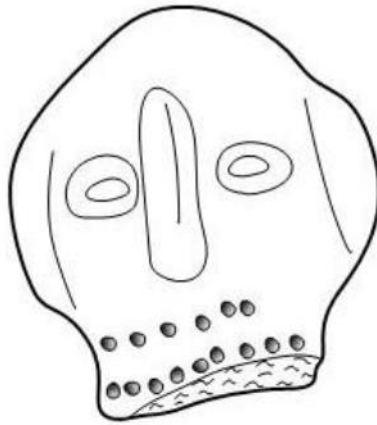

c arka

d

LEVHA XXXII

a**b**

LEVHA XXXIII

a ön

b arka

c

d

LEVHA XXXIV

a ön

b arka

c

LEVHA XXXV

a

b

c

d

a

b

c

d

LEVHA XXXVII

a

b

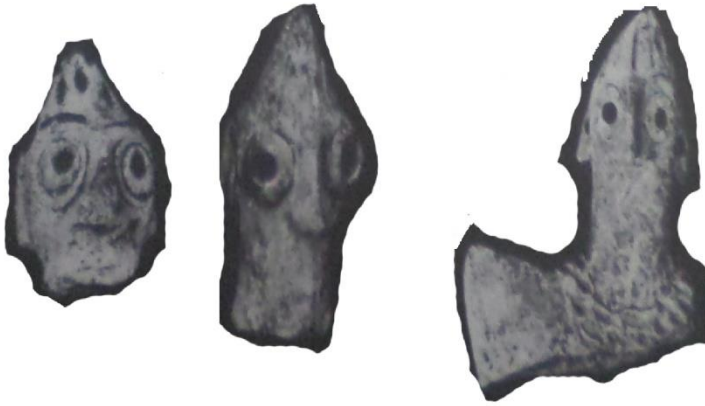
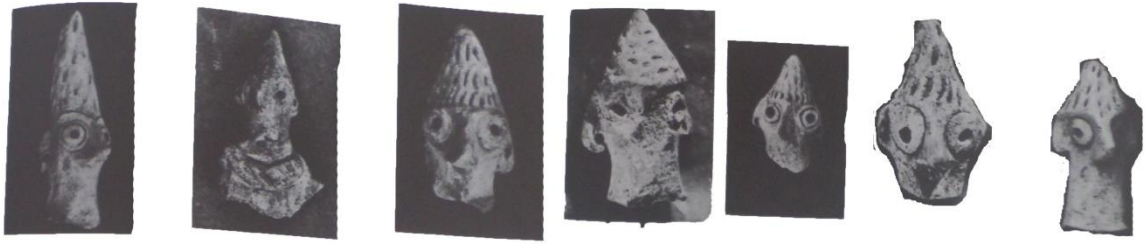

c

d

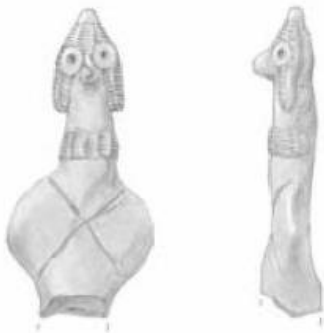
LEVHA XXXVIII

a

b

c

LEVHA XXXIX

a**b****c**

LEVHA XL

a ön

b arka

c

d

LEVHA XLI

a

b

c

LEVHA XLII

a

b

LEVHA XLIII

a

b

c

d

LEVHA XLIV

a**b****c**

LEVHA XLV

a

b

c

LEVHA XLVI

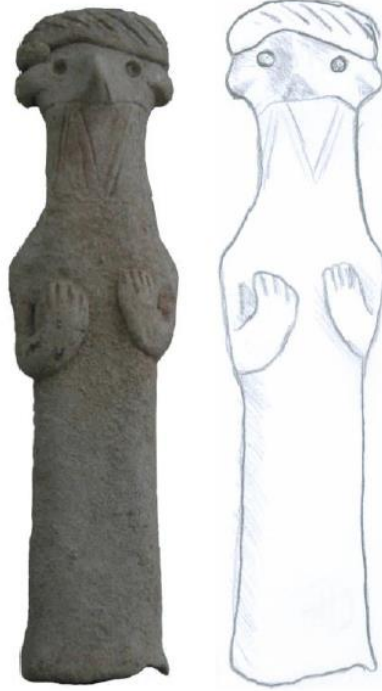

LEVHA XLVII

a ön

b arka

c

LEVHA XLVIII

a ön

b arka

c

g - TD 78.75

d

LEVHA XLIX

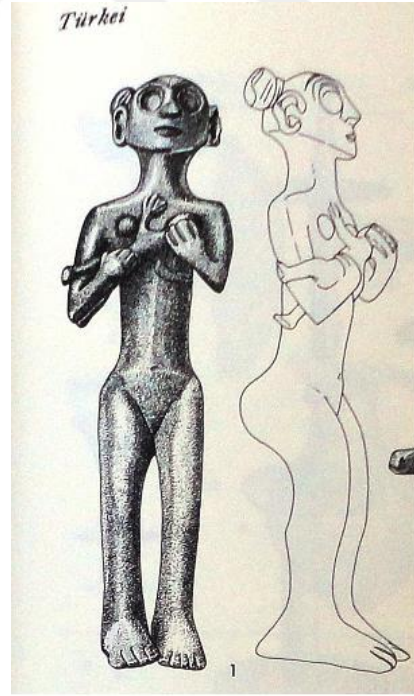
a ön

b arka

c

d

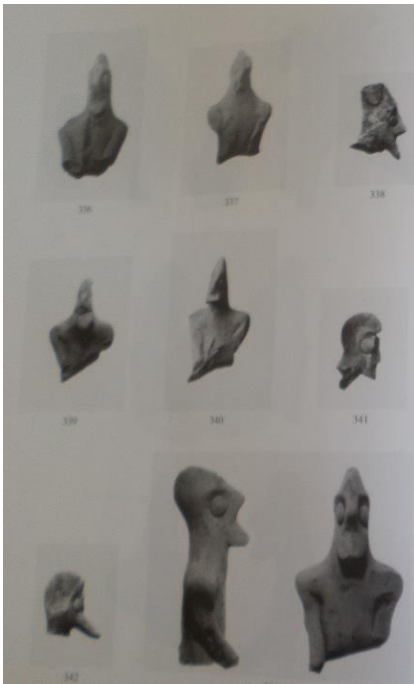
LEVHA L

a ön

b arka

c

d

a ön

b arka

c yan

LEVHA LII

a ön

b arka

c

d

LEVHA LIII

a

b

a ön

b arka

LEVHA LIV

a ön

b arka

c ön

d arka

LEVHA LV

a

b

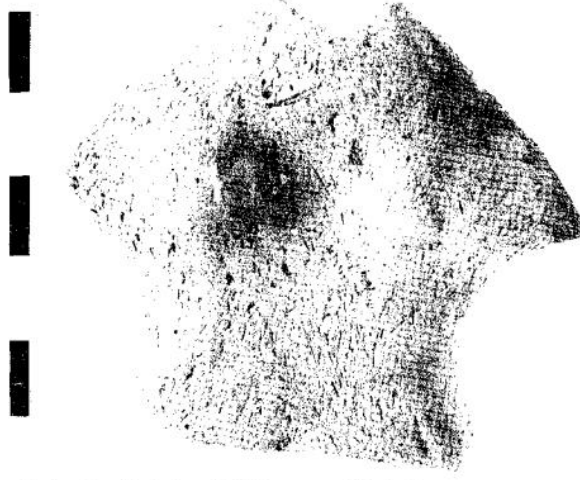
c ön

d arka

a

b

Resim: 7 — Pişmiş toprak figürin parçası, Tabaka 1.

c ön

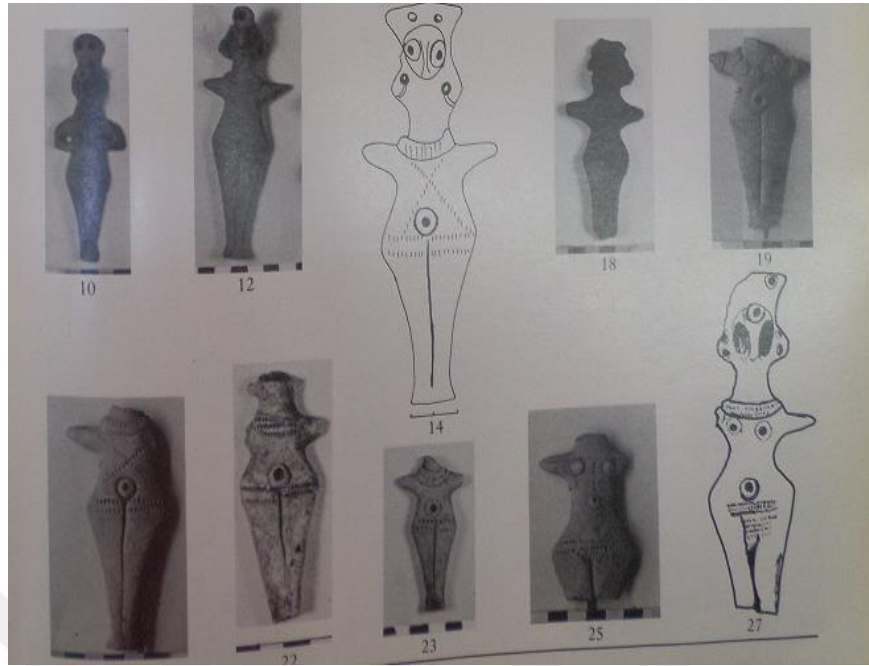

d arka

e

LEVHA LVII

a

b

c

LEVHA LVIII

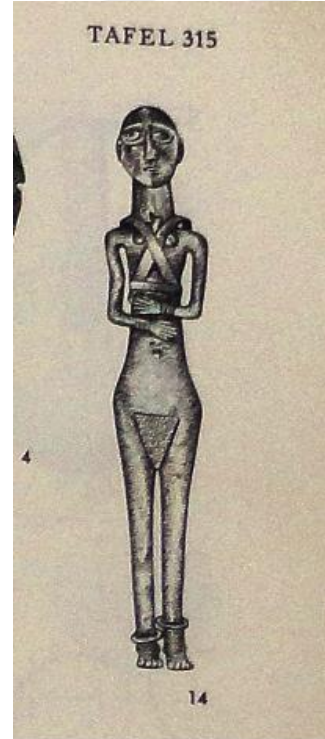
a arka

b yan

c ön

d

LEVHA LIX

a ön

b yan

c arka

d

e

LEVHA LX

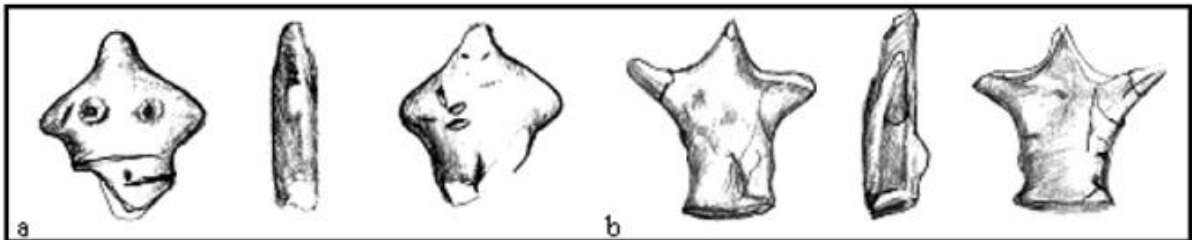
a

b

c

d

LEVHA LXI

a ön

b arka

c

d

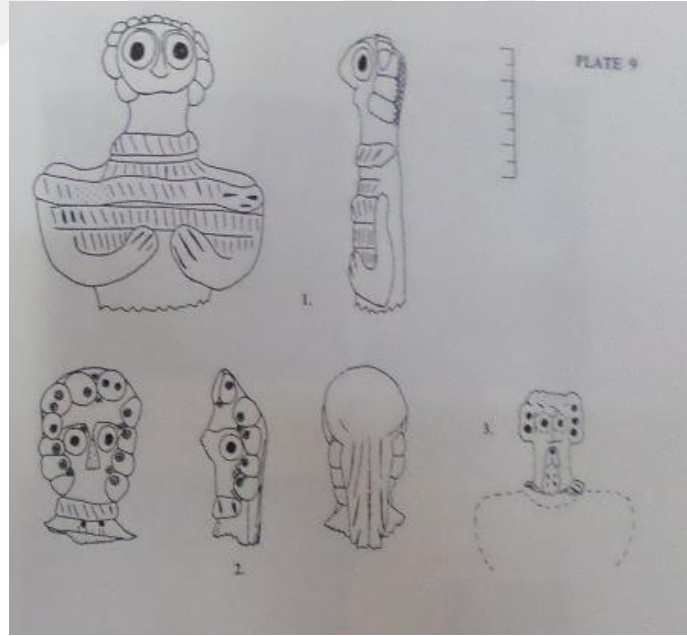
a ön

b yan

c

d

LEVHA LXIII

a ön

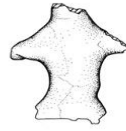
b yan

c

ARB '05 D 30/41-16 D

0 1 2 3 cm

front view

side view

section

d

a ön

b arka

c

d

LEVHA LXV

a ön

b arka

c

LEVHA LXVI

a ön

b yan

c

d

LEVHA LXVII

a ön

b arka

c yan

d

a**b**

LEVHA LXIX

a ön

b ön

e

c arka

d yan

LEVHA LXX

a ön

b

c arka

d yan

LEVHA LXXI

a ön

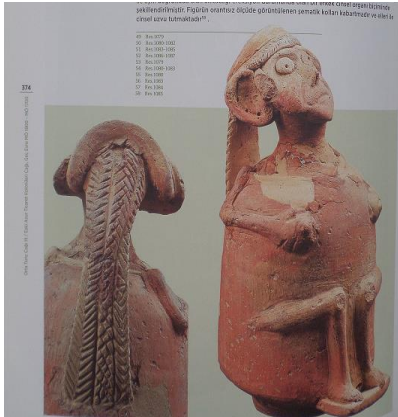
d

b yan

c arka

e

LEVHA LXXII

a boyun

b ön

c arka

LEVHA LXXIII

a ön

b üst

c arka

d

LEVHA LXXIV

a

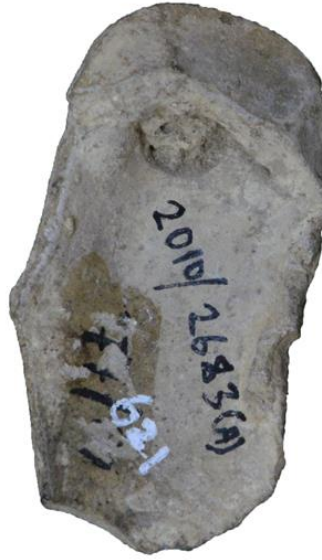
c

b

c ön

d arka

e

LEVHA LXXV

a yan

b üst

c ön

d

LEVHA LXXVI

a ön

b arka

c

LEVHA LXXVII

a ön

b arka

c yan

d

e

LEVHA LXXVIII

a ön

b arka

c

d

LEVHA LXXIX

a

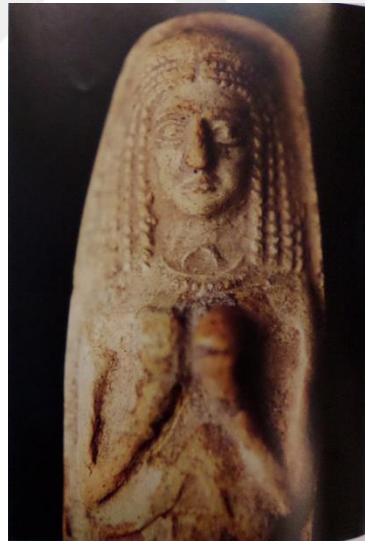

e - TD 79.70

b

c

d

LEVHA LXXX

a

a - TD 76.23

b - TD 04.A.137

c - TD 74.6

d - TD 75.24

e - TD 71.58

f - TD 71.26

g - TD 71.9

h - TD 71.A.57

i - TD 71.A.18

j - TD 90.42

b

c

Fig. 31

Fig. 32

d

a

Figura 9

102

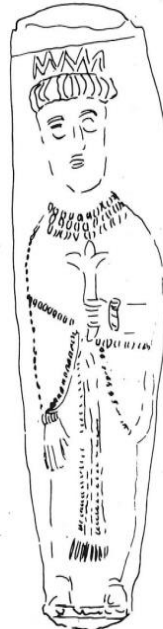

Figura 10

Figura 11

b

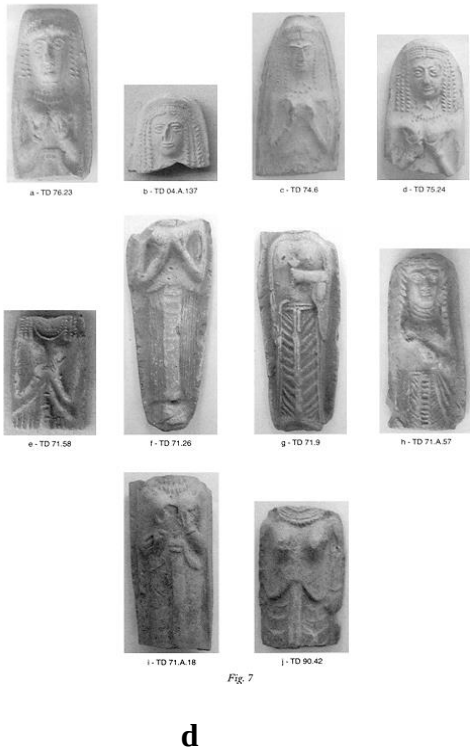

c

d

LEVHA LXXXII

LEVHA LXXXIII

a

a - TD 78.88

b - TD 78.9

c - TD 89.1

d - TD 76.72

e - TD 78.65

f - TD 90.35

g - TD 78.Fxx.1

b

c ön

d arka

LEVHA LXXXIV

a**b****c**

a**b****c****d**

a ön

b arka

c ön

d arka

a ön

b arka

c

d

LEVHA LXXXVIII

a

b

c

d

LEVHA LXXXIX

a

b

c

Levha: 1/1

d

LEVHA XC

a ön

b arka

c

LEVHA XCI

a ön

b yan

c

d

LEVHA XCII

a

b

c

LEVHA XCIII

a**b****c**

a**b**

LEVHA XCV

a ön

b yan

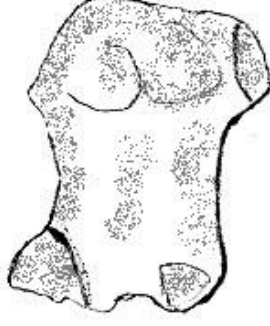
c

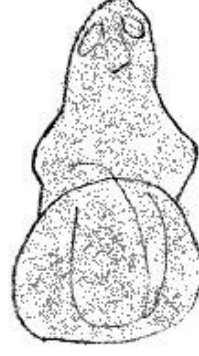
d

ÇİZİMLER

ÇİZİM 1

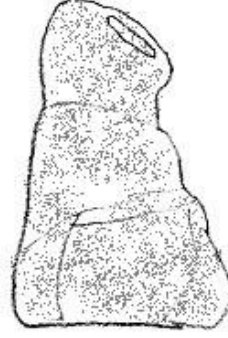
a

c

b

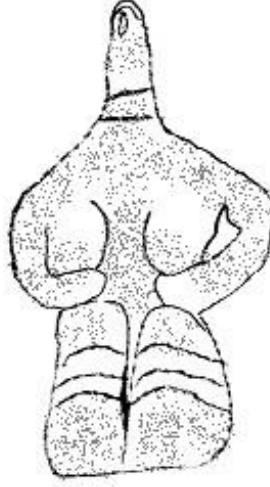

ç

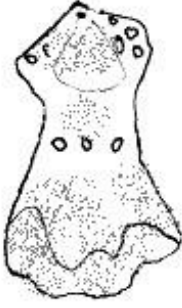
ÇİZİM 2

a

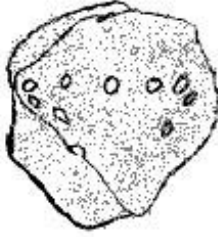
b

c

ç

d

e

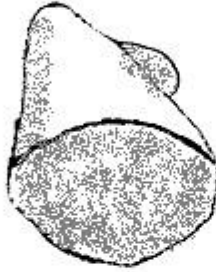
ÇİZİM 3

a

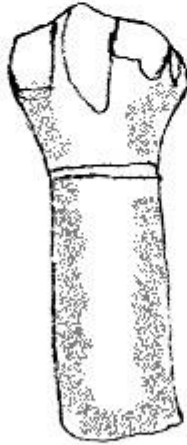
b

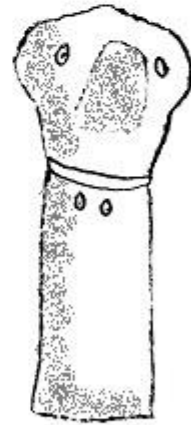
c

ç

d

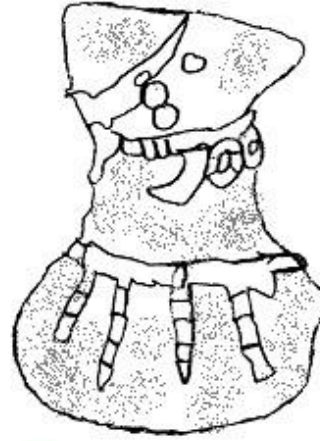

e

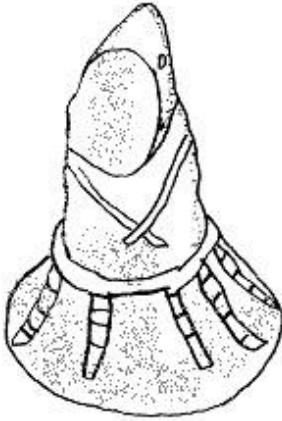
ÇİZİM 4

a

b

c

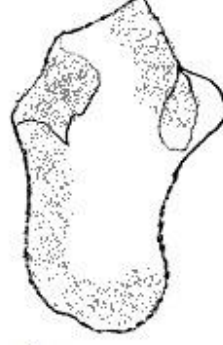

ç

ÇİZİM 5

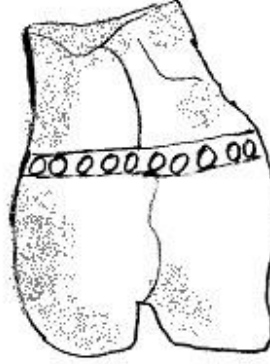
a

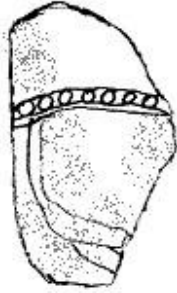
b

c

ç

d

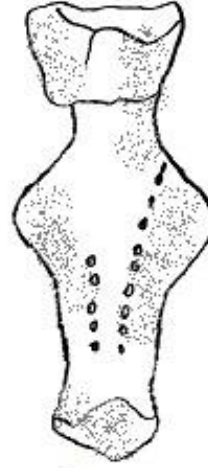
ÇİZİM 6

a

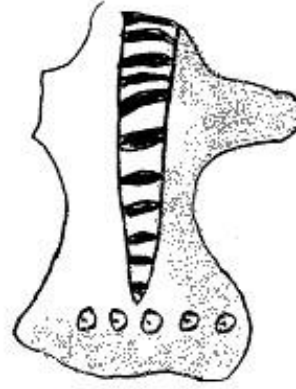
b

c

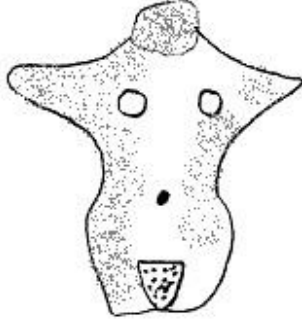

ç

d

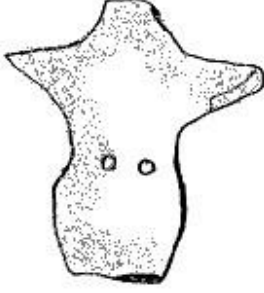
ÇİZİM 7

a

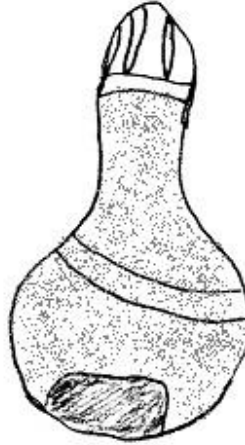
b

c

ç

d

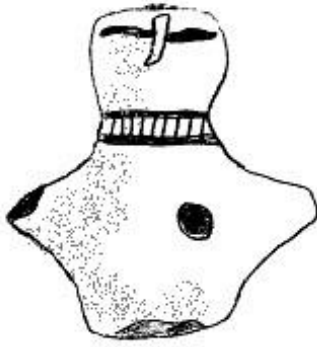
ÇİZİM 8

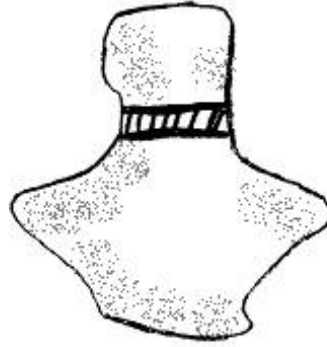
a

b

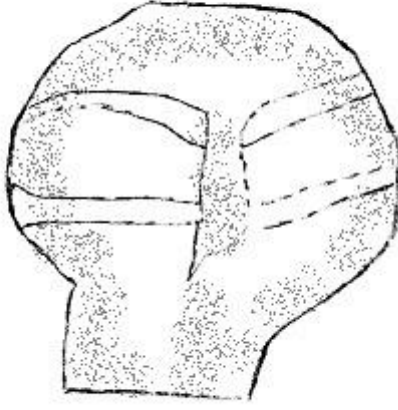

c

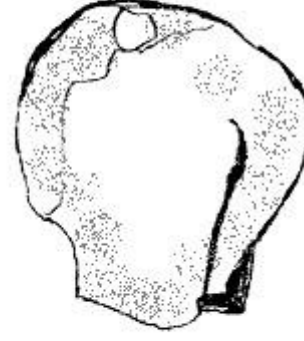

ç

ÇİZİM 9

a

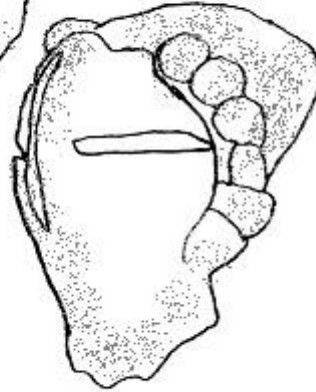
b

c

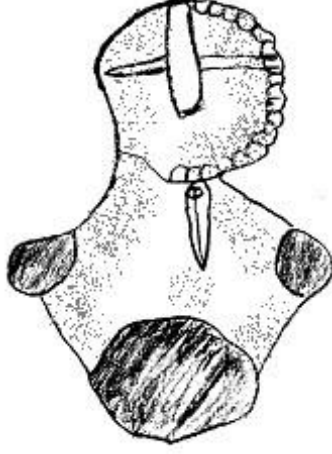

ç

d

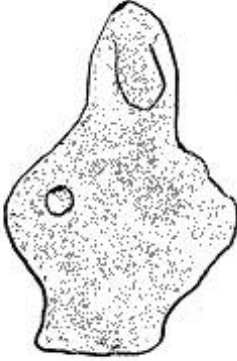
ÇİZİM 10

a

b

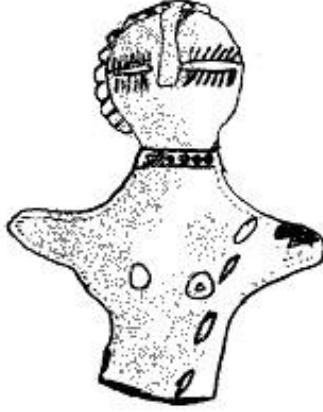

c

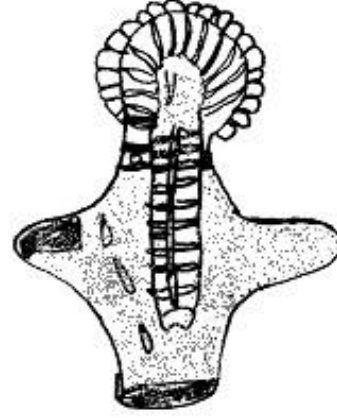

ç

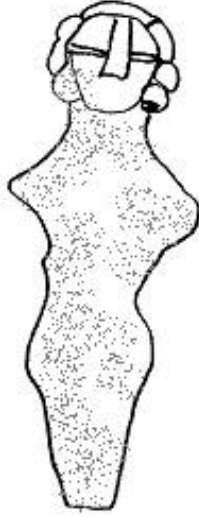
ÇİZİM 11

a

b

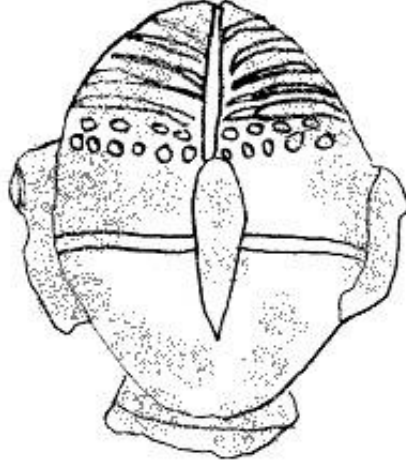

c

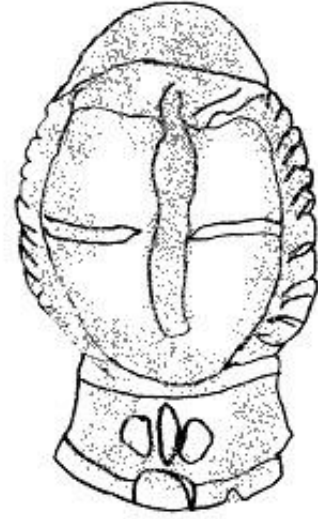

ç

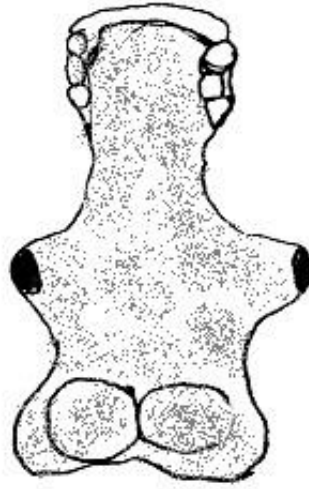
ÇİZİM 12

a

b

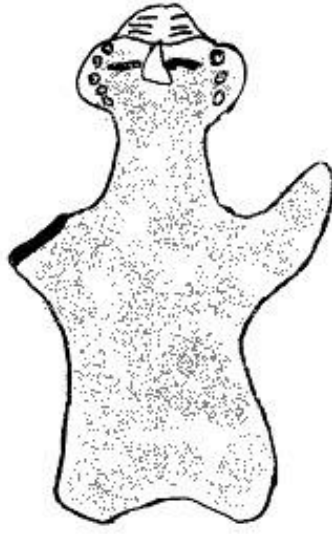

c

ç

ÇİZİM 13

a

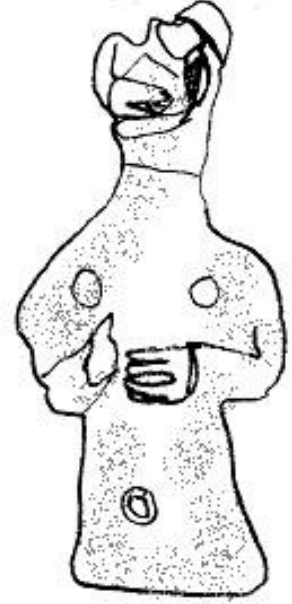
b

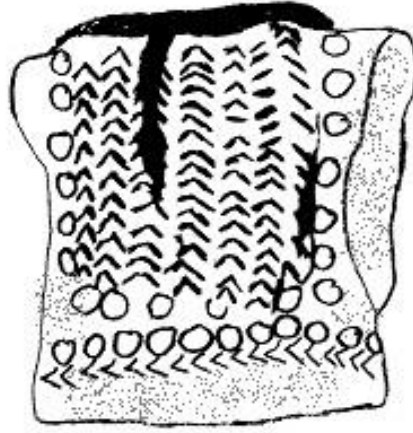
c

a

b

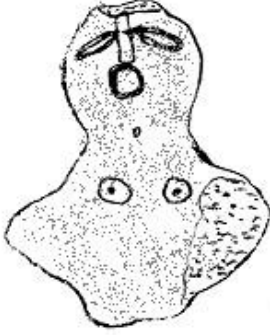

c

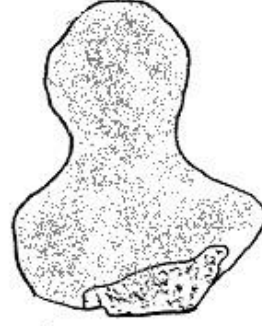

ç

ÇİZİM 15

a

b

c

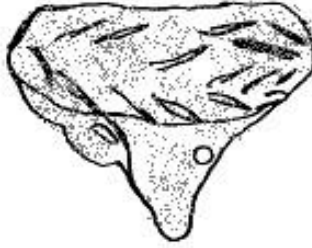
ÇİZİM 16

a

b

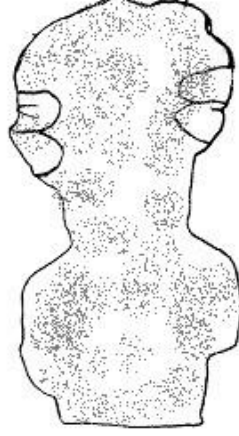

c

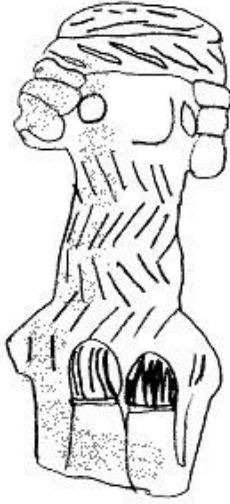
ÇİZİM 17

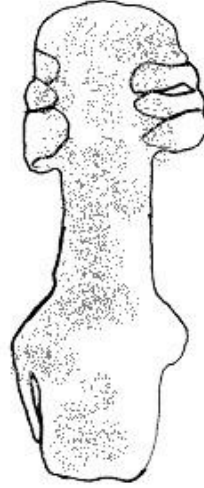
a

b

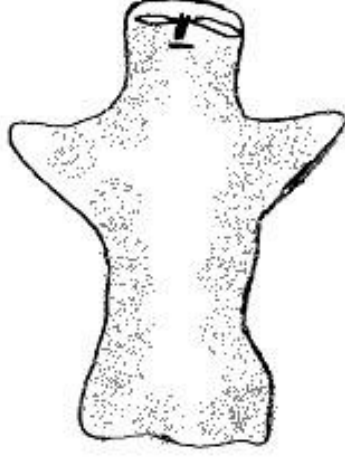

c

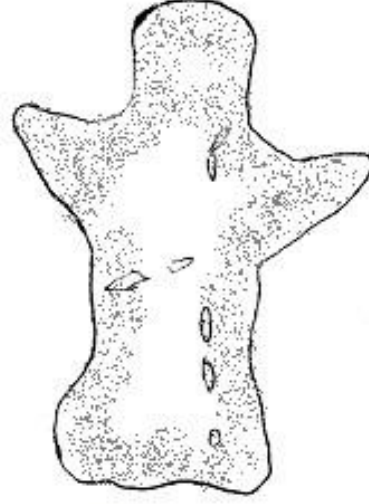

ç

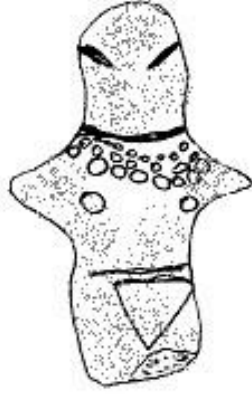
ÇİZİM 18

a

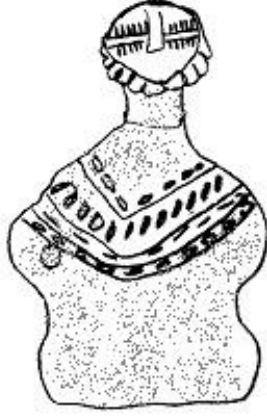

b

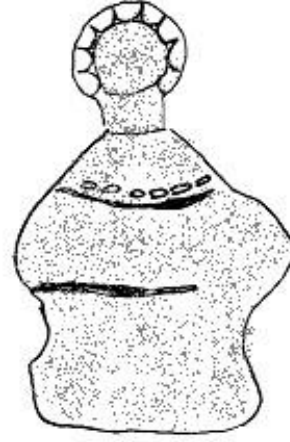

c

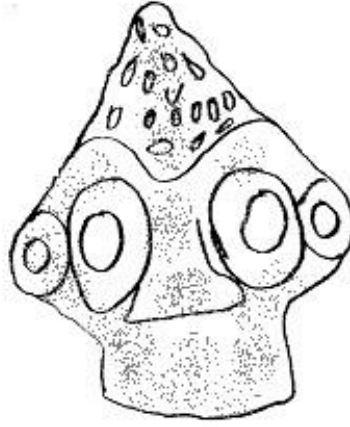
ÇİZİM 19

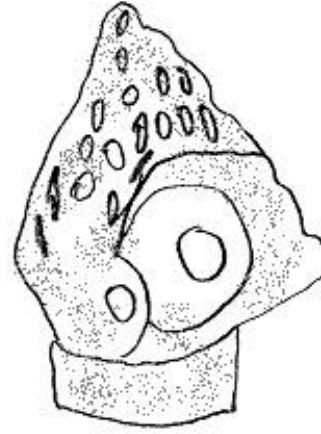
a

b

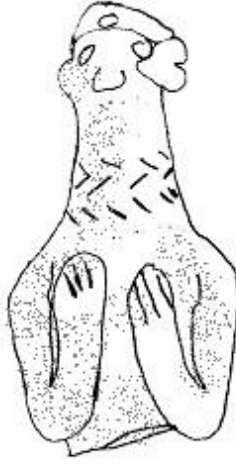

c

ç

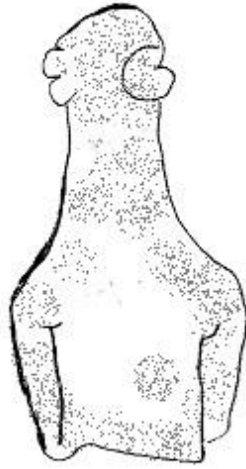
ÇİZİM 20

a

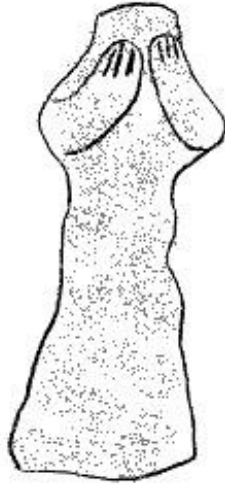

b

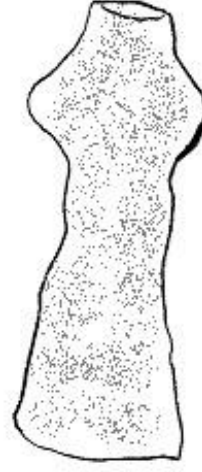

c

ÇİZİM 21

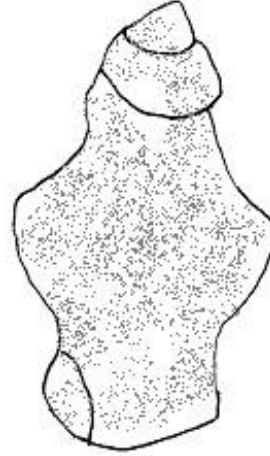
a

b

c

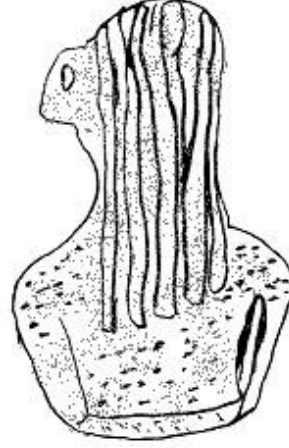

ç

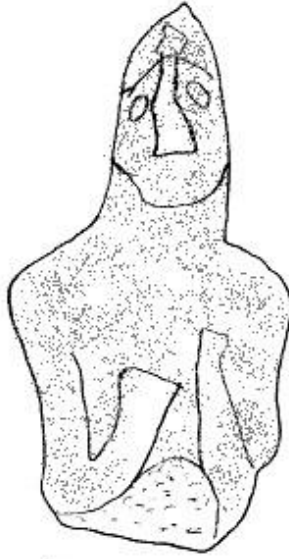
ÇİZİM 22

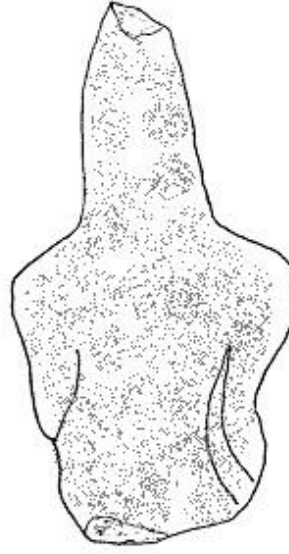
a

b

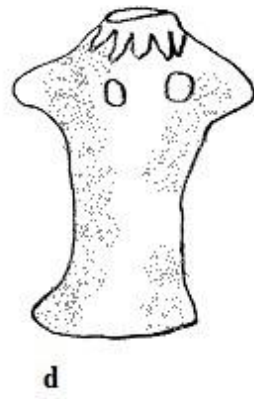
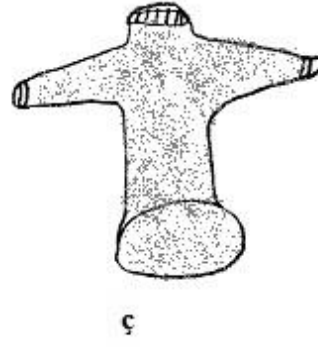
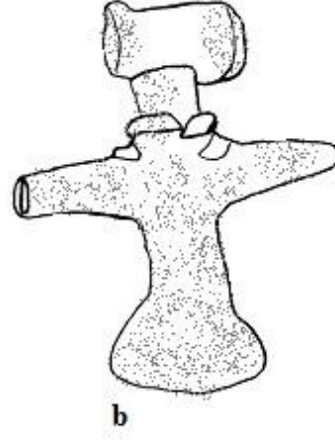

c

ç

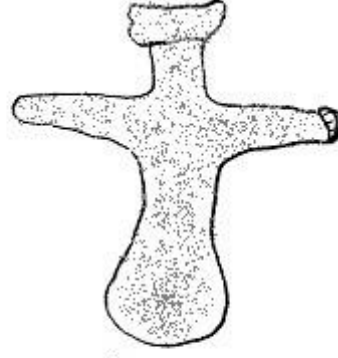
ÇİZİM 23

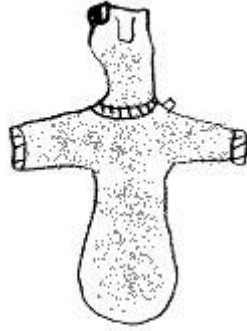
ÇİZİM 24

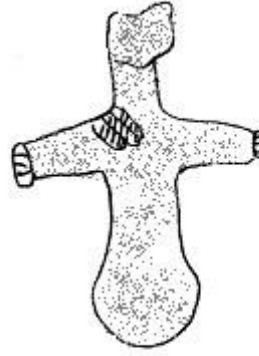
a

b

c

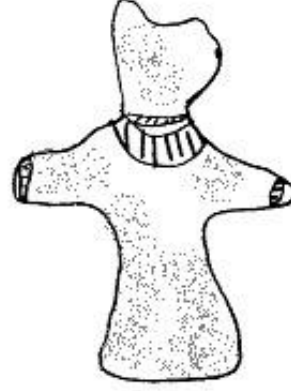

ç

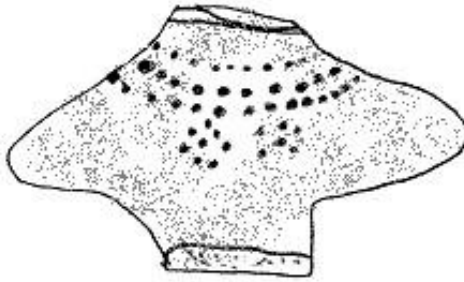
ÇİZİM 25

a

b

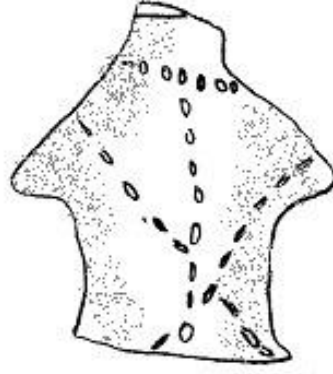

c

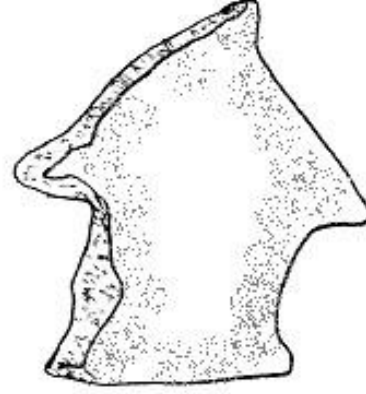

ç

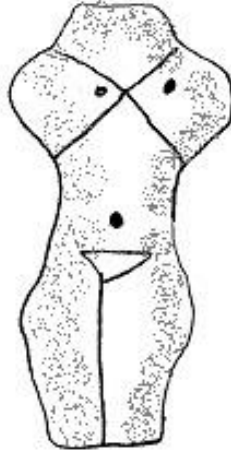
ÇİZİM 26

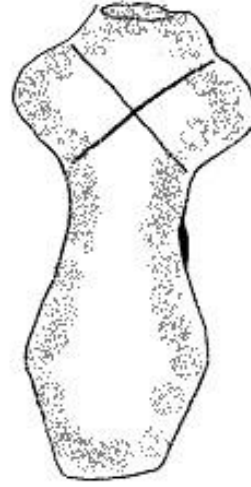
a

b

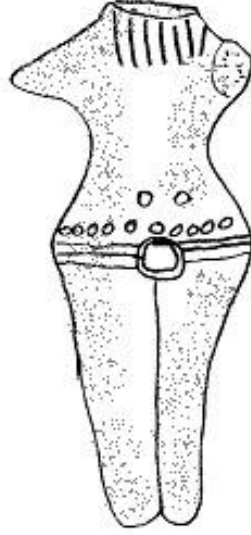

c

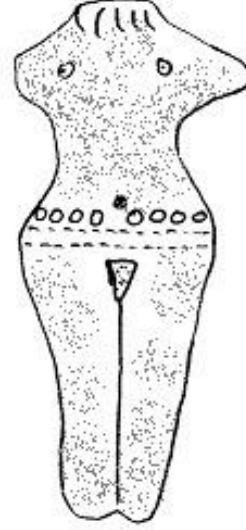

ç

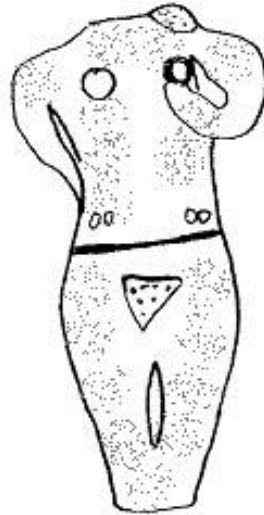
ÇİZİM 27

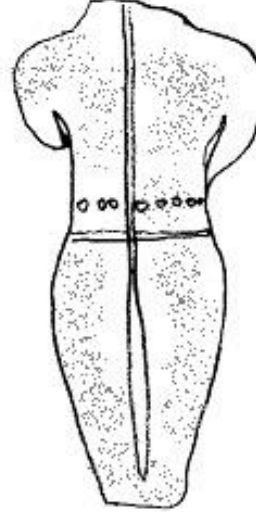
a

b

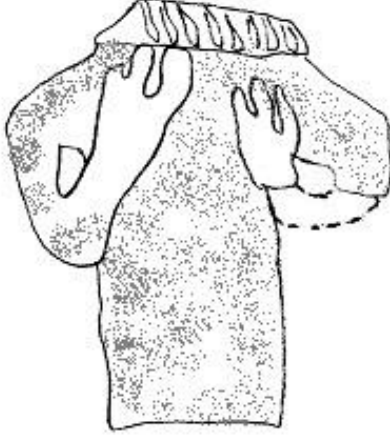

c

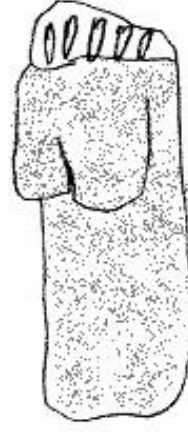

ç

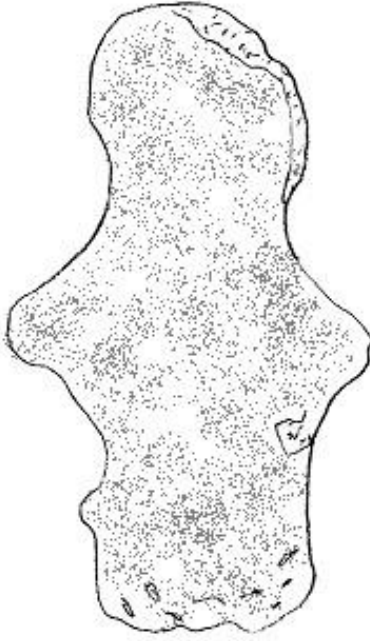
ÇİZİM 28

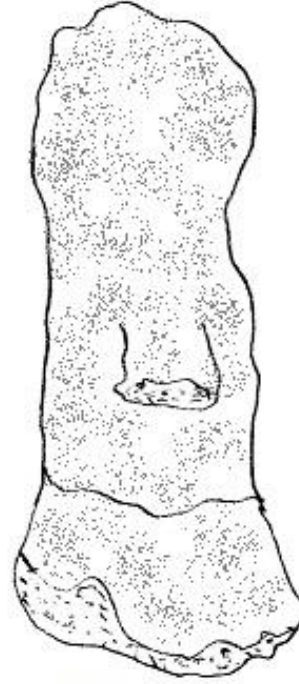
a

b

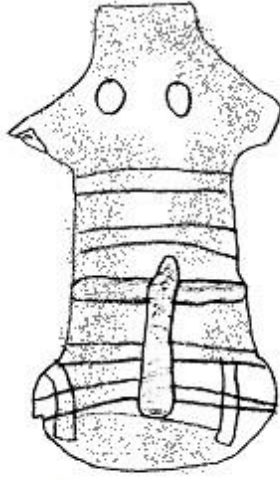

c

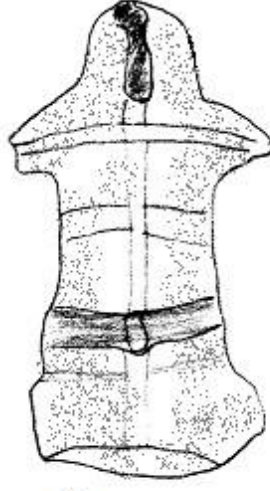

ç

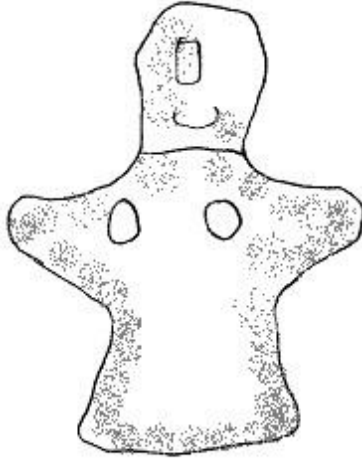
ÇİZİM 29

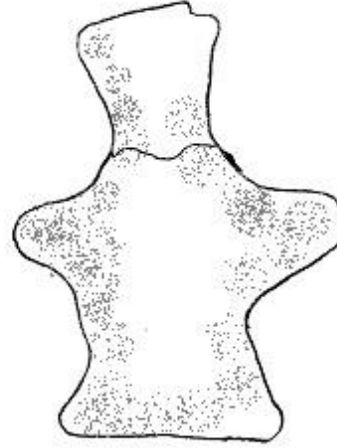
a

b

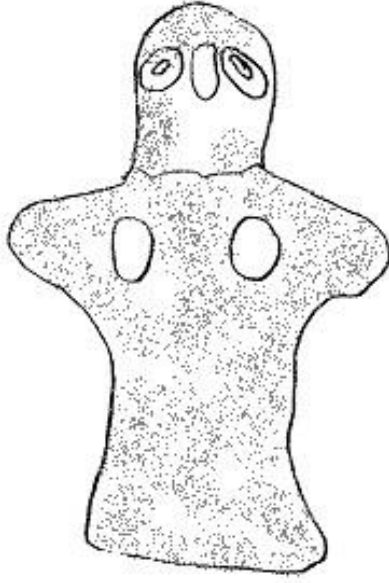

c

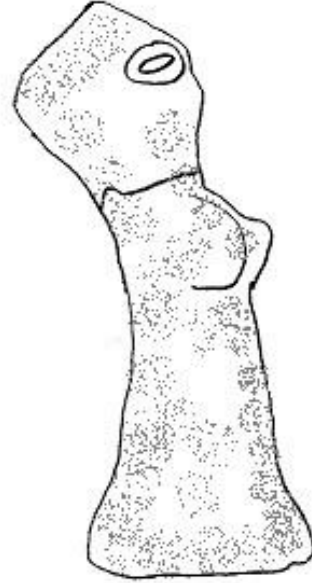

ç

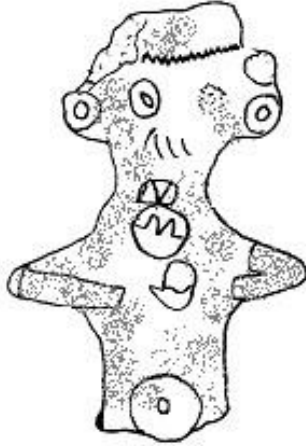
ÇİZİM 30

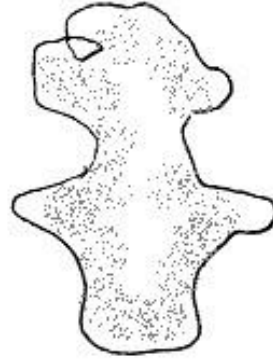
a

b

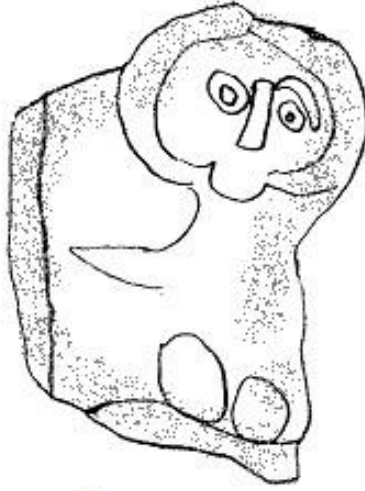

c

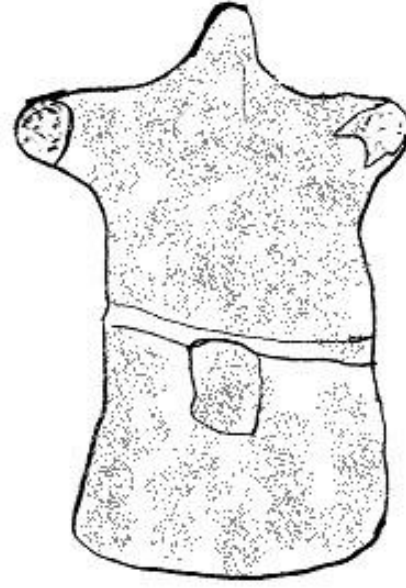

ç

ÇİZİM 31

a

b

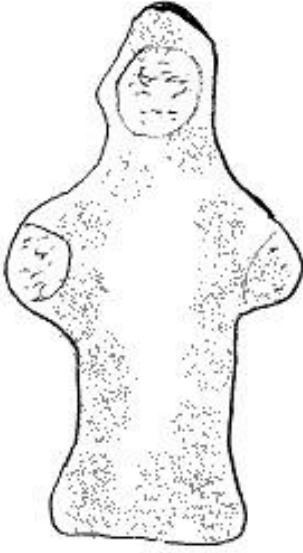
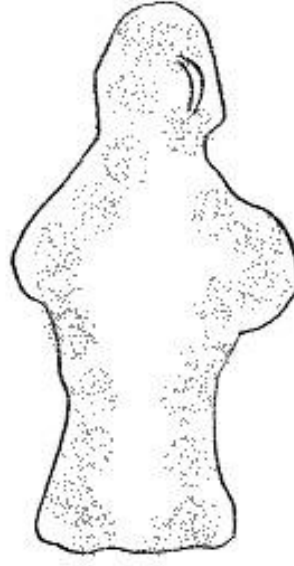
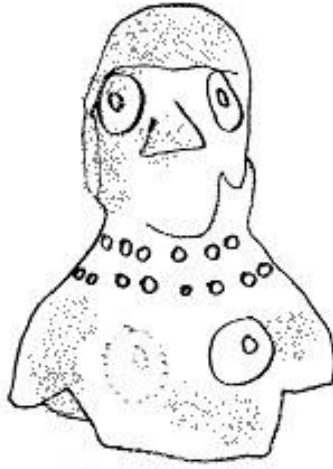
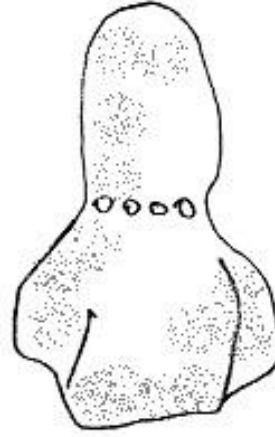

c

ç

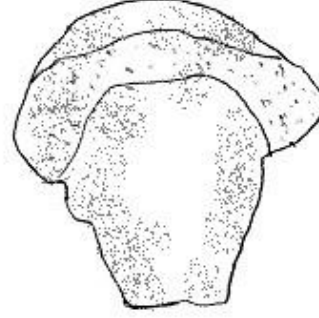
ÇİZİM 32

a**b****c****ç**

ÇİZİM 33

a

b

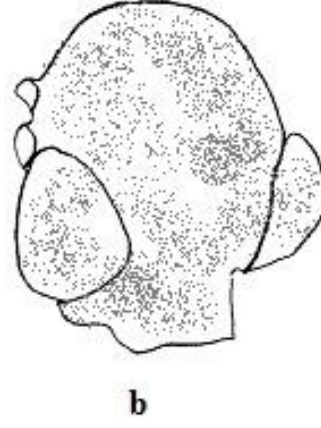

c

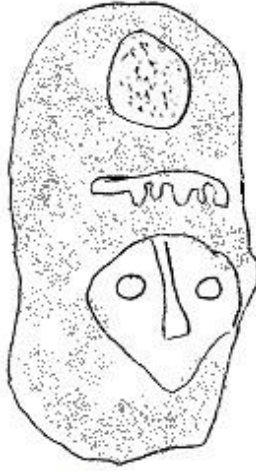

ç

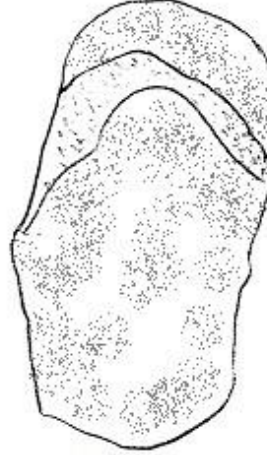
ÇİZİM 34

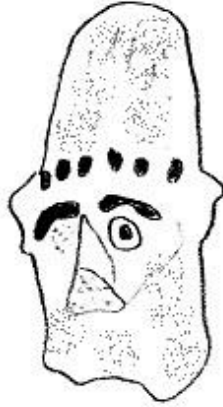
ÇİZİM 35

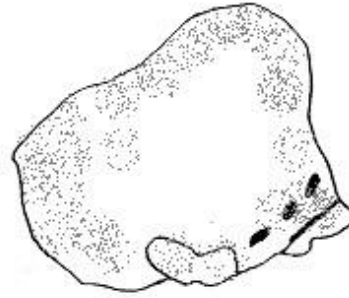
a

b

c

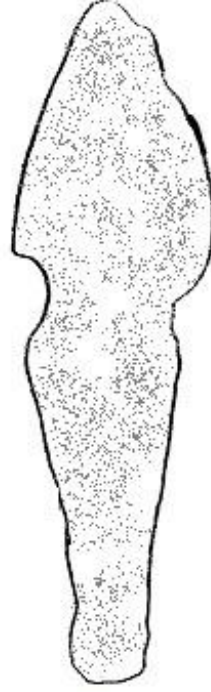

ç

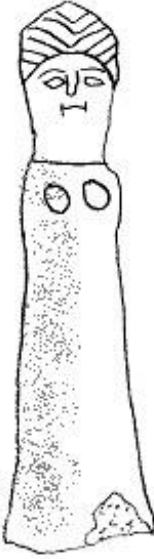
ÇİZİM 36

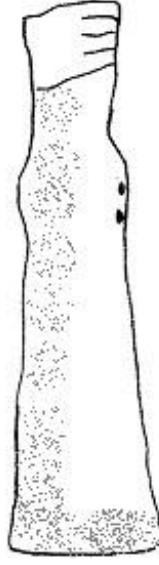
a

b

c

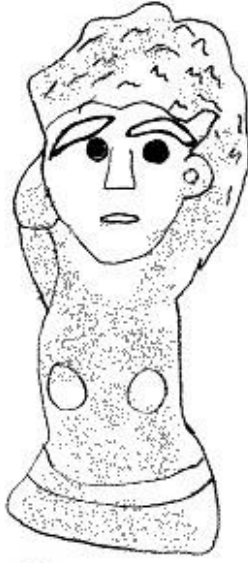

ç

d

ÇİZİM 37

a

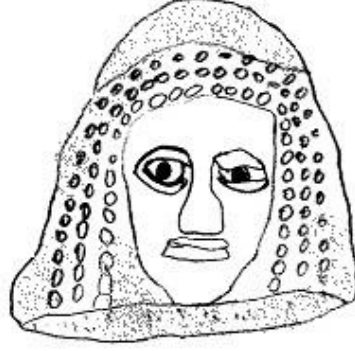

b

c

ÇİZİM 38

a

b

ÇİZİM 39

a

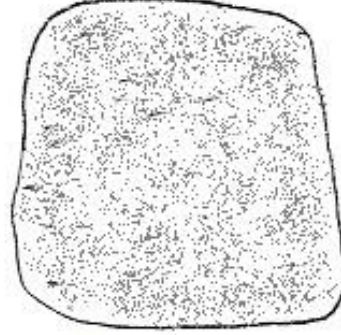

b

ÇİZİM 40

a

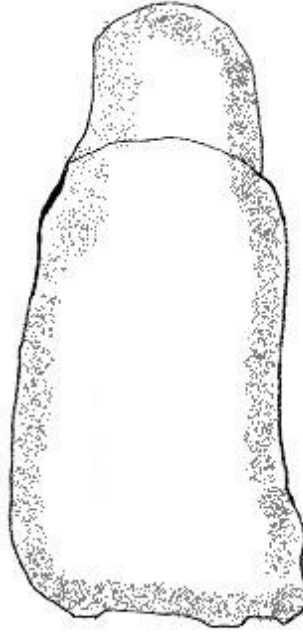

b

c

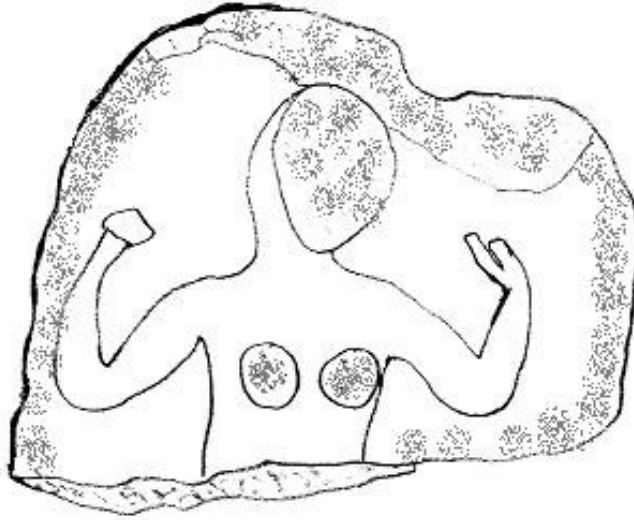
ÇİZİM 41

a**b**

ÇİZİM 42

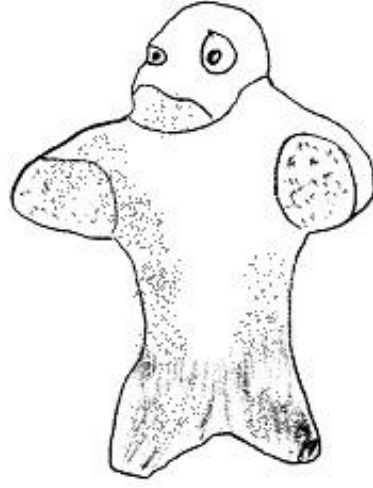

a

b

ÇİZİM 43

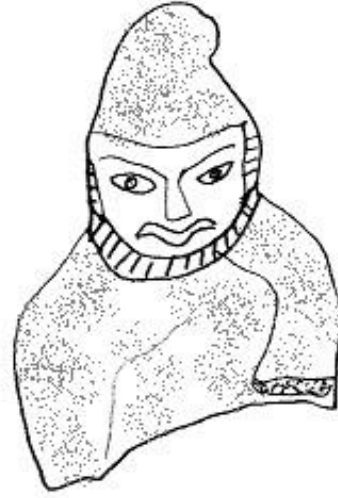
a

b

c

ç

ÇİZİM 44

a

b

c

ÇİZİM 45

a

b

ÇİZİM 46

a

b

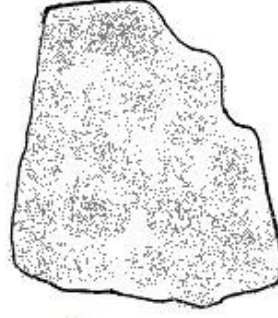

c

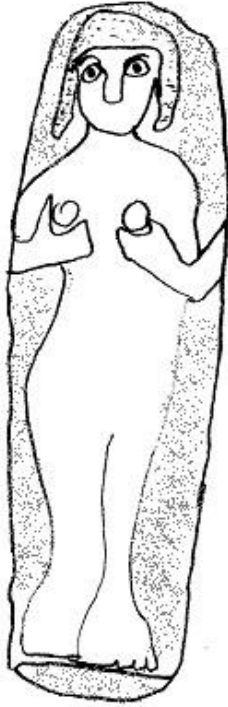
ÇİZİM 47

a

b

c

ÇİZİM 48

a

b

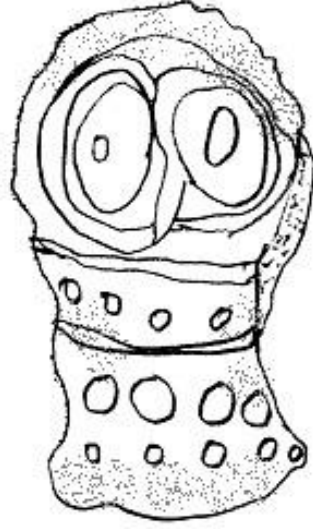

a

b

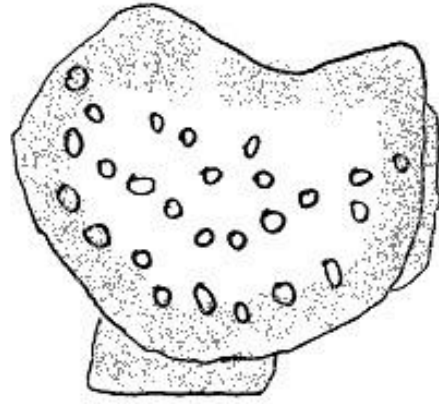
ÇİZİM 50

a

b

c

EK 1: TABLOLAR

BAŞ MODELLERİ							
Baş Modeller	KALKOLİTİK	ETÇ I	ETÇ II	ETÇ III	ETÇ III/OTÇ I	OTÇ	GTÇ/DC
 Sivi Başlıklı		Katalog 5,6,8,10	Katalog 15		Katalog 33,45	Katalog 41,43,74	
 Poloslu / Hilal		Katalog 8		Katalog 12,24	Katalog 33	Katalog 43,69,73,74	Katalog 91,92,93,94,95,96,97
 Taçlı			Katalog 15			Katalog 39,40,41,72	Katalog 76
 Saç Örgülü		Katalog 7	Katalog 13,18,22	Katalog 30,31	Katalog 44	Katalog 62	Katalog 78,79,80,81,83,85,86,87,88,89,90,98
 Kofli/Başgünlu			Katalog 22,26			Katalog 35,38,39,40,41,71	
 Üç Boyunlu		Katalog 9		Katalog 37			

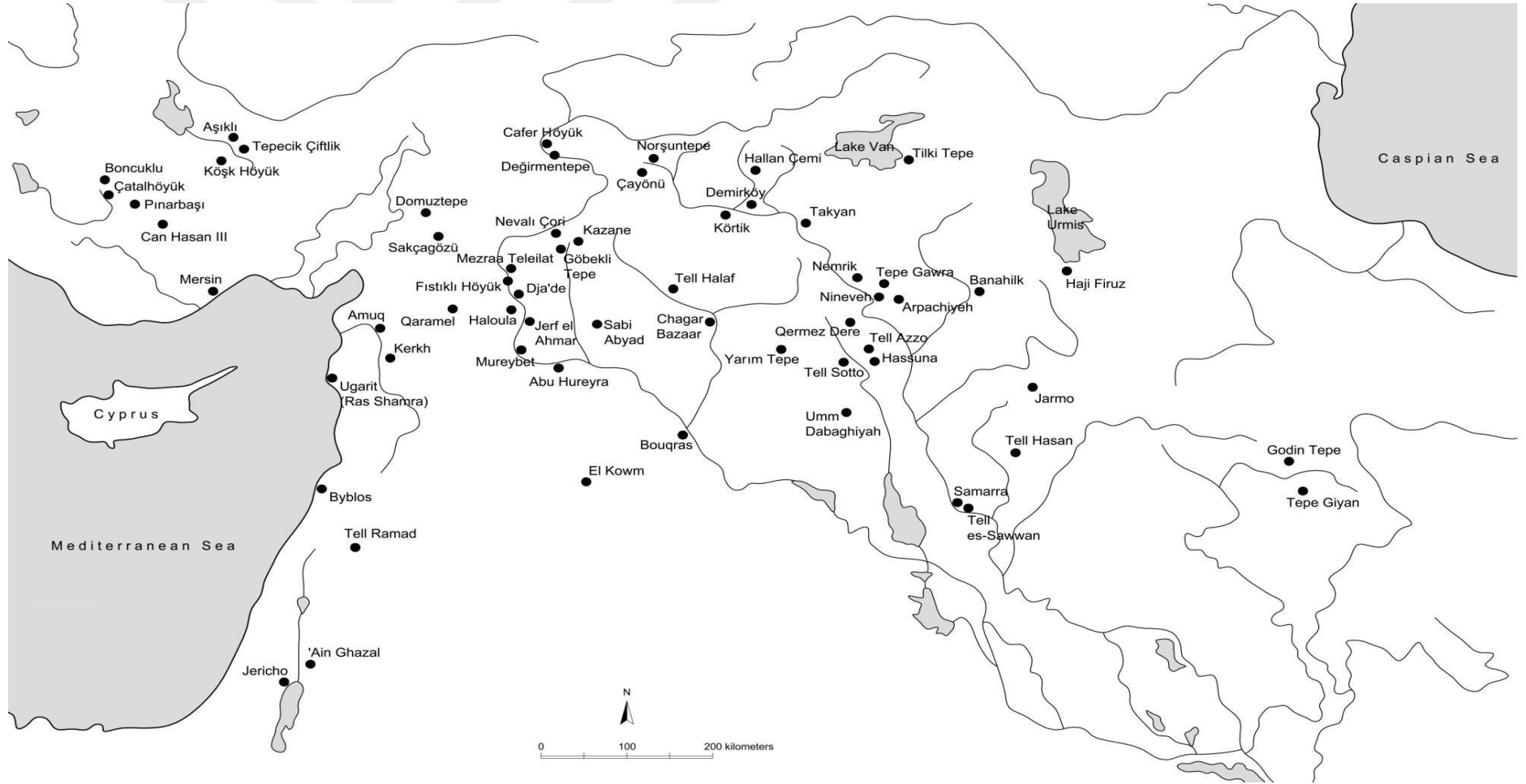
GIYİŞİ MODELLERİ

Modeler	GN/Katkolitk	ETÇ I	ETÇ II	ETÇ III	ETÇ III/OTÇ I	OTÇ	DÇ
Giyimli Kadın 		Katalog 5,6,7,10	Katalog 13,15,16, 21,22,27, 46,47,48	Katalog 12,20,2 3,29,30	Katalog 45	Katalog 42,61,67	Katalog 76
Çıplak Kadın 	Katalog 1,2,3,4	Katalog 7	Katalog 11,14,17,2 6,28	Katalog 36	Katalog 56,57,59	Katalog 63,65,75	Katalog 77,86,88, 89,98,104
Kolyeçiler 		Katalog 5,7,8	Katalog 17,28,46, 47,49,50, 51	Katalog 24,32,34,52	Katalog 60 	Katalog 38,40,41,65, 68,75	Katalog 78,80
Çan Bıçimli Etekçiler 		Katalog 5,6,8	Katalog 16			Katalog 62	Katalog 77
Kuşaklı / Kemeri 	Katalog 2	Katalog 8	Katalog 11,13,15		Katalog 55,56,57,59	Katalog 75	

BAŞ UZUVLARI

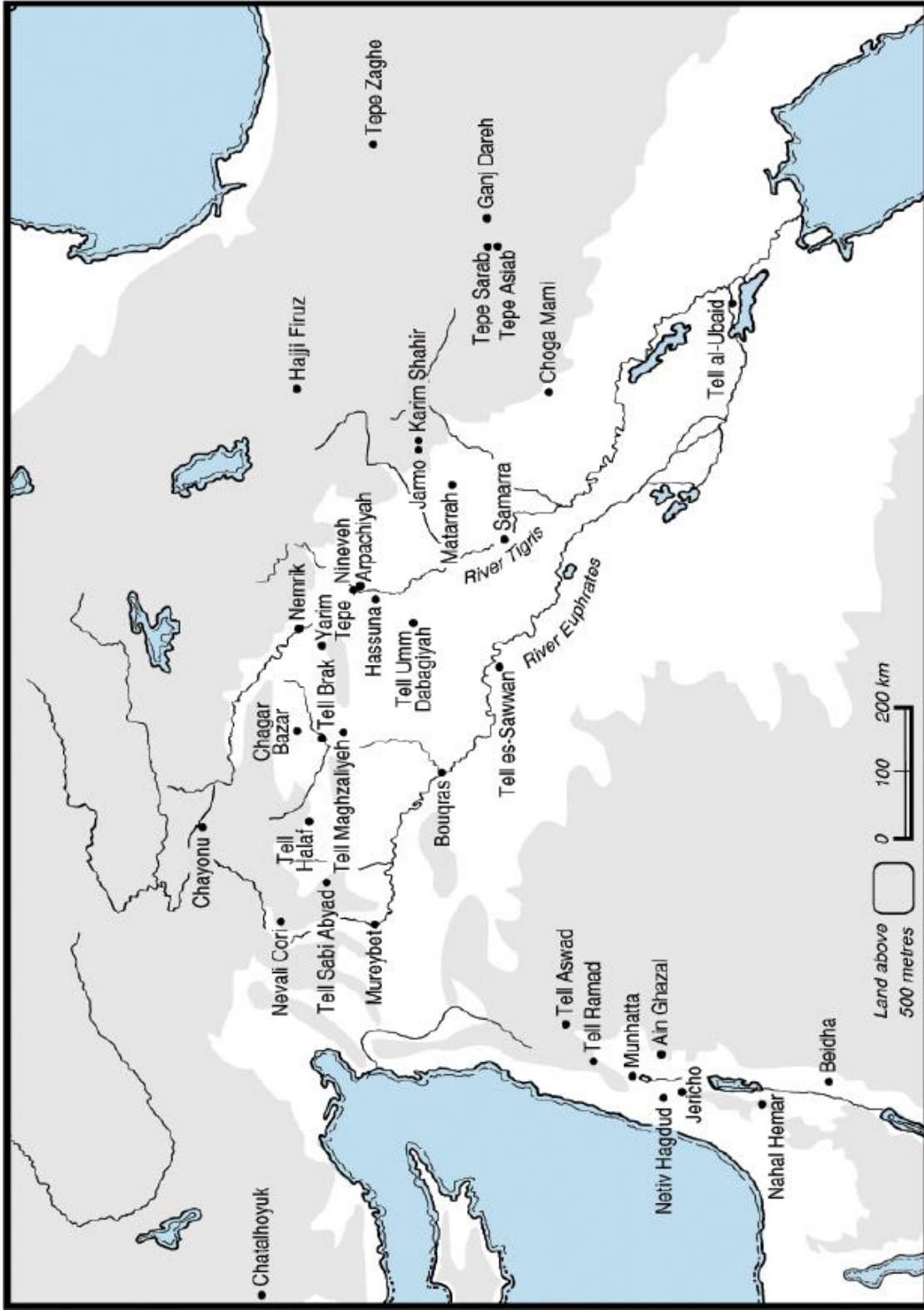
	GÖZ	AĞIZ	SAC	KAŞ	BURUN	KULAK
KALKOLİTİK						
EİÇ I						
EİÇ II						
EİÇ III						
EİÇ/OİÇ						
OİÇ						
DÇ						

EK: 2 HARİTALAR

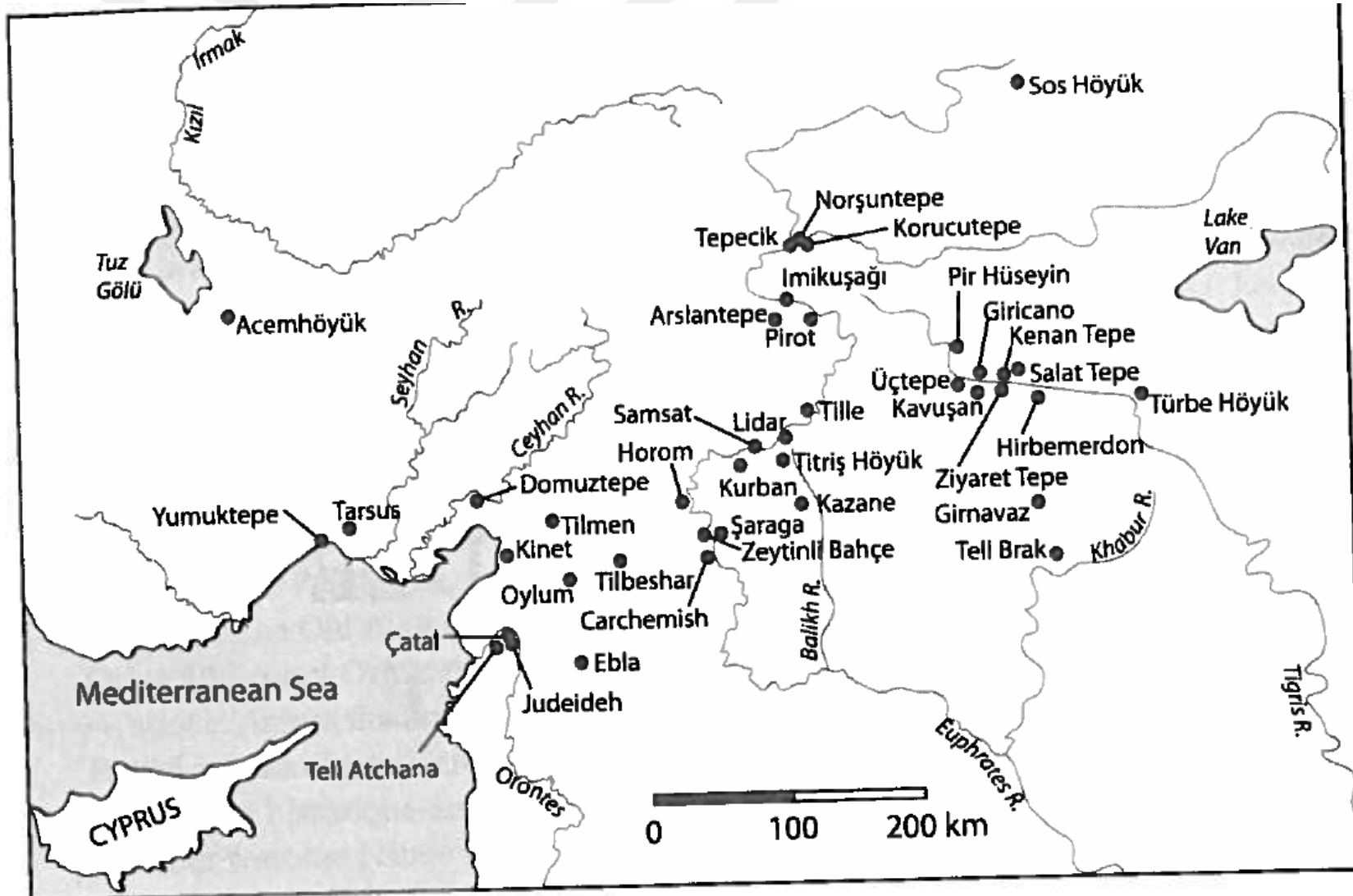
Harita 1. MÖ 10.000-5000 arasında Kuzey Mezopotamya ve Levant coğrafyalarında bulunan bazı yerleşimler.

Kaynak: Çiğdem Atakuman, "Kuzey Mezopotamya Prehistoryası'nın Terminolojik Sorunlarına Tarihsel Bir Yaklaşım", *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi, APAD (1)*, 2015, sf 51.

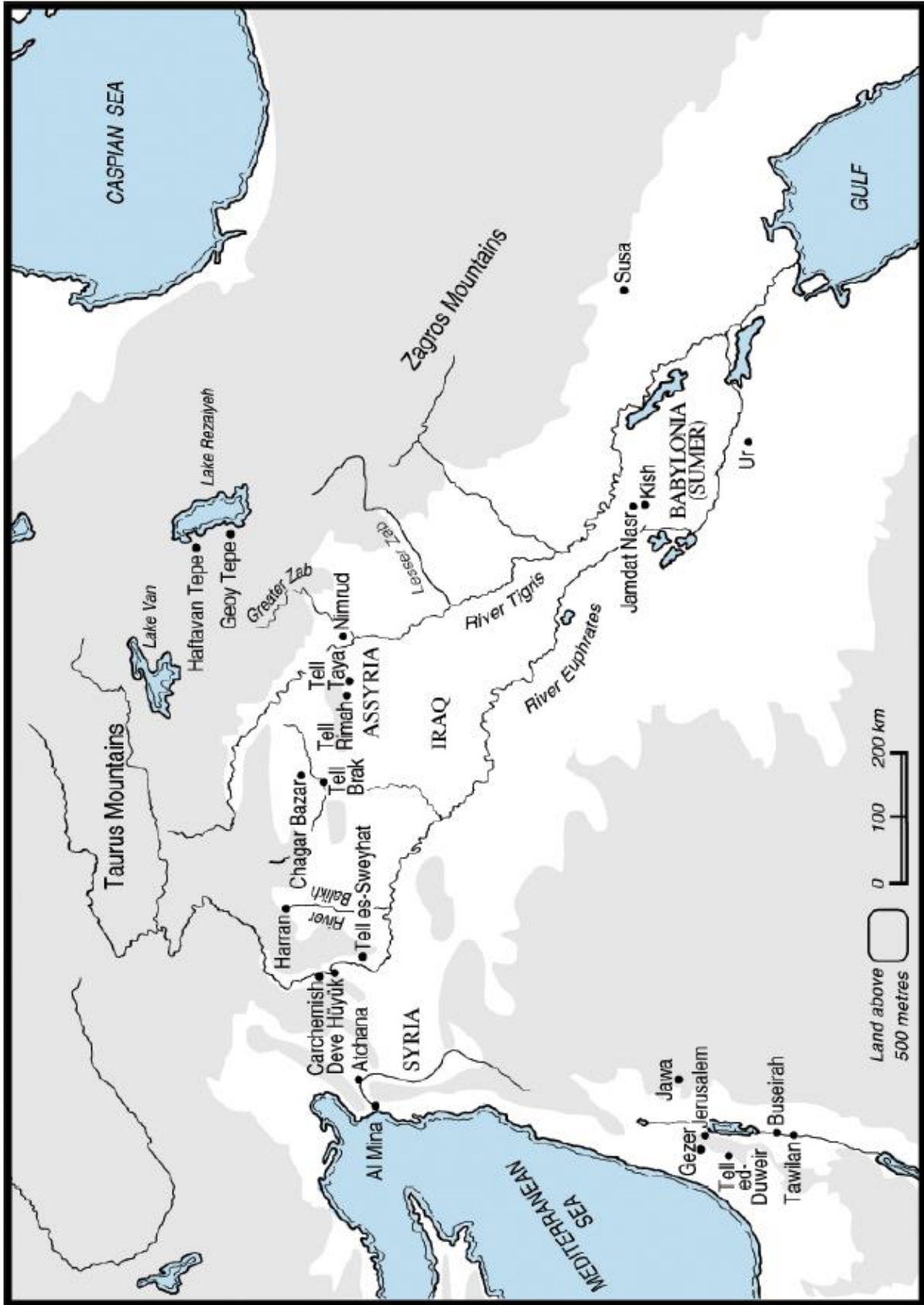
Harita 2: Yukarı Mezopotamya Prehistorik Yerleşimleri

Kaynak: P.R.S. Moorey, *Ancient Near Eastern Terracottas with a Catalogue of the collection in the Ashmolean Museum, Oxford*, (1. Baskı), Ashmolean Museum, Oxford 2005, sf xv.

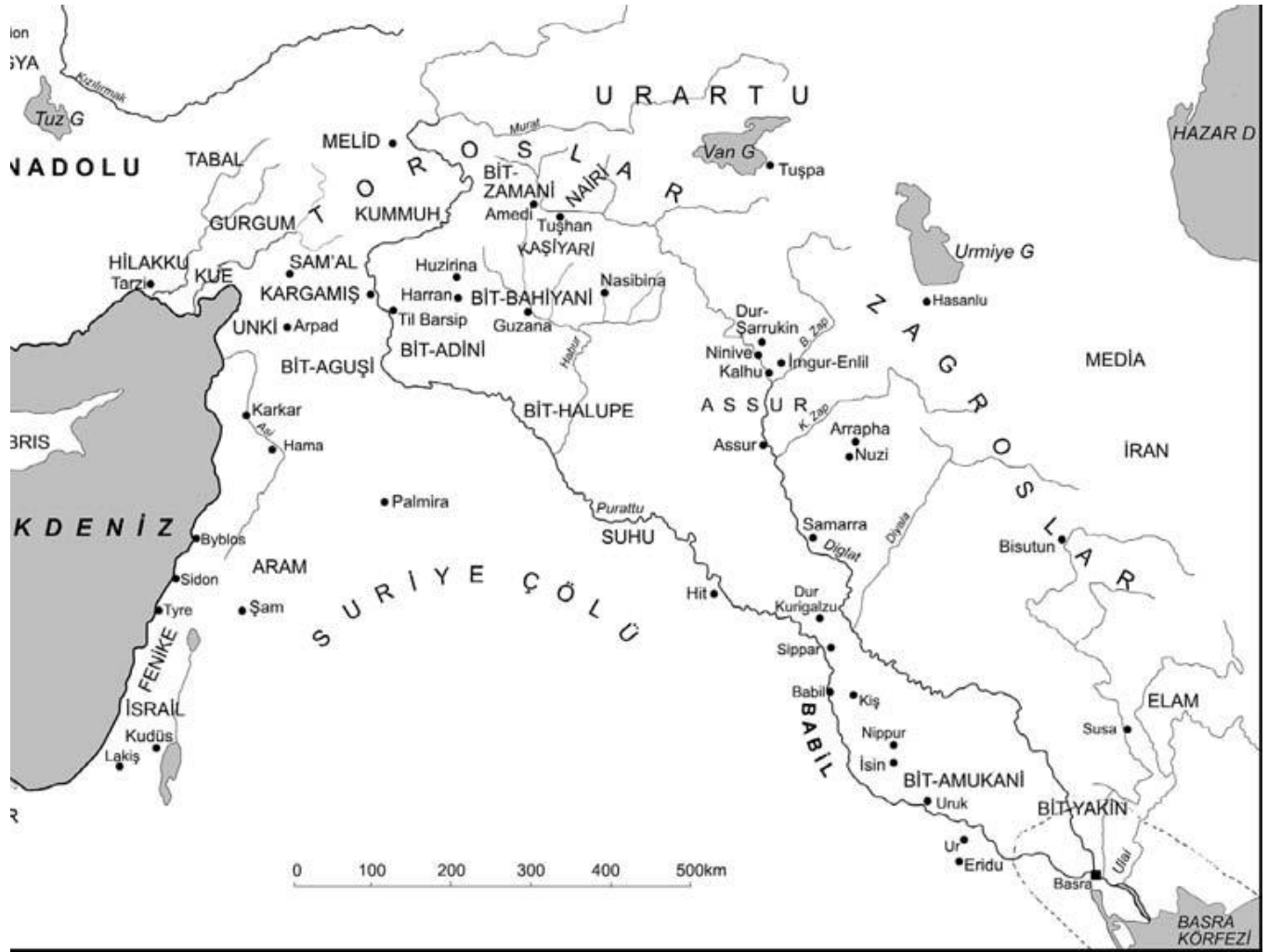
Harita 3: Yukarı Mezopotamya Orta Tunç Çağı Yerleşimleri.

Kaynak: Nicola Laneri ve Mark Schwartz, *Southeastern And Eastern Anatolia in the Middle Bronze Age*, sf 338.

Harita 4: Tunç ve Demir Çağı Yerleşimleri

P.R.S. Moorey, *Ancient Near Eastern Terracottas with a Catalogue of the collection in the Ashmolean Museum, Oxford*, (1. Baskı), Ashmolean Museum, Oxford 2005, sf xvii.

Harita 5: Demir Çağı Yerleşimleri

Kaynak: Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi-Başlangıcından Perslere Kadar* (7. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, sf 153.

GÜNEYDOĞU ANADOLU KRONOLOJİSİ

	KRONOLOJİLER	FIRAT BÖLÜMÜ	DİCLE BÖLÜMÜ	MEZOPOTAMYA	
Seramiksiz Neolitik A					
Seramiksiz Neolitik B					MÖ 8000-6800
Erken Neolitik			Erken Neolitik	Erken Neolitik	MÖ 6800-6500
Orta Neolitik			Erken Hassuna	Erken Hassuna	MÖ 6500-6100
Geç Neolitik I			Hassuna-Samarra	Hassuna-Samarra Dönemi	MÖ 6100-5800/5900
Geç Neolitik II			Erken Halaf	Erken Halaf Dönemi	MÖ 5900/5800-5600
Erken Kalkolitik I			Orta Halaf	Orta Halaf Dönemi	MÖ 5600-5400
Erken Kalkolitik II			Geç Halaf	Geç Halaf Dönemi	MÖ 5400-5200
			Halaf-Ubeyd Geçiş	Halaf-Ubeyd Geçiş	MÖ 5500-5200
Orta Kalkolitik	Ubeyd 3		Erken Ubeyd	Erken Ubeyd Dönemi	MÖ 5200-4500
Geç Kalkolitik 1	Ubeyd 4		Geç Ubeyd	Geç Ubeyd Dönemi	MÖ 4500-4000
Geç Kalkolitik 2-3	(4200-3600)		Geç Ubeyd/Erken Uruk	Erken Uruk Dönemi	MÖ 4000-3500
Geç Kalkolitik 4-5			Geç Uruk	Geç Uruk Dönemi	MÖ 3500-3000
Erken Tunç Çağı I	ETG 1-2 (EJZ 0) EME 1	PSW	Ninive V (boya + çizi)	Cemdetnasr-Erhanedanlar I	MÖ 3100-2850
Erken Tunç Çağı II	ETG 3-4a (EJZ 1-2) EME 2	PSW	Ninive V (çizi + oyma)	Erhanedanlar II	MÖ 2850-2650
Erken Tunç Çağı III	ETG 4b-6 (EJZ 3-4a) EME 3-4	PSW + Spiral Burnished	Post-Ninive - Metalik	ErhanedanlarIIa-b	MÖ 2650-2300/2400
Erken Tunç Çağı IV	ETG 7-8 (EJZ 4b-c) EME 5	Spiral Burnished	Metalik - DROB	Akkad Dönemi	MÖ 2400/2300-2100
Erken Tunç Çağı V	ETG 9 (EJZ 5) EME 6	Spiral Burnished	DROB	III Ur-	MÖ 2100-2000/1900
Orta Tunç Çağı I	Habur 1	Hurri	Hurri-E. Assur (RBWW)	İsin-Larsa/Eski Assur	MÖ 2000/1900-1800
Orta Tunç Çağı II	Habur 2	Hurri-ATKÇ	Hurri (RBWW + Habur)	Eski Babil/Eski Assur	MÖ 1800-1650
Orta Tunç Çağı III	Habur 3	Hurri-Erken Hitit	Hurri-Mitanni (RBWW+H)	Eski Babil	MÖ 1650-1550
Geç Tunç Çağı I	Habur 4a	Mitanni Dönemi	Mitanni Dönemi (H+Nuzi)	Hurri-Mitanni	MÖ 1550-1350
Geç Tunç Çağı II-a	Habur 4b	Hitit İmparatorluk	Orta Assur Dönemi	Orta Assur Dönemi	MÖ 1350-1200
Geç Tunç Çağı II-b		Geç Hitit Dönemi-erken	Orta Assur Dönemi	Orta Assur Dönemi	MÖ 1200-1050
Erken Demir Çağı		Geç Hitit Dönemi-geç	Göçer Topluluklar	Yeni Assur	MÖ 1050-900
Orta Demir Çağı I		Geç Hitit-Arami Dönemi	Göçer Topluluklar	Yeni Assurimp.	MÖ 900-700
Orta Demir Çağı II		Yeni Assur Dönemi	Yeni Assur Dönemi	Yeni Assurimp.	MÖ 700-600
Geç Demir Çağı I		Yeni Babil-Med Dönemi	Yeni Babil-Med Dönemi	Yeni Babil-Med	MÖ 600-550
Geç Demir Çağı II		Pers Dönemi	Pers Dönemi	Pers Dönemi	MÖ 550-330
Hellenistik dönem		Hellenistik dönem	Hellenistik dönem	Hellenistik dönem	MÖ 330-30

Kaynak: A. Tuba Ökse, “Salattepe Stratigrafisi Işığında Yukarı Dicle Havzası Kronolojisi”, *Arkeoloji Dergisi. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, XVII, (2012), 1-29.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Çağatay Yücel
Doğum Yeri ve Tarihi	Çermik, 29.03.1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (Yök Dil Puan:70)
Bilimsel Faaliyetleri	Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi “Dionysos Bayramları ve Şenlikleri” 2015:125-141, Sayı:3; İnijoss Dergisi “Malatya Tümülsleri Hakkında Bir Değerlendirme” 2017:161-174;Volume:6, No.1; Başurtepe, Çattepe, Hasankeyf, Harran kazılarında Arkeolog.
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Türkiye Emlak Bankası; Türkiye Ziraat Bankası; Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
İletişim	
E-Posta Adresi	cagatayyucel21@gmail.com
Tarih	23/08/2017